

ჰეყენის დამაგრებელი ისტორია აბასისა

(ქართული თარგმანი)

ამირ ყოთბ ედ-დინი

იმ ქებული ამირის სიცოცხლის დროს ერთ-ერთი ქართველი მმართველი ურწმუნო ქართველთა ლაშქრის ერთი რაზმით მოულოდნელად თავს დაესხა არდებლის ველაიეთს. ისლამის ხალხს მრავალი უბედურება დაატყდა თავს ჭეშმარიტების გზას აცდენილი იმ ჭგუფისაგან. ამ უბედურების შიშის გამო ამირ ყოთბ ედ-დინმა [თავისი] პატიოსანი მანდილოსნები დარ ალ-არშადში* გადაიყვანა და ერთს გამაგრებულ ადგილას დამალა. დღის ბოლოს, იმის გამოსარკვევად, თუ რას აკეთებდა ის დაკარგული ხალხი (ე. ი. ქართველები), სამალავიდან გამოვიდა. ერთი ურწმუნო შემოვიდა და იმ ბელადს [ხმალს] დაჰკრა. ის დაჰრილი და მკვნესარი მოკლულებში ჩავარდა და, როცა იმ საშინელმა ამბებმა ჩაიარა, ექიმებმა დაუწყეს მკურნალობა**.

926 (1520) წელს სულთან სელიმი¹ გარდაიცვალა და მისმა შვილმა სულთან სოლეიმანმა² დაიკავა მისი ადგილი. რადგანაც ის არ იჩენდა მტრულ განწყობილებას, უღემებმა³ ნება არ დართეს [შაჰს] ლაშქრის დაძახებისა, თუ მტერი არ დაიძრებოდა [ირანისაკენ]. რადგანაც სულთან სოლეიმანმა გამეფების პირველ ხანებში რუსისა და ფრანგის*** ქვეყნებისაკენ გაილაშქრა და ამ [ომით] იყო დაკავებული. მის უდიდებულესობასაც (ირანის შაჰს) ურწმუნოთა წინააღმდეგ საღვთო ომში მონაწილეობისაკენ მოუწოდებენ. ამიტომ იმ სოლომონის საღარმა ხაყანმა**** ძლევამოსილი მეომრები საქართველოზე საღვთო ლაშქრობისათვის დანიშნა და თვითონ ლხინში, მხიარულებასა და განცხრომაში იყო.

* დარ ალ-არშად ქალაქ არდებლის ეპიტეტია.

** ისქნდერ მუნში აღნიშნავს, რომ თხრობა ამ ამბების შესახებ მას ამოდებული აქვს შიბ სეფი ედ-დინის ცხოვრების აღწერილობიდან, რომელიც XIV საუკუნეშია შედგენილი დერვიშ თავაქოლის მიერ (შდრ. صفوة الصفی — ლენინგრადის საჯარო ბიბლიოთეკის ხელნაწერი, ღორნის კატ. № 300, ფ. 16ა—16ბ).

*** ფრანგის ქვეყანას აღმოსავლელი ავტორები საერთოდ ევროპას უწოდებდნენ.

**** სეფიანთა სახელმწიფოს დამაარსებელი შაჰ-ისმაილ I (1501—1524).

დიე-სულთანი, ყარინჩე-სულთანი და [სხვა] რამდენიმე კაცი, რომლებიც არეულობის მიზეზად და შფოთის ამტეხად მიაჩნდა, [შაჰ-თაჰმასბმა] მოაკვლევინა, ხოლო ქეფექ-სულთანი უსთაჯლუს [ტომის] მთელი ელითა და ოიმახით საქართველოზე სალაშქროდ გაგზავნა და [თავისი] სახლიდან შორს გადაავდო. ამით არ დაკმაყოფილდა და მათი [ირანში] არყოფნის დროს თაქალუს [ტომის] ამირთა დასაკმაყოფილებლად თიულეები ჩამოაქრა და დაასუსტა ისინი.

რუმის ხონთქრის სულთან სოლეიმანის მესამედ მოსვლა ამ ქვეყანაში (ირანში) ალყას-მირზას⁶ წაქეზებით

ხონთქარმა როსთემ ფაშა ვანის ციხეში დასტოვა და, რადგანაც ყარსის ციხე (რომელიც ჩოხურ-საადსა** და არზრუმს შორის მდებარეობს, ხოლო მისი ერთი მხარე მესხეთს*** ეკვრის) ორივე მხარის**** ჯარების მისვლა-მოსვლისაგან დანგრეულიყო, ურუმებს იმ გაუშენებითა და ოთხი-ხუთი ათასი კაცი უბრალო ხალხიდან და შესაფერისი პირებიდან ამასიიდან, არზრუმიდან, თუყათიდან, სივასიდან, აყ-შაჰრიდან***** და სხვა ქალაქებიდან იქ გაუგზავნიათ.

სულთან სოლეიმანის მეოთხედ მოსვლა აზერბაიჯანში მოთხრობა მომხდარი ამბებისა და იმ ორი მაღალი ხელმწიფის დაწვევის შესახებ

ცხრაას სამოცდაპირველი (1553/4) წლის თვეებში, როცა ხუთი წელი იყო იყო გასული ალყას-მირზას მიერ ატეხილი შფოთის დაწყებიდან, ბოლოს და ბოლოს არეულობა და მღელვარება დაწყნარდა... სულთან სოლეიმანი... ფრანგთა (ევროპელების) წინააღმდეგ საომრად წავიდა. სამოთხეში განსვენებულმა შაჰმა⁹) აგრეთვე თავი შეიკავა ისლამის ქვეყანაზე ვალაშქრებისაგან და საქართველოს დასარბევად გაემართა.

ისქანდერ ფაშა ბოროტგამზრახველი და შფოთის ამტეხი კაცი იყო. მაგალითად, როცა მისმა უდიდებულესობამ სამოთხეში განსვენებულ-

* შაჰ-თაჰმასები—სეფანთა სახელმწიფოს მპრძანებელი, შაჰ-ისმაილ I-ის ძე. შაჰად იყო 1524—1576 წლებში.

** ჩოხურ-საადო—ერევნის ოლქი.

*** სპარსულ ტექსტშია „გორჯესთან-ე მესყ“—მესხეთის საქართველო.

**** ე. ი. ირანისა და ოსმალეთის.

***** სამოთხეში განსვენებულ შაჰს ისქანდერ მუნში შაჰ-თაჰმასბ I-ს უწოდებს.

მა შაჰმა ყაჯართა ზოგიერთი ამირი საქართველოზე საღვთო ომით ლაშქრობის დროს დადიანის მხარეს* გაგზავნა, [ისქანდერ ფაშამ] დიდი ჯარით ილლარი ქნა და იმ დროს, როცა ამირები სათარეშოდ იყვნენ წასული, ამირთა ბანაკს თავს დაესხა, ბევრი ყაჯარი დაზი** მოკლა და უამრავი უმსგავსობა ჩაიდინა...

ისქანდერ ფაშამ რომ ყიზილბაშთა ლაშქრის მოსკლა გაიგო, რუმის ამირებთან და სანჯაყის ბეგებთან, რომელნიც ერზინჯანიდან, ბაიბურთიდან, ქახიდან, მარ'აშიდან, ტრაპეზუნდიდან⁸ და დადიანისა და გურიელის საქართველოდან*** მოსულნი, მასთან შეგროვილიყვნენ, ბჭობა გამართა იმის შესახებ, რომ გამოსულიყვნენ ციხიდან და ომი ექნათ, თუ ციხეში გამაგრებულიყვნენ.

თხრობა შაჰის ველაიეთის დაპყრობის შესახებ 958 (1551) წლის თვეებში

სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის მიერ დაპყრობილი სხვა ქვეყანა არის შაჰის ველაიეთი, რომელიც ორი მხრით შირვანს ეკვრის, ერთი მხრით — საქართველოს და მეორე მხრით — დაღესტანსა და ელბორზის მთას. ჰასან-ბეგი⁹, რომელიც იქაური მემკვიდრეობითი მმართველი იყო, შირვანშაჰებს ენათესავებოდა.

სოლომონის სადარი ხაყანის დროს, იმავე წელს, კახეთის მეფემ ლევან-ხან ქართველმა¹⁰ გაილაშქრა შაჰზე და მასსა და შაჰის ვალის შორის ომი მოხდა. ჰასან-ბეგი მოკლულ იქნა ქართველებთან ომში. შაჰის დიდებულებმა თავის ჰაქიმად დასვეს მისი ვაჟი დერვიშ-მოჰამედი¹¹. მან, თავის მამის საწინააღმდეგოდ, შაჰთან მტრობა დაიწყო და არაერთხელ გამოიჩინა ურჩობა. როცა სამოთხეში დამკვიდრებულმა შაჰმა შირვანის დასაპყრობად ჯარი გაგზავნა, დერვიშ-მოჰამედ-ხანი, როგორც წინა ამბებში იყო მოხსენიებული, ღამით თავს დაესხა ყიზილბაშების ბანაკს. ამიტომ ცხრაას ორმოცდათვრამეტ (1551) წელს აქლევამოსილი დროშები*** ძლევითა და დიდებით სხენებული ველაიეთის დასაპყრობად იმ მხარეს გაემართნენ. უავგუსტოესი შაჰის წამოსვლის ამბავმა ძრწოლასა და შეშფოთებაში ჩააგდო იმ საზღვრების მმართველები. ლევან-ხან ქართველმა იმ უდიდებულესობის სამსახურის ქამარი წელზე შემოირტყა და იმედის სახე ქვეყნის საფარველ სა-

* ე. ი. სამეგრელოში.

** მუსლიმანური სარწმუნოებისათვის მებრძოლი, „საღვთო“ ომის მონაწილე.

*** ტექსტშია „გორჯესთან-ე დადიან ო გურიალ“, ე. ი. სამეგრელო და გურია.

**** ე. ი. შაჰის ამალა.

სახლებში მიიტანა“*, ქალაქ არეშში¹² მეფობის ტახტის საფეხურს თაყვანი სცა და ხელმწიფური ალერსით განდიდებული შეიქნა.

....აბდულა-ხან უსთაჯლუ და ლევან-ხან ქართველი გელესან-გურესანის ციხეში¹³ გაგზავნეს. შაჰ-ყული ხალიფა მოჰრდარი¹⁴ ძლევამოსილი ჯარის ერთი რაზმით სიღნაყზე დანიშნეს და სახელოვანი ამირები და ძლევამოსილი ჯარი ციხის გარემოცვასა და აღებას შეუდგნენ. ქვემეხების, ზარბაზნებისა და ბადლიჯების** ცემით ზღუდეები შეარღვიეს, რის გამოც კოშკებმა და ვალავანმა ზიანი განიცადეს. ციხეებში მყოფმა ხალხმა*** დაინახა, რომ მათი საქმე ცუდად იყო, ვიშის ციხის¹⁵ ქუთვალი**** [კისერზე] სუღარა და ხმალ-ჩამოკიდებული დროის ხელმწიფესთან***** გამოეშურა, ციხის კარების კარების კლიტეებიც გადასცა და თვითონ დაჯილდოების და დასაჩუქრების საგანი გახდა.

თხრობა სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის მიერ მოწყობილ საღვთო ომზე, ურწმუნო და ურჯულო ქართველების მოსპობა და დამორჩილება და საქართველოს დაპყრობა

თუმცა მერჯულე და შარიათის მფარველ ფადიშაჰს მუდამ უნდოდა მომზადებულიყო საღვთო ომისათვის, მაგრამ სხვა დიდი საქმეები ჰქონდა მოსაგვარებელი და ამიტომ აღმოსავლეთისა და დასავლეთის მტრული სახელმწიფოებისათვის ველარ იცლიდა. მიუხედავად ამისა, როგორც კი დროს იხელთებდა, ქრისტიან ქართველებთან საომრად მიდიოდა და იმათ ციხეებსა და ადვილებს იპყრობდა. მბრძანებლობის დასაწყისში და შემდეგ, თავისი ბედნიერი ხელმწიფობის დღეებშიც, ქვეყნის დამამშვენებელმა [შაჰმა] ოთხჯერ სპირადად დასძრა ლაშქარი იმ ქვეყნისკენ და კიდევ რამდენიმეჯერ გაგზავნა იქით ჯარი. შვიდი საქართველოდან კახეთმა, ქართლმა, მესხეთმა, რომელთა ურწმუნო ქართველები რჯულის მასახლებელთა (ე. ი. ყიზილბაშების) ისრებით დაიხოცნენ, ქედზე მორჩილების უღელი დაიდგეს. იმათმა მმართველებმა ქვეშევრდომობა იკისრეს, იმ ფიდებულ ბატონის ხელიდან მიიღეს ძალაუფლება, ხარაჯისა და ჯიზიას გადახდა დაივალეს, ხუტბა იმ სახელოვანი და მაღალადგილოვანი ბატონის სახელზე აღავლინეს და ფულიც იმის სახელით დაამშვენეს.

* ე. ი. შაჰს დამორჩილდა და ეახლა.

** „ბადლიჯ“ ზარბაზნის ერთ-ერთი სახეა.

*** ე. ი. ციხის მცველებმა.

**** ქუთვალი—ციხისთავი.

***** იგულისხმება შაჰ-თაჰმასბ I.

ეს ამბავი მოკლედ ასე ითქმის:

რადგან შირვანისა და შაჰის ველაიეთები საქართველოსთან ახლოს მდებარეობს, ზოგჯერ როცა მათი ვალიები დასუსტებული და დამოუკიდებლობა დაკარგულები იყვნენ, ურწმუნო ქართველები მათ განაპირა რაიონებს შეესეოდნენ ხოლმე ლაშქრით და მუსლიმანებს აწუნებდნენ. იქაური მმართველები შეძლებისდაგვარად უწევდნენ წინააღმდეგობას და ორივე მხარეს შორის მტრობა და უთანხმოება ჩამოვარდებოდა ხოლმე. იმ დროს, როდესაც შაჰის მარადიული ბედის საზეიმო მუსიკის ხმები ხმამაღლა გაისმა იმ ველაიეთში, ლევან-ხან ქართველმა, როგორც ზევითაც მოვიხსენიეთ, შაჰის მოწყალე ჩრდილს სთხოვა შემწეობა, სათანადო ერთგულება და მორჩილება გამოიჩინა და ხარაჯის გადახდა იკისრა. საქართველოს მმართველების რიგებიდან ყვარყვარეს შეიღმა ქაიხოსრომაც* თავისი თავი მორჩილად ჩასთვალა შაჰის მაღალი ზღურბლის მოლაზემთა რიცხვში. ყოველთვის მბრძანებლის კარის მსახურებას ეწეოდა და იმ დიადი ბატონის შემწეობის მთხოვნელი იყო. მაგრამ ქართლის მეფემ ლუარსაბმა, ბაში-აჩუკის** მეფემ ბაგრატმა და დადიანის [ქვეყნის]*** მმართველმა მტრობა დაიწყეს, სათანადო მორჩილება არ გამოიჩინეს და წმინდა შაჰის ერთგული და მორჩილი ზემოხსენებული ქაიხოსროს ოლქის რბევა დაიწყეს. მათ წინააღმდეგ რამდენიმეჯერ გაიგზავნა ძლევამოსილი ლაშქარი. ბაში-აჩუკის და დადელის გამგებლები**** დაისაჯნენ და ამის შემდეგ წესიერად იქცეოდნენ, ლუარსაბი კი ხანდახან წრეს გადადიოდა და ისლამის ქვეყნის საზღვრებს ესხმოდა თავს. ამიტომ მბრძანებლის მაღალმა გონებამ საჭიროდ მიიჩნია ქართველ მეამბოხეთა დასჯა. საღვთო ომისათვის განკუთვნილი საზღაურის მიღების იმედმა კიდევ უფრო მეტად წააქეზა ამ განზრახვის შესასრულებლად.

უავგუსტოესი ამაღლის პირველად გალაშქრება საქართველოზე, ღვთის შეწევნით¹⁶

ცხრაას ორმოცდაშვიდი (1540/1) წლის თვეებში [შაჰის] მაღალაზრს დაებადა სურვილი და გადაწყვეტილება საღვთო ომის დაწყებისა. [ციზილბაშები] გარეგნულად ვითომ გასასეირნებლად და სანადი-

* სამცხის ათაბაგი ქაიხოსრო II (1545—1573), ყვარყვარე III-ის ძე.

** ბაში-აჩუკა სპარსულ და თურქულ წყაროებში იმერეთს ეწოდება. ბაგრატ ბი 1510—1565 წწ. მეფეობდა იმერეთში.

*** იგულისხმება სამეგრელო.

**** როგორც ჩანს, „დადელში“ აქ სამეგრელო უნდა ვიგულისხმოთ, რადგან ისქანდერ მუნშის ცნობით, ქაიხოსროს სამფლობელოს იმერეთის მეფე და სამეგრელოს გამგებელი არბევდნენ.

როდ ყარაბაღისაკენ დაიძრნენ და იქიდან მხნე და გამოცდილი გულადების ერთი რაზმით საქართველოს შეესივნენ. ერთ ღამეს, რომელიც უფრო ბნელი იყო, ვიდრე ბნელი გულები „უვიცობის დროის“* [ხალხისა], ქალაქ თბილისს თავს დაესხნენ და ურწმუნოთა იმ ბნელეთის სამყაროში რბევის, ხოცვისა და ძარცვის ცეცხლი დაანთეს. მათი მამაკაცები ელვარე ხმლის ლუკმა გახდნენ და ქალები და ბავშვები ძლევისნიშნინანმა ღაზიებმა ტყვედ წამოიყვანეს. გულბად ქართველი,¹⁷ რომელიც ლუარსაბისაგან¹⁸ თბილისის მმართველად იყო დანიშნული, ქართველების ერთი ჯგუფით ციხეში გაიქცა. მას დასძლია ისლამის მიღების სურვილმა, ციხიდან უვნებლობით გამოვიდა და ისლამის მიღების ბედნიერება მოიპოვა. ქართველების ზოგმა ამირმა. ძლევაშოსილი მეომრების (ციხილბაშების) შიშით თავი შეაფარა ბირთვისის ციხეს, რომელიც მეტად მაღალი და მაგარია. ისლამის ჯარის მებრძოლებმა, ცის სფეროსავით მაღალი ხელმწიფის ბრძანების თანახმად იმ ციხეს ალყა შემოარტყეს. უსაზღვრო შიშმა შეიპყრო ის ხალხი. ციხის ჩაბარების გარდა სხვა გზა ვერ გამოსძებნეს. ძლევაშოსილმა ღაზიებმა დაიპყრეს იმ ადგილას მყოფი ურწმუნოები, და ვინც ისლამს ეზიარა და აღსარება თქვა, თავისუფლება მოიპოვა, დანარჩენმა ურწმუნოებმა „ბარგი ჭოჯოხეთში გადაზიდეს“. ლუარსაბმა სხვა ჯგუფთან ერთად თავი შეაფარა მთას. რომელსაც დიდგორი ეწოდება და რომელიც თავისი სიმაღლით ელბურჯის მთას ეჯობრება.

...ციხილბაშებმა მოიცვეს იქაურობა და ძარცვა და რბევა გამართეს. ბევრი ურწმუნო მოკლულ იქნა იმ მთებში. ვინც მახვილს გადაურჩა, უბედურების ქვეყანაში მოხეტიალედ გადაიქცა. ლუარსაბი იქიდან გაიქცა და მაგარ მთებსა და უღრან ტყეებში გადავარდა, [რითაც] გადაურჩა ტევრის ლომთა ბრკყალებს. როცა ის ბოლოს დასჯილ იქნა, ძლევაშოსილი უავგუსტოესი ალმები თბილისისაკენ დაიძრნენ. იმ საზღვრების ფართობი უწმინდურ ურწმუნოთაგან გაწმინდეს და „გამარჯვებული სადავეები დაბრუნებისაკენ მიმართეს“.

სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის მეორედ გალაშქრება: საქართველოზე¹⁹

ცხრაშს ორმოცდა ცამეტ (1547) წელს, როცა ალყას-მირზას ურჩობა გამომტლავნდა, უავგუსტოესი ამაღა (ე. ი. შაჰი), ხსენებული ამბების განმავლობაში [სხვა საქმეებისაგან რომ] განთავისუფლდა. მის დასასჯელად გაემართა. მან (ალყას-მირზამ) თავისი დედა ქვეყნის საფარველ სასახლეში გაგზავნა და პატიება ითხოვა. სამოთხეში განს-

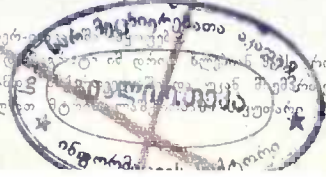
* უნდა იბულისხმებოდეს ისლამამდელი ხანა.

ვენებულმა შაჰმა შირვანში ლაშქრობა მოშალა და ცამდე აზიდული აღმების ჩრდილში შეგროვილი ურიცხვი ჯარით, შუა ზამთარში, როცა მზე თხისრქის ბურჯში იყო,* საქართველოში საომრად და ურჯულ ქართველების გასაუღეტად გაემართა. შურაგელიდან²⁰ გამოვიდნენ. როცა ბედნიერების ამაღა ბაჰრამის ძლიერების მქონე ჯარით აუშაპრში²¹ გაჩერდა, ლევან-ხანი, კახეთის ზაგემისა და გრემის²² მმართველი, და ბაში-აჩუკის მეფე ბაგრატი, რომელიც ხალხში ბაქრათის სახელით არის ცნობილი, ქვეყნის საფარველ სასახლეში მოვიდნენ, ღეშქაში, და ბაჯ ო ხარაჯ²³ მოართვეს და იმ იღბლიან ლაშქრობაში მონურად ემსახურებოდნენ ძღვევამოსილ ამაღას.** იმ დროს ზამთრის სიმაკრე და სიცივის სიმაფრე იქამდე მივიდა, რომ მტკვარი გაყინულიყო და სიმაგრით გრანიტის ქვას ჰგავდა. თოვლის სიმრავლისაგან, რომელიც დღე და ღამე მოდიოდა, მთა და ბარი საქართველოში გასწორებულყო. ამ დროს ისლამის ჯარმა ბნელეთისა და წყვიდიადის ხალხზე (ე. ი. ქართველებზე) ილღარი ჰქნა. როცა ურწმუნო ქართველების ბინასა და სადგომს მიადწიეს, ღაზიების ხმაღმა იწყო თავების კვეთა და ის მიწა ურწმუნოთა და [მათი] მღვდლების სისხლით შეღება. იმ ცუდი რჯულის მქონეთა სახლები რისხვის ცეცხლით დასწვეს, მრავალი დაღლა ხელთ ჩაუფარდა შურისმაძიებელ სპას და გამარჯვებული და ძღვევამოსილი, უამრავი ნადავლით [დატვირთული] იმ ბედნიერი ლაშქრობიდან უკან გამობრუნდნენ და ბანდიში მოვიდნენ. გზაში ბაში-აჩუკის მეფემ წასვლის ნებართვა მიიღო და დიდებული ხალათებით და აღერსით დაჯილდოებული თავის „ოლქში“ წავიდა, ხოლო ლევან-ხანი რამდენიმე დღე კვიდექ იყო შაჰის სამსახურში, ვიდრე ქალაქ განჯაში მისი ერთგულება და მორჩილება განმეორებით ცხადი არ გახდა ხელმწიფისათვის და ის ძვირფასი ხალათებით, მრავალი ინამით, ოქროქსოვილი ტანსაცმლით, არაბული ცხენებით და მურასა იარაღით დაჯილდოებული და განდიდებული თავის ველაიეთში არ წავიდა, და ღმერთმა უკეთ იცის.

ცასავით მაღალი შაჰის მესამედ გალაშქრება საქართველოზე²⁴

ცხრაას ორმოცდა თვრამეტი (1551) წლის თვეებში, როცა შაჰის გულაიეთი დაპყრობილ იქნა ირანის შაჰის მიერ და ცის გუმბათივით

* მზე თხისრქის ზოდიაქოში დგომისას
 ** ჰასან რუმელის ცნობით, ლევან და გრემი იმ დროს ხალხში მღვდლებად ითვლებოდნენ. ასე რომ, მათ მონაწილეობა არ მიუღიათ მტკვარის გაყინვაში. ვეყის წინააღმდეგ.

დიდებული ურდო ჯერ კიდევ იმ ველაიეთში იდგა, ყვარყვარეს შვილმა ქაიხოსრომ ქვეყნის საფარველ კარზე გამოგზავნა არზარომ ლუარსაზი, ვახუშტი და შერმაზან ქართველი²⁵ მაიწროებენ, ჩემი ველაიეთის დაპყრობას ლამობენ, ზოგი ოლქიც წამართვეს, ისქანდერ ფაშაც არზრუმიდან მოვიდა ამ მხარეში და არტანუჯის ციხე დაიკავაო. რაკი ქაიხოსრო მისი უდიდებულესობის ქვეშევრდომი და მოხარკე იყო, [შაჰის ურდო] მის დასახმარებლად იმ მხარეს დაიძრა საღვთო ომისათვის. შაჰიდან ილლარი ბრძანა [შაჰმა], ძნელად სავალი უსწორ-მასწორ გზებით იარეს და საქართველოს ველაიეთში შევიდნენ. ბნელეთის ურწმუნო ხალხმა მთების კალთები და ვიწრო გამოქვაბულები თავის სახიზრად გაიხადა და ყოველმა ჯგუფმა თითო მთაში შეაფარა თავი. ზოგიერთი სხვა დიდებული და აზნაური მაგარ ციხეებში გამაგრდა. საღვთო ომის [მაწარმოებელი] ისლამის ჯარი იმ კერპთაყვანისმცემლების სადგომებს მამაცურად თავს დაესხა; რამდენიმე ათასი კაცი ღაზიების ისრითა და ხმლით მოჰკლეს და იმ საცოდავთა სამყოფლისკენ გაეჩქარნენ. იმ ველაიეთის ციხეებიდან რამდენიმე ციხე დაიპყრეს, ბევრი ქართველი ჰურიბა და იოსებ მშვენიერისი ლაწვებიანი ღოღამეზი ტყვედ წამოიყვანეს და მრავალი ნადავლი ხელთ ჩაიგდო გამარჯვებულმა ლაშქარმა. ქართველი დიდებულების ერთი ჯგუფი გამაგრდა ვარძიის ციხეში და იქაურ ეკლესიაში, რომლებიც ერთი მაღალი მთის კალთაზე კლდეზე მდებარეობდა და სიმაღლით ცის მწვეანე გუმბათს და სიმაგრით ხეიბერის ციხეს ედარებოდა. სამოთხეში დამკვიდრებულმა ქვეყნის დიდებულებმა შაჰმა ბედირ-ხან უსთაჯლუ და შაჰვერდისულთან ზიად ოღლი ერთი ძლიერი რაზმით ხსენებულ ციხეზე გაგზავნა და ისინიც იმ ციხეს გარს შემოერტყნენ. მხნე და სახელის მაძიებელმა ბაჰადურებმა²⁶ და ბუმბერაზებმა მამაცურად მიიტანეს იერიში და ქვეყნის გამჩენი ღვთის დახმარებით ციხის თავზე ავიდნენ. ამის მნახველი ქრისტიანები დაღონებული და შეშფოთებული შეიქმნენ. ნათელი სარწმუნოების სასწაულმა მათ მოძრაობის გზა შეუტრა, ვერც გაქცევის გზა იპოვეს და ვერც ძალა ბრძოლისა. მათი მამაკაცები მახვილის ლუკმა შეიქნენ, ქალები და ბავშვები ტყვედ ჩაცვივდნენ. ეკლესია, რომელიც იმ ციხეში იყო, ღვთის უცხო რამ ქმნილებაა და შორსმჭვრეტელი ჰკუთაც ვერ წარმოიდგენდა, რომ ის ადამიანის მიერ იქნებოდა შექმნილი. მართლაც, ხსენებული ციხის შუაში, ერთ კლდეში, ათი გაზის²⁷ სიმაღლეზე გამოეჭრათ და მოეწყოთ ეკლესია, რომელიც ოთხი ფართო და გრძელი სადგომისაგან შედგებოდა. მის შიგნითა და გარეთა კედლებზე კერპების ჭახეები დაეხატათ ოქროთი და ლაქვარდით. მეორე სადგომის შუაში დაედგათ ტახტი, რომელზეც ერთი ბრწყინვალე თვლებით შემკული წმინდა ოქროს კერპის სახე იყო გამოყვანი-

ლი. ორი ძვირფასი მოელვარე ლალი ჩაესვით თვალების [ნაცვლად] იმ უსულო კერპისათვის, რომლებიც საქმის მცოდნე იუველირებს ორმოცდაათ თუმნად შეუფასებიათ თითოეული. ხსენებული ეკლესიის გარეთ კლდეში გამოჭრილი იყო მეტად ვიწრო გზა, სიგრძით 150 წყრთა, რომელიც ზემოთ, ეკლესიის სადგომების მხარისაკენ მიდიოდა. ორი მიფარებული კოშკი იყო იქ აგებული შავი ღღისათვის, რომ იქ შეფარებოდნენ. ეკლესიის გარეთა სადგომებს ფოლადის კარები ჰქონდა და ერთი კარიც, ოქროსი, ეკლესიის შიგნით იყო გაკეთებული. სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰი აბრძანდა ხსენებული ეკლესიის დასათვალიერებლად. ოცი ურწმუნო მღვდელი იმ ურჯულოთა სალოცავში ცეცხლოვანი ხმლით „მოსპობის ქალაქს“ გაგზავნეს (მოკლეს). ჩამოვარდნილი ზარი ეკლესიისა, რომელიც 70 ბათმანი სპილენძისაგან იყო შეიდგურ ჩამოსხმული, დაამტვრიეს, როგორც დაიმსხვრა ქართველების სიცოცხლის შუშა. ფოლადისა და ოქროს კარები მოგლიჯეს და სხვა განძთან ერთად, რომელიც იმ შფოთისა და უწმინდურების საგანძურში დაგროვილიყო, ხელმწიფის ხაზინაში გაგზავნეს. ის ციხე დაანგრიეს, მისი სიმაგრენი მიწასთან გაასწორეს. ქართველი ამირები, რომლებიც ციხის ზვრტლებში დასამალავებში იყვნენ შემძვრალი, როგორც, მაგალითად, ანანია-ბეგი, ლუარსაბი, შერმაზანი და სხვები, ჯერ-ჯერად მოვიდნენ და [შაჰის ფეხთან] „მიწის კოცნის ბედნიერება მოიბოვეს“. ყვარყვარეს შვილი ქაიხოსრო, რომელიც უავგუსტოესი ამალის მოსვლის ხმაზე ისქანდერ ფაშასა და რუმის ჯარის მძლავრობას გადაურჩა, ქვეყნის საფარველ კარზე მოვიდა, საკადრისი ფეშქაშები მოიტანა და ხელმწიფისაგან შეწყალებულ იქნა. ვახუშტი და შერმაზან ოღლი, ორი უცუდესი მტერი, ორივე მოკლულ იქნა. თმოგვისა და აყ-შაჰრის ოლქი, რომელიც მათ ეკუთვნოდათ, ქაიხოსროს ეწყალობა. იქიდან სყიზილბაშთა ჯარის გამარჯვებული და ძლევამოსილი ქართლის ოლქში შემოვიდა. ძლევამოსილი ჯარი იმ ველაიეთის მხარეებსა და კიდევებს შეესია და, ვინც ლუარსაბის ქვეშევრდომი ხელში ჩაიგდეს, ყველა საღვთო ომის ხმლით მოჰკლეს. იმ ველაიეთიდან მრავალი ქონება წამოიღეს. უამრავი ტყვე და მსხვილფეხა და წვრილფეხა საქონელი ჩაუვარდათ ხელში ღაზიებს. გამგზავრების სადავე ყარაბაღისაკენ მიაბრუნეს და მისი უავგუსტოესობა საზამთროდ იქ დადგა.

მისი უდიდებულესობის სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის მუთხედ-გალაშქრება საქართველოზე²⁸

ამ ლაშქრობის ამბავი ასე მოხდა. ცხრაას სამოცდაერთი (1553/4) წლის თვეებში, როცა მის უდიდებულესობას, სამოთხეში დამკვიდრე-

ბული შაჰსა და რუმის, მისრისა და შამის ქვეყნების მბრძანებლის სულ-
თან სოლეიმანს შორის ზავი²⁹ მოხდა, სახელმწიფო საზღვრები გამო-
რკვეული და დადგენილ იქნა. საქართველოს ველაიეთებიდან, რომელიც
ორივე მხარის (ე. ი. როგორც ირანის, ისე ოსმალეთის) მიერ განიცდი-
და ხოცვისა და რბევის უბედურებას, მესხეთი, ქართლი და კახეთი ამ
მხარეს (ე. ი. ირანს) მიეკუთვნა. ბაში-აჩუყის ველაიეთი, „დადიანისა“
და „გურიელის“ ქვეყნები. ტრაპეზუნდისა და ტრიპოლისის³⁰ საზ-
ღვრებამდე რუმის მბრძანებელს მიეცა. ქართლის მეფე ლუარსაბი,
რომელიც ყიზილბაშთა ბუმბერაზების ხმლის შიშით მაღალ მთებში
აფარებდა თავს, როცა კი დროს იშოვიდა, წესიერების წრიდან გამო-
დიოდა და ბევრს უმსგავსოებას ჩადიოდა, ვნებას აყენებდა თბილისის
ველაიეთს და იმ ადგილებს, რომლებიც ყიზილბაშების მიერ იყო და-
პყრობილი და მათი სამფლობელო გამხდარიყო. იქაური ხალხიც, იმის
გამო, რომ მისი ეროვნებისა და სარწმუნოებისა იყო, მასთან ბრუნდე-
ბოდა. [შაჰის] მაღალმა აზრმა გადასწყვიტა, იმ მხარისაკენ გაეშალა
ძლევამოსილი დროშები იმ ბნელი ზრახვების მქონე ურწმუნოთა მოსა-
სპობად და მთელი მისი (ლუარსაბის) ქვეყანა ისლამის ქვეყნისთვის
შეეერთებინა. იმ უმსგავსოთაგან, ვინც კი არ დამორჩილებოდა და
ჯიზიას არ იკისრებდა, ხმლით გამოასალმებდნენ სიცოცხლეს.

ამ სამართლიანი განზრახვით დაიძრნენ ძლევამოსილი დროშები
იმ მხარისაკენ და როცა საბარათიანოში გაჩერდნენ, იმ მხარის ურწმუნ-
ონი ძლევამოსილი დაზიების შუბებისა და მახვილების შიშით გაიფან-
ტნენ ხშირ ტყეებსა და ტევრებში, რომლებშიც ძნელი იყო ქვეითად
თუ ცხენით გავლა. ზოგი მაღალ მთებსა და მტკიცე სიმაგრეებში ეძებ-
და საფარს. საღვთო ომის მებრძოლები მამაცურად ტევრებსა და ტყე-
ებში შეიჭრნენ, ჯგუფ-ჯგუფად იგდებდნენ ხელში [ქართველებს] და
შეუბრალებელი ხმლით ხოცავდნენ, მათს ცოლებს და შვილებს ატყვე-
ვებდნენ და ურიცხვ საქონელს და სიმდიდრეს შოულობდნენ.
ლუარსაბმა ათასი ხერხით თავი დააღწია იმ მომაკვდინებელ [საფრთ-
ხეს] და თავშესაფარში წავიდა. როცა საბარათიანოს ველაიეთის ფარ-
თობი იმ ბინძურ კერპთაყვანისმცემელთაგან გაწმენდილ იქნა, ბედ-
ნიერი ამაღა დაიძრა გორისაკენ, რომელიც ლუარსაბის სატახტო ქა-
ლაქი იყო, გაიარა ძნელადსავალი გზები და ხშირი ტყეები და ის ვე-
ლაიეთიც უმსგავსო ურწმუნოთა არსებობის ეკლისაგან გაწმინდა. და
რადგანაც ქართველ დიდებულთ და აზნაურებს რამდენიმე ციხე გაე-
შაგრებინათ და ყველგან მეომრები ჩაეყენებინათ, ამიტომ ქვეყნის და-
მაყრობელი აღმები გაშალეს და იმ ციხეებისაკენ გაემართნენ.

პირველად მძორეთის ციხე გარემოიცივეს. ხსენებული ციხეების
სიმტკიცით გათამამებული მეციხოვნენი ბრძოლაში ჩაებნენ. ძლევა-

მოსილი ლაზიები ყოველი მხრიდან უტევდნენ ციხეს და შიგ მყოფნი შეავიწროვეს. ცუდი სარწმუნოების მქონე ქართველებმა დაინახეს თავიანთი სისუსტე და ჟენებლობა ითხოვეს. ციხისთავი ფარსადან-ბეგი ციხიდან გამოვიდა და სიმაგრე [ყიზილბაშებს] გადასცა. ხსენებულ ციხის დაპყრობის შემდეგ გაემართნენ ატენის* ციხისაკენ, რომელიც იქაურ ციხეთაგან უძლიერესი იყო. სამ ციხეში იმყოფებოდა ლუარსაბის დედა. ეს იყო ისეთი მაღალი და ძლიერი ციხე, რომ ფრინველსაც უჭირდა მასზე გადაფრენა და ბედის ტრიალსაც ვერაფერი დაეკლო მისთვის. იმ ციხის მცველებმა ლაზიებთან ბრძოლა იწყეს და მათ შორის ომისა და ჭიდილის ცეცხლი დაინთო. [შაჰის] იღბლის ძალით ის ხეიბერის ციხის მსგავსი სიმაგრე მცირე მეცადინეობითაც დაპყრობილ იქნა. ლუარსაბის დედა მრავალ აზნაურთან ერთად ტყვედ ჩავარდა. ის ურწმუნონი საღეთო ომის ხმლით ჯოჯოხეთში გაგზავნეს. რამდენიმე სხვა ციხე და სიმაგრეც შაჰვერდი-სულთან ზიად ოღლის მეცადინეობითა და მამაცობით იქნა დაპყრობილი დღევრძელი სახელმწიფოს მოღვაწეთა მიერ. ამ ლაშქრობაში 30.000-ზე მეტი ტყვე ჩაუვარდა ხელში ზღვასავით მქუხარე ჯარს. მათგან ისინი, ვინც დიდებულთა, წარჩინებულთა და აზნაურთა ცოლები, ქალიშვილები და ვაჟები იყვნენ, „ხუთისთავის“ ანგარიშში შაჰის უკეთილშობილეს სარქარს მიაკუთვნეს. ამჯერად ლუარსაბმა ისე დაჰკარგა სახე, რომ სრულიად უცნობ გახდა მისი სამყოფელი ადგილი. ამიტომ სიწმინდის ნიშანმა, რჯულიერმა ხელმწიფემ წასვლის სადავეები საქართველოდან ყარაბაღისაკენ მიაბრუნა. ყარაბაღის შემდეგ, იმ ადგილებში ნადირობით და გართობით დაუსრულებელი სახელმწიფოს [მუდმივი] სადგომისაკენ გაეშურნენ.

ლუარსაბის მოკვლა მორკმული ხელმწიფის იღბლის ძალით და „მიზეზთა მიზეზის“ განგებით

საქართველოს მეფეთა შორის ლუარსაბი გამოირჩეოდა თავისი მამაცობითა და გულადობით. ამიტომ ის მუდამ იჩენდა ურჩობას და ამაყობას და თავს არ სდებდა მორჩილებისა და მოხარკეობის უღელში. თუმცა ცდილობდა საოთხეში დამკვიდრებული შაჰი მის განადგურებას, რამდენჯერმე გაილაშქრა კიდევ საქართველოზე, როგორც მოხსენიებული იყო, მაგრამ რადგანაც ჯერ არ შესრულებულიყო მისი (ლუარსაბის) სიცოცხლის ზომა, ის ხელთ ვერ ჩაიგდეს.

* დღდან შაჰ **آملین**, რაც სხვა არა უნდა იყოს რა, გარდა ატენისა. ჰასან რუმლუსთან არის **آیدین**

მეოთხე ლაშქრობიდან სამოთხეში განსვენებული შაჰის დაბრუნების შემდეგ, ლუარსაბი ისევ მოვიდა გორში და მასთან შეგროვდნენ ისინი, ვინც [ციხილბაშთა] მახვილს გადაჩენოდა. ერთ-ორ წელიწადს ასე [შშვიდალ] ატარებდა ცხოვრებას და როცა რამდენადმე მოაწესრიგა [საქმეები] ისევ დაიწყო ურჩობა და სარწმუნოების საფარველი შაჰის წინააღმდეგობა. ცხრაას სამოცდასამ (1555/6) წელს გორიდან გამოვიდა და გარისის ციხესა* და იმ ადგილებში მოვიდა, რომლებიც დივანის მფლობელობაში იყო და აქ შფოთი და ჯანყი დაიწყო. ყარაბაღის ბეგლარბეგმა³¹ შაჰვერდი-სულთან ზიად ოღლი ყაჯარმა, რომელიც იმ საზღვრების მცველად იყო დანიშნული, ამ აჯანყების ამბავი გაიგო, ყარაბაღის ლაშქარი შეაგროვა და მის წინააღმდეგ გაემართა. როცა მის სადგომს მიუახლოვდა, ლუარსაბმა მზაკვრობით, რაკი წინააღმდეგობის ძალა არ შესწევდა, გაქცევა არჩია. ციხილბაშთა ჯარი ქართველებს დაედევნა, იმ ველაიეთის მიდამოებში მიმოიფანტა და რბევა და ძარცვა იწყო. ამ დროს ლუარსაბი მზაკვრობისა და მოტყუების სანჯარიდან გამოვიდა და აზნაურთა რაზმით შაჰვერდის ჯარის ცენტრს თავს დაესხა. რადგანაც ციხილბაშთა უმრავლესობა გაფანტული იყო, ზიად ოღლისთან დარჩენილმა მცირე რაზმმა მამაცურად იბრძოლა, რამდენიც ძალა შესწევდა, და დამარცხდა. ზიად ოღლიმ სარდლობის გზა დაწესი გაითვალისწინა და ბრძოლიდან უვნებელი გამოვიდა. ქართველები დაედევნენ დაზიებს. ციხილბაშებიდან რვაასამდე კაცი დაიღუპა მთწამებრივი სიკვდილით.

ლუარსაბი სახარების მკითხველი მღვდლების ჯგუფით ერთ ბორცვზე იდგა. მოჰამედ-სულთან მირჩინი დაზიების მცირე რიცხვით მას შეეჩეხა. ძალაუნებურად წაეკიდნენ იმ ჯგუფს და ბრძოლა იწყეს. ლუარსაბმა „გამბედარობისა და მამაცობის ცხენი გააბრწყინა“ და მოჰამედ ჩინის ეძგერა. ღვთის განგებით ცხენი წაექცა და ლუარსაბი ცხენიდან გადმოვარდა. ჩინის ერთ-ერთმა დაზიმ, სახელად ზაქირმა, რამდენიმე მომაკვდინებელი ჭრილობა მიაყენა მას. ურწმუნოები მიცვივდნენ მას (ზაქირს). მოჰამედ-სულთანი ლუარსაბის ცხენს დაეპატრონა, ამხედრდა და წავიდა.

ქართველებმა ხსენებული ზაქირი ჩინის რამდენიმე სხვა დაზისთან ერთად მოჰკლეს. ლუარსაბის სიცოცხლისა და დოვლათის დროშა დაემხო და [იგი] იმავე წუთს გარდაიცვალა. ქართველებმა მისი ნეშტი აიღეს, თავის სასაფლაოზე მიასვენეს და დაკრძალეს, ხოლო მისი ვაჟი სიმონი³² მმართველად დასვეს და გორში დადგნენ.

* ტექსტში: لوهيس، كوهس، لوهيس

ქართველთა ამბის გაგრძელება ლუარსაბის მოკვლის შემდეგ და მისი
შვილის სიმონ-ხანის შეპყრობა სამარადისო სახელმწიფოს
მოღვაწეთა მიერ

როცა სიმონ-ხანი მამის ადგილას ქართლის ქრისტიანეთა მმართველი გახდა, ოთხი-ხუთი წლის განმავლობაში ის გორში ცხოვრობდა. მიმოფანტული ქართველები ყოველი მხრიდან მიდიოდნენ მასთან და ბოლოს [მთელი] ჯამაათი შეიკრიბა. ისიც, მამის წესისამებრ, ურჩობისა და წინააღმდეგობის გზას დაადგა და ცხრაას სამოცდა რვა (1560/1) წელს თბილისის დასაპყრობად თავისი სამყოფელი ადგილიდან დაიძრა. მან სხვა ქრისტიან მმართველებისგანაც კაცები და დახმარება ითხოვა. მრავალრიცხოვანი ხალხი მიუვიდა დასახმარებლად. ლევან-ხანის შვილი ვიორგი, მამის ნებართვით თუ თვითნებურად ერთი რაზმით მის დასახმარებლად მივიდა ფანატიკური გრძნობით აღტყინებული. მოკლედ, ქართველების ბანაკში მრავალი ხალხი მოგროვდა და როცა ამ ამბავმა ზიად ოღლიმდე მიაღწია, ყარაბაღის ამირები და იმ საზღვრების ჯარი შეაგროვა და კერპთაყვანისმცემლების მოსასპობად გაემართა. დაზიებმა ის ხანდაკი, რომელიც ქართველებს იწროებში ამოეთხარათ, ამოავსეს, გადაიარეს [ზედ], კერპთაყვანისმცემლებამდე მიაღწიეს და იმ ბნელეთის ხალხის პირისპირ ხოცვის მწყობრივი გააწყვეს. ისლამის ჯარის ჩარხჩიემი³³ ეძგერნენ ქართველებს და ბრძოლა გაჩაღდა. ორივე მხარე მამაცურად და გულადად იბრძოდა. ურწმუნონი მტკიცედ იდგნენ და დაზიების იერიშებს მედგრად იგერიებდნენ.

როცა შაჰვერდი-სულთან ზიად ოღლიმ იხილა ურწმუნოთა ასეთი სასტიკი ომი და მათი მოთმინება და სიმშვიდე ამ ბრძოლაში, ცენტრის რაზმით ერთთავად შეუტია და თავს დაესხა ქართველების ჯარს. ბრძოლის მტვერი ცის კამარამდე ავარდა. ქართველებმა ვერ გაუძლეს მის შემოტევას და გაიქცნენ. ლევან-ხანის ვაჟი ვიორგი ათას კაც ურწმუნოსთან ერთად მოკლულ იქნა. ვინც მახვილს გადაურჩა, გაიქცა და გაიფანტა. სიმონი მცირერიცხოვანი ჯგუფით გორს გაიქცა. ზიად ოღლი გამარჯვებული და ძლევამოსილი განჯას დაბრუნდა. ჯაჯანა-ბეგი³⁴, გამოჩენილი ქართველი ამირი, დაეჭირათ და ქვეყნის საფარველ კარზე გაგზავნეს.

ლევან-ხანმა შვილის გლოვაზე შავი ფალასი გადაიცვა კისერზე და კახეთის წარჩინებულებმა და აზნაურებმა მისდამი თანაგრძნობით შავი ჩაიცვეს და გლოვად დასხდნენ.

ხსენებული ამბების შემდეგ ლუარსაბის შვილმა, სახელად დავითმა³⁵ აზნაურთა ერთ ჯგუფთან ერთად ირჩია მამისადმი წინააღმდეგობა და გონებისა და ღვთის მადლის ხელმძღვანელობით „სურვილის სახე

ქვეყნის საფარველ კარს მიმართა“, სამეფო ქალაქ ყაზვინში სამართლიანი და რჯულიერი ხელმწიფის ფეხთა მტვერის კოცნით გაბედნიერდა და ისლამის დიდებით იქნა მოსილი. სამოთხეში დამკვიდრებულმა შაჰმა მას მიუღალერსა, წვრთნა, შვილობის წოდების პატივით გამოარჩია და თბილისის ველაიეთი და ის ადგილები, რომლებიც მაღალი დივანის მფლობელობაში იყო, მას უწყალობეს³⁶. და თუმცა ერთხანს სასახლის ერთი ამირი თბილისის ციხის ქუთვალი და დაუდ-ხანის ლალა და სახელმწიფო საქმეების გამგე იყო, მაგრამ სიმონ-ხანი და მისი ქვეშევრდომნი მაინც ურჩობასა და წინააღმდეგობაზე მტკიცედ იდგნენ, თბილისის ციხისა და მისი ოლქის დაპყრობას ცდილობდნენ და არასდროს ამ ფიქრს არ სტოვებდნენ. ორჯერ-სამჯერ მოვიდნენ მის დასაპყრობად, მაგრამ ვერაფერს გახდნენ და უკან გაბრუნდნენ. ცხრაას სამოცდათხუთმეტ (1567/8) წელს მან შეაგროვა ურწმუნოთა მრავალრიცხოვანი ქვეითი და ცხენოსანი ჯარი და თბილისზე გაემართა. დაუდ-ხანიც აგრეთვე მისი ქვეშევრდომი აზნაურების რაზმით და მუსლიმანების ჯარით ქალაქიდან გამოვიდა და ძმასთან საომრად გაეშურა. როცა მოწინააღმდეგენი ერთმანეთს შეხვდნენ, მტრის სიმრავლის გამო, ყიზილბაშებმა და აზნაურებმა დაინახეს რომ ვერ შესწევდათ ძალა, შებრძოლება მიზანშეწონილად არ დაინახეს და უკან დაბრუნება და ციხეში გამაგრება გადასწყვიტეს. იბრაჰიმ-ხალიფე ყარამანლუ, რომელიც ყიზილბაშთა ერთი რაზმის სარდალი იყო, უეცობისა და სიამაყის გამო ჩაება ომსა და ჭიდილში და ბრძოლაში მოწამებრივი სიკვდილი ჰპოვა. დაუდის მხლებლებმა ძალაუნებურად გაქცევის გზა აიჩიეს და თბილისში მოვიდნენ.

სიმონ-ხანმა ორჯერ გაიმარჯვა ძმაზე და მის ხელქვეითებზე, შფოთი და ჯანყი გაამრავლა. ის ფიქრობდა, რომ თბილისის მცხოვრებნი მას ემორჩილებიან და ციხეს ადვილად ჩაივდებდა ხელში. ქართველების ჯარი შეაგროვა, სრული ძლიერებით თბილისს მიადგა და ციხეს ალყა შემოარტყა. რადგანაც ყიზილბაშები მტკიცედ იცავდნენ ციხეს, სიმონ-ხანმა, რომელსაც ქალაქის მცხოვრებთა მიმხრობაზეც იმედი გაუტრუვდა, დაინახა, რომ ვერ შესძლებდა ციხის აღებას, წასვლის ტაბლას დაჰკრა და გორში წავიდა.

როცა სიმონ-ხანის ურჩობისა და მის მიერ ისლამის საზღვრებზე თავდასხმის ამბავმა შაჰის ყურამდე მიღწია, გამოვიდა დიდებული ფირმანი, რომ შამხალ-სულთან ჩერქესი, რომელიც შაჰის მმართველი იყო, ყაჯარი ამირებისა და სხვების თანხლებით დაუდ-ხანის დასახმარებლად საქართველოსაკენ წასულიყო და სიმონის შფოთი მოესპონ მხარეში. დიდებულმა ამირებმა ნაბრძანები შეასრულეს და ცხრაას სამოცდათექვსმეტ (1568/9) წელს ჯარით საქართველოზე წავიდნენ. სი-

მონმა ბედნიერებით მოსილი ჯარის მოსვლა გაიგო, დაინახა, რომ წინა-აღმდეგობას ვერ გაუწევდა და იმ საზღვრების მაღალ მთებში წავიდა. ძღვეამოსილი ღაზიები დაიძრნენ იმ მთისაკენ, რომელიც ელბორზისა და ყაფის³⁷ მთებს ეტოლებოდა, და იქაური მხარეები მოიცვეს. ურწმუნო გებრები, რომელთაც ის მაგარი ადგილები თავის სასიზრად და თავშესაფრად გაეხადათ, ღაზიების წინააღმდეგ გამოემართნენ და მათ შორის ომისა და ხოცვის ცეცხლი დაინთო. სიმონი მხედრების მცირე რაზმით, გათამამებული და გასულელებული, ღაზიებს თავს დაესხა და ერთი-ორი კაცი მოჰკლა. შამხალ-სულთანის ერთმა ღოღამმა სახელად ჯემშიდმა, მას შეუტია, შუბი აძგერა და მიწაზე დასცა. მეორე ღაზი მიეხმარა და მისი პატიოსნება (ე. ი. სიმონი) დაიჭირეს. ქართველებმა რომ თავისი სარდალი ქამანდით დაჭერილი დაინახეს, გაქცევა არჩიეს და ბრძოლას გაეცალნენ. სიმონის ქვეშევრდომთა ერთი ჯგუფიდან, რომელიც მას გარს ეხვია, ზოგი მოკლულ იქნა, ზოგი კიდევ ტყვედ ჩავარდა. დიდებული ამირები გამარჯვებული და ძღვეამოსილი დაბრუნდნენ საქართველოში ლაშქრობიდან და სიმონი, სხვა ტყვეებთან ერთად ხალიფობის ტახტის საფუძველს გაუგზავნეს. დედაქალაქ ყაზვინში ის(სიმონი) წარსდგა ხელმწიფის წინაშე, რამდენიმე ხანს უავგუსტოეს. სასახლეში ჰყავდათ, რომ იქნებ ისლამის დიდებით შეიმოსოსო. მაგრამ ის ხელს არ იღებდა ქრისტიანობის რჯულზე და ბოლოს ალაჰუთის³⁸ ციხეში გაგზავნეს. სანამ ცოცხალი იყო სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰი, [სიმონი] იმ ციხეში იმყოფებოდა ისმაილ-მირზას* დროს ის [ციხიდან] გამოიყვანეს და ალექსანდრეს სადარი ხელმწიფის** დროს ისლამის ბედნიერება მოიპოვა, მისი უდიდებულესობისაგან ძმობის³⁹ დიდებული წოდებით იქნა განდიდებული და თავისი სამკვიდრო მამულის მმართველობის ბოძებით ამაღლებული, სურვილებშესრულებული საქართველოში წავიდა. მართლაც მან დაათასა ალექსანდრეს სადარი ხელმწიფის ყურადღება და ერთგულება გამოიჩინა. იმ გარემოების აღწერა თავის ადგილას იქნება მოტანილი.

თხრობა მისი უდიდებულესობის სამოთხეში დამკვიდრებული მაღალი შაჰის გარდაცვალების და იმ დიდი ამბების შესახებ, რომლებიც იმ დროს მოხდა მწყალობელი [ღვთის] განგებით

ამ თხრობის განმარტება ასეთია: [შაჰის ავადმყოფობის დროს სასახლეში უფლისწულებს შორის ტახტის დაკავების საკითხის გამო ატეხილ ქიშპობასა და დავაში] ზაალ-ბეგი, რომელიც იმ ჯგუფს (ე. ი.

* შაჰ-ისმაილ II (1576—1577), შაჰ-თაჰმასპ 1-ის ძე.

** მოჰამედ-ხოდაბენდუ (1577—1587).

ჰაიდარ-მირზას⁴⁰ მომხრეებს) ეკუთვნოდა, ხოლო მისი და შაჰის მეუღლეთა რიგებში ითვლებოდა და რამდენიმე უფლისწულის დედა იყო, სულთან ისმაილის მომხრეთა მოძულე იყო, მუდამ ეწეოდა შაჰის აბანოში სამსახურს. იმ დღეს, როცა გადაწყვეტილი იყო, რომ შაჰი აბანოში წაბრძანდებოდა, ისმაილ-მირზას მომხრეები შეთანხმდნენ იმაზე; რომ ზაალ-ბეგი უმადური იყო და სახელმწიფოს ერთგული სუფიები მას არ ენდობოდნენ. ჩვენ არ დავუშვებთ, თქვეს მათ, რომ ამ დროს. როცა მისი უდიდებულესობა ასე დასუსტებულია, იგი (ზაალ-ბეგი) აბანოში წავიდეს და იქ იმსახუროსო, მისი ღალატისაგან უზრუნველყოფილი არა ვართო. ქართველებმა, შეიხავენდემ, უსთაჯლემ და ყველა ჰაიდარელებმა ამის შესახებ ლაპარაკი დაიწყეს. ქართველები ამბობდნენ, ჩვენში რა დაინახეს ისეთი, რომ ჩვენი სამსახურის შესრულებას გვიშლიანო.

მოკლედ, იმ დღეს, როცა აწ სამოთხეში დამკვიდრებული ხელმწიფე აბანოში მიდიოდა, ჰოსეინ-ყული ხოლევა რუმლუ, ამირ ასლან-სულთანი და სხვები, რომლებიც თავისთავს შაჰისევეანებს* უწოდებდნენ, ოთხი-ხუთი ათასი კაცი სუფიებით, რუმლუს, ავშარის და სხვა [ტომთაგან] ზაალ-ბეგისათვის ხელის შეშლის მიზნით, იარაღით და საქურველით კურთხეული სასახლის კართან მოგროვდნენ. ქართველები, შეიხავენდი, უსთაჯლუ და მათი ხელქვეითნიც, აგრეთვე ოთხი-ხუთი ათასი კაცი შეგროვილიყვნენ და ზაალ-ბეგისათვის დახმარების [გაწევა] ჰქონდათ გადაწყვეტილი და უნდოდათ, რომ ისინიც შეიარაღებული და აღჭურვილი სასახლეში შესულიყვნენ. შესაძლებელი იყო არეულობა და სისხლისღვრა მომხდარიყო.

იმ დამეს, როცა ამ მხარეთაგან ეს ამბები ეწყობოდა, ამ სტრიქონების დამწერი ჰოსეინ-ბეგ იუზბაშისთან⁴¹ იყო მეჯლისში და ის ამ ამბით მეტად შეწუხებული იყო და არ უნდოდა, რომ მათ შორის ჩხუბი მომხდარიყო. დილამდე ამის ფიქრში იყო. დილით, თუმცა ბევრი ხალხი შეკრებილიყო, მაგრამ იარაღი და საქურველი არ აეღოთ და დათქმული წესის მიხედვით სახელოვან შაჰზადე სულთან მუსტაფა-მირზას, რომლის ლალა ნაზარ-სულთანი გარდაცვლილიყო, ეახლა სამსახურად. ის, წესისამებრ, უსთაჯლუსა და მის ხალხს შორის იმყოფებოდა. სასახლის კარზე მოვიდნენ. გარეთ უვიცები და შფოთისთავები. მაჩხუბარნი ბევრ საგინებელ სიტყვებს ამბობდნენ. ესენი, ისე რომ მელაშქრეებს არ გაუგიათ, ჩეპელსოთუნის [სასახლის] აივანში შევიდნენ და დიდხანს ელაპარაკებოდნენ საწინააღმდეგო სიტყვებს ისმაილ-მირზას მომხრეებს. ჰოსეინ-ბეგ იუზბაშიმ მიმართა ჰოსეინ-ყული ხოლევ-

* შაჰისევეანი—შაჰის მეგობარი.

ფას და უთხრა: „რა შფოთს სტეხ ყიზილბაშთა შორის და ეს ხალხი შეიარაღებული რად მოგიყვანია სასახლეში. მაღლობა დმერთსა, ჩვენი კურთხეული ხელმწიფე და მწყალობელი მურშიდი ჯანმრთელად ბრძანდება. ჩვენ და თქვენ რა გვრჯის, რომ თვითნებურად ასეთი განზრახვები ვიქონიოთ“. მას ბოროტგამზრახველი და გიჟი უწოდა და „ერთგული სამსახურისა და სუფიობის გზაზე შედგა ფეხი“. ჰოსენ-ყული ხოლევამ და მისმა ხელქვეითებმა აგრეთვე დაიწყეს ლანძღვა-გინება, მაგრამ რადგანაც უფლისწული სულთან ჰაიდარ-მირზა მობრძანდა, ისმაილ-მირზას მომხრეებმა ვეღარ შეძლეს მეტი აყალ-მაყალი.

აწ სამოთხეში განსვენებულმა შაჰმა გაიგო ეს ამბავი. მან მიზანშეწონილად მიიჩნია, არ მიექცია ყურადღება და ზაალ-ბეგი იხმო, რათა ჩვეულებრივად მისულიყო აბანოში და სამსახური შეესრულებინა. იმ ხალხმა ხმის ამოდება ვერ შესძლო და შერცხვენილი დაიშალა. სულთან ჰაიდარის მომხრეებმა „ახალი სიცოცხლე მოიპოვეს“ და მატყუარათა ცილისწამებას და ბოროტგამზრახველთა გინებას გადაურჩნენ. შემდეგ, როცა კურთხეული შაჰი სავსებით გამოჯანმრთელდა, ასეთი ამბების მოხდენა აღკვეთა და ამ გარემოების გამოძიება არ დაუწყია.

ხსენება მხატვრებისა, რომლებიც [იმ] დროის მოღვაწენი იყვნენ

სიაოშ-ბეგ ქართველი სამოთხეში განსვენებული შაჰის ღოღამი იყო. მისმა უდიდებულესობამ მისი ნიჭი შენიშნა და მხატვრობის შესასწავლად მიაბარა. ოსტატ ალი მოსავერის მოწაფე იყო. როდესაც ის რამდენიმედ დახელოვნდა ამ მეცნიერებაში, მისი ყალმის მოხდენილობამ მიიპყრო უკეთილშობილესი [შაჰის] ყურადღება, რომელმაც თვითონ მოჰკიდა ხელი მის სწავლებას. მისი უდიდებულესობის მოწაფედ ყოფნამ ისეთი სახე მისცა მის [ოსტატობას], რომ მასზე ითქმოდა [ყურანის] სიტყვები: „საუკეთესოდ გამოვხატე თქვენი სახე“. მან დიდ წარმატებას მიაღწია, ფრიად ნაზი ყალამი ჰქონდა, დეტალების დიდი ოსტატი და შეუდარებელი მხატვარი იყო. კონტურულ ხატვაში, მთების გამოსახვასა და თმის დახატვაში მას ვერც ერთი ოსტატი ვერ შეედრებოდა. ჯგუფის („მეჯლისის“) ხატვა მისი უნაკლო იყო. ისმაილ-მირზას დროს ის წიგნსაცავის გამგე გახდა, ხოლო მისი უმაღლესობის ალექსანდრეს სადარი [ხელმწიფის]* დროს ის და მისი ძმა ფეროხ-ბეგი ბედნიერი და ძლიერი უფლისწულის სულთან ჰამზა-მირზას ნდობით აღჭურვილ პირთა შორის იმყოფებოდნენ. მისი უდიდებუ-

* შაჰ-მოჰამედ-ხედაბენდე.

ლესობის, ღვთის ჩრდილის* დროს დიდი ხნის განმავლობაში იყვნენ უკეთილშობილეს სამსახურში და მათი სიცოცხლის სახეც მის ამაღლებაში უოფნის დროს მოსპო.**

ამბავი მისი უმაღლესობის მოჰამედ-სულთან ფადიშაჰ ხოდაბენდეს გაეფუგებინა. მისი განმტკიცება სამეფო ტახტზე და ირანის მბრძანებლობაში და მისი მეფობის ხანაში წლიდან წლამდე მომხდარი მოვლენები.

ისა-ხან ქართველი, ლევან-ხანის შვილი და სიმონ-ხანი, ლუარსაბის ძე, ორივენი ალამუთის ციხეში რომ იყვნენ დაპატიმრებულები, ისმაილ-მირზამ გამოუშვა. სამოთხეში დაკვიდრებული შაჰის ძმის საამ-მირზას ასული სულთან-მოჰამედ-ხოდაბენდემ ისა-ხანს მისცა და შაჰის მმართველად განაწესა. სიმონ-ხანი ისლამის მიღების პატივით გაბედნიერდა და სულთან-მაჰმუდ-ხანად იწოდა. შესაბამისად სიტყვებისა: მხოლოდ მართლმორწმუნენი არიან ღირსეულნი, — მან „ძმის“ ბედნიერი წოდებულება მიიღო, პატივითა და ღირსებით მოსილი სამ-ქართველოში გაემართა და სამემკვიდრეო ქვეყანას დაეუფლა:

თხოვა აზერბაიჯანსა და შირვანში მომხდარი ამბებისა, ოსმალეთის ხონთქრის მიერ იმ ქვეყნებში ლაშქრის გაგზავნა და იმ ხანებში მომხდარი მოვლენები.

[ოსმალეთის სულთანმა] თავისი ლალა მუსტაფა ფაშა, ლალა ფაშად რომ იყო ცნობილი, მრავალრიცხოვანი ჯარით, რომელიც დაახლოებით ასი ათასზე ჭარბი იყო, ამ ველაიეთში გამოგზავნა, მოჰამედ-გირეი-ხან თათარს, დოვლეთ-გირეის შვილს, რომელიც ჩინგიზ-ხანის ვაჟის ჯუჩი-ხანის შთამომავალი იყო, ჯუჩის ულუსის დაახლოებით ასი ათასი თათართა ოჯახით ბახჩისარაიში სახლობდა და ოსმალეთის სულთანთან მეგობრობა და კეთილგანწყობილება ჰქონდა, შესთავაზა რომ თათართა დიდი ლაშქრის ბრბოთი შირვანის ველაიეთს შესეოდა ხაზართა ველის გზით. თათარი ავაზაკები იმ ქვეყნის საქვეყნოდ განთქმული ქონების ძარცვა-გლეჯის სიხარბით, ამ მოწოდებას თანხმობის ნაბიჯით შეხვდნენ.

როდესაც ეს ამბავი სატახტო ქალაქ ყაზვინში ცნობილი გახდა და მის უმაღლესობა ისქანდერის საღარ [ხელმწიფეს] მოხსენდა, ამი-

* შაკ-აბას I (1587—1629).

** იხ. ვ. ფუთურიძე, ისქანდერ მუნშის ცნობა მხატვრის სიათ-უმბეგ ქართველის შესახებ, „ენიშკის მოამბე“, III, 1938.

რებმა და ქვეყნის თავკაცებმა მიზანშეწონილად მიიჩნიეს, რომ, უპირველესად ყოვლისა, [შემოსევის] მიზეზის აღსაკვეთად ხონთქრისათვის მეგობრული ხასიათის წერილი ეახლებინათ და ზავისა და ხელშეკრულების დარღვევის, მოსაზღვრე ოლქების გამგებელთა იმ თავხედობისა და გაგულისების მიზეზი გამოერკვიათ, რომელიც ამ საქმეში გამოიჩინეს. მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად, ამირებმა, დაზავების შენობის სიმტკიცისათვის, რომელიც ამ მხრიდან აღიარებული და გაზიარებულია, მის უდიდებულესობა ხონთქარს მეგობრობის შემცველი წერილები მისწერეს და მოჰამედი-ხან თოხმაყის მსახურს ვალი-ბეგ უსთაჯლუს გაატანეს. მონაპირე საზღვრების ჰაქიმებმა და ფაშებმა იგი დააბრკოლეს და საშუალება არ მისცეს სტამბოლს ჩასულიყო. ამასობაში კი ლალა ფაშა არზრუმს გამოცდა და მოვიდა ყარსის ველიეთში, რომელიც ჩოხურ-საადის ველიეთსა და არზრუმს შორის მდებარეობს.

სამოთხეში დამკვიდრებულ შაჰსა და სულთან სოლეიმანს შორის დადებული ზავის ერთ-ერთი პირობა ის იყო, რომ ხსენებული ოლქი შუაში დაქველ-გაპარტახებული დარჩენილიყო და მხარეები მის განაშენიანებას არ უნდა ცდილიყვნენ და დღემდე მართლაც გაპარტახებული იყო. ლალა ფაშა, უპირველესად ყოვლისა, ხსენებული ოლქის განაშენიანებას შეუდგა, მისი ციხე შეაკეთა, ქუთვალი და დამცველები დაუნიშნა და ახალციხის ველიეთში მოვიდა, რომელიც საქართველოს ეკუთვნოდა, სიმონ-ხანის სიძის მანუჩარ-ხანის [საგამგეო] ოლქი იყო და ამ მხარის (ირანის) საზღვრებში შემოდიოდა. მან (მანუჩარმა) ოსმალთა შორილებსაგან თავი შორს დაიჭირა და წინააღმდეგობის გზას დაადგა. თავისი ციხე გაამაგრა და თვითონ კი სიმონ-ხანთან მივიდა. ლალა ფაშამ მისი ციხე გარემოიკვა, ზარბაზნები მიუმარჯვა და ბრძოლა-ჭიდილით დაიმორჩილა. მერე შიგ მცველები და იანიჩრები დასტოვა და სიმონ-ხანის ქვეყნისაკენ გაემართა.

ყიზილბაშ ამირებს რომ ერთობა ჰქონოდათ და ერთმანეთისათვის დაეჯერებინათ, აზერბაიჯანის და შირვანის მთელი ლაშქარი ორმოცდაათი ათასზე მეტი იქნებოდა. ერთ ადგილას რომ შეკრებილიყვნენ და საქართველოს მეფეებიც მათ შეერთებოდნენ, ლალა ფაშას იმ ველიეთში შესვლა გაუძნელდებოდა. ამირების შეუთანხმებლობის, ოიმახთა ჯიუტობისა და უხეირო გადაწყვეტილების გამო ქვეყანაც წავიდა ხელიდან, ყიზილბაშთა დიდებული სარდლებიც დაიღუპნენ თანდათანობით, აზერბაიჯანის ლაშქარიც განადგურდა და რამდენიმე წლის ნაგროვები მათი ქონებაც ძარცვა-გლეჯას გაჰყვა.

მოკლედ, ჩილდირის ომში [ყიზილბაშთა] დამარცხების შემდეგ ლალა ფაშამ ახალციხის ციხე იმავ ორ-სამ დღეში დაიპყრო, შიგ სანოვაგე და ლაშქარი დასტოვა და იმ გზით სიმონ-ხანის ქვეყნისაკენ გაე-

მართა. მოჰამედი-ხანი თავის ქვეყანაში გაჩერდა, იმამ-ყული-ხანი და ყიზილბაშთა ლაშქარი გამოეყვნენ და თავიანთ ადგილებში წავიდნენ. ლალა ფაშამ კაცი გაგზავნა და სიმონ-ხანსა და ალექსანდრე-ხანს, საქართველოს მეფეებს, ხონთქრისადმი მორჩილებასა და დანებებისაკენ მოუწოდა. ესენი კი ერთმანეთში ფარისევლობდნენ და თანხმობა არ ჰქონდათ.

სიმონ-ხანს ამ დინასტიის (ე. ი. სეფიანთა) მორჩილების შარაზე ფეხი მტკიცედ ედგა და ოსმალებს წინააღმდეგობა გაუწია, გზაჯვარედინებსა და მთის გადასასვლელებზე მტრის ჯარს წინ ხვდებოდა სხვა ქართველებთან ერთად და საგრძნობ ზარალსაც აყენებდა. ალექსანდრე-ხანი კი, რომელიც ცბიერი და წინდახედული კაცი იყო, თავისი საქმის სიკეთეს ჩაუკვირდა და ოსმალებისათვის მეგობრულად თავის მოჩვენება ამჯობინა, ლალა ფაშას ბანაკში ნუზლი და სავერი გაგზავნა და მორჩილება გამოუცხადა. ეს გარემოება ლალა ფაშას გულდაჯერების მიზეზი შეიქნა, საქართველოს ვიწრობებში იოლად და ადვილად გაიარა და თბილისის ციხეს მიადგა, რომელიც სიმტკიცესა და სიმკვიდრეში ცის სფეროთა სფეროს ედავებოდა და სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის დროს სიმონ-ხანის ძმის დაუდ-ხანის მფლობელობაში იყო. ახლა, როდესაც ოსმალთა ლაშქარი იმ მიდამოებში მივიდა, დაუდ-ხანი იმ ჯიუტობის გამო, რომელიც ძმებს შორის არსებობდა, ძმის შემწეობასა და დახმარებაზე იმედდაკარგული იყო, ციხის დასაცავად არ აღსდგა, მიატოვა და ის ციხე ოსმალებს ადვილად ჩაუვარდათ ხელში. ქუთვალის და მცველები დაუყენეს, გორჯაც, საქართველოს მმართველების სატახტო ქალაქი რომ იყო, ციხე მოაწესრიგეს და შირვანს გაემართნენ.

ალი-ხან ქართველმაც, ალექსანდრე-ხანის ძმამ, რომელიც შაქში იყო, [იქ] დარჩენის ძალა ვერ მონახა, გამოეცალა და ლალა ფაშა გალაღებული შირვანში შევიდა. დაღესტნის მთელი ჰაქიმები და ლეკები მთლიანად დამორჩილდნენ და ყიზილბაშების წინააღმდეგ აჯანყება და ამბოხის დაიწყეს. შირვანის ბეგლარბეგმა არეს-ხანმა, რომელიც ჭკვიანი და დარბაისელი კაცი იყო, ოსმალთა ლაშქრისადმი წინააღმდეგობა და ციხის დაცვა, რაიების ამბოხის გამო, თავისი ძალისა და შესაძლებლობის სფეროში ველარ იგრძნო, ოჯახითა და მახლობლებით შირვანს გაეცალა და მდინარე მტკვრის პირას დაბანაკდა, შირვანის ქვეყანა კი ოსმალთა მფლობელობაში მოექცა. ლალა ფაშამ ოსმან ფაშა შირვანის ბეგლარბეგად დასვა; ყუფთას ფაშა არემში დასტოვა, შირვანის ყოველ ველაიეთში ჰაქიმი დანიშნა, შემახის, არემისა და ბაქოს ციხეები გაამაგრა და უკან დაბრუნების დოლი აახმაურა...

ოსმალთა გაბრუნების შემდეგ ყარაბალის ბეგლარბეგი იმამ-ყული-ხანი სიმონ-ხანს შეუერთდა. ერთმანეთის თანხმობით საქართველოს ჭალებსა და ტყეებში სხვადასხვა მხრიდან წარამარა [ოსმალებს] წამოეწოდნენ ხოლმე, ხელსაყრელი შემთხვევისთანავე საგრძნობ ზარალს აყენებდნენ და დიდძალი დავლა იგდეს ხელთ. თუმცა ამ მოსვლა-წასვლის დროს ოცი ათასი ოსმალ მოიკლა და დაიღუპა, მაგრამ, რადვან ღალა ფაშას უსაზღვრო და ურიცხვი ლაშქარი ახლდა თან, არავითარი გასაჭირი მის მდგომარეობას არ დასტყობია და გამარჯვებული და უძლეველი დაბრუნდა უკან.

თავრიზის ბეგლარბეგი ამირ-ხანი ათი ათასი კაცით თავრიზიდან წამოსულიყო მოჰამედი-ხან თოხმაყის დახმარების მიზნით, მაგრამ, მას შემდეგ რაც მოჰამედი-ხან თოხმაყის გაქცევისა და ღალა ფაშას საქართველოსა და შირვანისაკენ წასვლის ამბავი შეიტყო, პირი იბრუნა და ჩოხურ-საადისაკენ წასვლის მაგიერ ყარაბალს მიაშურა. იმამ-ყული-ხანი მას შეუერთდა ყარაბალს ლაშქრით; მდინარე მტკვარზე ერთად გადავიდნენ და მდინარე იორის პირას, რომელიც საქართველოს ეკუთვნის, ოსმალებს წამოეწივნენ. ერთბაშად ხელსაყრელი დრო შეარჩიეს და თავს დაესხნენ იმათ ერთ რაზმს, რომელიც, დაახლოებით, ოთხი-ხუთი ათასი კაცისაგან შედგებოდა და ბანაკიდან სანოვაგის საწოვნელად წამოსულიყო. ოსმალთა ლაშქრიდან ორი ათასამდე კაცი დახოცეს და უამრავი ქონება და სიმდიდრე იგდეს ხელთ. ოსმალ ამირთა ერთი ჯგუფიც დატყვევებული იქნა.

ამირ-ხანმა ასეთი გამარჯვებით გული მოიფხანა და უნდოდა უკან გამობრუნებულს ყარაბალში დაებანაკა ზამთრის გასატარებლად და ნეტარი და სახელოვანი უფლისწულის, მისი უდიდებულესობის ქვეყნიერების გამგებლისა** და ძლევამოსილი ჯარებისა და ამირების მოსვლას დალოდებოდა, რომლებიც იმ მხრისაკენ მიემართებოდნენ.

გამოუტდეღ, ოღონდ გულად ყიზილბაშ მეომართა ერთი ჯგუფიც, რომელთა სარდალი ამირ-ხანის შვილი სულთან-მურად-ხანი იყო, კვლავ იოლი გამარჯვების სურვილით მდინარე იორზე გადავიდა და ბრძოლა გააჩაღა. ყიზილბაშებთან ბრძოლაში გაფიცებული ოსმალები დაუყოვნებლივ მდინარე იორის აქეთა ნაპირზე გადმოვიდნენ, ლაშქარს უკნიდან შემოუარეს, ორი-სამი ათასი კაცი ყიზილბაშთა ჯარიდან შუაში მოიმწყვდიეს, მიეძალნენ და დაამარცხეს. ამირ-ხანისა და სხვა ამირების ლაშქრიდან იმ ბრძოლაში ორ-სამ ათას კაცამდე მოიკლა ან დატყვევებულ იქნა. ამირ-ხანმა ხსენებული დამარცხების შემდეგ, ომში

* იგულისხმება მოჰამედი-ხოდაბენდეს უფროსი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე ჰამზამირზა. იგი ნიკიერი გამგებელი და კარგი სარდალი იყო, ცდილობდა ცენტრალური ხელისუფლების განმტკიცებას. მოკლულ იქნა 1586 წელს (რ ე ლ.).

სარფა-სარგებელი ველარ დაინახა, თავისი მდგომარეობისათვის უკან დაბრუნება უმჯობესად და უკეთესად მიიჩნია და თავრიზისაკენ გამო-ბრუნდა.

თავის სურვილებადსრულებული ლალა ფაშა უკან დაბრუნდა, არზრუმს მივიდა და საზამთროდ დადგა.

ლალა ფაშას დასახმარებლად დარუბანდის გზით შირვანში მო-სული ყირიმელი თათრების ჯარი 1580 წ. დამარცხდა ყიზილბაშებთან ბრძოლაში და მისი სარდალი ადილ-გირეი-ხანი ტყვედ ჩავარდა. მას პირველ ხანებში პატივისცემით ეპყრობოდნენ და სასახლეში მოათავ-სეს.

რაც შეეხება ადილ-გირეი-ხანის ამბავს, რამდენიმე ხნის შემდეგ, რაც სასახლეში იყო დაბინავებული, ამირებსა და ქვეყნის თავკაცებს მის შესახებ აზრი შეეცვალათ და გადასწყვიტეს, რომ იგი სასახლიდან გამოეყვანათ და სხვა ადგილას დაებინავებინათ, ანდა რომელიმე ციხე-ში გაეგზავნათ, რომელსაც შესაფერისი ბინა ექნებოდა. რადგან აზერ-ბაიჯანის დასასჯელად გალაშქრება წინ გვაქვს, მისი თან ტარება მიზან-შეწონილი არ იქნება და იქ იცხოვროს მოსვენებითო.

მისმა უდიდებულესობამ ისქანდერის სადარმა [ხელმწიფემ] ბრძა-ნა: სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰი რამდენიმე ხანს სიმონ ქართველს, რომელიც უცხო სარწმუნოებისა იყო, მისი ქვეშევრდომი ქართველე-ბის გულის მოსაგებად, სასახლეში ინახავდა პატივითა და დიდებით. რადგან თათარ უფლისწულს თავიდან პატივითა და დიდებით მოვეპ-ყარით, ახლა ციხეში გაგზავნა, რაგინდ კარგი ბინაც არ უნდა ჰქონდეს, სირცხვილია და საკედრისი არ არისო.

ხსენება ზოგი მოვლენისა, რომლებიც ამ წლის დასასრულამდე სულთნის ზამთრის სადგომში, ყარაბაღში, მოხდა. იბრაჰიმ-ხან თორქემანის მოციქულად გაგზავნა ოსმალეთის ფადიშაჰთან.

როდესაც ბირე-მოჰამედ-ხანი, რომელიც მიზეზი და დამწყები იყო უსთაჯლუთა არეულობისა, გარდაიცვალა, სალმან-ხანსა და მის მომხრე ამირებს იმისი თავი აღარ შერჩენოდათ, რომ შირვანი დაეც-ვათ, შირვანი მიატოვეს და წამოვიდნენ. ომარ-ალა, რომელსაც სინან ფაშასაგან დავალება მიეღო, რომ შირვანის ველაიეთში წასულიყო და გაერკვია, რომელი ოლქი ვის მფლობელობაში იყო, მაღალ ბანაკში მოვიდა. უძლეველი ქვეყნის ამირებმა და თავკაცებმა მიზანშეწონილად მიიჩნიეს, რომ შირვანის ველაიეთის დაცვა დაევალებინათ ყაჯართა დიდებული ტომისა და ოთუზიექის ელისა და ოიმახის და მისთანები-სათვის, ყარაბაღში დიდ ჯგუფებად აუარებელი რომ ცხოვრობენ, და

მისი ავი და კარგი იმამ-ყული-ხანის კისერზე შეეგდოთ. ისქანდერის სადარ ხელმწიფესთან და ღვთის მოადგილე ქვეყნის მპყრობელთან შეთანხმებით იმამ-ყული-ხანი ძალით თუ ნებით ამ საქმეზე დანიშნეს და განაწესეს. ზემოთ მოხსენებულის რჩევის თანახმად, ფეიქარ-ბეგი ზიად ოღლი ყაჯარი ველაიეთის გამგებლისა და ხანის წოდებით განდიდდა და შირვანის ბეგლარბეგად დანიშნეს. რამდენიმე ყაჯარ ამირს შირვანში ოლქა მისცეს და მასთან ერთად შემახსიაკენ გაისტუმრეს. მათი წასვლის შემდეგ ომარ-ალას კაცი გაატანეს და შირვანში გაამგზავრეს. აგრეთვე, ერთი წყება [ხალხი] თბილისის ციხის დასაპყრობად და იქაური ვალის, სიმონ-ხანის, დასახმარებლად განაწესეს. მურად-ბეგ-თოფჩიბაში, თოფხანის მოხელეები და ზარბაზნის ჩამოსასხმელი ხელსაწყოები გაგზავნეს, რომ ციხის დაპყრობაში მეცადინეობა გამოეჩინათ და, ეგებ ის როგორმე ისე მომხდარიყო, რომ ომარ-ალას უკან დაბრუნების დროს ის მაღალსაფუძვლიანი ციხე ამ ცადაწვდენილი სასახლის მოხელეთა მფლობელობაში მოქცეულიყო. მაგრამ ხელი მოეცარათ და ვერაფერი გააწყვეს.

ფეიქარ-ხანი და შირვანის ამირები თითოეული მისთვის მიჩენილ ველაიეთში წავიდ-წამოვიდა და იქ დადგა. ომარ-ალამ ისინი რომ გაიგულა, ყურადღება მიაქცია, რომ გარდა დარუბანდისა და ბაქოს ციხეებისა, ოსმან ფაშას მფლობელობაში სხვა ადგილი არ იყო. შაჰ-ყული-სულთან თაბეთ ოღლი ზულყადარი ისქანდერის სადარ ხელმწიფის მხრიდან, ომარ-ალას თანხლებით, სინან ფაშასთან მოციქულად გაგზავნეს, რომ მისი განზრახვის ნამდვილი ამბავი შეეტყუო და დაზავების თაობაზე სიტყვა ეთქვა.

თბრობა აზერბაიჯანისა და შირვანის ამბებისა და ყაზი-გირეი-ხან თათრის შეპყრობა ძლევამოსილი ღაზიების მიერ განუყოფელი მეფის განგების მეოხებით

როცა საზამთრო ბანაკში ნიანგის (1580) წლის ზამთარი მიიწურა და ქვეყნიერების გამასხივოსნებელი ნოვრუზის მახარობელი თურქული გველს (1581) წელიწადი ნეტარებითა და ბრწყინვალეობით დადგა, და, ამბრის სურნელოვანი გაზაფხულის საწუთროს წალკოტის მაცოცხლებელი სიო და მისი მარბიელი ლაშქარი სურნელოვანი მცენარეებისა და ყვავილების სასიხარულოდ მოვლენილი ჯარის შემოსევით ლტოლვა-გაქცევის გზას გაუდგნენ, იბრაჰიმ-ხან თორქემანი, როგორც უკვე აღწერილ იქნა, სტამბოლისაკენ გაემგზავრა მოლაპარაკების ნიხის გასაშლელად.

კახეთის მეფეს ალექსანდრე-ხანს, რომელიც ყოველთვის სიწმინდის მსახველი ამ სამეფო სახლის მოხელეთაგანი იყო, ოსმალებთან მეგობრული და თავაზიანი ურთიერთობა გაება და გამგონობა და მორჩილება გამოველინებინა. ამის გამო მასა და ქართლის მეფეს სიმონ-ხანს შორის, რომელიც თავის თავს ამ მარადღუძიანი ქვეყნის (ირანის) მომხრედ რაცხდა და [ოსმალების მიმართ] წინააღმდეგობისა და შეუდრეკელობის გზას მისდევდა, [სათანადო ნდობა არ იყო] და ალექსანდრე-ხანსაც, აგრეთვე, მთელი სულითა და გულით ოსმალთა მეგობრობა-დანხარებისათვის ადანაშაულებდა. სიმონ-ხანი კი ასეთი ბრალდებისაგან თავისუფალი იყო, როგორც საქმის დასაწყისში, როდესაც ლალა ფაშა შირვანში მოვიდა, ოსმალებთან მტრობა და წინააღმდეგობა დაიწყო და რამდენიმეჯერ მასა და ოსმალთა ჯარებს შორის ამ მისვლა-მოსვლის დროს დიდი ბრძოლები მოხდა, ისე წლებულსაც, ოსმალები თბილისის, გორისა და სხვა ციხეებში სანოვაგეს რომ აგზავნიდნენ. [სიმონი] ყარაბაღის ბეგლარბეგ იმამ-ყული-ხანთან ერთად ოსმალებს გზაში უხვდებოდა, თავს ესხმოდა და უსაზღვრო სიმდიდრე და ქონება ჩაიგდო ხელთ. მაგრამ ისქანდერის სადარ ხელმწიფისა და სამარადისო ქვეყნის თავკაცების გულის დასაჯერებლად და დასაწყენარებლად საჭიროდ ჩაითვალა, რომ სიმონ-ხანის ქალიშვილი მისი უდიდებულესობა ქვეყნიერების გამგებლისათვის ცოლად მოეყვანათ, რომ მის მეგობრობაზე გული საეცებით მშვიდად ჰქონოდათ. ალექსანდრე-ხანის მნიშვნელოვანი საქმე კი მისი რჩევისა და ბჭობის შესაბამისად უნდა მოეწესრიგებინათ. მოსიბ-ხან შერეფ ედ-დინ ოღლი თექელუ ამ საქმეზე სიმონ-ხანთან საქართველოში გაგზავნეს. ხსენებულმა სიმონ-ხანმა ასეთი შეუღლება გარეგნულად დიდ პატივად მიიჩნია და უზომო სიხარული და მოწონება გამოსთქვა, მაგრამ გულში ქართველები სარწმუნოების სხვაობისა და სხვა გარემოებათა გამო არ თანხმდებოდნენ და ქალიშვილისათვის საჭირო მზითვისა და ნივთების წესრიგში მოყვანისა და მომზადების მომიზეზებით დროის გადავადებასა და გაჭიანურებას ლამობდნენ.

ამასობაში ყაზი-გირეი-ხან თათრისა და სეფი-გირეი-ხანის შირვანში მოსვლის ხმა დაირხა. ყარაბაღის ბეგლარბეგმა იმამ-ყული-ხანმა თათართა შემოსვლის წინ ფეიქარ-ხანს დიდი მავველი ძალა გაუგზავნა შირვანში. ოსმან ფაშამაც, აგრეთვე, ოსმალთა ვენეჯის შვილი, ოსმალთა ლაშქრის ჯგუფით, დარუბანდიდან თათრებს გამოაყოლა და ყიზილ-ბაშებზე თავდასასხმელად გამოგზავნა. როცა მათ შემახის მიდამოებს მოაღწიეს, ამ მხრიდან ფეიქარ-ხანი და ყაჯარის, ჯაგირლუს, ყარამან-ლუს და სხვა [ტომთა] ამირებიც, შირვანში რომ იყვნენ, თათართა ლაშქრისა და ოსმალების მოსაგერიებლად გაეშურნენ. შემახასა და შაირანს

შუა მხარეთა შორის ბრძოლა მოხდა. ყაზი-გირეი-ხანი ყიზილბაშებთან ომში გაგულისდა და ანგარიშს აღარ უწევდა, ბრძოლის ველზე სიმხნის რაში გამოაგელვა და ვაჟკაცობასა და გულადობას ავლენდა. ამ შეხლა-შემოხლის დროს ყაჯარი ლაზიების ერთ რაზმს შეეჩეხა, ხსნისა და თავის შველის გზა დახშული აღმოაჩნდა და, ღვთის განგებით, ყოვლისშემძლე მაცხის მიერ შეპყრობილი და დატყვევებული შეიქნა. მისი შეპყრობის შედეგად გამარჯვებისა და ძლევის სიომ ფეიქარ-ხანისა და ყიზილბაშ ამირთა დროშების ქოჩორზე დაჰბერა, გამარჯვება-ღვთის-შეწევნით გამოირჩნენ და მოწინააღმდეგეები დამარცხებულები და თავგზააზნეულნი უბედურების ჯარის კვალს გაჰყვნენ და პირი გაქცევის გზისაკენ იბრუნეს. სეფი-გირეი-ხანმა ათასი გაჰირვებით იმ საშინელებისაგან სული [მთელი] გამოიტანა და თავის მთავარ ბანაკამდე სადავეები არ მოუწვია.

ფეიქარ-ხანმა ამ თვალსაჩინო სამსახურისათვის თანასწორთა შორის აღმატება მოიბოვა და ფადიშაჰის ალერსისა და მოფერების საგანი გახდა. მაგრამ საწუთროს ავი თვალი ეცა, გვერდი უძღურების სარეცელზე დადო და ბუნებრივი სიკვდილით გარდაიცვალა.

რამდენიმე ხანს ხალიფე ანსარ ყარადაღლუ შირვანის მმართველად დაინიშნა. მაგრამ, რადგან ღმერთის ნება-სურვილს ასე ენებებიანა, რომ შირვანის ველაიეთი ოსმალთა მფლობელობაში დამკვიდრებულიყო და იმათი მმართველობის ნოხი ერთ ხანს იმ ქვეყანაში ყოფილიყო გაშლილი, ყიზილბაშთა ლაშქრის ცდასა და მეცადინეობას შედეგი არ მოჰყვა და ხალიფე ანსარმა შირვანში ვერა გააწყო რა, ჩქარა [საიქიოს] გამგზავრების დოღი აახმიანა და სამარადისო საცხოვრებელს მიაშურა.

ხალიფე ანსარის გარდაცვალებისა და უავგუსტოესი ამალის უკან გამობრუნების შემდეგ ერაყისა და ხორასნის მოგზაურობის გამო, რაც მომდევნო წელს მოხდა, ყიზილბაშ ამირებისაგან შირვანში გაჩერება უკვე ველარავინ მოახერხა. ოსმან ფაშა დარუბანდიდან შემახაჟ მივიდა, ციხე გაამაგრა და იმ ველაიეთის დამოუკიდებელი მმართველობა მოიპოვა. დაწვრილებით ეს ამბები სათანადო ადგილას იქნება მოთხრობილი.

საერთოდ, როცა ყაზი-გირეი-ხანი ურდოში მოიყვანეს, იგი სანდო ხალხის თანხლებით ალამუთის ციხეში გაგზავნეს და იქაურ ჰაქიმს ჩააბარეს. ეს ციხე ყაზვინსა და გილანს შორის მდებარეობს და საწუთროს განთქმული ციხეთაგანია, წლების მანძილზე იგი ისმადილელ მეფეთა საჯდომი ქალაქი იყო.

ხოლო რადგან სიმონ-ხანის წინააღმდეგობამ თავისი ქალიშვილის მოცემის თაობაზე ზომიერების ზღვარს გადააჭარბა, მირზა სალმანი* სხვა დიდებულ ამირებთან ერთად, ოცი ათასამდე კაცით საქართველოსაკენ გაემართა, რომ ალექსანდრე-ხანისა და სიმონ-ხანის მნიშვნელოვანი საქმეები მძლეთა მძლე სამეფოს ინტერესების შესაბამისად გადაეწყვიტათ. საქართველოს გამგებლები ყიზილბაშთა ლაშქრის მოსვლაზე შეშინდნენ, დაფრთხნენ და თავის მართლებას შეუდგნენ. ალექსანდრე-ხანმა ოსმალებისადმი მორჩილების გამოვლენისა და ყიზილბაშებისათვის ხარაჯის მიუტემლობისათვის საყვედური შეისმინა და მირზა სალმანისა და ამირების კეთილგანწყობილება მოიხვეჭა. იმათაც სამეფოს სიკეთე იმაში დაინახეს, რომ მისი ქალიშვილიც ქორწინებით სვებენდიერ სახელოვან უფლისწულთან დაეკავშირებინათ და მისთვის ხალიფობის ადგილოვანი ამ დინასტიის მეგობრობაზე და ოსმალთა მტრობაზე ფიცი დაედებინებინათ.

ერთმანეთს შორის მისვლა-მოსვლა რომ მოხდა და ალექსანდრე-ხანმა მირზა სალმანისა და ყიზილბაში ამირების ეშმაკობასა და ვერაგობაზე გული დაიწყნარა, მათთან მივიდა და მათ შორის შეხვედრა მოხდა. სიმონ-ხანიც, მოსიბ-ხანთან ერთად იქ მოვიდა. დიდებულმა ამირებმა დაზავება-შეთანხმების პირობის შემდეგ, რომელიც მათ შორის მოხდა, სიმონ-ხანი მოიყვანეს და ისინი (ალექსანდრე და სიმონი) ერთმანეთს შეარიგეს და ქრისტიანული სარწმუნოების მიხედვით ჯვარზე (ჯვარი ქართულად ჯვარედინს ნიშნავს) და სახარებაზე დააფიცეს, რომ ამიერიდან სიწმინდის მსახველ ამ დინასტიის მეგობრობაზე მტკიცედ იდგებოდნენ და შეერთებულად ოსმალთა ლაშქრის მოსაგერიებლად ყიზილბაშთა ლაშქრის შემწე იქნებოდნენ.

მირზა სალმანი და ამირები მარტო ქალიშვილების მოყვანას არ ჯერდებოდნენ და მოითხოვეს, რომ ორივეს რომელიმე თავიანთი ვაჟი ამირებისათვის უზენაეს ბანაკში გაეტანებინათ, რომ მისი უდიდებულესობა ქვეყნის გამგებლის სამსახურში უზენაესი უზანგის მხლებლები ყოფილიყვნენ. ქართველმა ხანებმა მორჩილებისა და თანხმობის გარდა სხვა ვერა იღონეს რა, ალექსანდრე-ხანმა კონსტანტინე-მირზა, თავისი ვაჟი, რომელიც იმ დროს თორმეტი წლისა იყო, და სიმონ-ხანმა ლუარსაბ-მირზა, რომელიც იმავე ასაკისა იყო, უზენაესის კარზე სამყოფად ვაგზანეს. მირზა სალმანმა და ამირებმა ისქანდერის სადარი ხელმწიფისა და მისი უდიდებულესობა ქვეყნის გამგებლის სახელით მათ შესანიშნავი ხელმწიფური ხალათები გადასცეს.

* მირზა სალმან ქაბირი შაჰ-მოჰამედ-ხოდაბენდეს ვთმად ად-დოლე (პირველი ვეზირი) იყო (რ ე დ.).

ალექსანდრე-ხანმა ივალდებულა, რამდენიმე წლის მიუცემელი ხარკის დასაფარავად მიმოქცევაში მყოფ შაჰურ ერასულ სამი ათას თუმანს ხელმწიფის ხაზინას ჩააბარებდა და ათას თუმანს მისი უდიდებულესობა ქვეყნის მპყრობელისათვის და ათას თუმანს მირზა სალმანის, ამირებისა და ქვეყნის თავკაცების შესანახავად გაიღებდა. თავისი ვეზირი, სახელად ხოჯა იაყუბი, მდიდარი ებრაელი, რომელიც შეძლებული და ფულიანი კაცი იყო, თან წამოიყოლა და განჯაში ხსენებული თანხა გაანაღდა. თანაც შემოიხვეწა, რომ საქართველოში დაეტოვებინათ მისი ძმა ისა-ხანი, რომელსაც სარჩოს თვითონ მისცემდა და შეინახავდა. სიმონ-ხანმაც, აგრეთვე თავისი ძმა დაუდ-ხანი ითხოვა, რომელიც ალექსანდრესთან იყო. ორივემ ვალდებულება იკისრა, ძმებს ჩინებულად მოეპყრობოდნენ, ვერაგობას არ ჩაიდენდნენ და ორივე თავიანთი სამფლობელოებიდან თავიანთ ძმებს გარკვეულ ადგილს მიუჩენდა, რათა მოსვენებით ეცხოვრათ და არსებობა არ გაძნელებოდათ.

ძმების თაობაზე ნაყისრი ვალდებულება არცერთმა მათგანმა არ შეასრულა, ორივე მათი დალუპვის საქმეს შეუდგა და ჩქარა მათი სიკვდილის ამბავი მთელ ქვეყანას გაავებინეს. რაკი შესაფერისი დრო არ იყო, ამიტომ ასეთი მოქმედებისათვის ისინი არავინ გაკიცხა.

ერთი სიტყვით, მირზა სალმანმა და დიდებულმა ამირებმა, საქართველოს საქმეები რომ ისე მოაწესრიგეს როგორც აღწერილი იყო და ქართველ მმართველთა მნიშვნელოვან საქმეებზე გულები რომ დაიმშვიდეს, დაძვრის სადავეები უკან გამობრუნებისაკენ მიმართეს, ხსენებულ ვაჟებთან და ქალიშვილებთან ერთად ზაგემს დიდებულ ბანაკში დაბრუნდნენ და იმ მნიშვნელოვანი ამბების ჭეშმარიტი არსი, რომლებიც უკვე მოეწესრიგებინათ და გაერიგებინათ, ისქანდერის სადარხელმწიფესა და ქვეყნიერთა უფლისწულს მოახსენეს, რაც მათი კეთილშობილი გულების განხარების მიზეზი გახდა. იქიდან მეიდანჩუყის იალალზე წავიდნენ და რამდენიმე ხანს იმ სვებედნიერ საზაფხულო სადგომში განცხრომითა და მოსვენებით იყვნენ. როცა სარდალ სინან ფაშას სტამბოლისაკენ დაბრუნების ამბავი სარწმუნო შეიქნა, ასეთ ვითარებაში ოსმალების მხრიდან საშიშროება მოსალოდნელი აღარ იყო. იბრაჰიმ-ხანი დაზავების მოსაგვარებლად იყო წასული, ხოლო საქართველოს მნიშვნელოვანი საქმეები კი უკვე აღწერილის მიხედვით იყო მოწესრიგებული; ყიზილბაშთა ლაშქარი იმ დროს შირვანში იდგა, ხორასნიდან კი შამლუსა და უსთაჯლუს ამირების აჯანყებისა და ამბოხის ამბები მოდიოდა და იმისი საშიშროება იქმნებოდა, ვაი თუ უსთაჯლუს ამირები, რომლებიც გილანიდან იყვნენ გამოსული, ხორასნისაკენ წასულიყვნენ და აჯანყება დაეწყოთ. უავგუსტოესი ამალიზ დედაქალაქში დაბრუნება მდგომარეობის შესაფერისად მიიჩნის და

შემოდგომაზე, როდესაც საზაფხულო სადგომში ჰავა სიცივისაკენ გადაიხარა, გამარჯვებული დროშები ერაყისაკენ მიმართეს, მშვიდობიანად დაბრუნდნენ სატახტო ქალაქში და ის ზამთარი სატახტო ქალაქ ყაზვინში გაატარეს.

ჩიჭრის 989 (1581) წელს უსთაჯლუს ტომის ამირებმა ზორასნის მმართველად დასვეს მოჰამედ-შაჰის მცირეწლოვანი ვაჟი აბას-მირზა.

როდესაც ბედნიერების მომგვრელი ეს ამბავი ურდოში ცნობილი შეიქნა, თანამონაწილეებს გაკვირვებას გვრიდა, რომ აქამდე სეფიანთა დინასტიაში ასეთი საქმე არ მომხდარიყო. საღრ აზამ ყაზი-ხან ალ-ჰოსეინის შედგენილი რაყამი გავიხსენე, რომ იმ წელს, როდესაც ის ქანდერის საღარი ხელმწიფე ყარაბაღში საზამთროდ იდგა, ხოჯა სეიდ ელ-დინ ქაში, ალექსანდრე-ხანის მუშრიფი იყო მოსული და მე მკითხა: სვებედნიერი უფლისწულის ხორასანში გაფადიშაჰების ამბავი ნამდვილად მოხდა თუ არაო. მე პასუხად ვუთხარი, დიად, ასეთი ხმა დიდის, მაგრამ სინამდვილე ჭერაც არ გარკვეულა-მეთქი.

ფერჰად ფაშას გალაშქრება ყარაბაღზე და ამ ველაიეთის დაპყრობა.

ჩაღალ ოღლის მოხვლა ბაღდადიდან ალაშუქრში; ნეჰავენდში⁴³

ციხის აშენება და [ამბავი], რომელიც [მაშინ] მოხდა

ზემოთ აღწერილი იყო, რომ ამას წინათ დადგენილ იქნა, რომ ოსმალებთან დაზავება ისე, როგორც სულთან ჰამზა-მირზას⁴⁴ სიცოცხლეში იყო მომზადებული, [მართლაც] მოხდა და მურშიდ-ყული-ხან ველი-ალა ჩამნავირ-ბაში⁴⁵, რომელიც ამ საქმეზე იყო მოსული თურქეთიდან, ურდოში იქნა გამოძახებული და აღნიშნული საქმის დასამთავრებლად გაემართა. [მაგრამ] ის სიკვდილით დასაჯეს და მაშინ ეს საქმე (დაზავება) არ დასრულებულა და უკეთესი დროისთვის გადადებული რჩებოდა. ოსმალებმა რომ [ყიზილბაშთა] ძლევამოსილი დროშების ხორასანზე წასვლის ამბავი გაიგეს, ისარგებლეს შემთხვევით და ფერჰად ფაშა⁴⁶ არზრუმში მდგომი ურიცხვი ჯარით გამოემართა ყარაბაღის დასაპყრობად, რომელიც შირვანსა და აზერბაიჯანს შორის მდებარეობს.

საქართველოს ხელმწიფეთაგან სიმონ-ხანს, რომელიც ყოველთვის ამ მხარის (ე. ი. ირანის) ერთგული იყო და მუდამ ძალმიცემით ებრძოდა ოსმალებს, ამ დროს ფერჰად ფაშამ ალერსიანად [დაუწყო ლაპარაკი] და სასიამოვნო შეპირებებით და ძვირფასი საჩუქრებით მოატყუა. სიმონმაც, რომელიც ჰკვიანი და გამოცდილი კაცი იყო, სწორად შეაფასა ყიზილბაშთა მდგომარეობა; მათგან დახმარებისა და შეწყვენის მიღებაზე გული გაუტყდა, ბედს მიენდო, ხელი აიღო ოსმალების

წინააღმდეგ ბრძოლაზე, რაც მართლაც აღემატებოდა მის ძალ-ღონეს, გზა მისცა მათ და განზე გადგა. ფერჰად ფაშას, რომელსაც გული დამ-
შვიდებული შეექნა სიმონის შესახებ, აღარ დაუზიანებია საქართველო
და თავისუფლად შედგა ფეხი ყარაბაღში. მოჰამედ-ხანი, რომელიც
სწორედ იმ დღეებში იყო დანიშნული [ყარაბაღის] მმართველად და ჯერ
კიდევ არ შესწევდა ძალა [წინააღმდეგობისა], შეშფოთდა. ყარაბაღის
ამირთაგან ნაზარ-სულთან ყაზაყლარი თავისი ელით განუდგა [ყიზილ-
ბაშებს], ოსმალებს მიუვიდა და ფაშობა მიიღო. ყაჯართა ტომი და
ყარაბაღის ელები და ოიმახები ისე აირივნენ, რომ სრულებით ვერ
მოახერხეს გაერთიანება; იმ ლაშქრისათვის წინააღმდეგობის გაწევა
მათ ძალასაც აღემატებოდა. მათ დასტოვეს [თავისი] ქვეყანა და საშინ-
ლად შევიწროებული და დაბნეული დაიძრნენ, არეზის მდინარეზე გა-
დავიდნენ და არესბარს მოვიდნენ. დიდი მწუხარება და უბედურება
დაატყდა ამ ხალხს, მრავალი მათი ქონება და ბარგი გაძარცვული და
დარბეულ იქნა. ფერჰად ფაშა რამდენიმე დღეს ქალაქ განჯაში იდგა.
მეტად ძლიერი და მაგარი ციხე ააშენა, მეგრძოლებით, მრავალი საბ-
რძოლო საჭურვლით, იარაღით და სურსათით მოამარაგა და განამტკიცა
ის და უკან გაბრუნდა.

ცხრაას ოთხმოცდა თვრამეტი (1589/90) წლის ამბები

სხვადასხვა ამბები, რომლებიც ამ წელს მოხდა შემოქმედის განგებით

ამ წელს მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარმა და ყარაბაღის ამირებ-
მა, რომლებიც გასულ წელს ოსმალთა ჯარის შემოტევის გამო გადა-
სახლდნენ ხსენებულ ველაიეთიდან და ელითა და ოიმახით არესბარში
მოვიდნენ, განიზარახეს განჯის ციხის დაპყრობა და ყაჯართა ღაზიების
დიდი ჯარით და ყარაბაღის ელით, ოიმახით და თურქმანებით არეს-
ბარიდან ყარაბაღში მოვიდნენ, განჯის ციხეს მოადგნენ და გარემოცვა
დაიწყეს.

[შაჰ-აბასი ამ დროს ცდილობდა ზავი დაედო ოსმალებთან, რო-
მელთაც ეჭირათ განჯა. იმის შიშით, რომ ყიზილბაშების მიერ განჯის
ციხის გარემოცვა ხელს შეუშლიდა ზავის დადებას, შაჰმა ორჯერ შეუ-
თვალა მოჰამედ-ხანს და სხვა მეთაურებს, რომ თავი დაენებებინათ ვან-
ჯისათვის].

რადგანაც მოჰამედ-ხანი [შაჰის] ერთგული სუფი იყო, როცა ეს
(გ. ი. შაჰის ბრძანება განჯის ციხის გარემოცვის მოხსნის შესახებ) გაა-

გო, ხელმწიფის სურვილის დასაკმაყოფილებლად ციხეს გაეცალა. ამირები და მოლაშქრენი დაიფანტნენ. მათმა უმრავლესობამ—მირ ყაზაყალარმა, შამს აღ-დინლუმ და ყარამანლუმ—ურჩობა და ორპირობა გამოიჩინა და თავ-თავის ადგილებსა და სამყოფელში წავიდა; სხვები არეგბარში მოვიდნენ. ელებიდან და ოიმახებიდან; ვინც [შაჰის] ერთგული იყო, ხელმწიფის სურვილის დაკმაყოფილება თავისი მამულისა და ქონების [შენარჩუნებას] ამჯობინეს, ის ველაიეთი დასტოვეს და ღვთისაგან დაცულ ქვეყანაში (ე. ი. ირანში) მოვიდნენ. ხოლო, ვისაც მართალი რჯული და ერთგულება არ გააჩნდა, პირი იბრუნა ამ სახელმწიფოსაგან და ოსმალეთის ქვეშევრდომობით დაიმცირა თავი და [ამ-რიგად] ის ველაიეთი [შაჰის] „ერთგული ადამიანების სასინჯი ქვა გახდა“.

მოჰამედ-ხანმა ორპირი ადამიანების ჯანყისა და შფოთვის გამო ვერ შესძლო ამ მხარეზე (ე. ი. ირანში) გადმოსვლა, მდინარე მტკვარზე გადავიდა და ალექსანდრე-ხანის* წინადადებით მასთან წავიდა. ხსენებულმა [ალექსანდრე-ხანმა] უსინდისობა ჩაიდინა, შეიპყრო ის და ოსმალებს გადასცა. სტამბოლში წაიყვანეს და იქ რამდენიმე ხანს დატყვევებული იყო...

პიჯრის ათას ოთხი (1995/6) წელი, რომელიც მისი უდიდებულესობის შაჰის გამეფების მეცხრე წელია

...ამ ქვეყნის დამამშვენებელი წლის ნოვრუზი⁴⁷ ხსენებული წლის რაჯაბის თვის ათს (1596 წ. 10/111), კვირა დღეს დაემთხვა. მისმა უდიდებულესობამ, ღვთის ჩრდილმა შაჰმა სამეფო ქალაქ ყაზვინში და სამოთხისებურ სასახლეში ჩეჰელ სოთუნში მეფური ღვინო გამართა. სხვადასხვა მხარეების ხელმწიფენი და უფლისწულები, როგორც მაგალითად, ხორეზმის⁴⁸ ფაღიშაჰი ჰაჯი მოჰამედ-ხანი, შაჰიჯანის მერვის⁴⁹ ვალი ნურ მოჰამედ-ხანი, არაბისტანის ვალის⁵⁰ სეიდ მობარეჰის შვილი, საქართველოს [მეფეთა] უფლისწულები, რუსეთისა და სხვა ქვეყნების ელჩები, რომელნიც შაჰთან იყვნენ, სამოთხისებურ მეჯლისში მოიწვიეს და იქ რამდენიმე დღეს ახალი წლის მოლოცვაში, ღვთისა და განცხრომაში იყვნენ. შაჰის ბრძანებით, ქალაქის ბაზრები მორთული იყო და „საადათაბადის“ მოედანზე ჩოვან-ბურთით, ყაბახის ტყორცნით იყვნენ გართული და დაახლოებით ათ-თორმეტ დღეს მთელი ხალხი გართობაში, საუბარსა და მოსვენებაში ატარებდა.

* კახეთის მეფე ალექსანდრე II (1578—1605).

1005 (1596/7) წელი, რომელიც [შაჰ-აბასის] გამეფების
მეთე წელია

ამ წელს შაჰის კარზე მოვიდნენ ქვეყნის სხვადასხვა მხარიდან და კიდიდან ელჩები, რომელთაგან ზოგი ყაზვინში და ზოგიც ისფაჰანში გაბედნიერდა [შაჰის] თაყვანისცემით. მაღალ სასახლეში იმდენი ელჩი და სტუმარი მოგროვდა, რამდენიც წინა წლებში [არასოდეს] ყოფილა; ყოველი ქვეყნიდან ურიცხვი ძღვენი და საჩუქარი მოართვეს შაჰს... მოვიდნენ აგრეთვე საქართველოს დიდებული ხელმწიფეების ელჩები, რომელნიც ხელმწიფური უსაზღვრო წყალობითა და ალერსით დაჯილდოებულები უკანვე გაბრუნდნენ.

1006 (1597/8) წელი. სხვადასხვა ამბები, რომლებიც ბედის
ტრიალით ამ წელს მოხდა.

ამავე წელს მირზა ზია ედ-დინ ყაზვინი და ხოჯა აბულ-ზარხაფი, მისი უდიდებულესობის ჰინდუსტანის ხელმწიფის ჯელალ ედ-დინ მოჰამედ აქბარის⁵¹ ელჩები, გაისტუმრა [შაჰმა] და ძვირფასი ხალათებითა და დიდებული საჩუქრებით დააჯილდოვა. [შაჰის] ღოღამი ეშიკადასი-ბაში⁵² მანუჩარ-ბეგი ელჩად დანიშნეს ინდოეთში და მირზა ზია ედ-დინთან ერთად გაემგზავრა. ინდოეთის ხელმწიფეს შესაფერისი საჩუქრები, ძღვენი და ძვირფასი მისართმეველი გაუგზავნეს. საჩუქრებს შორის იყო ასი სული შინ გამოზრდილი, წმინდა ჯიშის [ულაყი] ცხენი, რომლებიც არაბეთის, საქართველოს და ბეიათის სახელგანთქმული ცხენებისგან იყვნენ წარმოშობილი: [აგრეთვე] არაბული ფამატები, რომელთაგან თითოეული ერთ ქვეყნად ღირდა. [გაუგზავნეს აგრეთვე] სხვა საჩუქრები და ძღვენი, იშვიათი ირანული [საქონელი] და სიყვარულის წერილი პასუხად მისწერეს იმ ხელმწიფეს...

...ამ წლის ამბებიდან აღსანიშნავია კიდევ ის, რომ საქართველოს ხელმწიფეების ალექსანდრე-ხანისა და სიმონ-ხანისაგან მაღალი ტახტის საფეხურებთან მოვიდნენ ელჩები და აზნაურები; ერთგულება და მორჩილება განაცხადეს. გამოგზავნათ იოსებ [მშვენიერსავით] ლაშაზი ყმაწვილები და ჰურიების ბუნების, მთვარის სახის მქონე ქალწულნი, საქართველოს დიდებულთა შვილები, რომელნიც შეეფერებოდნენ ხელმწიფის ჰარამხანასა და სამოთხისებურ მეჯლისში სამსახურს. [მეფეებმა შაჰს] გულწრფელი ერთგულება განუცხადეს.

1011 (1602/3) წელი

ერევნის ციხის გარემოცვის დღეებში მომხდარი ამბებიდან აღსანიშნავია ინდოეთის ხელმწიფის ჯელალ ად-დინ მოჰამედ აქბარის

ელჩის მირ მოჰამედ მა'სუმ-ხან მოქრის მოსვლა შაჰის კარზე მდიდარი საჩუქრებით, რომელთა შორის იყო ძვირფასი თვლებითა და წვრილი ალმასით მოჭედილი ოქროსქარქაშიანი ხმალი. შორსმჭვრეტელმა ადამიანებმა ინდოეთის ხელმწიფის, თემურ-ლენგის ჩამომავალისაგან,⁵³ რომლის მახვილი მუდამ იმარჯვებდა ავღანელებსა და ინდოელებზე, ამ ხმლის საჩუქრად გამოგზავნა შაჰისათვის იმ დროს, როცა ის მტრებზე ამხედრებული სამკვიდრო ქვეყნების: შირვანის აზერბაიჯანის და საქართველოს დასაპყრობად მიემართებოდა, კეთილნიშნად მიიღეს და სვებენდნიერი ხელმწიფის გამარჯვებისა და ძლევის იმედი მოეცათ. ერთი სიტყვით, ხსენებული ელჩი ძლევამოსილ ურდოში მოვიდა ერევნის ციხის ძირზე და მანუჩარ-ბეგის თანხლებით მეჯლისში იქნა პატივით მიღებული. ხელმწიფის საჩუქრები სასახლეში მოიტანეს და დაალაგეს, რათა როცა საშუალება მიეცემოდათ, შაჰისთვის წარედგინათ. რადგანაც შაჰი დაკავებული იყო ციხის ალყის საქმეებით, მან ყურადღება არ მიაქცია ამ საჩუქრებს და გარდა იმ ხმლისა, რომელიც „კეთილი ნიშანი“ იყო, სხვას არაფერს დახედა. მოქრის ხანის მსახურები ოთხი თვის განმავლობაში, როცა მკაცრი ზამთრის დიდი სიცივისაგან სული იყინებოდა ტანში, სასახლეში იდგნენ იმ ბარგის სადარაჯოზე, ვიდრე ციხის აღების შემდეგ, როცა შერიფ-ფაშა და ოსმალეთისა და ქურთების ჯარის უფროსების და დიდებულების უმრავლესობა შაჰის სასახლეში იყო, [ინდოეთის] ხელმწიფის საჩუქრები და ელჩის მოსართმეველი არ წარუდგინეს შაჰს. ხელმწიფემ ისინი შაჰის ბანაკში მყოფ დიდებულ ამირებს, მხარეთა გამგებლებს, ყველა ტომის და ფენის კეთილშობილებს და წარჩინებულებს დაურთო და გაუნაწილა მათი ხარისხისდა მიხედვით.

სხვა ამბებიდან, რაც [ერევნის ციხის] გარემოცვის დროს მოხდა, [ალსანიშნავია] კახეთის მეფის, ლევან-ხანის ძის ალექსანდრე-ხანის მოსვლა, რომელიც ამ [სამეფო] გვარის (ე. ი. სეფიანთა) მოხარკეთა (ბაჯგოზარან) და მორჩილთა და ბრძანების შემსრულებელთა რიცხვს ეკუთვნოდა. ის სამოთხეში განსვენებული შაჰის (თაჰმასბ I) ბრძანების თანახმად გამხდარიყო ხსენებული ველაიეთის (კახეთის) მეფედ თავისი მამის და უფროსი ძმის შემდეგ. იმ ხელმწიფის სიცოცხლის განმავლობაში მუდამ მორჩილების ფართო გზას ადგა მტკიცედ და ყოველ წელს ხარკს (ბაჯო ხარაჯ) იხდიდა. სამოთხეში განსვენებული შაჰის (მაჰ-თაჰ-მასბის) გარდაცვალების შემდეგ, როცა ტახტზე ავიდა ალექსანდრე [მაკედონელის] სადარი (მოჰამედ-ხოდაბენდე), როგორც აღწერილია [ამ წიგნის] პირველ ნაწილში, ოსმალეებმა ჯარი გამოგზავნეს შირვანის დასაპყრობად. ამ ჯარმა საქართველოზე გადმოიარა. ალექსანდრე-ხანმა, რომელიც თავისი სწორი მსჯელობით და გამჭრიახობით უგამოჩი-

ნებულესი ადამიანი იყო ახალგაზრდათა და მოხუცთა შორის და ეშმა-
კობის და მოხერხების მხრივ ბებერი მგელი იყო, ქართლის მეფის
სიმონის საწინააღმდეგოდ, გადასწყვიტა, რომ მისთვის უფრო სასარ-
გებლო იქნებოდა ოსმალებისათვის მორჩილების გამოცხადება; ის მო-
მავალ ფაშებსა და სარდლებს მიეგება, ნუხლი და საური⁵⁴ მისცა და ემ-
სახურებოდა მათ. როცა შირვანი და აზერბაიჯანი ოსმალებმა დაიპყრეს,
მან ხარკის გადახდაც იკისრა და ოსმალეთის ხონთქარს ერთგულებას
უცხადებდა. ალექსანდრეს სადარი შაჰის (მოჰამედ-ხოდაბენდეს) დროს,
როცა მასზე ერთხელ ყიზილბაშების ამირებმა გაილაშქრეს, მან თავი-
სი ვაჟიშვილი კონსტანტინე-მირზა⁵⁵ გაგზავნა ყმობის პირობის გასახ-
ლებლად სულთან ჰამზა-მირზას კარზე და ისიც ბავშვობიდან ყიზილ-
ბაშთა შორის გაიზარდა და უკეთილშობილეს სამსახურში შაჰის დაახ-
ლოებულ პირთა წრეს ეკუთვნოდა. თუმცა ოსმალებს დამორჩილდა
ალექსანდრე, მაგრამ მომავლის ფიქრიც ჰქონდა, კაცს შაჰის კარზე ის-
ტუმრებდა, ერთგულებას უცხადებდა ხელმწიფეს, ძღვენსა და საჩუქ-
რებს აგზავნიდა და ხელმწიფური წყალობის ღირსი ხდებოდა. ახლა,
როცა შაჰმა განიზრახა თავის სამკვიდრო მამულის დაპყრობა და [გან-
დგომილ] ურჩთა დასჯა, მოხდა ლაშქრობა აზერბაიჯანზე. ერევნის ცი-
ხის გარემოცვის დროს კონსტანტინე-მირზა დაეთხოვა შაჰს და სა-
ქართველოში წავიდა. რათა თავისი მამა შაჰის კარზე მოეყვანა [იმისათ-
ვის], რომ წინანდელ დროს [ჩადენილი დანაშაულისათვის] ბოდიში მო-
ეხადა და ამიერიდან ოსმალებს აღარ მიმხრობოდა და, როგორც სამო-
თხეში განსვენებული შაჰის (შაჰ-თაჰმასბის) დროს იყო, ქვეყნის დაშ-
პყრობელი ხელმწიფის (შაჰ-აბასის) ბრძანებისა და ფირმანის მორჩი-
ლი გამხდარიყო. მან ტკბილი სიტყვით, დაპირებებითა და მუქარით
დაითანხმა მამამისი დამორჩილებოდა ამ სამეფო გვარს (სეფიანებს)
და მოსულიყო შაჰის კარზე და ნებით თუ უნებლიეთ ერევანში მოი-
ყვანა. იმ დღეს, როცა ხსენებული [ალექსანდრე] მაღალ ბანაკში მოდი-
ოდა, ხელმწიფის ბრძანების თანახმად ყველა ამირები და სახელმწიფოს
დიდებულები მის შესახვედრად წავიდნენ და ის სრული დიდებითა და
პატივით მოიყვანეს. გზიდან პირდაპირ მაღალ კარზე მოვიდა და
მისი უდიდებულესობის ფერხთა კოცნით იქნა განდიდებული. მან ხელ-
ში აიღო თაბახი ოქროს ფულებით, რომელიც თავის ქვეყანაში მოქ-
რა შაჰის სახელზე, და თავზე დააფრქვია ხელმწიფეს, როგორც ეს წეს-
ჩვეულებად აქვთ საქართველოში, სადაც ხელმწიფეს თავზე აფრქვევენ
[ფულს]. შაჰი მას უბრალოდ და გულწრფელად სიყვარულით მოეხვია
და, როგორც მოხუცებულს, ბევრი პატივი და წყალობა უძობა. ის
ძულად შაჰის მეჯლისის მონაწილე და შაჰის თანამოსაუბრე იყო. აგრეთ-
ვე თაჰმასბ-ყული-ხანი, მელიქ მირმანის სომხითის ძე,⁵⁶ შაჰის პირადი

ლოლაში, სასახლეში მიღებულ პირთა რიგებს რომ ეკუთვნოდა? წავიდა სიმონ-ხანის შვილის გიორგი-ხანის⁵⁷ მოსაყვანად, რომელიც მისი მამის დაპყრის შემდეგ ქართლში თავის სამკვიდრო ქვეყანაში იჯდა მმართველად. მანაც თავისი ბედის ყველა კარი გადაკეტა, ციხის ძირს მაღალ ბანაკში მოვიდა, სამოთხისებურ მეჯლისში (ე. ი. შაჰთან) საუბრით განდიდებული შეიქნა, ხელმწიფური წყალობით შეიმოსა და გამორჩეულ იქნა.

ჰასან-ხანი ზოგიერთ ამირთან ერთად გაიგზავნა სათარეშოდ მესხეთის ხალციხეზე, რომელიც სიმონ-ხანის სიძის მანუჩარ-ხანის⁵⁸ „ოლქა“ იყო და ოსმალებს ჰქონდათ დაკავებული. მან ეს სამსახური სასურველად შეასრულა, მრავალი ქალი და ბავშვი ურჯულო ქართველებისა დაატყვევა და უვნებლად და კეთილად დაბრუნდა.

პიჯრის 1013 (1604/5) წელი, შაჰ-აბასის გამეფების მე-18 წელი

საქართველოს ხელმწიფეთაგან სიმონ-ხანის შვილმა გიორგი-ხანმა ქართლის მეფემ, იმ მიზეზით, რომ ვაი თუ თბილისსა და ახალციხეში [მდგარმა] ოსმალებმა შეაწუხონ ჩემი ქვეყანაო, წასვლის ნებართვა მიიღო, ძვირფასი ხალათებით დაჯილდოებული და სხვა წყალობით და მოკითხვით განდიდებული, „წყალობის ზღვაში ჩაძირული“, საქართველოსაკენ გაემართა. ხოლო ალექსანდრე-ხანი ისევ მაღალ ბანაკში იყო. დიდებული დროშები (ე. ი. შაჰი თავისი ამალით და ჯარით) ჩოხურ-საადის საქმეების მოწესრიგების შემდეგ ციხის კედლებიდან წამოვიდა და ყორხ-ბულაღში დადგა.

ამბები და გარემოებანი, რომლებიც მოხდა საზაფხულო სადგომებზე [ყოფნის] დროიდან ოსმალთა სარდლის ჯეღალ ოღლის მოსვლამდე

იმ დღეების ამბებიდან [აღსანიშნავია] ალექსანდრე-ხანის შვილის დაუდ-ხანის⁵⁹ მოსვლა, რომელმაც წაართვა [მეფობა] თავის მამას და მისი ადგილი დაიჭირა. ის დიდხანს არ დამტკბარა სიცოცხლით და ძალაუფლებით და გარდაიცვალა ბუნებრივი სიკვდილით. მას ორი ვაჟი დარჩა, უფროსს თეიმურაზი⁶⁰ ერქვა, უმცროსს—ქეშიში⁶¹. ისინი იმ გვარის ზოგიერთ მანდილოსანთან ერთად მაღალ ბანაკში მოვიდნენ შაჰის სამსახურად.

შაჰის გამგზავრება სამეფო ქალაქ თავრიზს, იმ სურნელების მფრქვეველ ქალაქში საზამთროდ დადგომა და სიხარულისა და ლხენის აღმძვრელი ამბები

როცა სარდალ ჯეღალ ოღლის ვანის⁶² მხარეს დაბრუნების ამბავი გამოირკვა, [შაჰი] სამეფო ქალაქ თავრიზისაკენ გაემართა, ხსენებული

ზეობიდან, სადაც ძღვევამოსილი ბანაკი იდგა, დაიძრა და ბედნიერ საათს და სასიკეთო დროს ქალაქში შევიდა. იქ მოეწყო საზამთროდ და სხვადასხვა ადგილებიდან გადმოსახლებულ რაიათებს, რომელნიც ყველგან იდგნენ, შაჰმა თავის მწყალობელი ხასიათის გამო სურსათ-საწოვარე და ყველაფერი, რაც საჭიროა ზამთრისათვის, დივანის ქონებიდან უწყალობა. და რადგანაც ღმერთს განზრახული ჰქონდა ერევნის ოლქის სომხების ძირიან-ფესვიანად მოსპობა, იმ ზამთარს აუარებელი ხალხი ამ ტომისა სასიკვდილო სენმა შეიპყრო უტხო ქვეყანაში და დაიხოცა. გაზაფხულზე, რადგან იმ ქვეყანაში მტკიცე მდგომარეობა არ იყო, მეტისმეტი სიბრალულისა და თანაგრძნობის გამო შაჰმა ბრძანა რომ ერთი ჯგუფი ხსენებული სომხებისა, რომელნიც გადარჩენოდნენ სიკვდილის კლანჭებს, სასწრაფოდ წასულიყო და თავი შეეფარებინა ისტაჰანს, ერთხანს იქ ყოფილიყო მოსვენებული და თავისუფლად ეცხოვრა. მრავალი ხალხი დაიძრა და წავიდა თავის სახლქარით. ისტაჰანის ოლქებში მათ ეწყალობათ სახნავ-სათესად ადგილები და თესლი და აგრეთვე ამავე მიზნით მათ ორი-სამი ათასი თუმანი მისცეს დივანის ქონებიდან⁶⁵.

ერევნის მმართველი ამირგუშენ-ხანი იმ ზამთარს ნახჭევანის მმართველ მა'სუდ სულთანთან და სხვა ხელქვეითებთან ერთად აღინჯაყში⁶⁴ იდგა საზამთროდ. ქერმანის⁶⁵ მმართველი განჯალი-ხანი მარალაში⁶⁶ გაგზავნეს საზამთროდ, ხოლო სხვა ამირებმა წასვლის ნებართვა მიიღეს და თავ-თავიანთ ოლქებს მიაშურეს, რათა ლაშქარი მოეწყოთ, შეეიარაღებინათ და გაზაფხულის დასაწყისში ძღვევამოსილ ბანაკს [შაჰისას] შეერთებოდნენ. ომიანების მამსახლისებს სასტიკი ბრძანება მიეცათ, რომ თითოეულ მათგანს სრული სია შეედგინა თავის ელის და ომიანის კომლებისა, რომელნიც ერაცსა და აზერბაიჯანში იყვნენ, რათა, რაკი რჯულისა და სარწმუნოებისათვის წარმოებდა ბრძოლა, თითოეული ფენა [სალაშქროდ] მომზადებულიყო, როგორც მოლაშქრეს შეეფარებოდა და, მსახური იყო თუ არ იყო, გაზაფხულის დასაწყისში წამოსულიყო და ძღვევამოსილ ამაღას შეერთებოდა. ამ საქმეზე დანიშნულ იქნენ ბაჰრამის შემტევი ძალის მქონე ყორჩიები⁶⁷.

რადგანაც შირვანის ველაიეთის მმართველობა დანიშნული ჰქონდა დიდ ბატონიშვილ კონსტანტინე-მირზას, ალექსანდრე-ხანის შვილს, იდა შეთანხმებული იყვნენ, რომ როცა მაღალი ღვთის წყალობით ის დაპყრობილი იქნებოდა, მას უწყალობებდნენ, ალექსანდრე-ხანმა ახლა შაჰის წინაშე ვალდებულება იკისრა, თავისი ვაჟი მასთან ერთად გაეგზავნა შირვანში. თვითონ საქართველოს ლაშქრით დაეხმარებოდა თავის შვილს და ამ ზამთარში, როცა შირვანში მყოფ ოსმალებს არსაიდან მოუვიდოდათ შეწევნა, იმ ველაიეთს დაიპყრობდა, კონსტანტინეს გა-

დასცემდა და ამ კეთილი სამსახურით თავის ერთგულებას დაუმტკიცებდა მის უდიდებულესობას. თუმცა შაჰისათვის ცხადი იყო, რომ მისი სიტყვები წრფელი არ იყო და მის ნამდვილ მიზანს ის შეადგენდა, რომ თავის ქვეყანაში დაბრუნებულიყო მაგრამ... კონსტანტინე-მირზას ხელმწიფური ყურადღება მიაპყრო და ამირთა ამირობისა და ხანობის მაღალი წოდების ბოძებით აღამაღლა. რამდენიმე კაცი, რომელნიც ამირობისათვის შესაფერისი იყვნენ, ამირობის ხარისხით განადიდა, შირვანში სამფლობელოები („ოლქა“) უბოძა და არდებილში გაგზავნა. რათა იქ თავისი და ლაშქრის საქმეები მოეწყოთ და ამოცანის შესრულებას შედგომოდნენ. გამოვიდა უმაღლესი ბრძანებულება: არდებილის, არშაყის, თალიშის⁶⁸ და იმ საზღვრების ელთა და ომიანთა ყველა კაცი კონსტანტინე-ხანის და შირვანის ამირების მსახურებად ჩაღვეს, არავინ წინ აღუდგესო.

შაჰმა ხელმწიფური პატივი სცა ალექსანდრე-ხანს, დიდებული და ძვირფასი ხალათებით, თაჯით, ჯილით, მურასა ქამრით და სხვა საკადრისი საჩუქრებით დააჯილდოვა. მისი ვაჟი თეიმურაზი თავის სამსახურში ჰყავდა, ხოლო დანარჩენმა შვილებმა და მანდილოსნებმა იმ ოჯახისამ, რომელნიც მაღალ ბანაკში იყვნენ, წასვლის ნებართვა მიიღეს და მამა-შვილთან ერთად გაემგზავრნენ [თავის ქვეყანაში].

ამირები, რომელნიც კონსტანტინეს თანამხლებელად და ხელქვეითად დანიშნენ, აქ უნდა ჩამოვთვალოთ: შაჰმირ-ხანი, რომელიც წარმოშობით შაჰის ველაიეთის ძველ ვალიებს ეკუთვნოდა, ერთ დროს შაჰის კარზე მოვიდა, „მორჩილების მიწას შუბლი შეახო“, ხელმწიფემ მას ერთგულების საზღაურად, შაჰის სამკვიდრო ველაიეთის მმართველობა და ჰყრობა უბოძა და ხსენებულ ამირთა ამირთან (კონსტანტინესთან) ერთად გაგზავნა [შირვანში]; შამსი-ხან ყაზაყლარი, რომელიც თავის ხელქვეითებთან ერთად ყარაბაღში რჩებოდა და ოსმალებთან ფაშობის ხარისხი ჰქონდა მოპოვებული. ერევნის ციხის კედლებთან შაჰის კარზე მოვიდა, ერთგულება და თავდადება განაცხადა. შეწყალებულ იქნა და ხანის წოდება მიიღო. ამჟამად [ის] შირვანის ამირთა რიგში იქნა მოქცეული. შემდეგია ალი-ხან მოვაფეყი, რომელიც ყარაბაღის ოსმალთაგან იყო. იმ დროს, როცა კონსტანტინე-ხანი შაჰის კარიდან საქართველოში წავიდა მამის სანახავად, ხსენებული ალი-ხანი მას ყარაბაღში შეხვედრია და მრავალნაირი დახმარება და ხელშეწყობა გაუწევია მისთვის. ოსმალებში მას ალი-ბეგ მონაფეყს უძახოდნენ. ისიც მოვიდა შაჰის სამსახურად ერევნის ციხის კედლებთან, ამირობა და ხანობა მიიღო და დადგენილ იქნა, რომ ის შამლუს ომიანში ჩაირიცხებოდა და ამიერიდან ალი-ხან მოვაფეყს უწოდებდნენ. მასაც შირვანში „ოლქა“ მისცეს და კონსტანტინე-ხანთან ერთად გაგ-

ზაენეს. კიდევ [სხვა] ბექთაშ-სულთანი, მოჰამედ-ხან მოვსილუ თორქემანის ვაჟია, რომელსაც ნათესაური კავშირი ჰქონდა კონსტანტინე-ხანთან. ამ უკანასკნელის თხოვნით ამირობის ხარისხი და სულთნის წოდება მიიღო და შირვანის ამირთა რიგში მოეწყო. სხვები თიზრუ-სულთან მოყადამი, ახი-სულთან ჯაგირი, ალი-ხან სულთან შამს ად-დინლუ, სარდარ მაჰმუდის ვაჟი, ალი-სულთან არეში და მისი უდიდებულესობის ამაღლის მეთოფეთა ერთი რაზმი კონსტანტინეს თანამხლებლებად დაინიშნენ.

რადგანაც ამ ხალხს ყუინ-ულმის გადასასვლელთან უნდა გადაე-ლახა მდინარე მტკვარი, რომელიც განჯასთან ახლოს არის, იმ მოსაზრებით, რომ განჯისა და შირვანის ოსმალებს ვნება არ მიეყენებინათ [მათთვის], გადაწყდა, რომ ზულ-ფაყარ-ხან ყარამანლუ არდებილიდან და ჰოსეინ-ხან ზიად ოღლი არესბარიდან თავისი ჯარით და ლაშქრით გაჰყოლოდნენ ალექსანდრე-ხანს და კონსტანტინე-ხანს მდინარის ნაპირამდე, უვნებლად გადაეყვანათ ისინი მტკვარზე და უკან დაბრუნებულ იყვნენ. ისინი ჯერ დარ ალ-არშად არდებილში წავიდნენ, მისი უწმინდესობის წმინდანთა მეუფის (შეიხ სეფი ედ-დინის) და შეიხების — ღმერთმა აკურთხოს მათი სული—საფლავებზე ილოცეს... ოდენობით ორი-სამი ათასი კაცი ყიზილბაში შეაგროვეს და დავალების შესასრულებლად გაემართნენ. ზულ-ფაყარ-ხანმა და ჰოსეინ-ხანმა, შაჰის ბრძანების თანახმად, ისინი მდინარეზე გადაიყვანეს და უკან დაბრუნდნენ.

კონსტანტინე-ხანი შირვანის ამირებთან ერთად თავის მამის საქართველოსკენ გაემართა, რათა ქართველთა ჯარი შემოეერთებინა და შირვანის ველაიეთის დასაპყრობად წასულიყო. მისი და საქართველოსა და შირვანში მომხდარი ამბების აღწერილობა მომავალი წლის მოვლენებში იქნება მოთხრობილი ღვთის დახმარებითა და შეწევნით.

ჰიჯრის 1014 (1605/6) წელი, შაჰის გამეფების მე-19 წელი

საქართველოსა და შირვანში მომხდარი ამბები, კონსტანტინე-ხანის ბრძოლა ოსმალებთან და გამარჯვების მოპოვება ჟამთა ხელმწიფის იღბლის ძალით

გასული წლის ამბებში აღწერილ იქნა, რომ შირვანის ველაიეთის მმართველობა და ფლობა კონსტანტინე-ხანისათვის იყო განკუთვნილი. ის ამირებით და ჯარით, ალექსანდრე-ხანთან ერთად საქართველოში წავიდა, რათა იქიდან მაღალი ღმერთის დახმარებით შირვანზე წასულიყვნენ. რამდენსაც არ ელაპარაკებოდა კონსტანტინე-ხანი შირვანზე წასვლის შესახებ, მამამისს ვითომ არ ესმოდა, განგებ აჰიანურებდა [დროს] და სრულებით არ აპირებდა [თავისი] შვილის საქმის შესრულებას. [ალექსანდრეს] ვაჟი ჰყავდა, სახელად გიორგი-მირზა,⁶⁹ რომელიც

თავისი მამის ტახტის მემკვიდრე იყო. ისიც სრულებით არ იყო იმის თანახმა, რომ კონსტანტინე-ხანს, რომელიც ისლამის კეთილშობილებით იყო მოსილი, მის მეზობლად ჰქონოდა ძალაუფლება და მამას უშლიდა [დათანხმებას]. ასე რომ, მოთმინება ყოველ საზღვარს გადასცდა და ყიზილბაშთს ამირებს მეტის მოთმინის და მოცდის ძალა აღარ ჰქონდათ და [ალექსანდრეს მხრით] დახმარებაზე იმედი გადაუწყდათ. მათთვის ცხადი შეიქნა, რომ ალექსანდრე-ხანი და გიორგი-მირზა იმას ელოდნენ, თუ როგორ დამთავრდებოდა ყიზილბაშთა ჯარისა და ოსმალთა სარდლის საქმე [იმ] წელს და ვის მხარეზე იქნებოდა გამარჯვება, რათა მომენტის შესაფერისად მოქცეულიყვნენ. ყიზილბაშები ველარ ითმენდნენ [სათეს მდგომარეობას].

ერთ დღეს კონსტანტინე-მირზა ამირებთან ერთად თავის ბანაკიდან გამოვიდა ცხენით და მამის სადგომში მივიდა. მან ძმაც იხმო, შირვანზე გალაშქრების შესახებ დაუწყო ლაპარაკი და მკვახე სიტყვებით მიმართა მათ. თუმცა ამგვარად ელაპარაკებოდა (ე. ი. ასეთი კატეგორიული ლაპარაკი ჰქონდა), მაგრამ ალექსანდრე-ხანმა რამდენიმე შინაგან მოიხსენია და ის (კონსტანტინე) ქართველებში დასტოვა, თვითონ კი თავის ოთახში წავიდა. გიორგი-მირზაც მამის მსგავსად მოიქცა და თავისი სადგომისაკენ გაემართა. კონსტანტინე-ხანმა მათი ასეთი ქცევა და უყურადღებობა ველარ აიტანა, ძმას დაედევნა და როცა დაეწია, დაუწყო ქართულად ლანძღვა. ის გაჩერდა და ძმის ამ სიტყვებზე პასუხი გასცა. კონსტანტინე მასთან ახლო მივიდა, „სისხლის მღვრელი მახვილი იწიშვლა შურისძიების ქარქაშიდან“, დაჰკრა მას და თვალის დახამხამებაში გაათავა. იქიდან გამობრუნდა და მამის ოთახში (ხალვათხანაში) წავიდა. ამირებიდან შაჰმირ-ხანი და ალი-ხან მოვაფეცი მასთან ერთად შევიდნენ ხალვათხანაში. ბექთაშ-სულთან მოვსილუ თორქემანი ყიზილბაშების ერთი ჯგუფით ვარეთ იდგა. მან (კონსტანტინემ) მამას ქართულად დაუწყო ლაპარაკი. მამა უგუნურად მის ლანძღვას მოჰყვა. ამ დროს შეიტყო მან გიორგი-მირზას [მოკვლის] ამბავი, ყვირილი ასტეხა და ქართველ აზნაურებს უბრძანა დაეხოცათ ყიზილბაში ამირები. ალი-ხან მოვაფეცი ხმლით ეცა მას, შაჰმირ-ხანმა კი ბოლო მოუღო. ორმა თუ სამმა აზნაურმაც, რომელთაც ხმლები იწიშვლეს ალექსანდრე-ხანის საშველად იგივე [მწარე] შარბათი [სიკვდილისა] შესვეს. ყიზილბაშთა ლაშქარი კონსტანტინე-ხანისა და ამირების ვარშემო შემოკრბა.

ქართველმა აზნაურებმა დაინახეს, რომ ალექსანდრე-ხანი და გიორგი-მირზა ორივე მოკლული იყო და ოთხასი თუ ხუთასი ქართველი, რომელნიც მაშინ იქ იყვნენ, კონსტანტინე-ხანს და ამირებს ვერ მოერეოდა. დამორჩილების გარდა, სხვა გზა არ ჰქონდათ. ყველა კონსტანტინე-ხანს დაემორჩილა. კონსტანტინე მამისა და ძმის ხაზინას და

განძს დაეპატრონა და საქართველოს სრულუფლებიანი მბრძანებელი გახდა. ლაშქარს ულუფა და ჯამაგირი მისცა და შირვანში გალაშქრების [მზადება] დაამთავრა. ის ყიზილბაშთა და ქართველების ჯარით, რომელიც დაახლოვებით ათი ათასი კაცისაგან შედგებოდა, შირვანზე წავიდა. ეს გასაოცარი და სამაგალითო ამბავი ამ წლის დასაწყისში მოხდა.*

როცა კონსტანტინემ ფეხი შესდგა შირვანში, მოსახლეობისა და წარჩინებულების უმრავლესობამ მორჩილება გამოუცხადა კონსტანტინე-ხანს. შაქის მმართველმა შაჰმირ-ხანმა და ზოგიერთმა ამირმა, რომელნიც წინამავალ ჯარში იყვნენ, ყაბალას⁷⁰ სანახებში იქაურ მმართველთან მოჰამედ ემინ ფაშასთან ბრძოლა გამართეს და დაამარცხეს იგი. მოჰამედ ემინ ფაშა, რამდენიმე ოსმალთან ერთად მოკლულ იქნა. ვინც სიკვდილს გადაურჩა, სიმაგრეში შევიდა და ციხის დაცვის საქმეს შეუდგა. ძღვევამოსილი ლაშქარი [ყიზილბაშებისა] ციხეს შემოადგა და ყაბალას გარემოცვა იწყო. მოამზადეს კიბეები და ციხის ასაღებად საჭირო [სხვა] იარაღი.

როცა კონსტანტინე-ხანის და ამირების მოსვლის ამბავი შირვანის ბეგლარბეგის ჯეღალ ოღლის შვილმა მაჰმუდ ფაშამ გაიგო, მან ოსმალთა ჯარისკაცები, რომელნიც სხვადასხვა მხარესა და კიდეს იყვნენ, შემახაში⁷¹ შეაგროვა და ზარბაზნებით, ურმებით და სხვა საომარი საშუალებებით შემახიდან გამოვიდა. კონსტანტინე-ხანმა ერთი ნაწილი [თავისი ლაშქრისა] ყაბალას ციხესთან დასტოვა, დანარჩენი ჯარით კი მტრის წინააღმდეგ საბრძოლველად მიბრუნდა. მოწინააღმდეგენი ერთმანეთს მდინარე აყ-სუზზე⁷² შეხვდნენ. ბრძოლისა და ხოცვის ცეცხლი გაჩნდა. ოსმალებმა პირველ ხანებში არაფრად ჩააგდეს ყიზილბაშები და გაბედულად გამოაქენეს ცხენები, მარჯვენა და მარცხენა ფრთების ჩარხჩიების რაზმს სძლიეს და [მთავარ] რაზმზე მიდნენ ისინი ისე, რომ კინალამ უბედურება დაატყდა [ყიზილბაშთა] ძალოვან ლაშქარს. ყიზილბაშთა ჯარი ღვთის წყალობას და შაჰის იღბლის ძალას მიენდო, ლაშქრის ცენტრმა გულოვნად და გაბედულად შეუტია მტერს და მამაცურად დაესხა თავს მის რიგებს. მარჯვენა და მარცხენა ფრთების მეომრებიც, რომელნიც გამორბოდნენ [ბრძოლიდან], შებრუნდნენ და თავლის დახამხამებაში მტრის რიგები გააბნიეს და გაფანტეს. მტერი დამარცხდა. ჯეღალ ოღლის შვილმა მაჰმუდ ფაშამ, შეშფოთებულმა და გაუბედურებულმა, ბრძოლის ველი მიატოვა და გაიქცა. ძღვევამოსილი ლაშქარი [ყიზილბაშებისა] მას დაედევნა და ურიცხვი ხალხი დახოცა ოსმალების ჯარიდან.

* ე. ი. ჰიჯრის 1014 წ. დასაწყისში, რაც 1605 წლის მაისის თვეს შეესაბამება.

ასეთი შემთხვევა მოხდა, რომ მაჰმუდ ფაშა წინ შეეჩეხა კონსტანტინე-ხანს. ის (კონსტანტინე) მიხვდა, რომ მაჰმუდ ფაშა იყო, ისე ანლოს მივიდა, შუბის წვერი უნდა ეძგერებინა მისთვის ჯავშანში და ხაფთანში, [მაგრამ] ამ ბრძოლასა და ჭიდილში ისარი მოხვდა და დაიჭრა. ჭრილობის გამო ვედარ შესძლო შეტევა. თიზრუ-სულთანიც ერთ მანძილზე სდევდა მას (მაჰმუდ ფაშას), მაგრამ რადგანაც ტყვედ ჩავარდნა არ ეწერა მისი ბედის ფიცარზე და ყიზილბაშებმაც დაინახეს, რომ კონსტანტინე-ხანი დაიჭრა, ამიტომ გაქცეულების დევნა შეწყვიტეს და ნადავლის შეგროვებას შეუდგნენ.

მაჰმუდ ფაშამ უვნებლად დააღწია თავი ბრძოლას, გადარჩენილი ჯარით შემახას ციხეში შევიდა და ციხის დაცვის თადარიგს და კოშკების და გალანის გამაგრებას შეუდგა. იმ რაზმმა, რომელიც ყაბალას ციხის ალყისათვის იყო დატოვებული, აღარ მოიცადა იქ და ბრძოლის ველზე მოვიდა იმ დროს, როცა ოსმალები [დამარცხებული] გარბოდნენ. ორი ათასამდე ოსმალი მოიკლა ამ ბრძოლაში. ყაბალას ციხის მცველებმა რომ ოსმალების ჯარის დამარცხებისა და ყიზილბაშთა ლაშქრის გამარჯვების ამბავი გაიგეს, ციხე დასცალეს და გაიქცნენ. სხვა ციხეების ქუთვალეებმაც ხელი აიღეს მათ დაცვაზე და შემახაში მოგროვდნენ. შემახას ციხის, ბაქოს და დარუბანდის გარდა სხვა ციხე ოსმალებს ხელში [უკვე] აღარ დარჩენოდათ.

კონსტანტინე-ხანმა, როგორც ეს განზრახული იყო მისი შაჰთან ყოფნის დროს, ყველგან „ოლქები“ დაურიგა ამირებს. შირვანის მთელი მოსახლეობა და წარჩინებულები დამორჩილებულ იქნენ. საქართველოსა და შირვანში [არსებული] მდგომარეობა და მომხდარი ამბები კონსტანტინემ შაჰს მოახსენა მალემსრბოლთა მეშვეობით. თავრიზში სიხარულის ნალარას დაჰკრეს. მისი (კონსტანტინეს) მოლაზემებიც მოჰყვენენ [გამარჯვების ამბის მომტანთ], მოკლულთა თავები, თორმეტი „ალაი“, რაც დროშას ნიშნავს, და რამდენიმე ცოცხალი ტყვე შაჰის კარზე მოიყვანეს. შაჰის ბრძანებით ქართველი და ჩერქეზი ღოღამები მიეგებნენ მათ. მოკლულთა თავები, ტყვეები და ხსენებული დროშები საჰეზაბადის მოედანზე შაჰს წარუდგინეს. მისმა უდიდებულესობამ, ღეთის ჩრდილმა შაჰმა, ხელმწიფური მწყალობლობის გამო, ამ გამარჯვებისათვის მას და მის თანამშრომელთ გაუფასავნა დიდებული საჩუქრები და ჯილდო, რომელიც მურაჟსა თაჯისა და ქამარ-ხანჯლის, მურაჟსა ხმლის, მურაჟსა ლაგამ-უნავირიანი არაბული ცხენის და სხვა საკადრისი საჩუქრებისაგან შედგებოდა.

კონსტანტინე-ხანმა რამდენიმე დღე დაჰყო [იქ] ჭრილობის სამკურნალოდ და, როცა მკურნალობა ბოლოს დასრულდა, შემახაზე მოვიდა და ციხის გარემოცვა იწყო. რადგანაც მას მომზადებული არ ჰქონდა

ციხის ასაღებად საჭირო იარაღი, ამიტომ შაჰის კარიდან გამოითხოვა ზარბაზნის ჩამოსასხმელი ხელსაწყო, ტყვია-წამალი და რამდენიმე კაცი შეზარბაზნე. სასახლიდან მას გაუგზავნეს აბუ თარაბ-ბეგი თავისი მუშებით და ყველაფრით, რაც იმ საქმისათვის იყო საჭირო. როგორ დასრულდა მისი ამბავი, ეს მალე იქნება აღწერილი.

ქართველებსა და კონსტანტინე-ხანს [შორის] ამტყდარი შფოთი და აჯანყება, ამ უკანასკნელის გამოსვლა შირვანიდან დამარცხებულად და საწყლად

გონიერთათვის ცნობილია, რომ ხელმწიფობის საქმეთა სადავეები ღეთის სურვილსა და ნდომაზეა დამოკიდებული და მეფობის წარმატება ქვეყნის შემოქმედის ნებასთან არის დაკავშირებული.

ლექსი: ვინ იქნება ამ ქვეყნად ძღვეამოსილი,
რომ მას მეფობა მისცეს [ვინმემ], გარდა უფლისა.

...ამის დამამტკიცებელია და ჭკუის მასწავლებელი მაგალითად ალექსანდრე-ხანის შვილის კონსტანტინე-ხანის ამბავი, რომელიც სულთან ჰამზა ხელმწიფის დროს, როგორც ეს პირველ წიგნშია აღწერილი, შაჰის კარზე იქნა გაგზავნილი მორჩილებისა და ერთგულების განსამტკიცებლად [საქართველოს მხრივ] და ბავშვობიდან დაწყებული ამ უკანასკნელ ხანამდე ბედნიერებით მოსილ სახელმწიფოში (ე. ი. ირანში) იზრდებოდა და მაღალ საფეხურებს მიაღწია. მისი უდიდებულესობის ღეთის ჩრდილის (შაჰ-აბასის) დროს წინანდელზე უფრო მეტად იქნა ხელმწიფის მიერ პატივცემული და ნაწყალობევი და მის მიერ დაახლოვებული. დღითიდღე მისადმი სიყვარული და ნდობა [ხელმწიფისა] იზრდებოდა, ისე რომ აზერბაიჯანზე გალაშქრების დროს შირვანის მმართველობა მისთვის იქნა დანიშნული. [როცა შაჰი საზამთროდ თავრიზში იყო, ის მამასთან ერთად იქ მივიდა და, როგორც [ამ] წლის დასაწყისის ამბებში იყო აღწერილი, საქართველოში მამა და ძმა დახოცა, დამოუკიდებლობა და თვითმპყრობელობა მოინდომა და მმართველობის დროშა ააფრიალა. იქიდან მრავალრიცხოვანი [ჯარით] შირვანს გაემართა და შემახას ციხეს ალყა შემოარტყა. თუმცა გამბედავი, გულადი და მამაცი ყმაწვილი იყო, მაგრამ იმ მცირე გავლენის გამო, რომელიც მას შაჰის წყალობით მოეპოვებინა, მეტად ქედმაღალი და ამაყი გამხდარიყო და ამ სიამაყისა და ქედმაღლობის გამო ბევრ ყურადღებას არ აქცევდა და არად ადგებდა თავის თანამშრომელ ამირებს. ამირები, რომელნიც ფირმანის თანახმად მის ბრძანებას ემორჩილებოდნენ; ხელმწიფის ვანრისხების შიშით, მის მბრძანებლობას და უფროსობას.

იომენდნენ და ხმის ამოდება არ შეეძლოთ. ხოლო ქართველები ორი მიზეზის გამო ვერ ურიგდებოდნენ მას, მალე შესძაგდათ მისი ბატონობა და უღალატეს კიდევ. ერთი მიზეზი ის იყო, რომ ის სხვა რჯულისა, მუსლიმანი იყო, ქართველებს კი ქრისტიანი მეფე უნდოდათ, მეორე ის იყო, რომ ალექსანდრე-ხანს ქართველ აზნაურებთან განსაკუთრებული დამოკიდებულება ჰქონდა და მათი კანონებით ნაიბები და ჰაჯიბები არ არსებობდნენ, იასაულების და ეშიკადასების მიერ მეფესთან [თავისუფლად შესვლის] დაშლა არასოდეს ენახათ. ხალხი, რომელიც ყოველთვის დაუბრკოლებლად შედიოდა ალექსანდრე-ხანის ხალვათხანაში, ახლა ყოველ ორ დღეშიც ვერ წარუდგებოდა კონსტანტინეს დივანხანაში. მისი მეფური ქცევისაგან ნაწყენი იყვნენ და ერთმანეთს შეეთქვენენ, რომ მოხერხებულ დროს ალექსანდრე-ხანის სისხლის ასაღებად მას (კონსტანტინეს) მოსპობდნენ, ალექსანდრე-ხანის ორ შვილიშვილს, რომლებიც მას თან ჰყავდა, წამოიყვანდნენ და საქართველოში წამოვიდოდნენ. თუმცა ერთმა მისმა კეთილისმსურველმა მას აცნობა ქართველების შეთქმულების შესახებ, მაგრამ ის თავის დიდი ამაყობისა და დაუდევრობის გამო, არ შეეცადა ამ შეთქმულების განადგურებას და მოინდომა იმ რამდენიმე გავლენიანი ქართველის მოსპობა, რომლებიც შფოთის მიზეზი იყვნენ. ის მოეთათბირა ზოჯა ზიანედ-დინ ქაშის, ალექსანდრე-ხანის ვეზირს, რომელიც იმ დროს მისი (კონსტანტინეს) ვეზირი იყო. იმ უგუნურმა ვეზირმა ქართველების შეთქმულება ტყუილად ჩასთვალა, უვიც ხანს იმ განზრახვაზე ხელი ააღებინა, დაამშვიდა [და უთხრა], თუ შენ ხელს გაისვრი ერთი მათგანის მოკვლით, ეს მთელი იმ ხალხის შიშისა და შემფოთების მიზეზი გახდებაო. თვითონ იმ ტომის (ქართველთა) დიდებულებთან ლაპარაკი გამართა და დარწმუნება და დარიგება დაუწყო. ქართველებმა თქვეს, ხანი ჩვენი კეთილისმყოფლის შვილია და მისგან არავითარი შეწყუხება არ განგვიცდია, მაგრამ რადგანაც ლაშქრობა გაგრძელდა, გაბეზრებული ვართ და შირვანში დარჩენა აღარ შეგვიძლიაო. ბატონმა ვეზირმა გადასწყვიტა, რომ მათთვის მიეცათ ერთი თვის საარგო ხანის საჩქრიდან⁷³ და ერთი თვის შემდეგ საქართველოში გაეშვათ ისინი, ეს გადაწყვეტილება მოახსენა ხანს, ის გულუბრყვილო ხანიც დაამშვიდა მათი აჯანყების მხრივ და დანდობილი გახდა. მაგრამ დარწმუნება და დარიგება იმ ხალხისა უსარგებლო გამოვიდა და ისინი უფრო მტკიცედ დადგნენ თავისი განზრახვის შესრულებაზე. შუალამეს, როცა ისინი ქეშიკში⁷⁴ იდგნენ, ქართველი აზნაურები ამოდებული ხმლებით ბატონი ხანის კარავში შეიჭრნენ და ჯანყი და ყვირილი იწყეს. შაჰის საკუთარმა მოლაზემმა ყარაბირმა, რომელიც კონსტანტინესთან იყო გამოგზავნილი შაჰის მიერ, შეიტყო ეს, მაშინვე მივარდა მის კარავში და უღარ-

დღეობის ძილიდან გაადვიდა ის. მანაც გაოცებულმა კარვის უკანა მხარე ხმლით გააპო, გარეთ გავარდა და ალი-ხან მოვაფეყის კარავში მივიდა

აჯანყებული ქართველები კარავში შეცვივდნენ. [კონსტანტინეს] მსახურ ორ მთვარისასიან ახალგაზრდას ეძინა იქ. იფიქრეს, ერთი მათგანი კონსტანტინე არისო, და ღალატის ხმლით აკუწეს ისინი; მეორე ჯგუფი იმ კარვისაკენ გაემართა, სადაც ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილები ჰყავდათ, მათ ხელი დასტაცეს და თავის ხროვას შეუერთდნენ. კონსტანტინე-ხანი, რადგანაც ჯერ მისი სიცოცხლის აღსაპრული არ მოსულიყო და ღვთის განგებით კიდევ რამდენიმე დღე დარჩენოდა ბატონობისა, იმ საფრთხეს გადაურჩა და ალი-ხანის კარავს უვნებლად მიადწია. ყველამ ის იფიქრა, რომ ქართველები შეთქმული არიან ოსმალებთან და მათი დახმარების იმედით მოჰკიდეს ხელი ასეთს საქმესო. ალი-ხანის სადგომთან ქარანას დააძახეს, ყიზილბაშები, რომელნიც სიბაში⁷⁵ და სანგრებში იყვნენ, იქ შეგროვდნენ. იმ საშინელ ღამეს დიდი ჯანყი და განგაში მოხდა. ქართველები ქარანას ხმაზე და ჯარის შეყრაზე მიხვდნენ, რომ კონსტანტინე-ხანს ვნება არ მოსვლოდა, თავისი უფლისწულები აიყვანეს და ყველანი საქართველოს გზას გაუდგნენ. ხანი დიდებულ ამირებთან ერთად ერთ წუთს ცხენზე მჯდარი იდგა, [შემდეგ] ქართველებს დაედევნა, რომ შეიძლება სამაგიერო გადაეხადათ ან ქართველი უფლისწულები, რომლებიც მათი (ქართველების) ხელჩასაჭიდი (چراغ و آتش) იყვნენ, წაერთმიათ. ცუდად განსაჯეს, ბანაკი თვისი ციხის კედლებთან დასტოვეს და [ისე] წავიდნენ.

მზის ამოსვლისას კონსტანტინემ მცირე რაზმით სხვებზე წინ მიადწია ქართველებამდე. ქართველები შეჩერდნენ, საბრძოლველად მოემზადნენ და ხმამაღლა უყვირეს: „შენ მუსლიმანი ხარ, ჩვენ კი ქრისტიანი მეფე უნდა გყავდეს. ჩვენს შორის რომ არავითარი ლაპარაკი არ ყოფილა, შენ ვერ გენდობოდით. ახლა, როცა ეს სადავო საქმე გაჩნდა, როგორ უნდა ვიყოთ შენზე დაჯერებული. მთავარი ის არის, რომ ამ საქმეს თავი დაანებო და უკან გაბრუნდე, თუ არადა, სანამ ჩვენგან ვინმე ცოცხალია, ვიბრძოლებთ შენთან!“ რადგანაც ისინი მრავალი იყვნენ და მათთან ბრძოლა ხელსაყრელი არ იყო, დიდებულმა ამირებმა კონსტანტინე-ხანი [აიძულეს] მათი ურჩობა უყურადღებოდ დაეტოვებინა. ჩხუბი მიატოვეს, ციხეზე დაბრუნება ვეღარ გაბედეს და იმ ადვილიდანვე „გაქცევის გზას დაადგნენ“, ხელი აიღეს თავის ბარგსა და ბარხანაზე და მდინარე მტკვრის ნაპირამდე არსად ერთი წუთითაც არ დაუსვენიათ.

თიზრუ-სულთან მოყადამს ქრილობა ჰქონდა, ცხენზე ჯდომა არ შეეძლო და ბანაკში რჩებოდა. ბანაკის ხალხი ხანისა და ამირების დაბრუნებას ელოდა. ამ დროს სულთნის რამდენიმე მსახური მოვიდა და

ლაშქრის გაქცევის ამბავი მოიტანა. მეტად შეშფოთებულებმა ის (თიზ-რუ-სულთანი) აქლემზე დააკრეს და წაიყვანეს. ეს ამბავი რომ მოხდა, ბანაკის ხალხი ისე შეძრწუნდა, რომ [თითქოს] მეორედ მოსვლასავეთ თავზარი დაეცა. ოსმალების შიშით ყველამ თავისი ქონება დაავდო და თავს უშველა. ვაჭრებისა და ბანაკის ხალხის მრავალი საქონელი და ქონება დარჩა ადგილზე. ყველაზე უფრო საკვირველი ის იყო, რომ ოსმალებმა ეს ამბავი ჩასთვალეს ზრიკად და მოტყუებად და სიფრთხილის და წინდახედულების გამო თავი არ გამოუყვიათ ციხიდან. ერთი სახელოსნოს მუშა, რომელიც ავად იყო და ავადმყოფობის გამო დასუსტებულს ძალა არ შესწევდა გაქცევისა, ბანაკში დარჩა. მოკვლის შიშით წამოდგა, ბარბაცით ქალაქის ალაყაფის კარს მიადგა და ითხოვა, შემეშვითო. კარის მცველებმა ის ქალაქში შეიყვანეს. მანაც დაადასტურა ეს საოცარი და გასაკვირალი ამბავი, რომელიც [ბანაკში] მომხდარიყო და მართლაც ეს შემთხვევა მეტად უცნაური და გასაოცარი რამ არის.

ოსმალებმა რომ დანამდვილებით გაიგეს ეს მდგომარეობა, მეტად გაუხარდათ, გარემოცვის გაჭირვებისა და ტანჯვისაგან თავი იხსნეს, კონსტანტინე-ხანის ბანაკში მივიდნენ და მრავალი ქონება და ურიცხვი სურსათ-სანოვავე ჯარისა, რაიათისა და ვაჭრებისა ხელში ჩაიგდეს და უზრუნველი გახდნენ საკვების მხრივ. ამირები, რომელნიც ხანის ამაღლასთან ერთად მტკვრის ნაპირას მივიდნენ, დაუყოვნებლივ გადავიდნენ წყალზე, ხოლო ვინც ბანაკში დარჩა [და შემდეგ აიყარნენ შეშინებულნი]. ისინი ჯგუფ-ჯგუფად მიჰყვებოდნენ მათ უკან. როცა მათ გაიგეს ოსმალების ამბავი და ის, რომ მათ (ოსმალებმა) არაფერი იცოდნენ პირველად იმის შესახებ, რაც ბანაკში მოხდა, „სინანულის თითზე იკბინეს“, მაგრამ სინანულს არავითარი სარგებლობა არ მოუტანია.

ერთი სიტყვით, უსაზღვრო გამოუცდელობის, სიამაყისა და უგუნურობის გამო, უომრად იქნენ სამარცხვინოდ დამარცხებული კონსტანტინე-ხანი და ამირები. ისინი არდებილში მივიდნენ და ამ საქმის გამოსწორების ფიქრი იწყეს. ხსენებული ყარაბიბი წყლის ნაპირიდან სასწრაფოდ მივიდა შაჰის კარზე და იმ დღეს, როცა შაჰის ბანაკი მაქუს⁷⁶ ციხის კედლებთან დგებოდა, ეს ამბავი მოიტანა და ხელმძწიფეს მოახსენა.

კონსტანტინე-ხანის მეორედ წასვლა საქართველოზე და ამ უვიცისა და გამოუცდელი ადამიანის აღსასრული მოწყალე ღვთის განგებით

როცა შაჰმა გაიგო ქართველების აჯანყება კონსტანტინე-ხანის წინააღმდეგ და მისი წამოსვლა შირვანიდან. და ამ უკანასკნელმაც მოახსენა მას საქმის ნამდვილი მდგომარეობა და დახმარება სთხოვა, რად-

განაც ხელმწიფე ჯერ კიდევ არ იყო დამშვიდებული ოსმალთა სარდლისა და ჯარის მხრივ (ე. ი. შაჰს ჯერ კიდევ შიში ჰქონდა ოსმალების ჯარის მოსვლისა), ამიტომ მან უშურველი ხელმწიფური წყალობით დააჯილდოვა კონსტანტინე-ხანი და უბრძანა. რათა საჩქაროდ მოსულიყო შაჰის ბანაკში. როცა ოსმალთა ლაშქრის ფიქრისაგან გავთავისუფლდებო, ბრძანა შაჰმა, — და, თუ ღვთის ნება იქნა, ყარაბაღისაკენ გავილაშქრებთ, ერთ რაზმს ძლევამოსილი ჯარიდან მეშველად დაენიშნავ, რომ შირვანი, რომელიც მისთვის მაქვს მიცემული, დაიპყრას და საქართველოს საქმეებიც ისე გადაწყდება, როგორც ძლევამოსილი სახელმწიფოსთვის იქნება საჭირო. და სასარგებლო.

ხსენებული კონსტანტინე სიამაყისა და ზვიადობის გამო, რაც მას შესძინა რამდენიმე დღის განმავლობაში [საქართველოს] დამოუკიდებელ მმართველად ყოფნამ, ანდა იმის გამო, რომ ზემოთ ხსენებული ამბისაგან სირცხვილი და უსიამოვნება მოუვიდა, და ერიდებოდა, წინანდელივით ერთგული აღარ იყო შაჰისა. მას ურჩობის ფიქრები გაუჩნდა თავში, წინააღმდეგ წავიდა შაჰის ბრძანებისა და არ მოვიდა მაღალ კარზე. საქართველოზე გალაშქრების შესახებ ნებართვა არ მიუღია თავის კეთილისმყოფელი ხელმწიფისაგან, ისე, თვითნებურად აკრიფა არდებილის ვაჟებისაგან დიდი თანხა, ზოგი სესხად, ზოგიც ჯარიმად, დაურიგა ჯარს, შემოიკრიბა ლაშქარი და გაემართა საქართველოსაკენ იმ ამირებთან ერთად, რომლებიც მასთან იყვნენ დანიშნული. როგორც მისი თანამშრომლები. მას უნდოდა ქართველებზე შური ეძია და შემდეგ შირვანის დასაპყრობად წასულიყო. შაჰს შირვანი ჰქონდა მისთვის დანიშნული, მაგრამ საქართველო არ მიუცია. კონსტანტინე თვითნებურად შედიოდა იქ. რადგანაც ის დამოკიდებული იყო კეთილისმყოფელი [შაჰის] თანხმობაზე, ამიტომ დახმარება არ მიუღია და ბედისწერაც მისი განზრახვისა და ფიქრების წინააღმდეგი იყო.

ამ დროს ქართველებიდან მოვიდა ერთგულების [გამომხატველი] არზა, რომელშიც ისინი მრავალს ცუდს საქციელს უჩიოდნენ კონსტანტინე-ხანს და ითხოვდნენ, რომ საქართველოს მმართველად დაენიშნათ თეიმურაზი, დაუდ-ხანის შვილი, რომელიც [შაჰის] მაღალი ტახტის საფეხურებთან იმყოფებოდა. რადგანაც შაჰის მაღალი გონებისათვის ცხადი და აშკარა გახდა, რომ გამუსლიმანებულ კონსტანტინე-ხანსა, და ქრისტიან ქართველებს შორის შეუძლებელი იყო კეთილი დამოკიდებულება და ერთიანობა და რომ, თუ ხსენებული საქმე (ე. ი. საქართველოს მეფობა) კონსტანტინეს ებოძა, ქართველების აჯანყებისა და შფოთვის გარდა, სხვა სარგებლობა ამას არ ექნებოდა, — ამიტომ ცხადი იყო, რომ ამ მომენტში, როცა ხელმწიფეს ასეთი დიდი საქმეები ჰქონდა განზრახული, სახელმწიფოს ინტერესები მოითხოვდნენ, რომ

ისინი (ქართველები) ხელმწიფური წყალობით დაიმედებული გამხდარიყვნენ, რათა არ განეზარახათ ამ სახელმწიფოს (ირანის) ღალატი და ურჩობა: ამის გამო გამოვიდა წყალობის ბრძანებულება ქართველი აზნაურებისა და იმ [სამეფო] გვარის მანდილოსანთა სახელზე, რომლებიც მონაწილეობას იღებდნენ ქვეყნის მართვის საქმეებში, და გამოგზავნილ იქნა საქართველოში ჰოსეინ-ბეგ ჯარჩი ზულ-ყადარის ხელით. ამის შესახებ ეცნობა კონსტანტინე-ხანსაც.

ხსენებული ყორჩის გამოგზავნის შემდეგ გამოირკვა, რომ კონსტანტინე-ხანი, რომელიც ასე ნაწყალობევი, განდიდებული და აღზრდილი იყო ხელმწიფის მიერ, შაჰის, თავისი კეთილისმყოფელის თანხმობისა და ნებართვის გარეშე თვითნებურად წასულიყო ქართველებზე შურის საძიებლად. შორსმჭვრეტელმა შაჰმა, რომელიც ცხოვრების გამოცდილებით იყო შემკული, სიფრთხილის თვალთ შეხედა მის არამართებულ საქციელს და სრულებით არ იწონებდა და არ ადასტურებდა იმას, რომ კონსტანტინე-ხანს წარმატებით შეეძრულებინა თავისი განზრახვა და ცდა, რადგანაც თავისი მოხუცი მამის მოკვლა, თუნდაც რომ გამართლებულიყო სარწმუნოების მიზნებით, მაინც მოსაწონი არ იყო არც ღვთისა და არც ხალხის მიერ. გარდა ამისა, საქართველოს ველაიეთის მმართველობა ხელმწიფეს მისთვის არ მიუცია. შაჰი არ აკმაყოფილებდა ამ მის მეცადინეობას და სურვილს. ამიტომაც კონსტანტინეს საქმე ვერ წავიდა წინ იმ ველაიეთში. სიჭაბუკეში და მორკმულობაში მას მალე ხელი ააღებინა ბედმა სიცოცხლესა და ბედნიერებაზე. ჯერ კიდევ ექვსი თვე არ გასულიყო მამის მოკვლის შემდეგ, რომ თვითონ იქნა მოკლული, როგორც ამბობს ლექსი:

მამის მკვლელი ხელმწიფობას ვერა იქს.

თუნდაც რომ ქნას, ზქვს ოვეზე მტეს ვერ გაძლებს.

ამ მოკლედ [ნათქვამის] ვრცლად [აღწერილობა] ასეთი იქნება:

როცა კონსტანტინე-ხანი ყაბალასთან მტკვარზე გადავიდა, მიატოვა შირვანის [დაპყრობის] საქმე და ქართველებზე შურისძიება და შფოთისა და ჯანყის ხალხის ხელით საქართველოს ველაიეთის დაპყრობა დაი-სახა მიზნად და იმ ველაიეთისაკენ გაემართა. მის გარშემო შეიკრიბა ბრავალი ხალხი მოლაშქრეების, ნაძირალების, ლეკების, შირვანელებისა და ოთუზიეჭის ელისა. მოვიდა შაჰმირ-ხანიც შაჰიდან და მას შეუერთდა. ქართველი აზნაურები მისი (ე. ი. კონსტანტინეს) მოსვლის ამბის გაგონებაზე შიშმა აიტანა. რამდენიმე მათმა გამოჩინებულმა კაცმა, რომელნიც კონსტანტინე-ხანის წინააღმდეგ ქართველების ამხედრების მიზეზი იყვნენ, ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილები და მეფის

იმ ოჯახის მანდილოსნები აიყვანეს და საქართველოს სანახების **سند**-ში* წავიდნენ, რომელიც მთების სიმაღლის და გზების სიძნელის გამო იმ ქვეყნის საიმედო თავშესაფარი გამხდარიყო. კონსტანტინე-ხანი დადგა ქალაქ ზაგეშში, რომელიც სატახტო ადგილი და იმ სამეფო გვარის სამყოფელი არის. მან წყალობის გაცემა იწყო იმ მხარის ყველა მცხოვრებლებზე, მოწინააღმდეგეებზე და მომხრეებზე, მოლაშქრეებზე და რაიათზე და ბევრმა წარჩინებულმა ქართველმა განუცხადა მას ერთგულება და, ვინც კი წინათ აჯანყებული იყო, ახლა მორჩილებით ეახლა მას. ყველა მიღებულ იქნა სამსახურად და ეპატიათ წინანდელი შეცოდებანი. კონსტანტინე-ხანმა კაცი გაგზავნა [მეფის] ოჯახის მანდილოსნებთან, განსაკუთრებით დედოფალთან**, რომელიც არა თუ მონაწილეობას იღებდა, მთავარი გამგებელიც იყო მათი სახელმწიფო საქმეებისა, და მოწყალე ენით აცნობა, რომ მე გარდა სამი-ოთხი კაცისა, რომელთაც მოინდომეს ჩემი მოკვლა და ამდენი შფოთისა და არეულობის მიზეზი გახდნენ, სხვასთან არავისთან საქმე არა მაქვს და მამობრივი წყალობისა და სიკეთის გარდა სხვას არაფერს მოვეუღინებ ბავშვებს, რომლებიც ჩემი ნათესავეები არიან. თუ იმ სამი-ოთხი კაცის შესახებაც იშუამდგომლებთ, ისინი დამორჩილდებიან და [ხელს აიღებენ] ურჩობაზე, იმათაც არავითარი ვნება არ მოუვათ ჩვენგანო. და თუ ამ საქმეში რამე ეჭვი და შიში ეპარებათ, ერთი სანდო პირი გამოგზავნონ, რომ ფიცით დავარწმუნოთო. როცა გამოგზავნილი კაცი **سند**-ში მოვიდა, მას დედოფალი კეთილად მოეპყრა და თავაზიანად შეხვდა, მაგრამ თვალი იმისაკენ ჰქონდა, რომ პასუხი მოსულიყო არზაზე შაჰის კარიდან, რათა ისე ემოქმედათ, როგორც მისი უავგუსტოესობის ბრძანება და მითითება იქნებოდა.

რამდენიმე დღე ამ კაცთან წერილების წერაა და მის მოფერებაში გაატარეს, ვიდრე არ მოუვიდათ დედოფლისა და საერთოდ საქართველოს დიდებულების სახელზე გამოცემული ბედნიერი წერილი [შაჰისა] და ნათელი არ გახდა, რომ კონსტანტინე-ხანი თვითნებურად მოსულიყო და მისი ცდა იმ ქვეყანაში გაბატონებისა შაჰის მიერ მოწონებული არ ყოფილა. რადგანაც სამარადისო განგებით გადაწყვეტილი იყო მისი მოკვლა, იმ ხალხს იმედი მიეცა და მათი დაბნეულობა და დაღონება დამშვიდებით და იმედიანობით შეიცვალა. მათ შემოიკრიბეს თავისი მომხრენი და თანამდგომნი და დედოფალთან და ქართველ ბატონიშვილებთან. ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილებთან ერთად მასთან (კონსტანტინესთან) ბრძოლა და ჭიდილი იწყეს.

* ისქანდერ მუნშის თხზულების თბილისურ ნუსხაში: **سند** **بلو**

** სპარსულ ტექსტში ნახმარია ქართული სიტყვა: **سند** („დღეძალ“).

კონსტანტინე-ხანიც, რომელსაც იმედი დაეკარგა მათი დამორჩილებისა, მათ წინააღმდეგ გამოემართა. მდინარე *كويولا* ნაპირზე, *سيده* -ს სანახებში მოხდა მოწინააღმდეგეთა შეხვედრა. ორივე მხარე შეუდგა ბრძოლისათვის მზადებას და ჯომადი მეორეს თვის ცხრას, შაბათ ღღეს*, კონსტანტინე-ხანმა მეწინავე რაზმი და მარცხენა და მარჯვენა ფრთები გააწყო, მეზარბაზნენი და მეთოფენი სათანადო ადგილებზე დანიშნა და თვითონ შაქის მმართველთან, რომელიც ბრძოლაში გამოცდილი, ძველი მეომარი იყო, და ზოგიერთ სხვა ამირებთან ერთად ცენტრში დადგა. ქართველების მხრიდანაც საბრძოლო რიგები განაწყვეს და დაიწყო ბრძოლა. სარწმუნოებისათვის მებრძოლი ჯარის გულადებმა ზედიზედ მიიტანეს იერიში, სძლიეს ურწმუნო ქართველებს და დაანგრეს მათი რიგები. ურწმუნოები სავსებით მოიცვა ძრწოლამ, ზოგი მათგანი გაიქცა და იქამდე მივიდა საქმე, რომ ისინი სავსებით უნდა დამარცხებულიყვნენ. კონსტანტინე ხანს თვალწინ დაუდგა გამარჯვების ბრწყინვალე სურათი. შაჰმირ-ხანი, ალი-ხან სულთან შამს აღ-დინლუ და ზოგიერთი ამირი ცენტრში დასტოვა და თვითონ ამ იერიშების დროს რიგების გასაწყობად და ლაშქრის განსამართავად ჯარის ცენტრს გაშორდა და მარჯვენა ფრთისკენ წავიდა. მისი ღოღამი, სახელად ყარჩილა, რომელიც მას მონობიდან ამირობამდე აემადღებინა და რომელსაც ყარჩილა-სულთანს უწოდებდნენ, მარჯვენა ფრთაზე იბრძოდა. ქართველებმა მას სძლიეს და ბოლოს დაამარცხეს. მისი ხალხი გაფანტულიყო და ცენტრისაკენ მოდიოდა. კონსტანტინე-ხანმა როცა ეს სურათი იხილა, მოუთმენლად მის დასახმარებლად „სიმაყის ცხენი გააჭენა“, პირადად ჩაება ომში და, თუმცა რაზმი არ ახლდა, ბრძოლაში გაერია. ღვთის განგებით, ბრძოლიდან გამოქცეული რამდენიმე ქართველი შეხვდა მას. ერთმა-ორმა კაცმა იცნო ის და ამხანაგებს ქართულად დაუძახა, ეს ხანი არისო. იმათ რომ კონსტანტინე-ხანი ბრძოლის ველის ერთს ყურეში მარტო იპოვეს, შეუტიეს მას. უკიდურესი გამოუცდელობის, სიამაყის, და სიჯიუტის გამო, რასაც ადამიანები აკვიტებას უძახიან, და რადგან არ უნდოდა, რომ მცირერიცხოვან მტერს გაქცეოდა და ეპოქის მამაცთა შორის გაქცეულის სახელი დასწამებოდა, რაკი „უვიცობის ეკალი და ბრძოლის ყინი მას კალთაზე მიეკრა“, მარტოდმარტო ურწმუნოთა იმ ჯგუფს შეება. იმ ხალხმა მას რამდენიმე ადგილას შუბი ჰკრა ჯავშანსა და ხიფთანში, „ბედნიერების ცხენიდან დამცირების მიწაზე ჩამოავდო“ და თვალის დახამხამებაში რამდენიმე მძიმე ჭრილობის მიყენებით გაათავა. ყოილიბაშთა ამირებიდან და დიდებულთაგან და ქართველთა ლაშქრიდან არავის გაუგია ეს ამბავი.

* ჰიჯრის 1014 წლისა. უღზის 1605 წ. 22 ოქტომბერს.

ზოგიერთმა ქართველმა, რომელნიც კონსტანტინე-ხანის მომხრე იყვნენ და მისი ლაშქრის მწყობრში იმყოფებოდნენ, ამირებზე უფრო ადრე გაიგეს მისი მოკვლა, კაცი გაგზავნეს დედოფალთან, ქართველ ბატონიშვილებთან და მათ ხელქვეითებთან და [შეუთვალეს], მაგრად რდექით, ასეთი ამბავი მოხდაო. მათ კი ეს [სამხედრო] ეშმაკობად ჩასთვალეს და შეუძლებლად მიაჩნდათ, ვიდრე არ მოვიდა თვით მკვლეელი და არ მოიტანა მისი მოკვლის სასიხარულო ამბავი, რომელმაც იმ ხალხში სიხარული და ღიზი გამოიწვია.

ყიზილბაშები თავის ადგილას იდგნენ, დარწმუნებული იყვნენ ვამარჯვებასა და ძლევაში და წარმოდგენაც არ ჰქონდათ მომხდარი ამბის შესახებ, სანამ რამდენიმე კაცმა პატივცემულ მსახურთა და დაახლოებულ პირთა რიცხვიდან, რომელნიც [კონსტანტინეს] არ სცილდებოდნენ ბრძოლაში და [ახლა] ეძებდნენ მას ლაშქრის მწყობრის წინ, სისხლსა და მტვერში გასვრილი მისი გვამი ბრძოლის ველის ყურეში დაგდებული არ დაინახეს. ჯარის ცენტრში მყოფ ამირებს აცნობეს [ეს ამბავი]. თუმცა ამირებს უნდოდათ დაეფარათ ეს შემთხვევა და ისევ მონღოლებით განეგრძოთ ბრძოლა, რათა, იქნებ ქართველი ბატონიშვილები, რომელნიც ქართველების ხელჩასაკიდი (چاد آویز) იყვნენ, ხელში ჩაეგდოთ და ხელმწიფის სამსახურში თავის საყრდენად გაეხადათ, არაფერი გამოვიდა.

ამასობაში ქართველებმა კაცი გაგზავნეს ამირებთან და შეუთვალეს, რომ რაკი კონსტანტინე-ხანი მისი უავგუსტოესობის ბრძანების წინააღმდეგ იყო მოსული საქართველოში, ჩვენ არ ვთანხმდებოდით მის ბატონობაზე. ახლა, [როცა მან] ბრძოლამდე მიიყვანა [საქმე] და ცის განგებით მოკლულ იქნა, ხელი ავიღოთ ომზე და ერთმანეთს ზიანს ნუ მივაყენებთ. ჩვენ არ ვეწინააღმდეგებით შაჰის ბრძანებას, ყველა მისი მონა და ღოღამი ვართო.

ყიზილბაშთა ჯარიდან ვინც კი გაიგო ეს ამბავი, ყველამ სადავეები მიაბრუნა ბრძოლის ველიდან და გაქცევისაკენ იბრუნა პირი. ამირებისათვის შეუძლებელი გახდა ლაშქრის შეკავება, ძალა-უნებურად ვერც ერთმა ველარ იბრუნა ერთმანეთისთვის ამხანავობის გაწევარზე და ქართველების შიშით თავზარდაცემული გაიქცნენ ბრძოლის ველიდან. ამ შეუთანხმებელი მოქმედების გამო, ზოგი მოლაშქრე საქართველოს ტყეებში დაიკარგა და დაიღუპა, ზოგმაც ცხენის, იარაღისა და ტანსაცმლისაგან განძარცვილმა, დიდი ტანჯვითა და წვალებით მიღწვია ქვეითად „გადარჩენის ნაპირს“. ყიზილბაშების ბევრი ქონება და მოწყობილობა და იმ სოფდაგრებისა და ბაზრის ხალხის საქონელი, რომელნიც კონსტანტინე-ხანთან ერთად იყვნენ წამოსული სავაჭროდ, დარბეულ-დატაცებულ იქნა და სარგებელი, რომელსაც ფიქრობდნენ

რომ მიიღებდნენ, ზარალად შეეცვალათ. ზოგი ამირი გადმოვიდა მდინარე მტკვარზე და აქეთა მხარეს მოვიდა, ზოგი შაჰმირ-ხანთან ერთად შაქისაკენ წავიდა და მდგომარეობა „მალალი ტახტის საფეხურს მოახსენეს“. ეს ამბავი მოვიდა, როცა სარდალი ჯეღალ ოღლი ოსმალთა ურიცხვი ლაშქრით აზერბაიჯანისაკენ წამოსულიყო, სალმასი გამოევლო და თასუჯში იყო მოსული. [შაჰის] ძღვევამოსილი ამაღა, ხოისა და მარანდის⁷⁷ გზით მტრის წინააღმდეგ საჩქაროდ წამოსული, იდგა ხეობაში, რომელიც თავრიზის სოფელ სუფიანიდან⁷⁸ ერთი ფარსახით⁷⁹ არის დაშორებული. ქართველებმაც მოახსენეს შაჰს მომხდარი ამბავი. რადგანაც უფრო დიდი შემთხვევა იყო მომხდარი და ხელმწიფის მთელი ენერგია მხოლოდ რუმის კეისრის ლაშქრის⁸⁰ უკუსაგდებლად იყო მიქცეული, ამიტომ იმ ამბებს და მოთხრობებს ყურადღება არ მიექცა.

თხრობა უავგუსტოესი ამაღლის წასვლის შესახებ არდებილის გზით ყარაბაღის დასაპყრობად და განჯის ციხის აღება დიდებული ღვთის წყალობით

ამ წლის დასასრულის* ამბებს, რომლებიც ყარაბაღში ლაშქრობის დროს მოხდა, ეკუთვნის კახეთის გადაცემა ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილის თეიმურაზისათვის. ეს ასე მოხდა: როცა შაჰის ბანაკი გურჯ-ჩაიზე დადგა, ქართველი დიდებული აზნაურები, რომლებიც კონსტანტინე-ხანს ეწინააღმდეგებოდნენ და მის მოსპობას ცდილობდნენ. შაჰის კარზე მოვიდნენ, მორჩილება განუცხადეს ხელმწიფეს, ითხოვეს თავიანთი დანაშაულის პატიება და შეევედრენ, რომ თეიმურაზი, დაუდ-ხანის შვილი და ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილი, რომელიც ხელმწიფის სამსახურში იყო, იმ ქვეყნის (ე. ი. კახეთის) მმართველად დაენიშნა. სამაგიეროდ ისინი გულმოდგინედ შეასრულებდნენ ყველა იმ სამსახურს, რომელზედაც დანიშნავდნენ და წრფელი გულით მოემსახურებოდნენ თეიმურაზ-ხანს.

შაჰის წყალობამ მოიცვა ქართველები, მათი თხოვნა მიღებულ იქნა და [ხელმწიფე] დათანხმდა, რომ ალექსანდრე-ხანის ორი შვილიშვილი, რომლებიც უკანასკნელ [დრომდე] მათი ხელჩასაჭიდი (استاد او بی) იყვნენ საქართველოში, ქვეყნის საფარველ კარზე მოეყვანათ, რათა [შაჰის] ნათელი აზრისათვის ცხადი გამხდარიყო მათი წრფელი ერთგულება და ბარემ რაყამიც დაეწერათ მათი შეცდომების პატიების შესახებ. ხსენებული ვაჟების მოყვანის შემდეგ, თეიმურაზ-ხანი მათი თანხლებით წავიდოდა საქართველოში.

* პიჯრის 1014 წ. დასასრული 1606 წლის აპრილის თვეს შეესაბამება.

მისმა უდიდებულესობამ, ქართველების გულის დასამშვიდებლად, შეარჩია ბედნიერი საათი, იხმო სახელოვანი ამირები და სახელმწიფოს დიდებულები და სამოთხისებურ მეჯლისში მეფური ზემი მოაწყო, თეიმურაზს საქართველოს მმართველობაზე ფერხთ ამთხვევინა და ხანის კეთილშობილი წოდების ბოძებით აღამალა.

ქართველების წესი და კანონი ისეთია, რომ როცა იმ დინასტიის რომელიმე უფლისწული თავისი სამკვიდრო სამეფოს ტახტზე ადის, ერთ-ერთი მათი ბერი, რომელიც ქრისტიანების კანონის მიხედვით ამ ხალხის მოძღვარია, ქართველების წარჩინებულ და მსცოვან პირებთან ერთად ოქროქსოვილ ხალიჩას გაშლის. მას ამ ხალიჩაზე დასვავენ, თითოეული მათგანი ხელში აიღებს ოქროსა და ვერცხლის ფულით [სავსე] თაბახს და როცა მეფისწული ფეხს შედგამს ხალიჩაზე, ისინი თავზე დააფრქვევენ თაბახით ოქროს, მის წინაშე მუხლს მოიდრეკენ და მიაწოდებენ თასს. ისიც ცალცალკე მიაწოდებს მეჯლისში დამსწრეთ თასს. ერთი სიტყვით, ქართველებმა იმ სამეფო გვირის წესისა და კანონის თანახმად გაშალეს მისთვის ხელმწიფობის ხალიჩა და თეიმურაზ-ხანიც ძღვევამოსილი და ბედნიერი ხელმწიფის ბრძანებითა და მითითებით შედგა იმ ხალიჩაზე. ქართველებმა ხელში აიღეს თაბახები ფულით და უნდოდათ გადაეფრქვიათ მისთვის თავზე. მისმა უდიდებულესობამ როცა ვაიციო ეს მათი წესი და ზრდილობა, თავისი დიდი შოწყალების გამო ბრძანა, პირველი მე გადავაყრიო თავზე ფულს. როცა მისმა უდიდებულესობამ ოქრო და ძვირფასი თვლები გადააფრქვია მას თავზე, სახელოვანი ამირები და სამოთხის ბაღის მსგავსი წვეულების დამსწრენი ამის თანახმად მოიქცნენ და თითოეულმა მათგანმა თავისი ხარისხისა და პატივის შესაფერისად თავზე გადაყრის წესი შეასრულა. ქართველთა დიდებულებმაც ოქროსა და ვერცხლის ფული გარდააყარეს თავს და დადგენილი კანონის მიხედვით თასი მისცეს და თასი გამოართვეს [თეიმურაზს]. იმ დღეს გონების გასამხიარულებლად და აზრის მოსალხენად ღვინის საფენები გაშალეს და იმ ხალხთან (ე. ი. ქართველებთან), რომლის სიმღერა და საუბარი უცხო რამ იყო, ილხენდნენ. იმ ხალხიდან ყველა ხელმწიფის მოკითხვით და დიდებული მეფური ხალათების [ბოძებით] განდიდებული გახდა და [სამშობლოში] წასვლის ნებართვა მიიღეს.

(1606/17) წელი, მე-20 წელი შაჰის ტახტზე ასვლისა.

თხრობა სხვადასხვა ამბების შესახებ, ლორის, თბილისის და დმანისის ციხეების ხელში ჩაგდება და ამბები, რომლებიც განჯის ციხის აღებისა და ყარაბაღის დაპყრობის შემდეგ მოხდა

განჯის ციხის დაპყრობის შემდეგ, რადგანაც ჰოსეინ-ხან ყაჯარი უხეშად იქცეოდა, ყარაბაღის ხალხი ჩიოდა მისი უმართებულო საქციელის გამო. [შაჰის] „სამართლიანმა აზრმა მისდამი ნდობა დაჰკარგა“ და იმ ველაიეთის მმართველობა ეწყალობა მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარს, რომლის ზოგიერთი გარემოება გასული წლის ამბებში იყო აღწერილი.

ყარაბაღის საქმეების მოწესრიგების შემდეგ, შაჰის დაუცხრომელი ენერგია მიპყრობილ იქნა ლორის, თბილისისა და დმანისის ციხეების დაპყრობისაკენ და ბედნიერი ამაღა იმ საზღვრებისაკენ გაემართა. როცა ციხის სფეროსავით დიდებული ურდო აჰსანაბადში დაბანაკდა, ხსენებული ციხეების მცველები ისეთმა შიშმა მოიცვა, რომ არც ერთ მათგანს ფიქრადაც აღარ მოსვლია წინააღმდეგობის გაწევა და ციხის დაცვა. პირველმა ლორის ციხის მმართველმა, მოჰამედ ფაშა ყაზაყლარმა, რომელიც უკანასკნელამდე მტკიცედ ადგა ოსმალებისადმი ერთგულებას და ოდნავაც არ უხვევდა იმ ხალხისადმი მორჩილების ფართო გზას, ძალაუნებურად გაგზავნა სანდო კაცები შაჰის კარზე და სასახლის კარისკაცის მოჰამედ-ბეგ ბიქდელი შამლუს შუამდგომლობით მორჩილება და ყმობა განაცხადა, „ბოდიშის მოხდის ენა ცოდვების პატიების სიტყვებით გაშალა“ და მოახსენა, რომ თუ ბედნიერი ხელმწიფე შემიწყალებს და წინანდელი დანაშაულისათვის არ დამსჯის. დავემორჩილები და ფაღიშაჰის სასახლის მიწის საკოცნელად მოვალე. რაკი შაჰის ბრწყინვალე აზრისათვის ნათელი გახდა მისი სიტყვის სიწრფელე, მისი გამოგზავნილი კაცები შაჰური შეპირებით დაამედდა. ისიც, პატიების სასიხარულო ამბავი რომ მიიღო, იმედითა და შიშით სავსე გულით გაეშურა იმ იმედის ქააბასაკენ, ჩავიდა დიდებულ ურდოში და ამირებისა და შაჰთან დაახლოებული პირების მშვეობით მოემზადა სამოთხისებურ მეჯლისში სხდომისათვის და შეწყალებულ იქნა; მეფური დიდებული ხალათებით, მოოჭვილი თაჯით და სარტყლით, ცხენით და ძვირფასი თვლებით შემკული უნაგირით და სხვა წყალობითა და მოკითხვით პატივი სცეს და განადიდეს. ლორის ციხის კლიტე სასახლის დანიშნულ პირებს გადაეცა და ციხის დასაცავად შაჰის მიერ კაცი იქნა დანიშნული:

როცა [შაჰის] ნათელი აზრი ლორის ციხის შესახებ დამშვიდდა, მან გადასწყვიტა თბილისისა და დმანისისაკენ წასვლა.

ამასობაში დმანისის ციხიდან მოვიდა მორჩილების არზა. ითხოვეს, რომ თუ ყიზილბაშთა ძლევამოსილი ლაშქარი არაფერს გვავენებს და მეორედ მოსვლასავით [საშინელი] რისხვა ფადიშაჰისა არ დაგვატყდება თავს, ჩავაბარებთ ციხეს და მორჩილებით მოვალთ ხელმწიფის კარზეო. მწყალობელმა ხელმწიფემ გამოსცა იმ ხალხის შემწყალებელი სიგელი და ბრძანა, რომ ვისაც სურვილი ექნება ამ ქვეყანაში ყოფნისა, მათ ორმაგად ეწყალობებათ ის ულუფა და თიმარი⁸¹, რომელიც ოსმალების დროს ჰქონდათ; ხოლო, ვინც განიზრახავს ოსმალეთში წასვლას, ის თავისი ხალხით, ოჯახით, ქონებით და საქონლით წავა და არავითარი ზიანი და შეწუხება მოლაშქრეებისაგან არ მოუვაო.

დმანისის ციხის ოსმალთა მცველებმა ეს ცნობა თავისი ხსნის მთავარ წყაროდ მიიჩნიეს, ყველამ იმედით მიაპყრო სახე შაჰის სასახლეს და დიდებული ხალათებით და მრავალი ალერსით იქნენ გამორჩეული. იმ ჯგუფს, რომელსაც წასვლა სურდა, კაცი გაჰყვა და ისინიც უვნებლად გაუდგნენ გზას. ზოგმა კი, რომელთაც დარჩენა ირჩიეს, სავსებით მიაღწიეს თავისი სურვილის შესრულებას. როცა შაჰმა დაიბანაკა მდინარე ალგეთზე, საქართველოს საზღვრებში, თბილისის მმართველმა აბდ-ალ-ლატიფ ფაშამ და იმ ციხეში მყოფმა ოსმალთა ალექსანდრე რიშეფიდებმა გაითვალისწინეს განჯის, ლორეს და დმანისის ხალხის მაგალითზე ხელმწიფის წყალობისა და რისხვის შედეგები და ფიზიკური ბედის მითითებით თავისი კაცი გაგზავნეს შაჰთან მორჩილების არზით და იგივე ითხოვეს, [რაც დმანელებმა]. მათი თხოვნაც დაკმაყოფილებულ იქნა და გამოვიდა უავგუსტოესი ფირმანი ხსენებული ფაშას სახელზე, მათი შეწყალებისა და კაპიტულაციის მიღების შესახებ და გაეგზავნა მას ჰოსენ-ბეგ ჯარჩი-ბაში ზულ-ყადარის ხელით. ფაშამ და ოსმალებმა რომ იმ ბედნიერების მაუწყებელი სიგელის შინაარსი გაიცნეს, თუმცა მათთვის ცხადი იყო, რომ შაჰის დაპირებაში რაიმე სიცრუის ლაქა არ ერია და ყველას ამანი⁸² ეძლეოდა ყიზილბაშთა მხრით ვნებისა და ზიანის მიყენებისაგან, მაგრამ, როგორც ნათქვამია: „ყურანის კეთილმოზილ სურაში: „არამედ იმისათვის, რომ დამშვიდდეს ჩემი გული“, ხალხის გულის დასამშვიდებლად და თავისი პატივისათვის, აგრეთვე ქვეყნად თავისი სიძლიერით განთქმულ სხვა ციხეებთან შედარებით უპირატესობის გამოსაჩენად, ითხოვეს, ერთი რომელიმე წარჩინებული ამირი მოვიდეს ციხის ძირთან, ციხეს მას ჩავაბარებთ და მისივე მეშვეობით ხელმწიფეს ვეახლებითო. მისმა უდიდებულესობამ ღვთის ჩრდილმა შაჰმა ალი-ყული-ხან შამლუ დანიშნა ამ საქმეზე და თბილისის მხარეს გაგზავნა. როცა ხსენებული ხანი ციხეს მიუახლოვდა, აბდ-ალ-ლატიფ ფაშა და ალექსანდრე წინ შემოეგებნენ, უღრმესი მორჩილება განუცხადეს და ციხე ალი-ყული-ხანს გადასცეს. ორი-სამი-

დღე ურდოს ხალხთან სავაჭრო გაცვლა-გამოცვლას და გარიგებებს აწარმოებდნენ, სახედრებს ბარგი აპკიდეს და ყველანი ჯალაბობით ციხიდან გამოვიდნენ. ალი-ყული-ხანმა, შაჰის ბრძანების თანახმად, შამლუს [ტომის] ლაზიებისა და მეთოფეების ერთი რაზმი ციხეში დასტოვა და თვითონ ფაშასთან და იმ ხალხის წარჩინებულ პირებთან ერთად სამყაროს მომკველ ურდოში მოვიდა. ალგეთის წყალზე ფაშამ და მისმა თანამზღებლებმა შაჰის კარის ზღურბლზე კოცნის ბედნიერება მოიპოვეს, ხელმწიფური მოფერებით იქნენ განდიდებული და ყველას დიდებული ხალათები ეწყალობა თვითელი მათგანის ხარისხის მიხედვით. რამდენიმე კაცი, რომლებმაც დარჩენა ისურვეს, თავისი კეთილშობილი სურვილის განხორციელებით გაბედნიერდა. ფაშას და ჯგუფს [ოსმალებისას], რომლებიც წასასვლელი იყვნენ, სასახლის რამდენიმე მსახური დაუნიშნეს გამცილებლად და მათაც უვნებლად და დაუზარალებლად მიიყვანეს ისინი საზღვრამდე. მისი უდიდებულესობა თვით გაემართა [თბილისის] ციხისაკენ და „სიფრთხილის თვალით“ განიხილა მისი ავი და კარგი.

თბილისის ციხე მდებარეობს ერთი მაღალი მთის კალთაზე. ერთ მხარეზე, სადაც ნარინ-ყალა არის, პლეადის ვარსკვლავებამდე აქვს თავი აღმართული. თუმცა მდინარე მტკვარი დასავლეთიდან მოდის და აღმოსავლეთისაკენ მიემართება და შირვანთან მას მდინარე არეზი ჟერტდება და ხაზართა ზღვაში* ჩადის, მაგრამ თბილისის სანახებს როცა აღწევს, უხვევს, თითქოს ჩრდილოეთიდან მოდენილად და სამხრეთისაკენ მიდის, იმ ციხის მიდამოებში სამხრეთის მხრიდან ბრუნდება და აღმოსავლეთისაკენ მიედინება. ქალაქისა და ციხის ნაკრძალ ზოლში** , სადაც წყალი ჩაივლის, კლდოვანი ნაპირი ამალღებულია და მის პირდაპირ მაღალი მთა აღმართული, ძალიან მაგარი ხილია*** გადებული თბილისიდან საქართველოს ველაიეთში იმ ხილით დაიარებიან. ასეთი დიდი მდინარე, რომელიც მთელს მსოფლიოში ცნობილ მდინარეთა რიცხვს ეკუთვნის, ამ ხიდის ქვეშ გადის. ქალაქი თბილისი ამ ხიდის დასავლეთ მხარეზე მდებარეობს. მრავალი წყარო და ურიცხვი ნაკადული გამოდის იმ მთიდან და მათგან დაახლოებით სამოცდაათითხმოცი წყარო ცხელია. ძველ დროში ყოველი ხელმწიფე, მუსლიმანი თუ ურჯულო ქართველი, ამ ცხელ წყლებზე გუმბათებს ავებდა და ბანაობდა [იქ]. იმ ქალაქის ხალხის აბანოებს მხოლოდ ცხელი წყლის აბანოები წარმოადგენენ. რამდენიმე აბანო ციხის შიგნითაა, უმრავლეს-

* კასპიის ზღვაში.

** حریم — ქარიზი.

*** بل تحت — ჩვეულებრივ პონტონის ხიდს ან ასაწევ ხიდს ნიშნავს.

სობა მის გარეთ არის. დღეს არსებობს დაახლოებით ოცდაათი-ორმოცი აბანო, ზოგი მომქმედია და ზოგიც შეიძლება ამუშავებულ იქნას. ციხის კოშკები ისეთი მაღალია, რომ ცის სფეროს უთანასწორდებიან. ქვეყნის ვერც ერთი ხელმწიფისათვის ვერ წარმოიდგინება იმ ციხის დაპყრობა, რადგანაც სამი მხრიდან მას ცამდე აღმართული მაღალი მთები აკრავს, ერთ მხარეზე მდინარე მტკვრის წყალი ჩამოუდის და ამიტომ ისეთი ადგილი, რომ იქ ჯარი დადგეს [ციხის ასაღებად], ქალაქისა და ციხის ნაკრძალ ზოლში არ არის. ქვეშარიტად ასე ადვილად ხელში ჩაგდება ასეთი მაგარი ციხისა, რომელიც საქართველოსა და შირვანის ველაიეთების ბურჯია, ზეციური დახმარების, ღვთის შეწევნის და დიდებული ხაყანის იღბლის ძალის გარეშე არ შეიძლებოდა მომხდარიყო. იმ ქალაქის მცხოვრებთა უმრავლესობა სომეხი და ქართველი ქრისტიანებია, ცოტაოდენი მუსლიმანებიც არიან. ქრისტიანების ეკლესიები და სალოცავები, უმთავრესად ძველები, იმ ქალაქში და მის სანახებში ბევრია.

იმ ამბავთაგან, რაც იმ დღეებში მოხდა, როცა მისი უავგუსტოესობა საქართველოზე გაემართა, [აღსანიშნავია] ქართლის მეფის, სიმონხანის შვილის გიორგი-ხანის გარდაცვალება, რის შესახებაც ქვეყნის საფარველ სასახლეს (შაჰის კარს) მოახსენეს იმ სამეფო გვარისაგან მოსულმა წარჩინებულმა პირებმა. მისმა უდიდებულესობამ ალერსით მიიღო მოსულნი და მისი (გიორგის) ვაჟიშვილი ლუარსაბ-ხანი⁸³, რომელიც მაშინ თოთხმეტი წლის იყო,

ღუგისი: ვით თოთხმეტი დღის მთვარე; სახე მშენებით,

მშობლის ადგილას დასვა სამკვიდრო სამეფოს მმართველად და შვილობის საპატიო სახელი უბოძა. მასა და იმ სამეფო გვარის მანდილოსნებს გაევზავნათ წყალობის სიგელები და დიდებული ხალათები. ძოპამედ-ბეგ ბიქდელი შამლუ, შაჰის დაახლოებულ პირთაგანი, გაიგზავნა იმ მხარეს (ქართლში), რათა მოეკითხა გარდაცვალებულის ნათესაეები და შაჰის წყალობის იმედი მიეცა. მანაც ნაბრძანები შეასრულა და იმავე რამდენიმე დღეში დაბრუნდა საქართველოდან. მისი თანხლებით მასთან ერთად შაჰის კარზე ჩამოვიდა ბევრი ქართველი ბატონი-შვილი და აზნაური, რომელნიც [შაჰის კარის] ზღურბლზე კოცნის ბედნიერებით ვანდიდებული და [შაჰის] განსაკუთრებული მოპყრობით გამორჩეული გახდნენ. იმ სამეფო გვარს ბედნიერი ხელმწიფისაგან შევლისა და დახმარების იმედი გაუძლიერდა. დიდებულმა ხელმწიფემ თავისი მწყალობელი [ბუნების] გამო, ქართველ უფლისწულებს, მათი ხარისხისდა მიხედვით, შაჰური მოკითხვით მიუალერსა, ხელმწიფურა საჩუქრებით დააჯილდოვა, საქმეებიც მათი გულისწადილის მიხედვით მოუწყო და ყველა კმაყოფილი და გახარებული თავის სამშობლოში

დააბრუნა. ლუარსაბ-ხანსაც მეორედ გაუგზავნა დიდებული ხალათები და მრავალი საჩუქარი და ხელმწიფური წყალობის შეპირებით დააიმე-და. თბილისის გამგებლობა და [მისი] ციხის უფროსობა დელუ-მოჰა-მედად ცნობილ მოჰამედ-სულთან შამს ად-დინლუს ჩააბარეს. რაზმი შაჰის საკუთარი მეთოფეებისა დანიშნეს, რომ მოჰამედ-სულთანთან ცოფილიყენენ იმ ციხეში მის დასაცავად. გადაწყდა, რომ მოწყობილო-ბა, საჭურველი და იარაღი ლორეს და დმანისის ციხეებისა ერევნის ციხისათვის გადაეზიდათ.

როცა [შაჰის] ნათელი აზრი გათავისუფლდა იმ მხარის (ე. ი. სა-ქართველოს) საქმეებზე [ზრუნვისაგან], ის ძლევამოსილი და გამარჯ-ვებული გამობრუნდა [იქიდან]. რაკი შირვანის ველაიეთის და ერევნის ციხის დაპყრობა მუდამ მტკიცედ ჰქონდა [შაჰს] თავის ნათელ ფიქ-რებში, ამიტომ გადაწყვიტა წასულიყო ერევნის მხარეს, იქაური ცი-ხე შეეკეთებინა და იმ საქმიდან გათავისუფლების შემდეგ, თუ გამო-ირკვეოდა, რომ [იმ] წელს ოსმალეთის ლაშქარი აღარ წამოვიდოდა აქეთ და შირვანში [მყოფ] ოსმალებს იმედი დაეკარგებოდათ შველასა და დახმარებაზე, მაშინ იმ მხარეს მიაბრუნებდა ლაშქარს და ამ წლის ზამთარში*, ღვთის შეწევნით, შეუდგებოდა შირვანის ციხეების და-ყრობას.

თხრობა ერევნის ციხის შეკეთებისა და სხვადასხვა ამბების შესახებ, შირვანში გალაშქრებამდე რომ მოხდა

როდესაც ძლევამოსილმა ამაღამ გოქჩის ტბასთან დიდებული და-ბანაკება იწედა და უძლეველი ჯარები რაზმ-რაზმად შეიკრიბნენ ქმნი-ლებათა თავშესაფარ კარზე, დიდებულ ამირთა უმრავლესობა და მძლეთა მძლე ლაშქრის თანრიგთა უმეტესობა, გარდა ალავერდი-ხა-ნისა და სამეფო კარის ზოგიერთი რჩეულისა და უწმინდესი ტახტის მახლობლებისა, რომლებიც, ბრძანების თანახმად, უკეთილშობილესი [შაჰის] ამაღაში დარჩნენ, ყველა დანარჩენი ერევნის ციხის შესაკე-თებლად განწესდა და ამ საქმის შესასრულებლად გაემართა ალაპ-ყული-ბეგ ყორჩიბაშის მეთაურობით.

მისი უდიდებულესობა უზენაესი შაჰი, ჩრდილი ალაჰისა, უსაზ-ღვრო სიხარულითა და ხალისით აღვსილი გოქჩის ტბის ნაპირიდან გართობა-ნადირობით წამოვიდა და სისიანის გზით ნახჭევნისაკენ გაე-მართა.

ერთი ქართველი ქალი, სახელად გოლჩეჰრე, მისი უდიდებულე-სობა სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის (თაჰმასბ I) დროს ამ სამე-

* ივთლისხმება ჰიკრის 1015 წლის ზამთარი, ანუ 1606 წლის მიწურული.

ფო სახლის მოხელეთა სამსახურიდან [გათავისუფლდა] და მისი უდი-
დებულებების [შაჰის] გარდაცვალების შემდეგ სიმონ-ხანს საქართვე-
ლოში წაჰყვა. როცა სიმონ-ხანი, როგორც ამ ფურცლებზე ზემოთ
უკვე იყო მოხსენიებული, ოსმალებმა შეიპყრეს და სტამბოლში წაიყვა-
ნეს, იმ (საქართველოს) დინასტიის მანდილოსნებს ხსენებული ქალბა-
ტონი სტამბოლს გაეგზავნათ, რომ მასთან ყოფილიყო და სათანადო
მოვლა-პატრონობა გაეწია.

ხსენებულმა ქალმა თანდათანობით მიიღწია ოსმალეთის ხონთქრის
სულთან მოჰამედ-ხანის* პატივცემულ მშობლამდე, რომელიც ხელმწი-
ფის დედად იწოდებოდა და იმ სამეფო სახლის სახელმწიფო საქმეებ-
ზე დიდი გავლენა ჰქონდა. [გოლჩეჰრემ] თავისი სიღარბისლითა და
თავაზიანი მოქცევით მასთან დაახლოების გზა გამოძებნა. იგი ერთ
ხანს სტამბოლში დარჩა, ახლა კი ოსმალეთის სულთნის ვეზირებისა და
ქვეყნის თავკაცების, განსაკუთრებით დიდი ვეზირის დერვიშ ფაშას
შეგულიანებით ერთ ოსმალე ჩაუშთან ერთად სიმონის სახელით მო-
ვიდა ბედნიერებით მოსილი [შაჰის] კარზე და აოზები მოიტანა. არზე-
ბის შინაარსი ეს სიტყვები იყო: სამართლიანობით მოსალ ხელმწიფე-
ებს ქვეყნის უშიშროება და ქვეშევრდომთა დამშვიდებული ყოფა ყო-
ველთვის სარწმუნოების მაღალ მოთხოვნებზე აღმატებულ და უპირა-
ტეს [საქმედ] მიიჩნდათ; [ახლა კი] ორ მაღალადგილოვან ფადიშაჰს
შორის [ჩამოვარდნილი] მტრობა და შფოთი ქვეყნის გაპარტახებისა
და ხელქვეითთა და ქვეშევრდომთა საქმის აწეწვისა და ხალხთა სისხ-
ლის დანთხევის მიზეზი გამხდარაო. [სიმონი] იხვეწებოდა, ამ ქვეყნად
კეთილი სახელის მოსახვეჭად და საიქიოს შეწყალების მოსაპოვებ-
ლად, [შაჰს] ოსმალეთის მაღალადგილოვან ხელმწიფესთან ერთად თვა-
ლის სხივი მოეფინა სიძნელეთა ნოხისათვის და მეგობრობისა და თან-
ხმობის სიტყვებით ელაპარაკა. ამ (ე. ი. ოსმალეთის) მხრიდანაც კე-
თილგანმზრახველი შეძლებულნი, განსაკუთრებით დიდი ვეზირი დერ-
ვიშ ფაშა, დაზავებას ხელს შეუწყობენ და ყველა საშუალებას იხმა-
რენ, რომ ეს კეთილად დასაგვირგვინებელი საქმე [შაჰის] მისწრაფება-
თა შესაბამისად გადაწყვიტონ.

ამ (ე. ი. ირანის) მხრიდან სიმონ-ხანის არზების პასუხად ასე დაი-
წერა: მისთვის (ე. ი. სიმონისათვის) და ოსმალთა სამეფო სახლის უხუ-
ცესათათვის ცნობილისა, რომ მისი უდიდებულებობა სამოთხეში. დამ-
კვიდრებული შაჰისა და განსვენებულ სულთან ზოლეიმანისა და მისი,
ვაჟის სულთან სელიმის დროს სამშვიდობო ზავი და პირობა განმტკი-
ცებულ იქნა და მისხით მისხამდე ამ ორ დინასტიას შორის მტრობა
აღარ ყოფილა. სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის გარდაცვალების

* ოსმალეთის სულთანი მეჰმედ III (1595—1603).

შემდეგ, მხოლოდ მცირე არეულობათა გამო, ოიმახთა შფოთის შედეგად ყიზილბაშთა შორის რომ მოხდა, ოსმალებმა დრო იხელთეს, ზავი და პირობა უმიზეზოდ დაარღვიეს და ჩვენს სამემკვიდრეო ქვეყნებს ძალით დაეპატრონენ. ახლა ჩვენ ჩვენს კუთვნილ სამკვიდროს მოვითხოვთ. ხოლო თუ ოსმალთა ქვეყნის მბრძანებელი მამა-პაპათა ხელშეკრულებებს იცავს და მეგობრობის [გზას] ადგას და, თუ საზღვრები და მიჯნები იმ დროის ყაიდაზე უცვლელად დარჩება, ჩვენც, ხალხთა მდგომარეობის სიმყუდროვისა და ღვთის დიდებისათვის, მტრობისა და ჯიუტობის გზას გადავუხვევთ და მეგობრობისა და კავშირის გზით ვივლით. ხოლო თუ გაჯიუტდება და მტრობას გააგრძელებს, ჩვენ, ღვთის წყალობას მინდობილები, სამემკვიდრეო კუთვნილების ძიებაზე ჩელს არ ავიღებთ და, ალბად ისე მოხდება, როგორც მისი უზენაესობა დიდებული ღმერთი ინებებს და ექვი არ არის გვიან თუ ადრე, საწადელს ვეწევი.

ცხვრის წელიწადის ამბები, რომელიც ნაწილობრივ ათას თხუთმეტს და ნაწილობრივ ათას თექვსმეტ (1607) წელს შეესატყვისება. მისი უავგუსტოესობის ტახტზე ასვლის ოცდაპირველი წელიწადი

შაჰ-აბასი შემახის ციხეს შემოადგა. ხშირმა წვიმებმა ისე გააფუჭეს ვხები, რომ ქვეითს და ცხენოსანს სვლა უჭირდა. გაჭირვება შეიქმნა სურსათის მხრივაც. ამასობაში დაპყრობილ იქნა ბაქოს და დარუბანდის ციხეები. გაზაფხულზე, როცა გამოიღარა და გზები გაშრა, იწყეს ისევ მიმოსვლა ვაჭრებმა და „გაჭირვება და სიღვიწროვე სიუხვით შეიცვალა“.

ძლევაშოსილი მოლაშქრეები, ხელმწიფის ბრძანების თანახმად, ციხის აღების საქმეს გულმოდგინედ შეუდგნენ და დღე და ღამ დაუსვენებლად იღვწოდნენ. ჰოსეინ-ყული-ბეგ ყაჯარმა, ამირგულენ-ხანის ძმამ, რომელიც ზარბაზნების მოტანის [საქმეზე] იყო დანიშნული, განჯაში მყოფი ქვისმტყორცნი დიდი ზარბაზნები, შაჰის იბლების ძალით, მდინარე მტკვარზე გადმოიტანა და ურმებითა და ფორნებით მალალურდოში მოიტანა. ერთი ზარბაზანი ალავერდი-ხანის* სიბაში დადგეს, ხოლო მეორე ყარჩიღაი-ბეგის** სიბაში დადგეს. შაჰის ბანაკში მოვიდა გაწყობილი ლაშქრით თავრიზის მმართველი ფირ-ბუღაყ-ხანი,

* ალავერდი-ხანი, წარმოშობით ქართველი (უნდილაძე), შაჰ-აბასის გამოჩენილი სარდალი და ყულის ჯარის უფროსი — ყულარაღასი იყო. გარდაიცვალა 1613 წელს.

** ყარჩიღაი-ხანი, წარმოშობით სომეხი, შაჰ-აბასის ერთ-ერთი გამოჩენილი სარდალი და სპასალარი იყო.

რომლის გამოსაწვევად გამოცემული იყო ბრძანება. ხელმწიფის ტახტის ფეხთა კოცნის შემდეგ,* დადგენილ იქნა, რომ ის დამდგარიყო ციხის აღმოსავლეთ მხარეს, სადაც ჯერ არავინ იყო დანიშნული, და იქიდან მიეტანა სიბა [ციხეზე]. ძღვეამოსილი ლაშქრის მებრძოლებმა ყოველი მხრიდან მიიტანეს სიბა და იერიში მოამზადეს. რკინისჭანგიანმა მენალმეებმა ნაღმი შეთხარეს ციხის მიდამოებში და მეზარბაზნეებმაც ქვის ტყორცნა დაიწყეს.

როცა კახეთის მმართველობა ალექსანდრე-ხანის შვილიშვილს, თეიმურაზ-ხანს გადაეცა და ამ მაღალი ხარისხით იქნა განდიდებული, საქართველოს დიდებულებმა და იმ ხალხის ბერებმა. რომელნიც ამ მიზნის განსახორციელებლად მაღალი ტახტის საფეხურთან იყვნენ მოსული, როგორც თავის ადგილას იყო ეს აღწერილი, ისევ განაცხადეს მორჩილება და იკისრეს, [რომ] თავისი წინანდელი ნაკლები სამსახურისა და დანაშაულის ასანაზღაურებლად, განსაკუთრებით შირვანის მიმართ. რა სამსახურსაც არ დაავალებდნენ, ეცდებოდნენ გულმოდგინედ შეესრულებინათ. ამ დროს გამოვიდა ბრძანებულება, რომელსაც ემორჩილება ქვეყნიერება, რომ თეიმურაზ-ხანი მოსულიყო გაწყობილი ჯარით შემახის ციხეზე და [შაჰის] სამსახურად დამდგარიყო, მაგრამ მან, ზოგიერთი იმ ბოროტგამზრახველის მიერ ცოტუნებულმა, რომელნიც მუდამ აცდენდნენ უვიცსა [და] გამოუცდელ თეიმურაზს! სწორ გზას და არწმუნებდნენ მას, არ წასულიყო ცის მსგავს სასახლეში (შაჰის კარზე), ყალბი ბოდიში მოიხადა და ითხოვა, რომ გაეთავისუფლებინათ ამჟამად მაღალ კარზე ხლებისაგან და რომ გამოგზავნიდა თავის დედას, დედოფალს,** რომელიც [მისი] ქვეყნის მთავარი საქმეების გადამწყვეტი იყო, რამდენსაც შეძლებდა და მოახერხებდა, [იმდენი] ლაშქრით. დიდებულმა ხელმწიფემ ბრძანა: „ჩვენ წინააღმდეგი არა ვართ, რომ დავეთანხმოთ მის თხოვნას, მაგრამ, ვაი თუ მისი არმოსვლა ზერელე ჭკუის ადამიანებს ერთგულებისა და მორჩილების ნაკლებობად მოეჩვენოთ, ყველამ მასზე ეჭვი იქონიოს, რომ განდგომილია და გახდეს [სხვა] მხარეების მმართველთა შემფოთება-შეშინების მიზეზი და მათაც საბაბად გამოიყენონ ესო. შესაფერისი ის იქნება, რომ ის მარტო მსუბუქად გვეახლოს სამსახურად. მიიღებს უკან დაბრუნების ნებართვას და შემდეგ, როცა წავა, თავის დედას გამოატანოს იმდენი ლაშქარი, რამდენსაც შეძლებს“.

[თეიმურაზმა] ბოროტგამზრახველების წაქეზებით ამჯერად საპატიო მიზეზის გარეშე უარი სთქვა [მოსვლაზე] და [შაჰის] სამსახურის

* ე. ი. როცა ის მიღებულ იქნა შაჰის შიერ.

** სპარსულ ტექსტში „დედოფლის“ აღსანიშნავად ქართული სიტყვაა ნახმარი (სა) دايد—„დიდიბა“).

ბედნიერებას არ ეზიარა. რამდენიმე დღის შემდეგ მაღალ ურდოში მოვიდა დედამისი ქართველთა ჯარის ერთი რაზმით, რომელიც სულ ათასზე მეტი კაცისაგან არ შედგებოდა, და შესაფერის ადგილზე დადგნენ. თუმცა ხელმწიფეს ეწყინა ეს უხამსი საქციელი [თეიმურაზისა], მაგრამ იმ პატიოსანი მანდილოსნის ხათრით, ის ხელმწიფური ალერსით და მოფერებით პატივცემული და ამალღებული გახადა. [თეიმურაზის დედა] გაბედნიერებულ იქნა ხელმწიფის პარამხანის მანდილოსნებთან შეხვედრით და [მევრი] უალერსეს და პატივი სცეს, ხოლო ქართველთა ჯარი, რამდენ ხანსაც არ იყო დიდებულ ბანაკში, არავითარ საქმეზე არ დაუნიშნავთ.

აგრეთვე მისვლა-მოსვლა იწყეს ქვეყნის საფარველ კარზე დაღესტნის მმართველებმა და ჩერქეზმა ბატონიშვილებმა. როსთემ-ხანის ძმები, ყაითაყის უცმი⁸⁴ ალი-ბეგ წახურელი, თაბარსარანის⁸⁵ ვალი მა'სუმ-ხანი და მისთანანი ხელმწიფის კარზე სამსახურად მოსვლით იქნენ განდიდებულნი და „მორჩილების შუბლით თხოვნის მიწას ემთხვევნენ“: რადგანაც დაღესტნის ხალხი, რომელიც საერთოდ ადამიანის მსგავსი ველური სახისა არის და არაადამიანობის ველურ ქვეყანაშია გაზრდილი, ერთგულებას და მეგობრობის შარა-გზას დაშორებულია, მა'სუმ-ხანი უმიზეზოდ შეშინდა, უნებართვოდ ხელმწიფის ბანაკიდან გავიდა და თაბარსარანის გზას გაუდგა.

ამბები მაიმუნის წლისა, რომელიც ნაწილობრივ შეესატყვისება ათას თექვსმეტ წელს და ნაწილობრივ ათას ჩვიდმეტს (1608 წ.) და შაჰინ-შაჰის ტახტზე ასვლის ოცდამეორე წელია

ამ დროს ქალაქ თავრიზში მოსული იყო შაჰის კარზე რამდენიმე კაცი მღვდლის და აზნაურის ხლებით სამსახურად მიმავალი ერთი ქართველი უფლისწული ათაბეგ-ხანი, მესხეთის ვალის მანუჩარ-ხანის⁸⁶ შვილი, რომელიც მოწვეულ იქნა და დაესწრო ნადიმს. მასა და მის ხალხს აგრეთვე მიართვეს დიდებული ხალათები, გზის ხარჯი და ნუზლი მისცეს და შესაფერისად დააპაჩუქრეს.

ქათმის თურქული ბედნიერი წლის დასაწყისი, ნაწილობრივ შესატყვისი 1017 და ნაწილობრივ 1018 წლისა (1609 წ.), ტახტზე ასვლის ოცდამესამე წელი. იმ ხანებში მომხდარი ამბები და შემთხვევები ინდოეთში ელჩების გაგზავნის შესახებ

იმ საჩუქრებსა და მისართმეველში, რომელიც არმადანად გაეგზავნა [ინდოეთის ხელმწიფეს], იყო ორმოცდაათი სული ქართული და ბაიათური ცხენი, რომელნიც შაჰის საკუთარი ჯოგებიდან იყო მიღე-

ბული. დარწმუნებულ უნდა ვიყოთ, რომ არც ერთი დიდებული და მდიდარი ხელმწიფის სარქარში ერთი [ასეთი ცხენიც] კი არ მოიპოვე-ბოდა.

საზღვრების ამბებიდან [ალსანიშნავია] ფაშების დაჭერა ახალციხის ომში და თათრების დახოცვა საქართველოში. დაწვრილებით [მოთხრობილი] ეს მოკლედ [ნათქვამი] ასე იქნება:

ამ ფურცლების პირველ ტომში აღწერილი იყო უმთავრესად, რომ როცა სამოთხეში დამკვიდრებულ შაჰსა (თაჰმასბ I) და ოსმალეთის ხელმწიფის სულთან სოლეიმანს შორის ზავი მოხდა და საზღვრები და მიჯნები დადგინდა, მესხეთი*, რომლის ვალი მანუჩარ-ხანის მამა, სიმონ-ხანის ბიძე იყო, ყიზილბაშთა [სახელმწიფოს] საზღვრებში მოექცა.

არზრუმის მოსაზღვრე ახალციხის ველაიეთი და ყარაჯა არდაჰანი⁸⁷ მესხეთს ექვემდებარებიან. ალექსანდრე [მაკედონელის] სადარი შაჰის (მოჰამედ-ხოდაბენდეს) დროს, როცა ლალა ფაშა ირანზე ლაშქრობისას მასზე გამოვლით მოვიდა შირვანში, პირველად ახალციხის ველაიეთი და მისი მიმდგომი ადგილები დაიპყრო და ციხეები გაამაგრა. სანამ მანუჩარ-ხანი ცოცხალი იყო, ის ცდილობდა დახმარებოდა სიმონ-ხანს. მის შემდეგ ოსმალები იმ ქვეყანაში გაბატონდნენ და სიმონ ხანის ქალიშვილი, რომელიც მანუჩარ-ხანის მეუღლე და ენერგიული მანდილოსანი იყო, თავისი პატარა ვაჟიშვილით და მათი ოჯახის ერთგული მსახურების მცირე რიცხვით იმ ქვეყნის ტყვეებასა და მთებში აფარებდა თავს. იმ ოცდახუთი წლის განმავლობაში, როცა მთელი საქართველო ოსმალების ქვეშევრდომი და მოხარკე იყო, სხენებული მანდილოსანი ბევრს ეცადა, რომ როგორც საქართველოს სხვა მხარეებში ოსმალები ქართველ მმართველებს უთმობდნენ [ქვეყანას] და ხარკის ალებით კმაყოფილდებოდნენ, ისე მისი ვაჟისთვისაც, რომელიც ათაბეგად იწოდებოდა, დაეთმოთ [ქვეყანა] და ხარკი აეღოთ. ოსმალები არ დათანხმდნენ ამას. მხოლოდ ერთი ნაკვეთი მისცეს იმ ველაიეთში მას და დედამისს ცხოვრების სახსრად და ისიც გაჭირვებით ატარებდა ცხოვრებას.

იმ ხანებში, როცა უავგუსტოესმა [შაჰმა] აზერბაიჯანზე გამოილაშქრა და ერევნის ციხეს შემოადგა, შაჰ იუსუფ ფაშა**, რომელიც ახალციხის ერთი გამუსლიმანებული ბატონიშვილი იყო და ოსმალე-

* *گرجستان مسق* „მესხის საქართველო“. ხელნაწერში, რომლითაც სარგებლობდა აკად. დორნი, ყოფილა ამის ნაცვლად სიტყვა, რომელსაც ის ასე წერს: Fanak, ხოლო ყაზანის ხელნაწერში ეს ადგილი ისევ იკითხება *قو*, როგორც ლითოვრ. გამოცემასა და თბილისის ხელნაწერში.

** აკად. დორნის შენიშვნა: „Nach Hammer, IV, 81, hatte Gregor (Ghurghin) Luarsabs-Sohn bei seiner Bekehrung zum Islam oten Namen Jusuf erhalten).

თის ხონთქრისაგან ფაშის ხარისხი ჰქონდა მიღებული, იმ ველაიეთის ზოგი ადგილის მმართველი იყო. ერთბაშად ერთი რაზმი ყიზილბაშთა ძლევამოსილი ჯარისა, ჰასან-ხან უსთაჯლუს მეთაურობით, როგორც იმ წლის ამბებშია აღწერილი, ხსენებულ ველაიეთზე თავს დასასხმელად გაგზავნეს. ჯელალ ოღლისთან ომისა და მისი დამარცხების შემდეგ, როცა ამირგუნე-ხანი და ყიზილბაშთა ჯარი იმ საზღვრებში დაკვიდრდნენ და არზრუმის საზღვრებამდე [ყიზილბაშთა] ძლევამოსილი ლაშქრის მიერ იცემებოდა [ეს ქვეყანა], ისევ და ისევ არბევდნენ ყარაჯა არდაჰანს და ახალციხეს. შაჰ იუსუფ ფაშას და ოსმალების საქმე წახდა. ათაბეგ-ხანის დედამ მიმართა შაჰის ბედნიერ კარს და ითხოვა, რომ ამ სამეფო გვარის მოხელეთა დახმარებით მოეპოვებინა ისევ თავისი დაკარგული ქვეყანა. მისმა უდიდებულესობამ ღვთის ჩრდილმა [შაჰმა] შამს ად-დინლუს, ყაზაყლარის და სხვა ამირები, რომელნიც თბილისში, ზაგემში და აჰსანაბადში იმყოფებოდნენ, დანიშნა მისთვის დახმარებისა და თანადგომის გასაწევად. ცხვრის წელიწადში, ათას ოექვსმეტ წელს (1607 წ.), როცა დიდებული აღმები (ე. ი. შაჰი) შირვანზე ლაშქრობდნენ, იმ თავგაპოდებულმა მანდილოსანმა ყიზილბაშთა ამირებისა და თავის ოჯახის ერთგულ მსახურებთან ერთად იწყობრძოლა ხსენებული ქვეყნის დასაპყრობად, გაილაშქრა შაჰ იუსუფ ფაშაზე, დაამარცხა, დაიჭირა ის ას ორმოცდაათ კაც ოსმალოსთან ერთად და ახალციხის ციხე, რომელიც იმ ველაიეთის უდიდესი სიმაგრეა; ხელში ჩაიგდო. მან დაიპყრო აგრეთვე იქაური ადგილების უმრავლესობა და ხსენებული წლის რაბი II თვის 4-ს* კვირა დღეს, მისი კაცები და ამირები შემახაში მოვიდნენ ქვეყნის საფარველ კარზე და მოახსენეს [შაჰს] ეს ჭეშმარიტი ამბავი, რომელიც შაჰის მარადი იღბლის ძალით მოხდა. ყიზილბაშთა ამირები ყველა თავ-თავის სამფლობელოში წავიდა. ათაბეგ-ხანი, რომელიც მაშინ თექვსმეტი წლის იყო, თავის დედასთან ერთად იმ ველაიეთში იმყოფებოდა. არზრუმის ბეგლარბეგმა ეს ამბავი აცნობა მურად ფაშას⁸⁸, რომელიც სარდლად დაენიშნათ და ჯელალების⁸⁹ წინააღმდეგ ბრძოლით იყო გართული. მან ჯელალების დამარცხების შემდეგ თათრების მარბიელი ლაშქრის უფროსი, ჯებელ ფაშა სალამათ-გირეი-ხანს რომ გამოეშვა სარდლის დასახმარებლად ფერჰად ფაშასათან და მოჰამედ ფაშას შვილთან ერთად, რომელიც მესხეთის გამუსლიმანებულ უფლისწულთაგანი და ოსმალთა შორის გაზრდილი და ფაშას ხარისხსა და ხელისუფლებას მიღწეული იყო, ახალციხეში გაგზავნა. ისინიც მაიმუნის წელიწადის ბოლოს [რომელიც უდრის] 1017 წელს**, ახალციხეში მივიდნენ. ათა-

* 1607 წ. 29 ივლისი.

** 1608 წ. ჩვ. წელთაღრიცხვით.

ბეგ-ხანმა და მისმა დედამ ვერ შესძლეს მათთვის წინააღმდეგობის გაწევა და ქართლში გადავიდნენ [ათაბეგის] ბიძაშვილთან. დედა ძმისწულთან დასტოვა და თავისი ვაჟი, რომელიც სილამაზითა და სიმშვენიერით საკვირველებას წარმოადგენდა და რომელზეც ზედგამოჭრილი იყო მირ შამს ედ-დინ მოჰამედ სადრე ჯანისის რობაი, განსვენებული უფლისწულის სულთან ჰამზა-მირზას დროს რომ სთქვა სიმონ-ხანის შვილის ლურსაბის შესახებ,

რობაი: „ქრისტიანი ბევრია ცეცხლთაყვანისმცემელთა ტაძარში ცეცხლის დამნთები.

ასი ჰურიასაგან არის შედგენილი მისი არსება ცეცხლის კალოზე!

როგორც შეშისმზიდავს მისი ცეცხლის ტაძრისათვის,

რეზვანს* სამოთხის ხის ტოტები მოაქვს სამოთხიდან“.

(ეს ვაჟი) ქვეყნის საფარველ კარზე (შაჰთან) გაგზავნა.

ამ წლის დასაწყისში შამს ად-დინლუს ყაზაყალარის და სხვა ამირები, ქართლის მეფის ლუარსაბ-ხანის ქართველთა ჯარის ერთი რაზმით ახალციხეზე წავიდნენ სალაშქროდ და მრავალი ტყვე წამოიყვანეს, ჯებელ ფაშამ ორი ათასი კაცი თათარი. ფერჰად ფაშა და მოჰამედ ფაშას შვილი, რომლებიც მას ახლდნენ, მათ უკუსაგდებად და ქართლზე თავს დასასხმელად გაგზავნა. ისინი შეესივნენ იმ ქვეყანას, დაარბიეს, გაძარცვეს და უკან გამობრუნდნენ. ლუარსაბ-ხანის ლაშქარმა გზა ჩაუკეტა მათ ვიწრო გასასვლელებსა და ტყეებში და ერთი მხრით ყიზილბაშთა: ჯარმა და მეორე მხრით ქართველებმა ისინი შუაში მოიქციეს. ორივე ფაშა შეპყრობილ იქნა. ლაშქარი თათრებისა, რომელიც იმ ქვეყანაში უცხონი იყვნენ, საითყენაც არ წავიდა, ყველგან გზა და გასავლელი შეკრული დახვდა. ნადავლი დაჰყარეს და ტყეებში გაიფანტნენ... ქართველები დაეძებდნენ მათ, შვიდას კაცამდე თათარი ხელში ჩაიგდეს და ისინი „უბედურების მახვილის საჭმელი ვახდნენ“. ვინც მახვილს გადაურჩა, ისინიც ქართველმა გლეხებმა გააშიშვლეს ტყეებში. ქვეითად და შიმველ-ტიტველებმა ათასი უბედურებით მიადწიეს ახალციხემდე. ფაშები ქვეყნის საფარველ კარზე გაგზავნეს. ფერჰად ფაშას ქართველი ბატონების თხოვნით აპატიეს [დანაშაული], მოჰამედ ფაშას შვილი კი სიკვდილით დასაჯეს.

თხრობა ამირგუენ-ხანისა და ამირების ყარაჯა არდაჰანზე წახვლისა და იმ ველაიეთის ქართველთა დარბევისა და გაძარცვის შესახებ

წინათ მოხსენებული იყო, რომ ჯებელ ფაშა თათრის ჯარით ახალციხეში მივიდა. ამირგუენ-ხანი ფრთხილობდა, თათრებმა თავდა-

* ანგულაზი რომელიც დარაჯად დგას სამოთხის კართან.

სხმა არ მოახდინონო და მათ შეგროვებას ახალციხეში, რომელიც ჩოხურ-საადის მეზობლად არის, მიზანშეწონილად არ მიიჩნევედა. მან მაღალ ტახტს მოახსენა, უნდა ვეცადოთ უკუვადგოთ ისინი, ვიდრე თავს დაესხმებოდნენ [ჩვენს საზღვრებსო]. ამიტომ გამოვიდა უმაღლესი ბრძანებულება, რომ აზერბაიჯანის ყველა ამირი შაჰის პირადი მეთოფეებით, რომელნიც გასულ წელს თავრიზში იყვნენ გაგზავნილი, ერევანში წასულიყვნენ და ამირგუნე-ხანის მეთაურობით ახალციხის ყარაჯა არდაჰანამდე და არზრუმის საზღვრებამდე შესეოდნენ, უკუეგდოთ მოწინააღმდეგენი, მოერბიათ ის ქვეყანა და დაეწვათ საძოვრები და პურეული. დადგენილ იქნა აგრეთვე, რომ ორი ათასი ჯეღალი ყარა-საიდის და აღა ჯედენ-ბირის სარდლობით შეერთებოდა ყიზილბაშთა ჯარს და გაჰყოლოდა მას ამ ლაშქრობაში.

შაჰის ბრძანების თანახმად, ფირ-ბუღაყ-ხანი თავრიზიდან, მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარი ყარაბაღიდან, სხვა დიდებულ ამირებთან და მოხსენიებულ ჯეღალიებთან ერთად მარაღიდან ერევანში შეიჭრიბნენ. შედგა უზარმაზარი ჯარი. ამირგუნე-ხანმა რამდენიმე დღე უმასპინძლა დიდებულ ამირებს და [შაჰის] კარის მსახურთ და [შემდეგ] სათანადო წესით დანიშნულების ადგილისაკენ გაემართა. ოსმალებმა და თათრებმა დაინახეს, რომ ვერ შესძლებდნენ იმ ჯარის გამკლავებას და ციხეებში დაიმაღლნენ თავის გადასარჩენად. [ყიზილბაშთა] ძლევა-მოსილი ლაშქარი ქართველთა ქვეყანაში შევიდა და იმ მხარეს „რბევისა და ძარცვის ცეცხლი წაუკიდა“. მრავალი ურწმუნო ქართველი ქალი და ბავშვი დაატყვევეს და ის ქვეყანა სრულიად ამოაგდეს. ამირგუნე-ხანმა გაიგო, რომ მუშის ველზე შეგროვილიყო ერთი რაზმი ოსმალებისა და განზრახული ჰქონდათ [ყიზილბაშებზე] თავდასხმა. ის ერევნის ლაშქრით გაემართა იმ მხარეს, გაფანტა მათი რიგები და გამარჯვებული და ძლევა-მოსილი უკან დაბრუნდა. ტყვეებიდან, ვინც შაჰის საკუთარი სარქრისათვის შესაფერისი და საკადრისი იყო, როგორც [ნადავლის] მეხუთედი, ქვეყნის საფარველი [შაჰის] კარზე გაგზავნეს აღიხან-ბეგ ჯევანშირის თანხლებით. ყიზილბაშთა ჯარის ძლევა-მოსილება და ძლიერება არზრუმის მიდამოებში და იმ ველაიეთში წინანდელზე უფრო ცხადი გახდა და ვერცერთმა ოსმალო ბეგლარბეგმა და ფაშამ ვერ შესძლო ძლევა-მოსილი ჯარისათვის წინააღმდეგობის გაწევა და ომი და ვერ გაბედა მასთან ბრძოლა. დიდებული ამირები, სურვილებშესრულებულნი და ბედნიერნი უკან დაბრუნდნენ და თავთავიანთ სამფლობელოს მიაშურეს.

შაპის ძლევამოსილის ამაღის წახვლა აზერბაიჯანის მხარეს, ჭელაღი-
ბის გაგზავნა ყიზილბაშთა უძლეველი მხედრების რაზმთან ერთად
ქურთისტანისაკენ და იმ ხანებში მომხდარი სხვა ამბები

ამასობაში ხონტქრის ერთი ღირსეული ჩაუშობი⁹⁰, სახელად ხეირ
ედ-დინი, პოსეინ-ყული ხოლევთა რუმლუსთან ერთად, რომელიც
ელჩად იყო ოსმალეთში წასული, მოციქულად მოვიდა და სახელო-
ვანი ამირების მეშვეობით „ცის თადივით ძლიერი სასანლის ზღურბ-
ლის კოცნით იქნა განდიდებული“. მან წარმოადგინა დიდი ვეზირის
მურად ფაშას და ოსმალეთის სახელმწიფოს დიდებულთა არზები და
წერილები, რომლებიც მისი უდიდებულესობისა და ირანის სახელმწი-
ფოს დიდებულთათვის მოეწერათ და რომლებშიც კეთილმოსურნეო-
ბის და მშვიდობიანობის სიტყვები იყო გამოხატული იმის შესახებ,
რომ მოსაპობილიყო მტრობისა და ჩხუბის მიზეზი, იმ წესით, როგორც
ამას წინათ სიმონ-ხან ქართველის მეშვეობით აცნობეს მათ.

ამბები ძალის წლისა, რომელიც შეესატყვისება ათას თვრამეტ წელს,
ნაწილობრივ ათას ცხრამეტ წელს (1610), და რომელიც მისი უავგუს-
ტოესობის ტახტზე ასვლის ოცდამეოთხე წელია

სხვა ამბებიდან, რომლებიც ოლონგ-ყარაჩუყში დგომის დროს
მოხდა, [ალსანიშნავია] ქართლის მეფის სიმონ-ხანის შვილიშვილის,
ხელმწიფეთა შთამომავალ ლურსაბ-ხანის მოსვლა, რომელიც ამ
წელს შეიმოსა მლოცველის სამოსით, რათა მთხვეოდა შაჰინშაჰის
[კარის]ბედნიერ ზღურბლს და თავისი დედა-დედოფლით, რომელიც
ქართველთა კანონით ხელმწიფის დედაა, უმადლეს კარზე მოვიდა.
უკეთილშობილესი [ხელმწიფის] ბრძანების თანახმად, მოჰამედ ამინ-
ბეგი, აზერბაიჯანის ვეზირის, „თავდადებულის“ საპატიო ტიტულით
შემკული ხოჯა მოჰამედ-რეზას ძმა, მის შესახვედრად წავიდა და ყოვე-
ლი სადგურიდან სადგურამდე შესაფერისად ემსახურა და პატივის-
ცემით და მოწიწებით შაჰის ტახტთან მოიყვანა. ხსენებულ ველზე ის
შაჰმა მიიღო და მრავალგვარი ხელმწიფური წყალობითა და აღერსით
დააჯილდოვა. თბილისის ველაიეთი, რომელიც საქართველოს განტქ-
მული ქალაქია და რომლის ციხე-სიმაგრეს თავი მარჩბივის ვარსკვლა-
ვედის თაღამდე ჰქონდა აღმართული, ოსმალებს სეიმონ მეფისათვის
წაერთმიათ და დაახლოებით ოცდაათი წელიწადია მას ფლობდნენ.
ცხენის წელიწადს, ათას თხუთმეტ წელს*, როგორც ამ წლის ამბებში
იყო აღწერილი, [ირანის] ძლევამოსილი სახელმწიფოს მფლობელობა-
ში გამოვიდა და დღემდე მის მცველად. ხელმწიფის ბრძანების თანა-

* 1606 წ. ჩვ. წ.

ხმად, მოჰამედ-სულთან შამს ად-დინლუ იყო. წელს [თბილისის], სიმონ-ხანის კეთილმოსურნეობისა და ერთგულების საზღაურად, მის შვილიშვილს, ხსენებულ ლუარსაბ-ხანს ეწყალობა. ხსენებული [ლუარსაბი] კარგი შესახედავი, მშვენიერი სახის, მოხდენილი ყმაწვილი იყო. ჩვიდმეტი წლისა იყო შაჰს რომ ეახლა. ჭეშმარიტად, ქართველ ბატონიშვილთა უმრავლესობა, ის კი არა, იმ ქვეყნის მთელი ხალხი, მამაკაცები და ქალები, ჰავის სინაზის გამო, ნატიფ ღაწვთა და ლოყათა სიტუტრფით და სინარჩარით, ნაკვეთების და ხალების შემეკულობით, სხვა ადგილებისა და ქვეყნების ხალხებს სჯობია. ყველანი ჰურიას⁹¹ მსგავსნი და იოსებ [მშვენიერის] ღაწვთა მქონენი არიან, მოსეს შუქმფენი ხელის სხივები გამოკრთის მათი სახიდან და ქრისტიანული სასწაული ცხადად ჩანს მათი ენატკბილობიდან და საამო ქცევიდან. თუმცა იმ ქვეყანაში ქრისტიანობაა გავრცელებული და ეს ხალხი მოკლებულია ჭეშმარიტ სარწმუნოებას, მაგრამ თავისი სილამაზით, ჰავის სიკეთით და ადგილის უმწიკვლობით და აყვავებულობით მას ყველა სხვა ქვეყანასთან შედარებით უპირატესობა შეიძლება მიენიჭოს. ვინც ნახა ის მხარე, მათი მოწმობანი ადასტურებენ ამ ქვეყნის სიმშვენიერეს.

ლექსი: ყოველ წუთს თითო იესო გამოგყავს ფარდიდან,
თითქოს მარიამის სავანეები გაქვს ფარდაში [გაზვეული].

ერთი სიტყვით, ლუარსაბ-ხანი თავისი დედა-დედოფლით და იმ სამეფო გვარის სხვა მანდილოსნებით ექვს თვეს იმყოფებოდა [შაჰის] უმაღლეს ამაღაში. სარდალ მურად ფაშას დაბრუნების შემდეგ, რაც ქვემოთ იქნება მოხსენიებული, მათ წასვლის ნებართვა მიიღეს და პატრიენაცემნი წავიდნენ.

თხრობა თავრიზის რაშიდის უბანში⁹² ციხის აშენების, ძველი ციხის დანგრევის და ბედნიერად დასასრულებელი ამ წლის სხვა ამბების შესახებ

ახალი ციხის დასრულების შემდეგ ძველი ციხე დაანგრიეს. მისმა უდიდებულესობამ ღვთის ჩრდილმა შაჰმა, როცა მოათავა ლაშქრის გასინჯვა და ციხის აშენება, ქვეყნის დამპყრობი ამაღა ერაყის მხარე დასძრა და აპარის გზით ქალაქ არდებილისაკენ გაემართა. ამასობაში კახეთის მეფე თეიმურაზ-ხანი, რომელსაც სარდლის მოსვლის ამბების [გაგონების] გამო, „ცის სფეროს ხელმძღვანელი ზღურბლის წინაშე“ მსახურების სამოსელი ჩაეცვა“ და [შაჰის] მაღალ კარზე წამოსულიყო. ჩამოვიდა და ნოხის კოცნის ბედნიერებით იქნა პატრიენაცემი. [თეიმურაზი] ზოგიერთ ქართველ აზნაურზე ცუდი შეხედულების იყო, ჭეშ-

მარიტება მის უწმინდესობას შაჰს მოახსენა. მაღალმა ხელმწიფემ ყურადღება მიაპყრო მისა და ქართლის მეფის ლუარსაბის, რომელიც ხელმწიფეს ახლდა, მდგომარეობას, შეასრულა ორივეს თხოვნა და საწადელი, წყალობა უყო და წასვლის ნებართვა მისცა. ისინიც დაკმაყოფილებულნი თავთავის ქვეყანაში წავიდნენ.

დასაწყისი ბედნიერად დასასრულებელი თურქული თავის
წლისა რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაერთ (1612)
წელს, ღვთის ჩრდილის უავგუსტოეხი შაჰის ტახტზე
ასვლის ოცდამეექვსე წელიწადს

ს ხ ვ ა დ ა ს ხ ვ ა ა მ ბ ე ბ ი. ამ წელს მომხდარი ამბებიდან [აღსანიშნავია] ლუარსაბ-ხანის ხალხის, ქართველი აზნაურების მიერ ლორის მმართველის მოჰამედ-ხან ყაზაყლარის მოკვლა რამდენიმე საპატიო აღასთან ერთად. მისი მოკვლის მიზეზი ის იყო, რომ ყაზაყლარის ტომი, [ქართლთან] ახლო მეზობლობის გამო, ხან აშკარად და ცხადად, ხან ქურდულად და ფარულად, მუდამ არბევდა და ძარცვავდა ქართლელებს და ტყვედ მიჰყავდა ქალები და ბავშვები. ამიტომ ყველა ქართველს გულში ძველი სიძულვილი აქვს ხსენებული ტომისადმი. ოსმალების ბატონობის დროს, როცა ჯაფარ ფაშამ⁹³ გამოილაშქრა თავრიზიდან სიმონ-ხანზე და საქართველოში შემოვიდა, ნაზარ-სულთანნი, მოჰამედ-ხანის მამა, რომელიც განუდგა ირანს, ოსმალებს მიუვიდა და ფაშას [ხარისხი] მოიპოვა. მისი ხალხი, რომელიც იმ ქვეყნისათვის [მტაცებელ] მგელს წარმოადგენდა, მეგზურად დაუდგა ოსმალების ლაშქარს. მან შეიპყრო სიმონ-ხანი და ჯაფარ-ფაშას გადასცა. მათ შორის, თანახმად გამოთქმისა: „ზოგი [ნაწილი] მემკვიდრეობით“, მემკვიდრეობითი უსიამოვნება და წინააღმდეგობა იყო ჩამოვარდნილი. ამ ხანებში, როცა მოჰამედ-ხანი კეთილშობილი ნოზის კოცნით იქნა გაბედნიერებული და ეპატივა შეცოდებანი და დანაშაულებანი, გადაწყდა, რომ ერთმანეთს შეურიგდებოდნენ და ამიერიდან ერთმანეთში თანხმობა და მეგობრობა ექნებოდათ. ლუარსაბ-ხანმა მასთან დაიწყო მოლაპარაკება მშვიდობიანობაზე, ლხინი მოაწყო და ის მოიწვია მის დაახლოებულ და საპატიო პირებთან ერთად. მანაც მიიღო მიწვევა და მეჯლისზე სტუმრად წავიდა. ლუარსაბ-ხანმა და ქართველებმა ულატეს და წვეულებაზე დახოცეს ისა და მისი მხლებლები. თუმცა მოჰამედ-ხანი ღირსი იყო ამისა, რადგანაც მისი ფლიდი ბუნება მოკლებული იყო გულწრფელობას და სიმართლეს და არ იცოდა ხელმწიფას წყალობათა ყადრი. მასსა და ოსმალთა სარდლებსა და [სხვა] ოსმალებს

შორის მუდამ მეგობრული მიწერ-მოწერა იყო და მას მართლაც მი-
ეზლო ის, რაც დაიმსახურა ირანის სახელმწიფოს წინაშე თავისი უმა-
ღურობით და თავისი მოქმედებით. მაგრამ ლუარსაბ-ხანმაც და ქართ-
ველებმაც ცუდი საქმე ჩაიდინეს, — ლალატი, რომელიც აკრძალული
და დაგმობილია როგორც მეგობრის, ისე მტრის მიმართ.

თხრობა თურქული ხარის წლის ამბებზე, რომელიც შეესატყვისება
ჰიჯრის ათას ოცდა მეორე, ნაწილობრივ ათას ოცდა მესამე წელი-
წადს (1613 წ.), მისი უავგუსტოესობის ტახტზე ასვლის ოცდა-
მეშვიდე წელს

ყაზი-ხან სადრის დაბრუნება ოსმალეთში მოციქულად მგზავრობიდან;
ოსმალეთის ხონთქრის ელჩების მოსვლა ზავის დასადებად და მისი
ჩაშლა საიდუმლოებათა და მოწამეობის სამყაროს ჭეშმარიტების
მიუწვდომელი გზების წყალობით

ამ წლის ამბებსა და შემთხვევებს [ეკუთენის] ყაზი-ხან სადრის
დაბრუნება ოსმალეთში ელჩებიდან და მასთან ერთად ინჯილუ ჩაუ-
შის სახელით ცნობილი მუსტაფა ფაშას მოსვლა. ამ ამბის გარემოებანი
ეს იყო, რომ ღორის წლის ამბებში, რომელიც შეესატყვისება 1020
(1611) წელს, აღწერილ იქნა, რომ დიდი ვეზირის ნასუჰ ფაშას
თხოვნის თანახმად, დიდი სადრი ყაზი-ხან ალ-ჰოსეინი გაიგზავნა ზა-
ვის საქმის განსამტკიცებლად ოსმალეთში და დიარბექრში ნასუჰ ფა-
შასთან მივიდა. შეხვედრის, პატივისცემისა და თავაზიანობის წესების
ორივე მხრივ შესრულების შემდეგ, ისინი ერთად წავიდნენ კონსტან-
ტინოპოლში. გზა ერთმანეთის მხარდამხარ გაიარეს და, როცა ოსმალ
ხელმწიფეთა სატახტო ქალაქს მიაღწიეს, ნასუჰ ფაშა პირველი შევიდა
ქალაქში, ოსმალთა ხელმწიფის სულთან აჰმედ-ხანის⁹⁴ წინაშე მივიდა
და მდგომარეობა და ზოგიერთი რამ ყაზი-ხანის პირადი ღირსებების,
გვარიშვილობისა და დიდებულობის შესახებ მოახსენა. მეორე დღეს
ოსმალთა ყველა ფაშა, ამირი და დიდებული და [სტამბოლის] მთელი
ხალხი შეეგება და სრული პატივისცემითა და მოწიწებით ქალაქში
შეიყვანეს. ისა და მისი მხლებლები წესისამებრ, ხსენებული დიდი ვე-
ზირის მეშვეობით ხელმწიფეს წარუდგნენ, ელჩობისა და მოციქულო-
ბის [საქმე] შეასრულეს და საჩუქრები და ძღვენი მიართვეს. ხელმწი-
ფის მხრითაც მას, წინანდელ დიდებულ ელჩებთან [შედარებით] უფრო
მეტი პატივისცემა შეხვდა. რამდენიმე ხანი რომ დაჰყო სტამბოლში,
მის სანახავად მოდიოდნენ ვეზირები, ფაშები, მუფთი⁹⁵, ულემები,

ყადიები, მერჯულენი; ზავის შესახებ ესაუბრებოდნენ და სამხედრო [საკითხებზეც] კამათი ჰქონდათ. ბევრი დავისა და ბჭობის შემდეგ გადაწყდა ზავი ისეთსავე პირობებზე, როგორც სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის (თაჰმასპ I) და სულთან ზოლეიმანის დროს იყო დადებული. ინჯილუ ჩაუში ელჩად დანიშნეს და მეგობრული წერლით და საკადრისი ძღვენითა და საჩუქრებით ყაზი-ხანთან ერთად [ირანს] გამოგზავნეს. ისინიც სამეფო ქალაქ ისფაჰანში მაღალი ტახტის საფეხურებთან მოვიდნენ, ნოხზე კოცნის ბედნიერება მოიპოვეს და საჩუქრები და მისართმეველი, რომელიც ელჩის მიერ იყო ჩამოტანილი [შაჰის] ნათელ მხერას წარმოუდგინეს და ხელმწიფური წყალობით იქნენ დაჯილდოებული.

რადგან ხონთქარმა აზერბაიჯანის მხარეზე საზღვრისა და მიჯნის დადგენა ვანის ბეგლარბეგს მაჰმუდ ფაშას, ხოლო არაბეთის ერაყის მხარეს — ბაღდადის ბეგლარბეგს მაჰმუდ ფაშას, ჯეღალ ოღლის შვილს, დაავალა, რათა ამ მხარის (ე. ი. ირანის) საპატიო კაცებთან ერთად განესაზღვრათ ისინი ზემოხსენებული დროის დადგენილების [პირობების] მიხედვით, ამიტომ მისმა უდიდებულესობამ [შაჰმა] აგრეთვე აზერბაიჯანის მხარეზეც საზღვრების დადგენა ჩოხურ-საადის ბეგლარბეგის ამირგუენე-ხანის პატიოსნებას და გამოცდილებას მიანდო, ხოლო ბაღდადის მხარეზე „მოყარებ ალ-ჰაზრათს“ მეჰდი-ყული-ბეგს, მირახორბაში ჩალათაის დაავალა. რადგან ზემოხსენებულ ცხოვრებულ ხელმწიფეთა შორის ზავის დადების შემდეგ ხანგრძლივი დრო და ჟამი იყო გასული და ღრთოთა ბრუნვისა და ჟამთა ტრიალის გამო ბევრი ცვლილება მოხდა მასში, მათ შორის ის, რომ შესხეთი და ახალციხის ციხე, რომელიც წინანდელი ზავით ამ მხარეში (ირანში) შემოდითა, უკანასკნელ დრომდე ოსმალების მფლობელობაში რჩებოდა. ხოლო არაბისტანის ზოგიერთი ციხე და ადგილი და ბაღდადი [შაჰინ] ოსმალების საზღვრებში შედიოდა, ამჟამად კი ირანის მფლობელობაშია, მათი დაცლა და ორივე მხარისთვის გადაცემა ძნელი იყო. უკეთესია, რომ ის, რაც საზავო ხელშეკრულების დადების დროს თითოეული მხარის დანიშნულ პირთა მფლობელობაში იყო, როგორც იყო, ისე დარჩენილიყო სამუდამოდ და მხარეებს ის ადგილები არ შეევიწროვებინათ. გაგზავნილ პირებს დაავალეს დაეცვათ ეს წესი და საზღვრები და მიჯნები ისე დაედგინათ, რომ სრულებით მოსპობილიყო მტრობისა და ჩუბის საბაბი და „ნაწილის გამო მთელი არ შეეფერხებინათ“.

ამირგუენე-ხანი, უავეტუსტოესი ბრძანების თანახმად, სათანადო წესით საღმასში წავიდა. მოჰამედ ფაშაც იქ მივიდა. ორი თვე ამ მოლაპარაკებას. მოანდომეს და საზღვარი და მიჯნა დადგინილ იქნა იმგვარად, როგორც აღწერილი იყო. დაიწერა „საზღვრის წიგნი“ და მო-

ჰამედ ფაშას, საზღვრისპირა [მხარეების] სანჯაყბეგებისა⁹⁶ და ოსმალთა დიდებულების მიერ ბეჭედდაკრული ის ამირგუენე-ხანს მისცეს. მისი პირი ამირგუენე-ხანისა და ამ მხარის (ირანის) ამირების ბეჭედებით მოჰამედ ფაშას გადასცეს და ერთმანეთს განშორდნენ. მაგრამ მაჰმუდ ფაშამ, რადგანაც ბაღდადისა და არაბისტანის მხარის [გამო] მეტი უთანხმოება იყო, ვერ შესძლო იმ საზღვრების დადგენა, მხარეებმა შეაჩერეს [მუშაობა] და საზღვრების დადგენა აღარ განხორციელებულა. ბოლოს მემამბოხეთა, განსაკუთრებით ქართველებისა და ქურთების, ბოროტებით, ზავის დადების საქმე მოიშალა, იმ ხანად აღარ განხორციელებულა და ორივე მხრით ისევ გაჩაღდა შფოთის ცეცხლი, როგორც მომავალი სიტყვიდანაც ნათლად ჩანს.

მისი უავგუსტოესობის გალაშქრება საღვთო ომისათვის საქართველოზე, დასჯა და დატუქსვა უჩვეულო ქართველებისა და იმ ბედნიერი ლაშქრობის დროს მომხდარი ამბები

ამას წინათ აღწერილ იქნა, რომ კახეთის მეფე თეიმურაზი, ძე ალექსანდრე-ხანის შვილის დაუდ-ხანისა და ქართლის მეფე ლუარსაზი, სიმონ-ხანის ძის გიორგი-ხანის შვილი, ორივე მისი უავგუსტოესობის მიერ გამოზრდილი და დანიშნული [მეფეებად], ძაღლის წელიწადს, როცა ოსმალთა სარდალი მურად ფაშა თავრიზს მოვიდა, უკეთილშობილეს [ხელმწიფეს] ახლდნენ. წამოსვლის დროს ხელმწიფეს სთხოვეს, რომ, როცა მისი უდიდებულესობა სამოთხისებურ მანანდარანს⁹⁷ გაემგზავრება სანადიროდ და სასეიროდ, შეგვატყობინეთ. რათა მსუბუქად და მარტო მოვიდეთ უავგუსტოეს ამაღაში და იქ ნადირობის დროს „უწმინდეს უზანგს“ (შაჰს) ვახლდეთ, რადგან იმ ველაიეთის სანაქებო თვისებების შესახებ ბევრი გვსმენია და სანატრელია იქ ნადირობა და გასეირნებაო. ისინი პირობას სდებდნენ ხელმწიფის წინაშე, რომ თუ ხელმწიფე საჭიროდ დაინახავს ჩვენს დასწრებას, მალემსრობოს გამოგზავნის და მიგვიხმობს, იმავ წუთს გამოვემართებით და ნიავექარივით [სწრაფად] ბედნიერ ამაღაში მოვალთო.

ამიტომ ვასულ ზამთარს, როცა დიდებული დროშები (ე. ი. შაჰი) იმ მხარეს გაემართნენ, როგორც დათქმული იყო, გამოიცა ბრძანება მათი გამოწვევის შესახებ. [მაგრამ] ამირ-ყული ჯილავდარი, რომელმაც მიუტანა მათ ეს სასიხარულო ამბავი, სხვადასხვა მიზეზის მოგონებით გააჩერეს ერთხანს; თითოეული მათგანი თავის წასვლას მეორის გამგზავრებას [უკავშირებდა და] სდებდა [სხვა დროისათვის]. იმდენი იძვრინეს თავი, რომ მანანდარანში [უკვე] დათბა, გაზაფხული და ნადირობის დრო გავიდა და მისი უდიდებულესობა შაჰიც იმ ველაიეთიდან წა-

მოვიდა. ხსენებული ჯილავდარი ხელცარიელი გამოაბრუნეს [საქართველოდან] და შაჰის კარზე არ მოვიდნენ. უეჭველია, რამდენიმე ქართველის, განსაკუთრებით შერმაზანის წაქეზებით დასდევს მათ ჰირობა და პაემანი, რომ ამიერიდან ერთმანეთთან თანხმობით ყოფილიყვნენ, იმის საწინააღმდეგოდ, როგორც მათი მამები იქცეოდნენ, და სანამ შესაძლებელი იქნებოდა, თავისი საცხოვრებელიდან არ დაძრულიყვნენ და ყიზილბაშებისათვის არ ჩაეგდოთ თავი [ხელში]. ჭეშმარიტად, ის ხალხი თავისი ბედის დაქცევას ეცადა და უბედურების ხელსაწყო მოიძარავა. ერთი სიტყვით, ეს ამბავი მეტად დაუძვირდა მის უწმინდესობას (შაჰს). „მისი ნათელი აზრის სარკე ისე დაიმტვერა, რომ სრულებით არ ღებულობდა სიტყვებით და ბოდიშებით გაწმენდას“. მან გადასწყვიტა, რომ, რადგან ხსენებული უფლისწულები „უვიცობისა და სიამაყის ცხენზე შემჯდარან, ბედის სილის [გარტყმა] ჯერ არ უგემიათ, უბედურების მასწავლებელს მათთვის დარიგების მომსმენი ყური დასჯის ხელით არ აუწევია ჭკუის სასწავლად“ და უამთა გამოცდილებით არ გამოზრდილან, [ამიტომ] მათ დასასჯელად და დასატუქსავად წასულიყო ყარაბაღს. თუ საქართველოს მეფეები პატიების სათხოვნელად მოსულნი შეხვდებოდნენ უავგუსტოეს ამალას, „უზანგის კოცნით და კეთილი სამსახურით [შაჰის] უწმინდესი აზრის სარკეს მტვერს მოაცილიდნენ“ და ერთგულთა წესით მოიქცეოდნენ, მაშინ მათ ისე მოეპყრობოდა [ხელმწიფე], როგორც მისი კეთილშობილი და მწყალობელი ბუნება მოითხოვდა. და თუ, როგორც ნათქვამია: „მოღალატე მხდალიაო“, შეეშინდათ და არ ეახლნენ, მათ უმეცრების ძილიდან გამოათხიზლებდნენ და საქადრისად დასჯიდნენ.

რამდენიმე დღე, როცა სამეფო ქალაქ ისფაჰანში სიცხე დაიჭირა [შაჰმა] ფერეიდანის⁹⁸ იალაღებზე გაატარა; როცა ავრილდა, სამეფო ადგილსა და სამყოფელს დაუბრუნდა. იქიდან რამაზანის კურთხეული თვის ორს*, ხუთშაბათს დღეს, სამღვთო ომისათვის საქართველოსაკენ დაიძრა.

რადგანაც საზღვრები [ოსმალეთსა და ირანს შორის] ჯერ კიდევ დადგენილი არ იყო და ამ საქმეზე დანიშნული ორივე მხარის საპატიო კაცები არ დაბრუნებულნიყვნენ, [შაჰმა] ბრძანა, რომ ოსმალეთის ელჩი ინჯილუ ჩაუშო, რომელიც [შაჰის] მალალ კარზე იმყოფებოდა, ისფაჰანში ყოფილიყო მოსვენებით და როცა ის საქმე გადაწყდებოდა და საიმედო „საზღვრის წიგნები“ გამზადდებოდა, მას შესაფერისი წესით ვაისტუმრებდნენ.

[შაჰი თავისი ამალით] ნელ-ნელა მიდიოდა და ყოველ გასაჩერებელ ადგილზე [ქვეყნის] დამპყრობელი ჯარის რაზმები უერთდებო-

* 1613 წ. 16. X.

დნენ [მის] ბედნიერ ამაღას. სვესვიანად და ბედნიერად მიაღწიეს ქალაქ არდებილს, რამდენიმე დღეს იქ ილოცეს წმინდათა ხელმწიფის და ნართალთა [დედამიწის] ღერძისა* და მეცხრე ცაზე დამკვიდრებულ დიდებულ შეიხთა საფლავებზე—ღმერთმა აკურთხოს მათი საიდუმლოებანი!—და რადგანაც მომზადებული იყო. ზავი ოსმალებთან იმ პირობებზე, როგორც სამოთხეში განსხვავებული შაჰის (თაჰმასბ I-ის) და სულთან სოლეიმანის დროს იყო დადებული, რომლის მიხედვითაც საქართველოს მხარეებიდან მესხეთი, ქართლი და კახეთი, ყოველა მხრით ყიზილბაშთა ქვეყნებს რომ ეკვრიან, ამ მხარეს (ე. ი. ირანს), ხოლო დანარჩენი: ბაში-აჩუკი (იმერეთი), დადიანის და გურიელის ქვეყნების ოსმალებს მიეკუთვნა. იმისათვის, რომ ხელშეკრულება განმტკიცებულიყო და პირობა შესრულებულიყო, ხოლო ანგარებიან ხალხსა და ბოროტგანმზრახველებს საქართველოზე [შაჰის] გალაშქრება სხვანაირად არ წარმოედგინათ, რაც შეუთავსებელი იქნებოდა ზავთან, და არ ეცადნათ შფოთის ატეხვა და დანგრევა მუსლიმანთა კეთილდღეობისა, — ამიტომ [შაჰმა] უწმიდესი ამაღის ერთი მსახური სულთან მოჰამედ-ბეგ თალიში არდებილიდან გაგზავნა მოციქულად ოსმალებთში ნასუჰ ფაშასთან და ნამდვილი მიზანი საქართველოში გალაშქრებისა — ირანის ქვეშევრდომთა დასჯა, აცნობა.

არდებილიდან [შაჰი] გზადაგზა ნადირობით ყარაბაღს მივიდა. რადგანაც მათ (ქართველებს), და განსაკუთრებით ბედოვლათ თეიმურაზს, „უდარდელობის ფარდა ჰქონდათ გამჰკრიახობის თვალზე ჩამოფარებული“, გადაუხვიეს ქვეშარიტ გზას, „გადაკარგვის გზისაკენ გაემართნენ“ და, რაკი ერთგულნი არ იყვნენ, უდაბური ტყეებისა და ტევრების სიმაგრით ტყუილად დაიმედებულნი, შაჰს არ ეახლნენ. მისმა უდიდებულესობამ, ღვთის ჩრდილმა შაჰმა უბრძანა თავრიზის მმართველს ფირ-ბულდაყ-ხანს ზოგიერთ ამირთან ერთად, ყარაბაღის ამირის დელუ-მოჰამედ შამს აღ-დინლუს მეგზურობით და თანხლებით რომელიც საქართველოსთან მეზობლად ყოფნის გამო იმ ქვეყნის გზებსა და იწროებს და ავსა და კარგს იცნობდა, შესეოდა კახეთს თბილისის მხრიდან, რომელიც კახეთის ოლქის აღმოსავლეთ მხარეს არის: ხოლო იუსუფ-ხანს, შირვანის ბეგლარბეგს, იქაურ ამირებთან ერთად—[შირვანიდან], რომელიც კახეთის დასავლეთით** არის, და თეიმურაზი, როგორც ნადირი, შუაში მოექციათ.

დიდებული ამაღა ძღვევამოსილი ლაშქრით **سویین اوہلی**-სთან მტკვარზე გადავიდა. საქართველოს ველაიეთში შევიდა და მდი-

* - გულისხმება სეფიანთა წინაპარი შეიხი სეფი ელ-დინ ისჰაკი (1252—1334)-

** ასეა დედანშა.

ნარე ყაბრის (ივრის) პირას დადგა. როცა თეიმურაზმა ბედნიერი ამალის მოსვლა გაიგო, ცოტათი გონს მოვიდა, შეძრწუნდა, თავისი არაასაქებარი ჯარი, ქვეითებისა და ცხენოსნებისა, შეკრიბა და ტყესა და ტევრში, მაგარ ადგილებში, საკვებს მოკლებულმა ჩიტსავით ხეებზე გაიკეთა ბუდე, რათა რამდენიმე დღეს თავი გადაერჩინა „ბედნიერების მთებზე მალლა მფრინავი შევარდნის (შაჰ-აბასის) კლანჭებისაგან“. რადგანაც ის, გამოუცდელი და უვაცი, ხელმწიფის ჩრდილ ქვეშ იყო გამოზრდილი, მის უდიდებულესობას, ბუნებრივია, არ უნდოდა თავისი გაზრდილისათვის ერთბაშად მოეკლო ყურადღება. ამიტომ მან ზაქერ-ალა ყუშიჩი, რომელიც შაჰის კარზე დაკავშირებული იყო თეიმურაზთან, ვაგზავნა მასთან, რათა ტკბილი დარიგებით „დაუდევრობის ბამბა ამოეცლია ყურებიდან“ და ეიძულებინა, რომ ხლებოდა ხელმწიფეს, რადგან ამის გარეშე მის საქმეს არაფერი ეშველებოდა. მანაც (თეიმურაზმა) თავისი უძლურება და უმწეობა გამოთქვა და მოახსენა [ზაქერ-ალას], რომ შიშითა და ძრწოლით ვარ შეპყრობილი, ხელმწიფის რისხვის შიშით ძალა არ შემწვევს, რომ ამჟამად ვეახლო მასო. დედამისი თავისი ორი პატარა ვაჟიშვილით რამდენიმე საპატიო აზნაურთან და ქართველ ეპისკოპოსებთან და ბერებთან ერთად, შაჰის კარზე ვაგზავნა, რათა მათ ეშუამდგომლათ მისი დანაშაულის და შეცოდების პატიება. თან ითხოვა, რომ [შაჰს] ამჯერად არ დაესაჯა ის და ენება გაბრუნება. სხვა დროს, როცა ცხადი გახდებდა, რომ ხელმწიფემ მაპატია და დავმშვიდდები, მაშინ მოვალ ბედნიერების ბუდეში“—შაჰის კარზეო.

ლექსი: დედას უთხრა ასე: ო, კეთილო ქალო,
 ნუთუ შენ ვინდა ბადიში მიიხადო ჩემი დანაშაულისათვის.
 არ იცი, რომ ისინი უმეცრებისაგან არის?
 ბოლო უვიციისა სინანული არის!

ხსენებული ვაგზავნილები მდინარე ყაბრის პირას მივიდნენ, თეიმურაზის დედა და იმ სამეფო გვარის მანდილოსნები შაჰის კარს ეახლნენ და ხელმწიფური ყურადღებით იქნენ მიღებული. მისმა უდიდებულესობამ, ხსენებული მანდილოსნის თხოვნით, აპატია და მიუტევა [თეიმურაზს] დანაშაული და შეცოდება. ამ დროს მიღებულ იქნა ერთი უხამსი წერილი, რომელიც [თეიმურაზს] თავისი სრული უვიცობისა და უგუნურების გამო მიეწერა ქართლის მეფის ლუარსაბის ბიძაშვილის ბაგრატი-მირზასათვის⁹⁹, რომელიც მუდამ „უკეთილშობილესი უზანგის“ (შაჰის) მსახური იყო და ხელმწიფის კარზე იყო მიღებული. ქართულად დაწერილი ეს ბარათი მოლაპარაკებისათვის საწინააღმდეგო და დროისათვის შეუფერებელ სიტყვებს შეიცავდა. [ბაგრატიმას, რომელიც მეტად ერთგული იყო და ეშინოდა შფოთის ამტეხნ

ადამიანებისაგან მოტყუებისა, ვერ დამალა და წერილი [შაჰის] ნათელ მზერას წარუდგინა. იმ წერილის შინაარსმა ისე გააღვივა [შაჰის] რისხვის ცეცხლი, რომ ის ველარ ჩააქრო შუამდგომელთა მორჩილმა, [თხოვნამ]. თეიმურაზის დედა და ვაჟები, მათთან მყოფ მსახურებთან ერთად, სანდო კაცებით ქრახში გაგზავნა და აზნაურები გამოცდილ ხალხს გადასცა, რომ მათი ზედამხედველობით [უკან] დაბრუნებულიყვნენ.

თეიმურაზმა რომ ეს ამბავი შეიტყო, ველარ შესძლო თავის სამყოფელ ადგილზე გაჩერება, თავისი ოჯახითა და მომხრეებით, აგრეთვე აზნაურებისა და დიდებულების მცირე რიცხვით, რომელნიც დაახლოებით ხუთასი-ექვსასი კაცი იქნებოდნენ, უვალი გზით ქართლის მხარეს გაიქცა და ლუარსაბთან მივიდა. მანაც აგრეთვე [ციზილბაშთა] ძღვევამოსილი ლაშქრის წინაშე დიდი შიშით ვერ შესძლო გაჩერებულიყო თავის ქვეყანაში და ორივე ერთად, სულით დაცემული და შეძრწმუნებული: ბაში-აჩუკისაკენ გაიქცა და იქაურ მეფეს გიორგის¹⁰⁰, რომელიც ოსმალეთის ქვეშევრდომი იყო შეაფარეს თავი მათი თავგადასავალის დასრულება და საქართველოში მომხდარი ამბები შემდეგი წლის შემთხვევებში იქნება აღწერილი, თუ მაღალმა ღმერთმა ინება.

თხრობა ჭიქის წლის ამბებისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდასამ, ნაწილობრივ ათას ოცდაოთხ წელს (1614 წ.) და რომელიც არის ღვთის ჩრდილის აბასის ტახტზე ასვლის ოცდამერვე წელი

...მთელს ქვეყანაზე მსრბოლი ურდო [შაჰისა] ხუთშაბათ დღეს, ნოვრუზის დამეს გადავიდა მდინარე ყანაყზე (ალაზანზე), რომელსაც მესამე [ადგილი უჭირავს სიდიდით] დიჯლასა და ჭეიპუნის¹⁰¹ [შემდეგ] და დადგა ერთ ადგილას ქიზიყის* ოლქში, რომელიც შერმაზან ქართველის საცხოვრებელი იყო. მეორე დღეს იმ მშვენიერ ქვეყანაში ახალი წელი იდღესასწაულეს [ციზილბაშებმა].

რადგანაც უბედური თეიმურაზი, როგორც აღწერილი იყო, ბაში-აჩუკში გაიქცა, სამყაროს ხელმწიფემ საქართველოს მმართველობა და მფლობელობა უწყალობა აღექსანდრეს ძის გიორგი-მირზას შვილს ისა-ხან-მირზას¹⁰², თეიმურაზის ბიძაშვილს, რომელიც ბავშვობაში უკეთილშობილეს კარზე იყო მოყვანილი, შაჰმა გამოზარდა და ისლამის მიღებით იქნა ამადლებული. ვექილად¹⁰³ დაუდ-ბეგი¹⁰⁴, ქართველი

* აკად. დორნს და ბროსეს აქვთ აქ Fanäk, რამლითაც ისინი مسق „მეს“-ს თარგმნიან.

დიდებული აზნაური დაუნიშნეს, ქართველების წესისა და რიგის თანახმად იმ სამეფოს მბრძანებლობის ტახტზე დასვეს და ოქრო გადააყარეს თავზე. ყიზილბაშთა ამირებმა და დიდებულებმაც, მისი უავგუსტოესობის მითითების თანახმად, ქართველებთან ერთად ოქროსა და ვერცხლის ფული ოქროს თასებით და ვერცხლის თაბახებით გადააფრქვიეს [მას თავზე]. ქართველი დიდებულები და წარჩინებულები, იმათ გარდა, ვინც თეიმურაზის ხლება ირჩია, ისა-ხანთან შემოიკრიბნენ და მორჩილება განუცხადეს. ხელმწიფის ძლიერების წინაშე შიში და მორიდება ისე იცავდა ქართველების ქონებას, რომ არც ერთ კაცს გლეხის კალოდან ბზის ერთი ნამცეცის აღებაც კი არ შეეძლო. რამდენიმე უგუნურ და ბედოვლათ კაცს რომელნიც ლაშქრობის დროს მივიდნენ ქართველების დაცარიელებულ სახლებში და დაიწყეს ქრისტიანების ბინების* ძარცვა, მუცლები დაუფატრეს და უკან გაგზავნეს ბანაკში.

ასეთი სასჯელი ჭკუის მასწავლებელი გახდა სხვებისათვის და ქართველი გლეხები და შეუძლებელნი, რომელნიც მეორედ მოსვლასავით [საშინელი ყიზილბაშთა] ლაშქრის შიშით გაფანტული და ტყეებში შემძვრალი იყვნენ, შაჰის სამართლიანობის ხმის გაგონებაზე თავიანთ საცხოვრებელ და სამყოფელ ადგილებზე დაბრუნდნენ და ხელმწიფის წყალობით იქნენ მოსილნი.

[შაჰი] ქიზიყის ველაიეთიდან აიყარა და დადგა ქალაქ გრემში, რომელიც ქართველ ხელმწიფეთა საჯდომი და სამეფო ადგილია. ხოლო ეს აყვავებული ქალაქი ნიშუშია სამოთხის ბაღისა, რომელიც ქრისტიანების საცხოვრებელ ადგილად გამხდარა [ამ] ქვეყნად. უჭკველოა, ამ მხარეზე მართლდება შინაარსი გამოთქმისა: „ქვეყანა საპყრობილეა მორწმუნეთათვის და სამოთხეა ურწმუნოთათვის“. ამ ქალაქში არის ერთი მშვენიერი ეკლესია, უაღრესად ლამაზი და მორთული. არ ვიცით, ისლამის წარმოშობიდან უკანასკნელ დრომდე მუსლიმანური მოწოდება [ლოცვაზე] იმ ადგილის მცხოვრებთა ყურს თუ სმენოდეს. დე ეკლესიაში მხოლოდ ჭეშმარიტების გზას აცდენილი ბერ-მონაზვნები უნახავთ იქაურ მცხოვრებლებს. მოსახლეობის უმრავლესობას, რომელიც უმთავრესად ქრისტიანებისა და მცირე რიცხვ ებრაელებისაგან შედგება, ისლამის ნიშნისა და მუსლიმანური რჯულის შესახებ სახელის გარდა არაფერი გაუგონიათ. სარწმუნოების საფარველი შაჰი, ღვთის სიტყვის განსაზღვრებლად, ხსენებულ ეკლესიაში შებრძანდა. ბედნიერი ამალის კეთილხმოვანი მუეძინები ჭეშმარიტ გზას აცდენი-

* აკად. დორნი თარგმნის ამას „მარნად“—Weinkeller. შეიძლება მის ხელნაწერში იყო არა خانه نصاری, არამედ სხვა სიტყვა, რაც „მარანს“ ნიშნავს.

ლი იმ ხალხის ტაძრის თავზე ავიდნენ და ხმამაღლა დაიძახეს: „აღლა-
პიმც, აკურთხეებს მას და მის ოჯახს და მიესალმება“.* ასევე, რომელ
მონასტერსა და ეკლესიაშიც არ მივიდოდნენ, ლოცვად მოუწოდებდ-
ნენ და სიხარულის მომგვრელი ხმა მშვენიერი სიტყვებისა: „არა არს
ღვთაება, გარდა ალლაჰისა და მოჰამედია მოციქული [და] საყვარელი
[არსება] ალალი ღვთისა!—ზეციური სამეფოს მკვიდრთა ყურამდე მი-
იტანეს.

იქიდან აიყარა შმაჰი და დადგა ალავერდის ეკლესიაში, რომელიც
საქართველოს ქრისტიანეთა უდიდესი სამლოცველო და ტაძარია და
მართლაც დიდებული შენობაა. იქ გაიგო, რომ იმ ველაიეთის ჩრდი-
ლოეთ მხარის შორეულ სუთხეში არის ერთი ციხე, რომელსაც თარა-
ლაის¹⁰⁵ უწოდებენ. მასში გამაგრებულია ქართველების ერთი ჯგუფი,
რომელნიც უკანასკნელ დრომდე არ დამორჩილებიან ისა-ხანს. იქვე
ინახება თეიმურაზის ზოგი ბარგი და ქონება. იმ ციხეზე გაგზავნეს
ძღვეამოსილ მეომართა ერთი რაზმი აზერბაიჯანის მეთოფეთა მინბა-
შის¹⁰⁶ მოჰამედ-თალიბზე თავრიზელის მეთაურობით. ომისა და ჭიდი-
ლის შემდეგ ბრძოლისაგან დაუძლურებული გარემოცულნი გაიქცნენ,
ციხე დაპყრობილ იქნა და რაც მასში მოიპოვებოდა, ხელში ჩაუვარ-
დათ [ყიზილბაშებს]. ციხის ალაფში იყო, სხვათა შორის, ძვირფასი
თვლებით მოოჭვილი, მარგალიტებით და იაგუნდით შემკული ერთი
გვირგვინი, რომლითაც შეიხი და წამამძვარი ქრისტიანებისა, რომე-
ლიც ალავერდელის თანამდებობის ხარისხს, ესე იგი ალავერდის ეკ-
ლესიის წინამძღვრობას მოიპოვებს, ქრისტიანების წმინდა ღვთებში
და დიდ ღღესასწაულებში თავს შეიმკობს ხოლმე. იგი ხსენებულ ტა-
ძარში ქრისტიანთა რჯულის წესით სწირავს და მასთან ქრისტიანები
წარმატებას და კურთხევას ეძიებენ. იუველირებმა ის ხუთას შაჰურ
ერაყულ თუმნად შეაფასეს. ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა (ე. ი.
შაჰმა) გადასწყვიტა იმ ეკლესიის გადაქცევა ციხე-სიმაგრედ, მაგარი
გალავნის შემოვლება მისთვის და იმ გალავანში მეთოფეთა რაზმის ჩა-
ყენება, რომელსაც მუდმივად უნდა დაეცვა ის. მისი მხარეები და
გვერდები ამირებსა და დიდებულებს შორის გაანაწილეს [სასაშენებ-
ლად] და, თუმცა ამ საქმისათვის საჭირო ქვა და კირი იმ მიდამოებში
არ მოიპოვებოდა და შორიდან მოჰქონდათ, ხსენებული ციხე [მაინც]
ოც ღღეში აშენდა. მის მცველად დანიშნულ იქნა ისმაილ-ბეგ თოფანგ-
ჩი-ბაში (მეთოფეთა უფროსი) ორას აზერბაიჯანელ მეთოფესთან
ერთად.

რადგანაც თეიმურაზსა და ლუარსაბს ბაში-აჩუკის [ქვეყანა], იმის
გამო, რომ იქ მაგარი ადგილები და ძნელად სავალი მთები იყო და

* ფორმულა, რომელიც იხმარება მოჰამედის სახელის ხსენების შემდეგ.

იქაური მეფეც ოსმალეთის ქვეშევრდომი არისო, საიმედო თავშესაფრად წარმოედგინათ და მასზე დაიმედებულთ იქ შეეფარებინათ თავი, ამიტომ ისარწმუნოებისათვის გულმოდგინე ხელმწიფემ გადასწყვიტა ელაშქრა ყველა მიმართულებით, საითკენაც საჭირო იქნებოდა, სანამ არ ჩაიგდებდა მათ ხელში. ამიტომ ის გაემართა ქართლისაკენ, რომელიც ბაში-აჩუკის გზაზე მდებარეობს. იქიდან გზა ქართლისაკენ მიდის მეტად ძნელ სავალ და ვიწრო ხეობაში. მისი [მთების] ფერდობები ჯიხვების საცხოვრებელი ადგილებია და მწვერვალები მთვარესავით მალაღი. საქართველოს მიმართველებს არასოდეს არ შესძლებიათ მისი [მთების] გადალახვა ჯარით და, ლაშქრით, გზების სივიწროვისა და სიძნელის გამო. განსაკუთრებით ძნელი იყო ეს იმ გზაზე, რომელიც დღე და ღამე არ შეწყვეტილა წვიმა. ხეების სიხშირის გამო მზის სხივი წლების განმავლობაში ვერ ხვდებოდა იქ [მიწას] და დიდი ტალახისა და ლაფის წყალობით ზღვაში გამვლელ მძლავრ სპილოებსაც კი არ შეეძლოთ ეფიქრათ იქ გავლა. თუმცა იმ გზაზე დიდებული ურდოს და ვარსკვლავებივით ურიცხვი ჯარის გავლა ძნელი და შეუძლებელიც იყო დიდებულებისა და მდაბიოთა აზრით, მაგრამ კეთილშობილი შაჰის ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა მტკიცედ გადასწყვიტა იმ გზით წასვლა, რადგანაც ეს სასარგებლო და საჭირო იყო სახელმწიფოსათვის. ჯარის ნაწილები გუნდ-გუნდად და დასტა-დასტად დაიძრნენ და სამ დღეში გაიარეს ის ვიწრო და ბნელი ხეობა. ბევრი აქლემი და სახედარი დაეღუბათ მოლაშქრეებს და ჯარის მხლებელ ვაჭრებს იმ ტალახით სავსე მწვერვალებსა და ღრე-ტყეებში. მეოთხე დღეს ჯარმა, „რომლის სარბიელი მსოფლიოა“, მიადწია მდინარის ნაპირს, რომელიც მდ. ყანაყისა და ყაბრის სათავეს წარმოადგენს, და „დიდების კარავი მზემდე და მთვარემდე აღმართეს“. ის ქვეყანა არაჩვეულებრივად მშვენიერი და აყვავებულია. მრავალი ტულიებით, რეჰანით და ნორჩი, ჭურნელოვანი ყვავილებით შემკული ის სამოთხეშიაც იწვევს შურს. ამ ადგილზე და საქართველოს ყველა მშვენიერ კუთხეზე, რომელიც იმ ურწმუნოთა საცხოვრებელ ბინად გამხდარა ქვეყნად, მართლდება ჰადისი: „ქვეყანა საპყრობილვა მორწმუნეთათვის და სამოთხეა ურწმუნოთათვის“, რომელიც ზემოთაც იყო მოხსენიებული.

რათა დაესაჯა ერწოსა და თიანეთის, კახეთის ერთ-ერთი მხარის ხალხი, რომლიდანაც ზოგმა მხს (თეიმურაზს) მეგზურობა გაუწია და უცნობი გზებით გაიყვანა ის, ზოგმა კიდევ, რომელთაც იცოდნენ თურა გზით მიდიოდა ის, არ აცნობა მის გზაზე მდგომ ძლევეამოსილ მოლაშქრეებს, ხოლო იმ ხალხის დიდებულებმაც ჯიუტობა გასწიეს, არ მიუვიდნენ ისა-ხანს და არ დაემორჩილნენ ისლამის ლაშქარს, — განარისხებულმა შაჰმა ნება მისცა ძლევეამოსილ ლაშქარს დაერბია, აეკლო

და დაეტყვევნა ის ორი ოლქი. [ციზილბაშებიც] ცალ-ცალკე რაზმებად შევიდნენ ტყეებსა და ტევრებში და ოცდაათი ათასამდე ტყვე და ორმოცი ათასამდე ხარი, ძროხა და ცხვარი იშოვეს. მეხუთედის გამოკლების შემდეგ, რომელიც ხელმწიფის ხაზინის (სარქრის) კუთვნილებაა, ყველაფერი [დანარჩენი] ისლამის ლაშქარს ერგო. ამ დიდებული საქმის კეთილი [შედეგი], 30.000 ურწმუნომ რომ ისლამის დიდება მოიპოვა, [რაც] უეჭველად არის საფუძველი ხანგრძლივი ბედნიერებისა და იმ ქვეყნად ცხოვრებისა, მისი უავგუსტოესობის (შაჰ-აბასის) ბედნიერ ხანაში იქნა მიღებული. როცა შაჰმა დაიბანაკა არაქ-ჩაის (არაგვის) მდინარის ნაპირზე, რომელიც კახეთისა და ქართლის საზღვარია, მან გადასწყვიტა, ერთი გამოცდილი კარისკაცი გაეგზავნა მოციქულად ბაში-აჩუკის მეფე გიორგი-ხანთან და შეეთვალა, რომ „ჩვენს უავგუსტოესობასა და ოსმალეთის დიდებულ ხელმწიფეს შორის ზავი და მეგობრობაა განმტკიცებული და ზავის ერთ-ერთი პირობა ის არის, რომ ორივე მხარემ ერთი მეორის გაქცეული ქვეშევრდომები არ შეიფარონ, არ შემოიშვან და არ შეინახონ. მისთვის (მეფე გიორგისათვის) [ხომ] ცხადია, რომ თეიმურაზი და ლუარსაბი, ეს ორი უვიცი და უგუნური [დადაპიანი],—ორივენი ამ მხარეს (ე. ი. ირანს) ეკუთვნიან, ჩვენს მიერ არიან გამოზრდილნი და უგუნურებისა და უვიცობის გამო შეშინებულან და მანდ (ბაში-აჩუკში) მოსულან. მართებული ის არის, რომ ორივე მხარის ქვეშევრდომებმა გაითვალისწინონ ხელშეკრულებისა და პაემნის პირობები და არ ჩაიდინონ ისეთი საქმე, რომელიც ზავთან შეუთავსებელი და ხელშეკრულებისა და პაემნის საწინააღმდეგო იქნება. ახლა არ უნდა შეინახონ ის ორი უგუნური და ამ მხარეს გამოგზავნონ. მათ ისე მოვეპყრობით, როგორც [ჩვენი] ბუნებრივი მწყალობლობა და მეფური შევრდომება მოითხოვს, თორემ განკითხვის დღესავით [საშინელ] ციზილბაშთა ლაშქარს თქვენსკენ აქვს მომართული პირი და, ვაითუ, ისეთი რამ მოხდეს, რაც სინანულის საფუძველი შეიქნება“.

ახერბაიჯანის ვეზირმა ხოჯა მოჰამედ-რეზამ*, რომლის საქებარი თვისებების შესახებ ზოგი რამ უკვე გვქონდა დაწერილი ამ ფურცლებზე, ითხოვა, ეს საქმე (მოციქულობა) მე დამავალეთო. თხოვნის თანახმად მას ნება დართეს. ისიც სათანადო წესით გაემგზავრა და ბაში-აჩუკის მეფეს და ხსენებულ უფლისწულებს შეხვდა. ის ლუარსაბს, რომელიც რაიმე გარკვეული მიზეზის ჯარეშე გამხდარიყო თეიმურაზის აჯანყების მონაწილე. ტბილად ეუბნებოდა საყვედურს და კეთილჩრჩევი-დარიგებას აძლევდა. დიდი ლაპარაკის შემდეგ,

ტაბი: ხან თავაზით, ხან ჩხუბით,

მქვერმეტყველებით, ბრძნული გამოკვლევით და ჰკვიანური, გონიერი სიტყვით ის ველურები და „უმეცრების ველზე მოხეტიალენი ისევ

* აკად. დორნი უმატებს: „სარუ ხოჯად წოდებულმა“.

გამოიყვანა მტრობის სადგომიდან და ერთგულებისა და თანხმობის მოსურნე გახადა“. გიორგი-ხანმაც შაჰის კარის ერთგულება განაცხადა, ბატონ ვეზირისადმი მეგობრული თავაზიანობა გამოიჩინა და უძღურმა და გაქირვებულმა პატიება ითხოვა, რადგანაც ისინი (ლუარსაბი და აიემურაზი) ჩემი ახლობლები და ნათესავეები არიან, ჩვენ ერთმორწმუნენი ვართ და რომ არ შემომეშვა ჩვენს ქვეყანაში, არაადამიანობა იქნებოდაო. ახლა კი ვითხოვ ორივეს შეუძლოთ მათი დანაშაულიო.

ბატონმა ვეზირმა უპასუხა, ეს შეუძლებელია, თუ ისინი არ ეახლნენ [ხელმწიფესო]. ორივე უნდა წავიდეს ქვეყნის საფარველ კარზე და მორჩილებისა და მსახურების გზას დაადგენო. იმათაც პატიება ითხოვეს და თქვეს, თუ უზრუნველყოფილი ვიქნებით ხელმწიფის რისხვისაგან, „ბედნიერების ბუღის“ — შაჰის კარზე წავალთო. თითოეულმა მათგანმა სანდო კაცი გააყოლა [ხოჯას] და შაჰის კარზე გაგზავნა. ხოჯა მოჰამედ-რეზაც დაბრუნდა და გორის სანახებში ხელმწიფის კარზე მივიდა. ხსენებული მეფეების გამოგზავნილი კაცები შაჰის კარის ზღურბლზე კოცნით იქნენ განდიდებული და მორჩილად და საწყლად მეფეების დანაშაულის პატიება ითხოვეს. რადგანაც ხსენებულმა ხოჯამ თავდადება გამოიჩინა ისეთს ველურებში ყოფნის დროს, რომელნიც გარეგნობით ადამიანები არიან, მაგრამ ნადიროს ქცევა აქვთ და ცხოველებსავით ბალახობენ თავიანთ უღრან ტყეებში, ამიტომ მას ეწოდა საპატიო სახელად ფედავი* და ბრძანება იქნა, რომ მჭევრმეტყველმა მდივან-მწიგნობრებმა ამიერიდან ბრძანებულებებსა და სიგელებშიც ხოჯას საპატიო სახელს „წმინდა დინასტიისათვის თავდადებული“ დაუმატონ. ხსენებული მეფეების შესახებ კი [შაჰმა] ბრძანა, რომ, როგორც ფედავიმ უთხრა მათ, თუ ისინი ერთგულებას და გულწრფელობას გამოიჩინენ და მაღალ კარზე მოვლენ, მათი თხოვნა დაკმაყოფილებული იქნებაო. ამ დროს დიდებული კარის მსახურთ (ე. ი. შაჰს მოახსენებს, რომ იმ მხარეში არის უს-ად (ოსერი?) წოდებული** ერთი ველაიეთი, რომლის მცხოვრებნი ქრისტეს—მშვიდობა მასწიენ! — რჯულის [მიმდევარი] ურწმუნონი არიან და თუმცა ბაში-აჩუკის ქვემეგრდომებად ითვლებიან, მაგრამ გზების სიძნელის, იქაური ადგილების სიმაგრის და იალბუზთან გადაბმული მთების [დიდი] სიმაღლის გამო, [მთების], რომლის „ჰაერში მხოლოდ ოცნების ფრთებით შეუძლია ფრენა წარმოსახვითს ფრინველს და თვალთახედვის მალემსრბოლი ისარიც ვერ შესძლებს გადაიაროს მისი დიდი სივრცე“, გაამაყე-

* ე. ი. ერთგულო, თავდადებული, თავისთავის მსხვერპლად შემწირველი, მსხვერპლი.

** აკად. ბროსე' ამ სახელს კითხულობს რუსად.

ბულნი [და დაიმედებულნი], მეფესაც არ ემორჩილებიანო. შაჰმა გადასწყვიტა საღვთო ომი იმ გზადაკარგულ ხალხთან და ერთი რაზმი ისლამისათვის მეზრძოლთა ჯარისა ბეგვერდი-ბეგ ქართველის, ფარსის¹⁰⁷ ბეგლარბეგის მოლაზემის მეთაურობით, რომელიც თავისი ხალხის რაზმით [შაჰის] „ბედნიერ უზანგს ახლდა“, მათ წინააღმდეგ გაგზავნა. ძლევამოსილმა მოლაშქრეებმა ბევრი ვაკირვება ნახეს იქ ღრმა თოვლით დაფარულ გზებსა და ხევებზე გადასვლის დროს. [იქაურები] ვინც საბრძოლველად გამოვიდა, ღაზების მახვილებსა და შუბებს ვერ გადაურჩა და ჯოჯოხეთისაკენ გაეჩქარა, ხოლო ვინც ტყესა და მთაში ეძებდა თავშესაფარს, მათი საცხოვრებლები დაარბიეს და აიკლეს წყიზილბაშებმა, დაახლოებით ხუთასი კაცი ტყვედ წამოიყვანეს და ორიათასამდე ძროხა და ხარი და ცხვარი ხელში ჩაივდეს და გამარჯვებულები შაჰის ბანაკში დაბრუნდნენ.

[შაჰმა გადასწყვიტა] ქვეყნის სიკეთისათვის ქართლში ორი ციხე აეშენებინა: ერთი სურამში, რომელიც ახალციხისა და ბაში-აჩუკის ახლოს არის, და მეორე—გორში, ქართლის მეფეთა ძველ სატახტო ქალაქში. ქვეყნის მბრძანებლის ფირმანის თანახმად, იმ ორ ადგილას დაწყებულ იქნა ციხის შენება და რამდენიმე დღეში მოათავეს და გაამაგრეს ორივე.

თხრობა ბაში-აჩუკიდან ლუარსაბის მოსვლის, უავგუსტოესი ამალის საქართველოში ლაშქრობიდან სამოთხისებურ მაზანდარანში დაბრუნებისა და იმ ხანებში მომხდარი [სხვა] ამბების შესახებ

რადგანაც ლუარსაბი და თეიმურაზი, როგორც მოხსენიებული იქნა, თავს არიდებდნენ [შაჰის კარზე] მოსვლას და დროს აჭიანურებდნენ, ბაში-აჩუკის მმართველმა და მისმა მეუღლემ, რომელიც იმ სამეფოს დედოფალია და მონაწილეობს სახელმწიფო საქმეებში, ხოჯა მოჰამედ-რეზას სთხოვეს მოეხსენებინა შაჰისათვის, რომ, რადგან ლუარსაბმა, ემორჩილებოდა რა თეიმურაზს, პირი იბრუნა ხელმწიფის მორჩილებისაგან და მისი მზაკვრული სიტყვები მოკლებულია ყოველგვარ გულწრფელობასა და სიმართლეს, ამიტომ [შაჰმა] მათი ვაჟი¹⁰⁸ მიიღოს ლუარსაბის ნაცვლად სასახლის ღოღამების რიგებში და ზოგიერთი მხარე ქართლის იმ ადგილებიდან, რომელიც ბაში-აჩუკთან უფრო ახლოა, მას უწყალობოს. ბატონმა ფედავიმ (ე. ი. ხოჯა მოჰამედ-რეზამ) მათი თხოვნა მოახსენა [შაჰს] და ის მიღებულ იქნა. იაყუბ-ხან-ბეგ ყარაამანლუ, მშვილდ-ისრის ყორჩი, რომელიც ერთი გულუბრყვილო და გულწრფელად ერთგული თურქი იყო და შაჰთან დაახლოებულ პირთა რიცხვს ეკუთვნოდა, ბაში-აჩუკში გაგზავნეს, რომ თუ ლუარსაბი დაიყინებს ურჩობას და არ წამოვა

სასწრაფოდ შაჰის კარზე, გიორგი-ხანის შვილისთვის* აღეთქვა მთელი ქართლის მმართველობა და მაღალ კარზე მოეყვანა, რათა ამ ბედნიერი წყალობით ყოფილიყო გამორჩეული თანასწორთა შორის.

ლუარსაბმა რომ ეს გაიგო, ცოტათი „გამოფხიზლდა დაუდევრობის ძილიდან“, გონს მოვიდა და მეტად შეშფოთებულმა იაყუბ-ხან-ბეგს სინანული განუცხადა. მანაც შებრალებით დაარიგა ის. ბატონ ფედავისაც წერილი მიეწერა მისთვის, ნუ მიჰყვები ბოროტგანმზრახველების სიტყვას და ტყუილად ნუ გადაიქცევი ქვეყნად მოხეტიალედ და ბედს ნუ დააღუპინებ თავსო. მოკლედ, ლუარსაბმა „თავისი გარეგნობა წრფელი ერთგულების სამოსლით შეიმკო, შიგნით კი ვერაგობით და მზაკვრობით „საფსემ“, რაც იმ ხალხის ბუნებას შეადგენს, დედა და თავის მიმდევრები იქ დასტოვა და რამდენიმე აზნაურით. იაყუბ-ხან-ბეგის თანხლებით „ბედნიერების ბუდის ზღურბლზე“ (შაჰის კარზე) მოვიდა და რამაზანის კურთხეული თვის 13-ს* ნოხის კოცნის ბედნიერება მოიპოვა (ე. ი. შაჰს ეახლა). მას მრავალი ხელმწიფური წყალობა უყვეს, დიდ პატივში იყო იქ. როცა შაჰის ურდომი გორისაკენ ერთი თუ ორი გადასავალი [მანძილი] გაიარა, რაკი ის (ლუარსაბი) გულწრფელი არ იყო, თვალთმაქცი ხალხის გზას დაადგა, ერთ ღამეს მალულად უავგუსტოესი ურდოდან გავიდა და გაქცევა დააპირა. ბატონმა ფედავიმ, რომელიც მის მეზობლად იყო და პასუხს აგებდა მასზე, შეიტყო ეს და ერთი რაზმით დაედევნა, ზანაქის მიდამოებში დაიჭირა და დილით სადგომში მოიყვანა. ამ უმართებულო საქციელით ლუარსაბმა დაჰკარგა ნდობა. მიუხედავად ამისა, მას აპატიეს მოქმედება. შერცხვენილმა პირობა დასდო, კაცს ვავგზავნი და დედას და სხვა იემიანებს მოვაყვანიებო. საიდუმლოდ კი აცნობა მათ, რომ რამდენიც არ გითვალთ წამოდით-თქო, ადგილიდან არ დაიძრეთ, რადგან თქვენი აქ მოსვლა არ მინდაო. რადგანაც იმ [სამეფო] გვარის მამაკაცებისა და ქალების და ქართლის დიდებულთა ერთი ნაწილი ამ სასახლის (ე. ი. შაჰის კარის) მსახურთა და ღოღამთა რიგებში არის, მათ მოახსენეს მის უწმინდესობას [შაჰს] იმ უბედურის მზაკვრობისა და ვერაგობის ამბავი. ამიტომ „ბადეში გაბმული ნადირის ხელიდან გაშვება“ [შაჰმა] სახელმწიფოსათვის მიზანშეწონილად არ სცნო და [ლუარსაბს] ნება არ მისცა დარჩენილიყო თავის ქვეყანაში, მაგრამ ისევე პატივით იმყოფებოდა „უწმინდეს უზანგთან (ე. ი. შაჰის ამაღლში). ქართლის გამგებლობა ძველი წესისამებრ მის რწმუნებულთ და დანიშნულ პირებს ჰქონდათ. თბილისის ციხის უფროსობა ალა სოპრაბ ლარიჯანის ჩააბარეს და სამასი როსთემდარელი მე-

* აკად. დონი: ალექსანდრეს.

თოფე მისცეს. დანარჩენი თავგადასავალი ლუარსაბისა მომავალი წლის ამბებში იქნება აღწერილი.

ამასობაში ამბავი მოვიდა, რომ ისა-ხანი, რომელიც კახეთის მმართველად იყო დანიშნული, რადგანაც ისლამის [მიღებით] გაკეთილშობილებული იყო, ნაკლებად სცემდა პატივს ჯვარსა და ბერებს და ქართველები ნაწყენი იყვნენ მასზე რჯულის გამოცვლის გამო და ვერ ურიგდებოდნენ. ისა-ხანმა იმის შიშით, რომ შაჰის ამაღლის იქ (საქართველოში) არყოფნის დროს ქართველებმა არ მომკლანო, მიატოვა გამგებლობა და არდებილში წავიდა. ამიტომ ბექთამ-ბეგ იუზბაში თურქმანი დიდებული ყორჩიების რაზმით ზაგემში გაგზავნეს იმ ქალაქის დასაცავად. დაუდ-ბეგ ვეჯილი იმავე წესით სამეფოს გამგედ იყოსო და, თუ შემდეგში თეიმურაზს ექნება სურვილი დღეგრძელ სამეფოსთან დაახლოებისა, წამოვა ქვეყნის საფარველ კარზე და „თავისი დანაშაულის მტვერს გულწრფელი და ერთგული სამსახურის სუფთა წყლით ჩამოიბანს“, ისევ მას ეწყალობება [კახეთი], თუ არადა მოხდება ისე, როგორც დროისა და ძღვეამოსილი სახელმწიფოს (ირანის) სარგებლობის შესაფერისი იქნებაო. [შაჰმა] არ დანიშნა სრულუფლებიანი მმართველი [კახეთში], თბილისიდან გავიდა და ყარაბაღს გაემართა.

[როცა შაჰი ყარაბაღში ნადირობდა და იღხენდა], ისა-ხანი, რომელმაც დასტოვა საქართველოს გამგებლობა და არდებილში წავიდა, შაჰს ეახლა, თავისი საქციელის პატიება ითხოვა. მისმა უდიდებულესობამ, უხვი გულმონწყალების გამო, მას შეუწდო და მოწყალებით მიიღო უკეთილშობილეს ამაღაში.

...ახლა დროა, რომ აღვწეროთ ახალი წლის ამბების ფურცლებზე ის სხვადასხვა ამბები და უცნაური შემთხვევები, რომლებიც საქართველოში ლაშქრობის დროს ან სხვაგან მოხდა.

სხვადასხვა ამბებიდან აღსანიშნავია ელჩების გაგზავნა ოსმალეთში. ეს ასე მოხდა: სულთან მოჰამედ-ბეგ თალიშმა, რომელიც გასულ წელს ელჩად იყო წასული დიდ ვეზირ ნასუჰ ფაშასთან და საქართველოში ლაშქრობის დროს დაბრუნდა, [შაჰს] მოახსენა, რომ საზღვრისპირა კოლქებში ბოროტგანმზრახველი [აღამიანები] ინჯილუ ჩაუშის** ასე დიდხანს გაჩერებას და მისი უავგუსტოესობის საქართველოზე გალაშქრებას ზავის საქმის ჩაშლას მიაწერენ და შფოთისაკენ წამქეზებელ სიტყვებს ამბობენო. საქართველოს მეფეების, ლუარსაბისა და თეიმურაზისგანაც ხონთქარს მიუვიდა უმდაბლესი არსები. ისინი თავის თავს ოსმალეთის ხელმწიფის ქვეშევრდომებად

* აკად. დორნით: მუსტაფა ფაშა (ისქანდერის სტყვიით, მუსტაფა ფაშა ინჯილუ ჩაუშის სახელით იყო ცნობილი. იხ. ზემოთ, გვ. 79).

აცხადებენ და ოსმალებს აქეზებენ ამ მხარესთან (ირანთან) ზავი და-
არღვიონ. საზავო ხელშეკრულების შესასრულებლად და [იმისათვის,
რომ არ მოხდეს, ის, რასაც ამბობს] შინაარსი კეთილშობილი სურისა:
„არ გატეხოთ ფიცი მისი დადების შემდეგ“,—შაჰმა საჭიროდ დაინახა,
რომ გაეშვა ოსმალეთის ელჩი და აქედანაც გაეგზავნა მოციქული და
ეუწყებინა [ხონთქარისთვის] საქმის ნამდვილი მდგომარეობა და თავი-
დან აეცილებინა ამ მხარისთვის საზავო ხელშეკრულების დარღვევის
სირცხვილი. ამიტომ [შაჰმა] ისფაჰანში გაგზავნა მეჰმანდარი¹⁰⁹ ჰოსე-
ინ-ბეგ ზულ-ყადარი და ინჯილუ ჩაუში გამოიწვია და სასწრაფოდ ელ-
ჩად გაგზავნა [ოსმალეთში] ზაქერ-ალა ყუშჩი და ოსმალეთის ხელმწი-
ფეს სულთან აჰმედ-ხანს მეგობრული წერილი გაუგზავნა, რომელშიც
მეგობრული თავაზის, ხელმწიფური წესისა და ჩვეულების მიხედვით
[მოკითხვის] და ხელშეკრულებისა და პაემნის მტკიცედ დაცვის
სურვილის გამოხატვის შემდეგ ეწერა, რომ, რადგანაც საღვთო ომის
ბედნიერების მიღწევა და ჯილდოს მიღება რჯულისათვის ბრძოლის
გამო მტკიცედ გვქონდა გულში გადაწყვეტილი და ზოგი ურწმუნო
ქართველი, რომელნიც ძველი დროიდანვე ჩვენი სამეფო გვარის ქვე-
შევრდომნი და მოხარკენი იყვნენ, აჯანყდნენ და ურჩობა იწყეს, ისლამის
დროშის ამაღლებისათვის და ჭეშმარიტ გზას აცილებულ მემამო-
ხეთა დასასჯელად იმ მხარეს (საქართველოზე) გავემართეთ და საღვ-
თო ომის [წარმოების] ბედნიერებას ვეწიეთო. ქრისტიანთა ბევრი ტა-
ძარი და სამლოცველო ისლამის ჭეშმარიტი სარწმუნოების ხალხის
მიზგითებად გადაიქცაო. საქართველოში [აღებული] დავლიდან ძვირ-
ფასი თვლებით შემკული გვირგვინი, რომელიც თარადას ციხეში ხელ-
ში ჩაუვარდათ [ყიზილბაშებს] და რომელიც ზემოთ იყო აღწერილი,
სხვა საჩუქრებთან და მისართმეველთან ერთად გაეგზავნა [ხონთქარს].

ინჯილუ ჩაუში მალე ჩამოვიდა ისფაჰანიდან საქართველოში და
შაჰს ეახლა. ყასემ-ბეგი, მაზანდარანის სპასალარი, დანიშნულ იქნა
ელჩად ოსმალეთში, სადაც ის ინჯილუ ჩაუშთან ერთად უნდა წასუ-
ლიყო. შესაფერისი საჩუქრები და მისართმეველი მოამზადეს და ელჩი,
მის მიერ ჩამოტანილი წერილის პასუხით უკან გაგზავნეს. რადგანაც
ოსმალო ტყვეების შესახებ, როგორც იყვნენ, მაგალითად, რაზეც ხა-
ოუნის, ოსმალთა ხელმწიფეების საგვარეულოს ერთი ნაამაგდარის
შვილი მუსტაფა ფაშა, მოჰამედ ემინ-ბეგი, შვილი წინანდელი დიდი
ვეზირის მოჰამედ ფაშასი, რომელიც ალი ფაშა საბაბის ძე და ხელმ-
წიფის ძუძუმტე იყო, და სხვები, სულთანი იმედოვნებდა, რომ [შაჰი]
მეგობრულად [მოიმოქმედებდა და გაათავისუფლებდა მათ], ამიტომ
მისმა უდიდებულესობამ ისინი სათანადო ძვირფასი ნივთებით [დასა-
ჩუქრებულნი] ელჩს გააყოლა.

სხვა ამბებიდან [სლენიშნავთ] იმას, რომ, რადგანაც არეულობის დღეებში მრავალი შირვანელი და ყარაბაღელი ქვეშევრდომი გადავიდა კახეთში, იქ შეაფარა თავი და დასახლდა, იქაურმა მეფემ ალექსანდრე-ხანმა ცისინი შეინახა და უკანასკნელ დრომდე იმ ველაიეთში იმყოფებოდნენ, — ამიტომ გამოვიდა უავგუსტოესი ბრძანებულება, რომ, ვინაიდან ის ხალხი საქართველოს მკვიდრი ქვეშევრდომები არ არიან, ამიტომ ყველა მუსლიმანი, ებრაელი და სომეხი აიყაროს და სამოთხისებურ მახანდარანში წავიდეს; აგრეთვე ის შირვანელები და ყარაბაღელები და იქაური ელები და ოიმახები, რომელნიც ოსმალებს ემსახურებოდნენ ან მათ დაუკავშირდნენ და გადუქები* და თანამდებობები მიიღეს, აპყარონ და მახანდარანში გადასახლდნენ, რადგანაც სანდო არ არიან და მათი ამ საზღვარზე ყოფნა ძლევამოსილი სახელმწიფოსათვის (ირანისათვის) კარგი არ არის. ისვენდიარ-ბეგ უჩი-ბაში არაბგერლუ შირვანელებისა და ლატიფ-ხან-ბეგ ყაჯარ. დავათდარი ყარაბაღის ხალხის ასაყრელად იქნენ დანიშნული. 15 ათასამდე ოჯახი წავიდა ფარაჰაბადში და ამ გადასახლებით ის ველაიეთიც დასახლებული შეიქნა და მათაც სამაგიერო მიეზღოთ ორგულობისათვის. ყარაბაღის ულუსებიდან აჰმედლუს თემმა ურჩობა გამოიჩინა და წასვლას აკინურებდა. ხელმწიფე მათზე განრისხდა და ურჩინი დახოცეს და დაარბიეს. ასლა ხალხის ის ფენები, რომლებიც წავიდნენ, სავსებით მოსვენებულად და ბედნიერად ცხოვრობენ იმ ველაიეთში.

თხრობა კურდღლის წლის ამბების შესახებ, რომელიც შეესატყვისება 1024, ნაწილობრივ 1025 წ., (1615 წ.) რომელიც ღვთის ჩრდილის შაჰის ტატუზე ასვლის ოცდამეცხრე წელიწადია.

[როცა შაჰ-აბასი ისფაჰანში იმყოფებოდა, მან მიიღო ცნობები საქართველოში და ირანის სხვადასხვა მხარეში აჯანყების დაწყების შესახებ].

ერთი სიტყვით, ყოველი მხრიდან დაიწყო საშინელი ამბების მოსვლა, რაც საფუძველი გახდა ჯარების ამოძრავებისა და უბედურებათა ტალღების თქაფანისა. ოსმალეთის სულთანთან დაზავების [საქმე], მსგავსად ბავშვების სუსტი სახლებისა, რომელთაც ისინი სილაზე ამენებენ, დანგრეა და დაიშალა. მაგრამ მისი უავგუსტოესობის იბლის და ბედნიერი ვარსკვლავის შემწევობით ყველა არეულობა მალე საკეთილდღეოდ დამთავრდა, როგორც თვითეული მათგანის შესახებ თავთავის ადგილას იქნება ნათქვამი.

* გადუქი ან გადუქი მიწით შეწყალების ერთ-ერთი სახე იყო. ეძღვოდა ციხეს სიმაგრეთა უფროსებს მათი სამსახურის სამუქვოდ.

ყველაზე დიდი მნიშვნელობის ამბავი, რომელიც [შაჰის] ისტაჰ-ჰანში ყოფნის დროს მოვიდა, იყო [ცნობა] ოსმალების მოქმედების შესახებ, რომ ოსმალეთის ხონთქარმა სულთან აჰმედ იბნ სულთან მოჰამედ იბნ სულთან მურადმა, დიდი ვეზირის ნასუჰთაშას მოკვლის შემდეგ, რომელიც პატიოსანი და გამოცდილი კაცი იყო და რომლის მეშვეობითაც ზავი დაიდო, მაშინ როცა თითოეული მხრიდან ელჩები მეგობრული წერილებითა და მეგობრობისა და სიყვარულის გამოხატვით ოსმალეთში წავიდნენ და იქ იმყოფებოდნენ, როცა ამ (ე. ი. ირანს) მხრიდანაც არ მომხდარა არავითარი ისეთი საქმე, რომელიც პირობის დაზიანების და მოშლის საფუძველი გახდებოდა, [სულთანმა ამ დროს] მოუთმენლობა გამოიჩინა და ორი უმეცარი ქართველის* ტყუილი სიტყვებითა და საქართველოსა და შირვანში ამ წელს მომხდარი იმ მცირე აშლილობით წაქეზებულმა, რაც ქვემოთ იქნება. ახსნილ-განმარტებული, აგრეთვე რამდენიმე თავისი დაახლოებული პირის წაქეზებით, რომელნიც დიდებულ ჰარამხანასა და სამეფო სასახლეში იყვნენ გაზრდილი და „ბედს მათთვის სილა არ გაერტყა, ჯანყისა და არეულობის აღმართებსა და დაღმართებზე დაწყულულებული ფეხით არ ევლოთ და ქვეყნის არაფერი გაეგებოდათ“, სამათი წაქეზებით სულთანმა „ზავი და პირობა დაშლისა და დავიწყების თახჩაზე შესდო“, ოქუზ-მოჰამედად ცნობილი დიდი ვეზირი მოჰამედ ფაშა, სარდალად დანიშნა და ირანზე გზავნიანო.

მისმა უდიდებულესობამ [შაჰ-აბასმა], წინდახედულების და სიტრთხილის დასაცავად, დივანბეგი ალი-ყული-ხან შამლუ სასახლიდან სამეფო ქალაქ თავრიზში გავზავნა, რათა აზერბაიჯანის ამირებთან ერთად იქ დამდგარიყო და თუ ეს ამბავი ნამდვილი გამოდგებოდა, საზღვრის ამბები გაეგო და ნამდვილი მდგომარეობა მოეხსენებინა, რათა შეესრულებინათ ის, რაც ძღვევამოხილი სახელმწიფოსათვის (ირანისათვის) სასარგებლო იქნებოდა. კაცი გაგზავნეს, რომ განჯის ციხე, რომლის სიმტკიცეს და სიმაგრეს ეერ ენდობოდნენ, დაეგრიათ. დადგენილ იქნა აგრეთვე, რომ ბეგლარბეგი მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარი განჯიდან თბილისის ციხეში გადაეყვანათ და ამიერიდან იქ მდგარიყო. ხსენებული დიდებული ამირები, მიიღეს რა ეს ბრძანება, შეუდგნენ დავალებული საქმის შესრულებას. ალი-ყული-ხანი და ამირები რამდენიმე ხანს თავრიზში რომ იდგნენ, ცხადი გახდა რომ ხსენებული სარდალი ოსმალეთის ჯარით საზღვარზე მოსულიყო და ღიარბუქრას¹⁰ და იმ ხანაზეში საზამთროდ დამდგარიყო, რათა მომავალ წელს ყიზილბაშებზე გაელამქრა, ლაშქრის მოსვლის ხმაზე საქართველოში

* ე. ი. ლუარსაბის და თეიმურაზის.

და შირვანში ყველგან შფოთი გაჩნდა. ყველა ხალხის მეამბოხეებმა დამოუკიდებლობა და ურჩობა მოინდომეს და ისინი გახდნენ მუსლიმანების კეთილდღეობის დამანგრეველნი, როგორც ქვემო ფურცელზე არის ტკბილად მოუბარი კალმით აღწერილი.

თხრობა ქართველებისა და შირვანელთა ერთი ჯგუფის აჯანყებისა და თეიმურაზის მოსვლის შესახებ კახეთში იმ არეულობის გამო, რომელიც ყოველ მხარეს გაჩნდა

საზღვართან [დაკავშირებულ] ამბებიდან კიდევ ის იყო, რომ როცა გავრცელდა ხმა ოსმალეთის ლაშქრის ამ ქვეყანაში მოსვლის შესახებ, ყველა კუთხისა და ყველა ტომის ურჩებმა აჯანყება იწყეს. დაუდ-ბეგ ქართველსაც, რომელიც ისა-ხანის ვეჭილი იყო, გულში აჯანყების სურვილი გაუჩნდა. ქრისტიანების დღესასწაულს, ქართველები როგორც მათი წესი და ჩვეულებაა, ალავერდის ეკლესიაში იყვნენ მისული სალოცავად. ციხის მცველებმა დაუდევრობა გამოიჩინეს, სიფხიზლის და ყურადღების წესები ვერ დაიცვეს, ბევრი ქართველი შეუშვეს ეკლესიაში. როცა დღესასწაულის წესები შეასრულეს, ქართველებმა ხელი მიჰყვეს ძალადობას და დაუდ-ბეგისა და თამაზ ქიზიყელის წაქეზებით, რომელიც ქიზიყელი აზნაური და თეიმურაზის კეთილისმსურველი იყო, ბრძოლა დაუწყეს ყიზილბაშთა მეთაფეებს და ბევრს იმ საცოდავთაგან მოწამეობრივი სიკვდილის სასამელი შეასვეს. დაუდ-ბეგმა მალემსრბოლი გაგზავნა თეიმურაზთან, მოუწოდა და შეაგულიანა ის მისულიყო კახეთში. შირვანელების ერთმა ნაწილმაც, რომელთაც ოსმალებთან შეთანხმება ბრალდებოდათ და ბრძანებულება იყო გამოცემული მათი გადასახლების შესახებ, განსაკუთრებით კი მელიქ ფირმა, ყაბილეს* და ყაბესთანის თურქმანთა მეთაურმა, დელუ-მელიქად ცნობილმა, „თავზე მოიხვია აჯანყების ჩალმა“ და დაღესტანში გაიჩინა თავშესაფარი. უბედური ნაძირალების და გათახსირებული შფოთის ამტეხი შირვანელების ერთმა ჯგუფმა მის (მელიქ ფირის) გარშემო მოიყარა თავი და ხელი მიჰყო სახელმწიფოს მოსამსახურეებზე ძალადობას. ამიტომ შირვანის ველაიეთიც აიშალა და ჯანყი და არეულობა დაიწყო. დელუ-მელიქმაც გაგზავნა კაცი თეიმურაზთან და ერთგულება განუცხადა. იმ უგუნურმა შფოთის თავმა, დაუდ ქართველის მხლებელი რამდენიმე ქართველი აზნაურის წაქეზებით, დახსენებული მეამბოხეების შეგულიანებით, არ მიაქცია ყურადღება იმას, რომ „რაც უნდა ძლიერი რქები ჰქონდეს ირემს, მას მაინც არ

* აკად. ლორნით: ყაბალას.

შეუძლია ტორი დაჰკრას მიქინვარე ლომს“, და ორი დღით ბატონო-
ზის სურვილით მოტყუებულნი, კახეთში ჩავიდა და მმართველობის ტახ-
ტზე დაჯდა. ქართველები მრავლად შეიკრიბნენ მის გარშემო. მან
დაუდბეგ ვეჟილი გაგზავნა ბექთაშ-ბეგ იუზბაშზე და ყორჩიებზე,
რომელნიც მცირერიცხოვანი იყვნენ. მათ (ყიზილბაშებმა) დაინახეს,
რომ ბრძოლა სასარგებლო არ იქნებოდა მათთვის და საქართველოდან
გაცლის მიზნით—„საყულო ხელში მისცეს (დანებდნენ) ქართველებს“. ის
გზადაკარგული ხალხი არ ჩაუფიქრდა იმას, თუ რა მოჰყვებოდა მათ
საქციელს და ავადმყოფი და შეუძლო იუზბაში, ყველა მის ამხანაგთან
ერთად დახოცეს.

დელუ-მელიქმაც შირვანელი მეამბოხეებით გაილაშქრა არემის
მმართველ მოჰამედ-ჰოსეინ სულთანზე, რომელიც იმად ედ-დინ შირ-
ვანელის შვილიშვილი და შაჰ-ყული ხალიფე ოპრდარ ზულ-ყადარის
ქალის შვილი იყო. როცა მოჰამედ-სულთანი თავისი უმეცრებისა და
ამპარტავნობის გამო ციხე-სიმაგრედან გამოვიდა და თავისი ოჯახისა
და საბარგულის შესახვედრად იდგა გაუფრთხილებლად, თავს დაესხ-
ნენ. მან თავისი მცირერიცხოვანი მხლებლებით მამაცურად იბრძოლა,
რამდენიც შეეძლო, და ყველამ ვაჟაკურად შესვა მოწამებრივი სიკვ-
დილის სასმელი. სულთნისა და ღაზიების ქონება და მოწყობილობა,
რომელიც ციხის გარეთ იყო, აჯანყებულებს ჩაუვარდა ხელში. ხსენ-
ებული ამბის შემდეგ სულთნის დანარჩენი მსახურნი, რაკი ნახეს,
რომ გასვლის გზა ჩაკეტილი იყო, ციხეში შეცვივდნენ, რათა რამდენიმე
დღე რომ მტრისაგან დაცული იქნებოდნენ, შეიძლება პირობისა
და პაემნის [დადებით] თავი ეხსნათ მოწინააღმდეგესთან ბრძოლისაგან
და რამე თავშესაფრისათვის მიეღწიათ. დელუ-მელიქი თავისი ხელ-
ქვეითებით არემს მივიდა და ციხის პირისპირ დადგა. ყუროღლუ ზულ-
ყადარის ღაზიები, რომელთაც ციხის დაცვის ძალა და შეძლება არ
გააჩნდათ, „განციფრების ზღვაში ჩაყვივდნენ“ და გამოსავალს ეძებ-
დნენ. [ამ დროს] ამბავი მიიღეს, ყიზილბაშთა ლაშქარი მოვიდა, [მეამ-
ბოხენი] შეშინებულნი აიყარნენ [და წავიდნენ]. ყუროღლუს ღაზიები
იმ საფრთხეს გადაურჩნენ და თავის გზაზე წავიდნენ.

ლაშქრის გამოგზავნის ამბავი ასე მოხდა: როცა [ხელმწიფის] დი-
დებულ ყურამდე ისტაჰანში მოაღწია თეიმურაზის კახეთში მისვლის
და შირვანში მღელვარების დაწყების ამბავმა და [ამასთანავე] გამო-
ირკვა, რომ წელს ოსმალეთის ლაშქარი საზღვარზე იზამთრებდა და
არა ჰქონდა განზრახვა [ირანზე] მოსვლისა, მისი უდიდებულესობის
დაახლოებული პირი ისფენდია-ბეგ უჩი-ბაში არაბგერლუ შაჰის მხლე-
ბელი მეთოფეების ერთი რაზმით მაღალი კარიდან იმ მხარეს გაგზავ-
ნეს და გამოიცა უავგუსტოესი ბრძანებულება: დივანბეგ-ბაში ალი-

ყული-ხან შამლუ წავიდეს თავრიზიდან ყარაბაღს და აზერბაიჯანის მთელი ლაშქარი, მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი და ყარაბაღის ამირები მას შეუერთდნენო. თანახმად ბრძანებისა, ისინი ალი-ყული-ხანის სარდლობით სასწრაფოდ გაემართნენ იმ მხარეს. ის და ისფენდიარ-ბეგი, როცა ერთმანეთს შეხვდნენ, დანიშნულ ადგილზე წავიდნენ. მისმა უდიდებულესობამ შაჰმა მოისურვა ზამთარი მაზანდერანში გაეტარებინა. ისფაჰანიდან იმ სამოთხისებურ ქვეყანაში გაემართა და იქ ლხენასა და ბედნიერებაში ატარებდა [დროს].

თბრობა თეიმურაზ-ხან ქართველის ბრძოლის შესახებ ალი-ყული-ხანთან და ყიზილბაშთა ჯართან ბაჰრანში და ყიზილბაშების დამარცხება ღვთის გონებამიუწვდომელი ჭეშმარიტების გზით

რადგანაც ქვეყნის საქმეების წარმატება და ადამიანის საკეთილდღეოდ მოქმედება ყოვლისშემძლე და მცირისა და დიდის შემქმნელი უფლის ხელშია, როცა ღვთის მიუწვდომელი განგება ჰოითხოვს ისეთს საქმეს, რომელიც ხორციელდება და რაღაც სანხეს გამოაჩენს, ბედის მბრძანებლებისა და განგების მომქმედთა მფარველობით სრულდება ხოლმე და ეპოქის ბრძენთა მეცადინეობით და გამოცდილი მმართველების რჩევა-თათბირით ის არ იცვლება და ხილული სამყაროს მხილველთ არ შეუძლიათ შეხედონ მას, თუ არა მორჩილებისა და თანხმობის თვალით. ამის სისწორის დამამტკიცებელია ბრძოლა ბედნიერ ლაშქართან (ყიზილბაშებთან) თეიმურაზ ქართველისა, რომელმაც უმეცრებისა და თავის თავზე დიდი წარმოდგენის გამო, თავხედობა გამოიჩინა და ბოლოს იმ ქვეყნის მთელი ხალხი დაღუპვისა და დაქცევის მორევში გადაჰყარა და თვითონ „მწუხარების უდაბნოში მოხეტიალედ და უვიცობის ქვეყანაში მაწანწალად გადაიქცა“, როგორც ეს მოთხრობილი იქნება თავის ადგილას.

ერთი სიტყვით, ალი-ყული-ხანი და ისფენდიარ-ბეგი, როგორც მოხსენიებული იყო, საქართველოზე წავიდნენ. ყორჩიების, ლოლამებისა და სხვათაგან შემდგარი აზერბაიჯანის ჯარი, რომელიც მათ უნდა გაჰყოლოდა, ცალ-ცალკე რაზმებად მოდიოდა და მათ უერთდებოდა. თხუთმეტი ათასამდე კაცი შეგროვდა. ჯერ მეთოფეები და ზოგი მოლაშქრენი არ მოსულიყვნენ, რომ [სარდლებმა] მიზანშეწონილად არ დაინახეს დაყოვნება და იმ ჯარით თბილისის გზით საქართველოში შევიდნენ. ყიზილბაშებმა ამიღწიეს არაქ-ჩაის (არაგვს), რომელიც კახეთისა და ქართლის საზღვარია და ბაში-აჩუკის გზაზეა, და იქ დაინახეს, რათა, თუ [თეიმურაზი] ბაში-აჩუკში წასვლას განიზრახავდა, ვერ გაევიდა იქ. ქართველების ერთი ჯგუფი, რომელიც შაჰისევენებად („შაჰის მეგობრებად“) აცხადებდა თავს, ძლევამოსილ მოლაშქრე-

ებს შეუერთდა და გარეგნულად ერთგულებას იჩენდა. მათ გამოიკვლიეს იმ ხალხის (თეიმურაზისა და მისი მხლებლების) გზები და გასასვლელები და ყველგან, სადაც მოსალოდნელი იყო, რომ ისინი გაივლიდნენ, საქმის მცოდნე მცველები დააყენეს გზების შესაკვრელად. გავზავნილ იქნენ გამოცდილი მზვერავები ყიზილბაშებიდან და ქართველებიდან, რომელნიც იცნობდნენ იმ მხარეს, რათა ყოველდღე და ყოველ წამს შეეტყოთ მოწინააღმდეგის მოძრაობა და ცნობა გამოეგზავნათ.

თეიმურაზმა გადაწყვიტა საომრად წამოსვლა და თავისი სადგომიდან დაიძრა ქართველთა ჯარის დიდი ხროვით, რომელიც მასთან შეკრებილიყო. ქართველების მძიერ მოწოდებულის ცრუ ცნობების გამო, დიდებულმა ამირებმა მისი მოძრაობა გაქცევად ჩათვალეს. სრულებით არ ჩანდა, რომ ის ყიზილბაშების ჯარისაკენ მოემართებოდა, ვიდრე ერთ ღამეს ქართველმა ყარაულებმა ცნობა არ მისცეს, საომრად წამოსული თეიმურაზი მოახლოვებულიყო. თუმცა იმ ხალხის სიტყვას არ დაეჯერებოდა, მაგრამ სიფრთხილისათვის დილით ადრე დიდებულმა ამირებმა და ბაჰრამსავით შურისმაძიებელმა მოლაშქრეებმა საქურველი და იარაღი აისხეს და ბანაკიდან გამოვიდნენ, რათა ბრძოლისათვის შესაფერისი ადგილი აერჩიათ. თუ ხსენებული ცნობა მართალი გამოდგებოდა, ბრძოლა მოხდებოდა, თუ არადა სხვა ადგილს შეარჩევდნენ, რომელიც უფრო შესაფერისი იქნებოდა გასაჩერებლად და იქ წავიდოდნენ. დიდხანს იდგნენ იქ და ელოდებოდნენ. მზვერავები და გზების მცველები მოვიდნენ და აუწყეს, სრულიად არაფერი ჩანსო. დიდი ხნის ლოდინის შემდეგ დაბრუნდნენ, ყველა თავის სადგომში ჩამოხდა და მოლაშქრენი წავიდ-წამოვიდნენ. უცებ გასმა მოწინააღმდეგის დოლის ხმა და ამბავი მოვიდა. აჰა, გამოჩნდა მტრის ლაშქარიო. ასე ცხადი გახდა, რომ ქართველებს, რომლებიც თავს „შაჰისევანებად“ აცხადებდნენ და გზას უჩვენებდნენ ციზილბაშებს, ღალატი და ცბიერობა ჩაედინათ და ის გზა, რომლითაც თეიმურაზი მოვიდა, არ ეჩვენებინათ.* ყიზილბაშმა მზვერავებმა კი ამ გზის შესახებ არაფერი იცოდნენ. ასეთი მდგომარეობა რომ შეიქნა, დიდებული ამირები და ძლევაშობილი მოლაშქრეები ისევ ამოტყდნენ და ბრძოლის ველზე მოვიდნენ. ყარაბაღის ბეგლარბეგი მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი ყაჯარი და მისი ხელქვეითნი წინამბრძოლებად იქნენ დანიშნული. ყარაბაღელ ამირთაგან ფეიქარ-სულთან იგირში დორთი და დელუ-მოჰამედი, შამს ად-დინლუს სულთანი დაინიშნენ ჩარხჩიების მამველად, რომელთაც თურქები „ბუქარ ქაჩი“¹¹¹“ს უძახიან. ჯარის მარჯვენა და მარცხენა ფრთები რამდენადაც შეიძლებოდა, ვაამაგრეს ბედნიერი ჯარით, მაგრამ დროის უქონლობისა და ჯარის

თავაზნეულობის გამო ლაშქრის რაზმების [მწკრივების] სასურველად გაწყობა ვერ მოხერხდა. ზოგი მოლაშქრე ჯერ ისევ ბანაკში იყო და ცხენზე არ შემჯდარიყო, რომ თეიმურაზმა თავისი ბრბოთი და ლაშქრით, რომელიც დაახლოებით ხუთი-ექვსი ათასი სრულად შეიარაღებული კაცისაგან შედგებოდა, მთელი თავისი ძალებით ჩარხჩიების რაზმს დაჰკრა. ჩარხჩიებმა ვერ გაუძლეს მათ დარტყმას და ვაიქცნენ. „ბუქარ ქაჩი“-ს ამირებმა ფეიქარ-სულთანმა და დელუ-მოჰამედმა ვერ მოახერხეს მიშველება და თითოეული მათგანი სხვა მხარეს გადარდა თავისი რაზმით. ქართველთა მახვილით და შუბით დაჰკრილი მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი, ყაჯართა ტომის რამდენიმე კაცთან ერთად, „დალუბების მიწაზე“ დაენარცხა და მოწამებრივი სიკვდილი მოიპოვა. ამ ამბავმა გააძინევა ურჯულო ქართველები და გული გაუტეხა ისლამის ლაშქარს. ქართველები ისევ მთელი ძალით გულადად თავს დაესხნენ [მოწინააღმდეგის] ცენტრს. მოჰამედ-ხანის მოკვლითა და ჩარხჩიების გაქცევით, შეშფოთებული ჯარის მარჯვენა და მარცხენა ფრთები დაიბნა ურჯულო და ჭეშმარიტ გზას აცდენილი ქართველების შემოტევისაგან. აზერბაიჯანის ლაშქარმა ზურგი უბრუნა ბრძოლის ველს და გაიქცა ისე, რომ იარაღისათვის ხელი არ მოუკიდა. ბედნიერა ჯარის მებრძოლთა ერთი რაზმი და შამლუს ტომი, რომელიც ალი-ყული-ხანის ხალხი იყო და მასთან იდგა ცენტრში, ამ ცენტრის ჯარის გაქცევის გამო აიშალა და წინააღმდეგობის გაწევა და ბრძოლა ვერ შესძლო. ქართველები ვისაც კი მისწვდებოდნენ, [მიწაზე] ანარცხებდნენ. ერთი სიტყვით, ცენტრის ლაშქარმაც ვერ შესძლო წინააღმდეგობის გაწევა და დამარცხდა. ყველა გარბოდა თავის საშველად. ალი-ყული-ხანმა და ისფენდიარ-ბეგმა, რომელნიც იშვიათი გულადი, მხნე და რაზმის წყობისა და ომის ცოდნის მხრივ გამოჩენილი მებრძოლები იყვნენ, იხილეს ლაშქრის გაფანტვა, წამით შეჩერდნენ ბრძოლის ველზე, რადგან თავის სახელს უფრთხილდებოდნენ, მაგრამ რაკი გაჩერება უსარგებლო იყო, ბრძოლის ველიდან გაბრუნდნენ და თბილისისაკენ წავიდნენ. ურჯულო ქართველები გულადების (ე. ი. ყიზილბაშების) სისხლმა გაათამამა და შურისძიების მახვილი იძვრეს ქარქაშიდან. ასეთი უბედურება დაემართა ისლამის ლაშქარს. ამ ბრძოლაში ბევრი იქნა განდიდებული და ამაღლებული მოწამებრივი სიკვდილით.

თეიმურაზი, რომელიც „დამთვრალი იყო დაუდევრობისა და უმეცრების ღვინით“, ამ გამარჯვებით გახარებული და გამხიარებული, ყიზილბაშთა ბანაკში მივიდა და ალი-ყული-ხანის კარავთან ჩამოხდა. მან ყიზილბაშთა ამირების და დიდებულების კარგები ქართველ დიდებულებს და წარჩინებულებს დაურიგა. ისლამის ჯარის ქონება და ავლა-დიდება ურჯულო [ქართველთა] ბატონებს ხვდა წილად.

[მაგრამ] იმას ვერ მიხვდა [თეიმურაზი], რომ რაც უნდა მალლა აფრი-
დეს წერო ბასრისკარტიანი, ის მაინც ვერ გადაურჩება ცის უმაღლეს
სფეროში მფრინავი შევარდნის კლანჭებს. იმ გაბედულების და თავ-
ხედობის გამო, რომელიც მან გამოიჩინა, ბოლოს ის დასჯილ იქნა
ძლევაგამოსილი ხელმწიფისაგან და მისი წინაპრების ამდენი წლის აღ-
გილი და სადგომი გავერანდა და მათი ქვეყანა ქარს მიეცა. ამის გან-
მარტება-აღწერა ქვემოთ იწერება.

ერთი სიტყვით, თავგზააბნეულმა ალი-ყული-ხან ისფენდიარ-
ბეგმა და დანარჩენმა ამირებმა ბოლოს მიაღწიეს თბილისის ციხეს,
სადაც მათი გაფანტული ლაშქარიც მოგროვდა. ჯარის ცნობილი პი-
რებიდან და ამირებიდან მოკლულ იქნენ მოჰამედ-ხან ზიად ოღლი, გი-
ლანის ქოჰდამის მმართველი ჰოსეინ-ხან გილანელი და იადგარ ალი-
სულთნის შვილი ჰოსეინ-ყული-ბეგი, თალიშის იუზბაში. ისპაყ სულ-
თან მირ სუფი დაიჭრა. ქასგარის მმართველი მურთაზა-ყული-ხან ქას-
გარელი, რომელიც თავისი რაზმით ბრძოლის ველის ერთ მხარეზე იდ-
გა, როცა ქართველთა ლაშქარმა ჩაიარა, უკნიდან მიუხედა მას, ორმოცი
თუ ორმოცდაათი ქვეითი მოჰკლა, [შემდეგ] ამირებს გაჰყვა უკან და
თბილისს მიაღწია. ალი-ყული-ხანმა მიზანშეწონილად არ სცნო თბი-
ლისში დარჩენა, ციხე მოჰამედ-ხანის შვილს მურშიდ-ყული-ბეგს, ყა-
ჯართა ლაზიებს და მეთოფეების რაზმს ჩააბარა, თვითონ განჯას მივი-
და და ციხის დანგრეულ სახლებში დადგა. იქ აპირებდა საზამთროდ
გაჩერებას. მან საქმის ნამდვილი მდგომარეობა [შაჰის] დიდებულნი კა-
რის მსახურთ მოახსენა. თუმცა [შაჰის] უკეთილშობილესი ცეცხლო-
ვანი ბუნება ამ საშინელ ამბავზე დამწველი ცეცხლივით და ზღვასა-
ვით მღელვარე და მქუხარე შეიქნა, მაგრამ, რადგანაც დიდად მომთმენა
იყო, შემწყნარებლობა გამოიჩინა და წყალობისა და ალერსის გამომზა-
ტველი სიგელი გაუგზავნა ალი-ყული-ხანს და ამირებს, [რომელშიაც]
წერდა: „მხედრობისა და ომის წესი მარადეჟამს ასეთია, რომ დამარცხე-
ბა და გამარჯვება ერთმანეთს ახლოს სდევნენ. ნუ დაღონდებით იმ მარ-
ცხის გამო, რომელიც ისლამის ჯარს ეწია განგების ძალით, და ელო-
დეთ ბედნიერი ამალის (შაჰის) მოსვლას, რომელიც აი, უკვე გამო-
ემართა მავ მხარეს. ღვთის შეწევნითა და ისლამის ძალით მალე აღი-
მართება შურისძიების ქარქაშიდან ქრიზოლითის მსგავსად [მოეღვა-
რე] ბასრი ხმალი იმ ურჯულოთა დასასჯელად“.

ხელმწიფის წყალობამ დაამშვიდა მათი (დამარცხებული ამირე-
ბის) აღელვებული სული და განჯის საზამთრო ბინაზე დარცხვენილი
და უმწეონი იმყოფებოდნენ, როცა იმ ქვეყანაში ხმამაღლა გაისმა
ძლევაგამოსილი და ბრწყინვალე დროშების საკრავების ხმა და ცამდე

ამაღლდა ქვეყნის დამპყრობელი აღმები. ეს გადმოცემული იქნება, თუ ღმერთმა ინება, მომავალი წლის დასაწყისის ამბებში.

დასაწყისი ნიანგის თურქული უავგუსტოესი, კურთხეული წლისა, რომელიც შეესატყვისება 1025 (1616) წელს და რომლითაც დასრულდა ერთი ბედნიერი ეპოქა მისი უავგუსტოესობის უწმინდესი გამეფებიდან.

მისი უდიდებულესობის გალაშქრება საღვთო ომით საქართველოზე და იმ ურჯულოების დასჯა

რადგანაც ღვთის განგებით გადაწყვეტილი იყო კახეთის ველაიეთის დანგრევა, იქაურ ურწმუნოთა გაწყვეტა და ისლამის გამშვენირება, იმ ურჯულოთა ასი ათასზე მეტი ქალისა და ბავშვის გამოყვანა რჯულისათვის მებრძოლი, ქვეყნის დამპყრობელი ხელმწიფის, ეს იგი მისი უდიდებულესობის, ღვთის ჩრდილის დიდებული შაჰის ყურადღების და მახვილის წყალობით, ამიტომ ბედკრულმა თეიმურაზმა, ბედის შემობრუნების გამო, ყველაფერი გააკეთა თავისი უბედურების და იმ საწყალი ხალხის დახოცვისა და დარბევისათვის და, როგორც მოხსენიებული იყო, გაბედა ყიზილბაშთა ბედნიერ ლაშქართან შებრძოლება. როცა ამ ამბავმა მიადწია მაზანდარანში [შაჰის] უწმინდეს გონებას, ხელმწიფის კეთილშობილური აღტყინების ალი და მისი მძვინვარების ცეცხლი ისეთი ავარდა, რომ ყოველი მისი ნაპერწკალი ქვეყნიერების დამწველი მეხი იყო. ამიტომ [შაჰმა] მტკიცედ გადასწყვეტა საქართველოზე გალაშქრება და იქაურ ურჯულოთა დაქცევა, რომელთაც გაბედეს მუსლიმანების დახოცვა. გამოვიდა უმაღლესი ბრძანებულება, რომ დიდებული ამირები და ძლევამოსილი მეომრები საჩქაროდ და სწრაფად წასულიყვნენ საქართველოსაკენ და მზად ყოფილიყვნენ იმ ქვეყნის ურწმუნოებთან საღვთო ომისათვის. რამდენივე ათასი მარჯვე მსროლელი ისფაჰანელი და ერაყის სხვა ადგილების მეთოფეები დანიშნულ იქნენ, რათა დაძახებისთანავე შაჰის ძლევამოსილ ამაღლს შეერთებოდნენ. და რადგანაც ქართველი ბატონიშვილების თანყოლა მიზანშეწონილი არ იყო სახელმწიფო ინტერესებისათვის, ამიტომ ლუარსაბი ასთარაბადში, ხოლო ისა-ხანი დემავენდში გაგზავნეს, რათა უავგუსტოესი ამაღლის დაბრუნებამდე იქ ყოფილიყვნენ და იქაურ მმართველებს თვალი სჭეროდათ მათზე.

[შაჰი] ბედნიერ საათს დაიძრა სამოთხისებური სიხარულის ქალაქ ფარაჰაბადიდან გილანზე გავლით და ზღვის ნაპირს გაყვა. ზღვა ლაშქრისა, როგორც ლურჯი ზღვა, ყოველი მხრიდან აღელდა და ყოველ გაჩერებაზე გამარჯვებით მოსილ ამაღლს უერთდებოდნენ ძლევამოსილი მეომრების რაზმები...

განჯის მიდამოებში ძლევამოსილ დროშებს მიეგებნენ ალი-ყული-
ხანი და ამირები და განდიდებულ იქნენ [შაჰის] უზანგის კოცნის ბედ-
ნიერებით. ფირ-ბუდაყ-ხან ფორნაქი და მისი მსლბელი ამირები, რომ-
ლებიც მოსული იყვნენ სამეფო ქალაქ თავრიზიდან, გაუშვეს, რათა
დაბრუნებულიყვნენ თავრიზში და იქაური საზღვრის ამბები და მდგო-
მარეობა სცოდნოდათ. ქერმანის მმართველი განჯ-ალი-ხანიც გაუშვეს,
რათა თავისი ლაშქრით თავრიზში წასულიყო და ფირ ბუდაყ-ხანის და
ამირების მასშველად ყოფილიყო [იქ]. როცა იუპიტერივით მტკიცე სა-
ფუძვლის მქონე ამაღლა შაჰისა თბილისში დადგა, მან (შაჰმა) ხელმ-
წიფური წყალობით დააჯილდოვა ბაგრატი-მირზა-ხანი, ლუარსაბ-ხანას
ძის დაუდ-ხანის შვილი, რომელსაც სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის
(თაჰმასბის) დროს ისლამი მიეღო, ხანის კეთილშობილი ტიტულისა და
„ბიძის“ საპატიო წოდებულების ბოძებით განადიდა და ქართლის ვე-
ლაიეთის მმართველობა უწყალობა. იქიდან ბანაკი კახეთში იქნა გადა-
ტანილი.

თეიმურაზმა რომ ურუმთა სარდლის და ჯარის საზამთროდ დი-
არბექრში დგომის ამბავი შეიტყო, არ ეგონა, რომ ყიზილბაშთა ლაშ-
ქარი წელს შეძლებდა საქართველოზე წამოსვლას, [ახლა კი], როცა
გაიგო მისი უავგუსტოესობის გამოლაშქრება, შეშფოთებული, თავზარ-
დაცემული და სრულიად სასოწარკვეთილი გამოეთხოვა საქართველოს
და [მსლბელთა] მცირე რიცხვით ბაში-აჩუკის მხარეს გაიქცა. ქართვე-
ლებისათვის მეორედ მოსვლის დღე დადგა...

მისმა უდიდებულესობამ ძლევამოსილი ლაშქარი რამდენიმე ჯგუ-
ფად გაჰყო; ყოველი ჯგუფი ცალკე მხარეს გაგზავნეს თითო სახელო-
ვანი ამირის მეთაურობით. შირვანის ბეგლარბეგს იუსუფ-ხანს ებრძანა,
რომ იმ მხრიდან წამოსულიყო თავისი ამირებით საქართველოზე.
ურდო (მთავარი ჯარი), „რომლის სარბიელი მსოფლიო არის“, სხვა
მხრიდან დაძრულიყო თავისი მძლეველი რაზმით. ქართველების სამ-
ყოფელთ ოთხივე მხრივ შემორტყმოდნენ, ნადირივით შუაში მოექციათ
და ვისაც კი მისწვდებოდნენ, ისლამის ხალხთან მემომარი მათი ურჯუ-
ლო მამაკაცები საღვთო ომის ელვარე მახვილით დაეხოცათ. იმ ურჯუ-
ლოთაგან არც ერთი ცოცხალი არ გაეშვათ, ქალები და ბავშვები ტყვედ
წამოეყვანათ, ხოლო საქონელი და ქონება, რაც ხელში ჩაუვარდებო-
დათ, მუსლიმანთა და ღაზიების დავლა იქნებოდა.

ქართველებმა დაინახეს, რომ ყოველ მხრივ გარსემორტყმული
იყვნენ, როგორც თევზები უბედურების ბადეში, შეძრწუნდნენ, ჯგუფ-
ჯგუფად უღრან ტყეებზე მიაშურეს და მაგარ ადგილებში წავიდნენ,
რომელთაც ერთზე მეტი [მისასვლელი] გზა არ ჰქონდა. ყველგან, ყვე-
ლა მხარეს და კიდეს, სადაც კი გაისვლებოდა, ხანდაკები ამოთხარეს

და წყლით აავსეს, ის ადგილები კი, რომელთაც თურქები სიღნაყს¹² უძახიან, გაამაგრეს. მეომრები და მოსახლეობა თავისი სახლეთლითა და ქონებით, რაც ებადათ, სიღნაყებში შევიდნენ. ყველანი საომარი საჭურველით და იარაღით სიღნაყებში დადგნენ და თავის დაცვა დაიწყეს. რაკი სიღნაყების უმრავლესობა მდინარე ყანაყის (ალაზნის) გაღმა მხარეს მდებარეობდა და იმ დღეებში, გაზაფხულზე, განუწყვეტელი წვიმების გამო, მდინარე ყანაყი აბობოქრებული იყო და მასზე გადასვლა, თუ არა გემით ან ნავით, შეუძლებელი ხდებოდა, ხოლო ქართველებს გადაემალათ ყველა გემი და ნავი, ამიტომ [შაჰმა] საბარგული აქეთა ნაპირზე დასტოვა, ბედირ-ხან ზულ-ყადარ მოჰრდარი ორდუბეგად და ქალბ-ალი-ბეგ შამლუ სოჰბათისაული უავგუსტოესი ჩარდახის მცველად დააყენა და მამაცი ლაშქრით, მსუბუქად, იმ დიჯლას (ტიგროსის) მსგავს წყალს მიადგა და მშვიდობით გადავიდა [მასზე]. ნავებისა და გემების უქონლობის გამო ძლევამოსილ ჯარს ბევრი გაჰქირვება შეხვდა [ამ გადასვლის დროს] ბევრი ცხენი და ჯორი და ურიცხვი აქლემი „წყლის გზით არარაობის საძოვრებზე წავიდა“. ერთი სიტყვით, ძლევამოსილი ლაშქარი რაზმ-რაზმად და ჯგუფ-ჯგუფად ტყეებსა და ტევრებში შევიდა. რომელ სიღნაყსაც კი მიაღწევდნენ, მამაცობისა და გულადობის მკლავის ძალით აქცევდნენ. ყოველდღე უდგენდნენ მისი უავგუსტოესობის მხერას მოკლული ქართველების თავებს და ტყვეებს.

იუზბაშ ჰოსეინ-ბეგ შამს ად-დინლუ ზულ-ყადარს, რომელიც ყორჩიებისა და [სხვა] სახელოვანი მებრძოლების რაზმით ტყესა და ტევრში შეიჭრა, ყორჩიბაშმა¹³ ქართველი ქრისტიანების მოძებნა უბრძანა. მათ მიაღწიეს დიდ სიღნაყს, რომელშიც დაახლოებით ათი ათასი ქართველი ოჯახი, ბევრი მეომარი და გულადი მებრძოლი იდგა. იმ ციხესავით მაგარ ადგილს ერტყა წყლით სავსე ხანდაკი, რომელსაც მხოლოდ ერთი ვიწრო გზა ჰქონდა [მისასვლელი] წყალზე გადებული ძელით. მისი (ჰოსეინ-ბეგის) მსლებელი ყორჩიების, დოლამებისა და მეთოფეების ერთი რაზმი, საჯრთო რიცხვით სამასი-ოთხასი კაცი, ქვეითად შევიდა იმ ვიწრო გზით სიღნაყში ისე; რომ [წინასწარ] არ გაიგო გარემოება და რიცხვი მტრისა, არ განსჭვრიტა „სიფრთხილის თვალთ“ და არ გამოიკვლია მისი ავი და კარგი. ცხენები გარეთ დასტოვეს და სრულიად დაუდევრად და უდარდელად გაიბნენ სხვადასხვა მხარეს ნადავლისა და ტყვეების საშოვნელად. ქართველმა ჯარმა, რომ ეს გაიგო, იარაღით აღჭურვილი მოვიდა რაზმებად. ჰოსეინ-ბეგმა შეიტყო ურჯულთა საბრძოლველად შემოტევის ამბავი, [მაგრამ] დააგვიანა წასვლა ან მამველი რაზმის გაგზავნა. ქართველების ერთი ჯგუფი ზურგში მოექცა დაზიებს და გზა, რომლითაც ყიზილ-

ბაშები გადმოვიდნენ, ჩაანგრია, ყოველი მხრიდან შეუტია მათ და ბრძოლა დაიწყო. ყიზილბაშმა ლაზიებმა და მეთოფეებმა, რომელთა რაზმები გაბნეული იყო სხვადასხვა ადგილას, ვერ მოახერხეს ერთად თავის მოყრა. სანამ ერთი ისარი მაინც ჰქონდათ კაპარჭში, ან ტყვიან-წამალი გააჩნდათ, იბრძოდნენ, შემდეგ კი, როცა საქურველი გამო-ელიათ, იძლივნენ ქართველების შემოტევისაგან და გაიქცნენ ყველანი. რაკი გზა (ხიდი) დანგრეული იყო, სხვა გზა ვერ მონახეს, რომ სამშვი-დობოს გასულიყვნენ. გზების შეკვრის გამო გარეთ მყოფთაგანაც ვერ მოაღწია მათთან შევლამ. ღვთის განგებით ისინი განწირული შეიქნენ მოწამებრივი სიკვდილისათვის. უმრავლესობა მოწამეობით იქნა გან-დიდებული. რამდენიმე კაცი, დაჭრილი და დაკოდილი, წყალში გადა-ვარდა და გავიდა იქიდან.

ამ ამბავმა საშინლად განარისხა შაჰი. ჯერ მან ჰოსეინ-ბეგ იუზბაში მოითხოვა, სამართალში მისცა, განკიცხა და უთხრა: „შენ სიღნაყებთან სამრად არ ყოფილხარ გაგზავნილი. როცა სიღნაყს მიადექი, როგორც მეომარს მოეთხოვება, უნდა გამოგერკვია, სიმრავლე თუ სიმცირე იქ მყოფი ხალხისა, შესასვლელი და გამოსასვლელი გზები და თავ-სებურება იმ სიღნაყისა; უნდა გეცნობებინა ეს შენი უფროსისათვის, რომელმაც დაგნიშნა ამ საქმეზე, და შემდეგ გემოქმედნა ისე, როგორც ნაბრძანები გქონდა. რად გაუშვი თვითნებურად მთელი რაზმი უმეთა-უროდ მტრის სიღნაყში ისე, რომ არ გაგიგია მისი მდგომარეობა, როდ-ენობა და უკან გამოსასვლელი გზა? და თუ შენი ნებართვის გარეშე ჩაიღინეს ეს დაუდევრობა, შენ უნდა გეზრუნა მათ დაცვაზე, რამდენი-მე ადგილას უნდა მოგეწყო გამოსასვლელი და რაზმი უნდა გავეგზავ-ნა მათ დასაცავად, თვითონ კი დანარჩენი ლაშქრით უნდა შექრილი-ყავ სიღნაყში; როგორც წესი და რიგია, საბრძოლველად უნდა აგენ-თო მეომრები, რომ შენგან გულგამაგრებულთ ეომათ და, თუ ბრძოლა ნიზანშეწონილი არ იქნებოდა და საქირო გახდებოდა [სიღნაყიდან] უკან გამოსვლა, მაშინ გასასვლელად მოწყობილი გზებით შეიძლებო-და უვნებლად უკან დახევა“. იუზბაშის ის იყო უნდოდა თავი ემართ-ლებინა. მაგრამ სამხედრო საქმის [ხასიათის] და წინდახედულებისა და სიფრთხილის თვალსაზრისით ეს შეპასუხება უარყოფილ იქნა. „დას-ჯის შეპნემ“ (პოლიციის უფროსმა) არ ალაპარაკა. [ისეთი] ტანჯვით და უპატიურობით იქნა სიკვდილით დასჯილი, რომ ნურავის ენახოს ასე-თი. მისი გვამი მთელს ბანაკში და ლაშქარში დაატარეს სხვების ჭკუისა სასწავლებლად, რომ ასეთს საფრთხილო საქმეში აწავის გამოეჩინა დაუდევრობა. მისი დასჯის შემდეგ, შაჰის დაახლოებული პირი ყარ-

ჩილაი-ბეგი გაგზავნეს ძღვევამოსილი მეომრების მრავალრიცხოვანი რაზმით იმ სიღნაყზე. ის წავიდა და, როგორც მისმა უდიდებულესობამ დაარბია, ის მხარეები და კიდეები დაზვერა. რამდენიმე ადგილი, რომელიც გზად გამოდგებოდა, ხეს მაგარი ძელებით გამართა და ლაზიები სათანადო წესისამებრ სიღნაყში შეგზავნა..

ქართველებმა რამდენიმე ადგილზე ჯებირი შექრეს ციხე-სიმაგრესავით და ჯებირებს მოფარებული იბრძოდნენ. ყარჩილაი-ბეგმა დაუშალა ლაზიებს ჯებირებთან ბრძოლა. ზარბაზანი მოიტანეს ბანაკიდან და მეზარბაზნებმა თითო-თითოდ დაანგრირეს ჯებირები ზარბაზნის ცემით. ლაზიებმა დაიწყეს ბრძოლა. იმ დღეს ქართველებმა გულადად იომეს, მაგრამ ბოლოს, ბრძოლისა და ჰილილისაგან დაღლილებმა ბრძოლა დასტოვეს და „თავის გადარჩენის საშუალება ეძიეს“. როცა იმ ურჯულოთა გულზე უფრო ბნელი ღამის წყვილი ჩამოწვა, ლაზიებმაც ხელი უშვეს ბრძოლას, ერთ ადგილას შეგროვდნენ და სადარაჯოზე დადგნენ.

სიღნაყში მყოფმა დაახლოებით ოთხას-ხუთასმა მეომარმა, რომელთაც საჯდომი ან სასაპალნე ცხენი ჰყავდათ, ზოგმა მარტოდ-მარტო, ზოგმაც ცხენის გავაზე შემოსმული ოჯახით, სიღნაყის უკან გზა მოქებნა და დაღესტნის მთების კალთებისაკენ გაიქცა. დანარჩენმა ხალხმა, ვინც ადგილზე რჩებოდა, მეორე დღეს ნახა, რომ ვერ გაუძლებდა ძღვევამოსილი ლაშქრის შემოტევას და სხვადასხვა მხარეს დაიფანტა. ისინი შეხვდნენ ყიზილბაშთა ერთ რაზმს, რომელთაც მოეცვათ მთა და ველი, ტყე და ტევრი. მამაკაცები ყველანი კრიალა ხმლის ლუქმა შეიქნენ, ქალები და ბავშვები დამამცირებელ მონობაში ჩაცვივდნენ („მონობის დამცირებით იქნენ შეპყრობილი“). ძღვევამოსილ ლაშქარს მრავალი დავლა ჩაუვარდა ხელთ იმ სიღნაყში. ასევე, სადაც კი [სხვა] სიღნაყი იყო, ღვთის დახმარებითა და ხელმწიფის მარადი იღბლის ძალით, ისლამის ძლიერი ხელით და მუსლიმანთა მკლავის ძალით ყველა დაღეწეს და მიწასთან გაასწორეს. გაქცეულების უმრავლესობა აგრეთვე შეპყრობილ იქნა ტევრებში და „ვაჟაკთა დამანარცხებული სიკვდილის ღვინით გაბრუებული გახდა მკვდრეთით აღდგომამდე“.

ერთი სიტყვით, უავგუსტოესი ამალა (ე. ი. შაჰი) ოცი დღე დარჩა მდინარე ყანაყის იმ მხარეზე და სარწმუნოებისათვის მებრძოლი ძღვევამოსილი მეომრები ურჯულოების ხოცვა-ჟლეტით იყვნენ დასაქმებული. იუსუფ-ხანი და შირვანელი ამირები, რომლებიც საქართველოს აღმოსავლეთით ზაგემის მხრიდან მოდიოდნენ, ასევე იქცეოდნენ. ერთხელ მდინარის ნაპირზე იყვნენ ჩამომხდარი, რომ ზაგემელი ქრისტიანები, რომლებიც ღირსეულ ხალხად არიან ცნობილი, მრავალრიცხოვან [ხროვად] შეგროვილი შირვანის ჯართან საბრძოლველად გა-

მოქანებულიყვნენ. შირვანის ლაშქრის მეომრებმაც“ მამაცობის ფეხი გულადობის ასპარეზზე შესდგეს“. დიდი ბრძოლა გაიმართა. ისლამის ხალხს ღვთის დახმარება მოევლინა, ის ხალხი დამარცხდა და ბევრი მათგანი დაიღუპა საღვთო ომის მახვილისაგან. მცირედი რიცხვი ათასი გაჭირვებით და უბედურებით [გადარჩენილი] აქეთ-იქით გაიფანტა. ღაზიებმა მათი საცხოვრებლები დააქციეს და ქალაქ ზაგემში კვალიც კი არ დატოვეს მოსახლეობისა. ასე მოხდა მთელ კახეთში. რაც თეიმურაზის ბედკრული უწყსობისა და ურჩობისაგან ხოცვა და რბევა, ძარცვა, ტყვევნა და ნგრევა ქვეყნისა და გავერანება სახლებისა და საცხოვრებლებისა კახეთის ქრისტიანებს თავს დაატყდათ, არ გავიწყობია ისლამის გაჩენის დროიდან აქამდე, რომ ასეთი რამ ისლამის ქვეყნების რომელიმე ხელმწიფისაგან მოსვლოდეთ მათ და მათი მამული ასე აოხრებულიყო. მოკლულთა რიცხვი სამოც-სამოცდაათ ათასს სჭარბობდა. ზოლენიას სილამაზის მქონე ლამაზი ქალწულები, უწვერული, იოსებ მშვენიერის] დაწვებიანი, ხალებით დამშვენებული [ვაეები] და სხვანი და ბავშვები, რომლებიც გატარებულ იქნენ მისი უაგვუსტოესობის წინაშე, ასი ათასზე მეტი იქნა აღწერილი. მაგრამ ამ სტრიქონების დამწერის აზრით, ოცდაათი ათასი კიდევ სხვა კუთხესა და კიდეში იქნა ტყვედ დაჭერილი, რომლებიც დროის უქონლობის გამო არ ყოფილან აღრიცხული.

ახლა, ეს ამბავი რომ მოხდა, ხელმწიფის რისხვა დაცხრა და ნოვრუზიდან სამი თვე გავიდა, ხოლო ოსმალეთის სარდალი მუშის ველზე იდგა და ჯარსა და იარაღს აგროვებდა სალაშქროდ. საქართველოში მეტხანს გაჩერება სახელმწიფო [თვალსაზრისით] სასარგებლოდ ვერ მიიჩნია [შაჰმა] და უკან გაბრუნდა. ის მარდანყუმის (მარტყოფის?) გზით ქართლს მივიდა. რამდენიმე დღით ქალაქ თბილისში დადგა და ციხის მოწესრიგებას და ბაგრატ-ხანის საქმეების მოგვარებას შეუდგა. იქიდან აიყარა, აჰსანაბადის გზით მეიდანჩუყის საზაფხულო ბინებზე ავიდა, ხოლო იქიდან გოჭჩის ტბაზე მიბრძანდა. სამი თვე, სანამ ოსმალეთის ჯარი [სალაქროდ] დაიძრებოდა, ძღვევამოსილი ლაშქარი [ციხილბაშებისა] ხსენებულ იალაღებზე იყო დაბანაკებული. [ოსმალეთის] სარდლის მოსვლისა და ამ დროის განმავლობაში მომხდარი ამბების აღწერა იბლისს შეწევნაზეა დამოკიდებული.

რადგანაც იმ თავხედობისა და უზრდელობის გამო, რომელიც უეცრად თეიმურაზმა და გზააბნეულმა კახელებმა გამოიჩინეს, შაჰის გულმოდგინეობამ და კეთილშობილურმა აღტყინებამ მოითხოვა, რომ იმ ველაიეთის ურჯულოები ისე დაესაჯა შურისძიების მახვილით, რომ იმ მხარეში მცხოვრებნი და „ნედლი და ხმელი“ (ე. ი. ყველაფერი) განკითხვის დღის რისხვის ცეცხლით ისე დაეწვა, რომ შენებულებისაგან და „უტყვისა და მეტყველისაგან“ (ე. ი. ცოცხალი არსებისაგან) აკალიც არ დარჩენილიყო. წლის დასაწყისში, როცა ქვეყნის დამპყრობელი დროშები იმ მხარისაკენ დაიძრნენ, იმ ქვეყნის მთელი ხალხი ისეთ ხოცვა-ჟლეტის ტყვევანას და ნგრევას მიეცა, რომ იმ ველაიეთზე გამართლდა სიტყვები: „არ არის სახლში, მის ვარდა, არავინ“. ჯერ კიდევ არ დამცხრალიყო შაჰის განრისხების ცეცხლი, რომ მას ესმა. დელუ-მელიქ შირვანელი, დაუდ ქართველი და თამაზ ქიზიყელი** მისულან კახეთში, მოუგროვებიათ ყოველი მხრიდან გაფანტული ქართველი მეომრები და გლეხები და ყველა გავერანებულ ადგილში რამდენიმე დარბეული და გაბნეული ოჯახი დასახლებულაო. ამიტომ მათ წინააღმდეგ გაგზავნეს ყორჩიების, ლოლამების და მეთოფეების რაზმი ისა-ხან ყორჩიბაშის მეთაურობით. ძლევაშოსილი ლაშქარი იმ ბედკრულთა საცხოვრებელ ადგილებში შევიდა, ჯერ ქიზიყის ველაიეთი გაწმინდა; მამაკაცები კრიალა ხმლის ლუკმად იქცეოდნენ და ქალები და ბავშვები ძლევაშოსილი ღაზიების ტყვეები ხდებოდნენ. როცა გაიგეს დაუდის და მისი ამხანაგების ადგილსამყოფელი, მათ წინააღმდეგ გაემართნენ სასწრაფოდ. თოვლით დაფარული გზა ხშირ ტყეებსა და ტევრებში ძნელად სავალი იყო და ამიტომ დიდი გაჭირვებით მიაღწიეს იმ ბედშავთა სადგომებს. მათ ლაშქრის მოსვლამდე ერთი წუთით ადრე გაიგეს ეს, დაჰყარეს ბარგი და ბარხანა, თავისი მცირერიცხოვანი ჯალაბი ცხენებზე უკან შემოისვეს და თოვლით სავსე ვიწრო გზით დაღესტნისაკენ გაიქცნენ მთებში. ჯერ კიდევ მოჩანდა [შორს] მათი ჩრდილები, რომ [შაჰის] მოწინავე რაზმებმა მიაღწიეს მათ სადგომებს. [ციხილბაშებმა] არ მიატოვეს დევნა და მივიდნენ ისეთს ადგილს, სადაც თოვლში გზის სივიწროვის გამო თითო-თითოს უნდა გაევიღო. რადგან ორი ცხენოსნის ერთად გავლა არავითარ შემთხვევაში არ შე-

* საქ. მუზეუმის ხელნაწერში ეს თავი დასათაურებულია ასე: ذکر لشکر

فرستادن بر سر بقعه گرجیان کاخ و انولایت را از صامت و باطوق پرداختن
 დარჩენილ კახელებზე ლაშქრის გაგზავნის და იმ ქვეყნის უტყვისა და მეტყველის მოსპობის აღწერა.

** ა. დარჩნით: Tahmasp Kuli Beg Kisiky.

ჩაძლებოდა. ბევრმა ქართველმა ცხენები ზედ მჯდარი თავისი ცოლ-შვილით წინ გაირეკა და თვითონ ქვეითად მბრძოლი, ათასი უბედურებით, თოვლში, თითო და ორ-ორი კაცი მიიწვედა წინ. ფეი-ქარ-სულთან იგირობი დორთის ძმა ჰასან-ალი-ბეგი, რომელმაც წინ გაუსწრო მღვეარს, თოფის ტყვიით [განგმირული] დაეცა ძირს. მის შემდეგ იუზბაშმა ბექთარ-ბეგ ივოლიმ, აბულ-ყასემ-ბეგ აბდარაშის შვილმა მამაცურად გააჭენა წინ ცხენი. ის ისარს ესროდა ურჯულოებს, რომ თოფი მოხვდა გულში და გადმოვარდა [ცხენიდან]. მის უკან მორ თათაჰ მინბაში ისფაჰანელი მიდიოდა, ბექთარ-ბეგის ცხენი დაიჭირა და მოაჯდა ზედ. მასაც იქვე თოფი მოხვდა, დაჭრა და ბანაკში დაბრუნების შემდეგ გარდაიცვალა.

რადგანაც მცირერიცხოვანი [მტრის] ასე დევნა იწვევდა კარგი ვაეკაცების დაკარგვას და მზეც ჩადიოდა და დამდებოდა, უკან გამობრუნდნენ. ამჯერად ის რამდენიმე განდევნილი მეამბოხე გადაურჩა სიკვდილის კლანჭებს, მაგრამ ამ ლაშქრობის დროს ათი ათასამდე კარგი ვაეკაცი, რჩეული ქართველი, რომელთაც პირველად თავი დაიცვეს და ტყვედ არ ჩაცვენილან, ახლა ძლიერი სიცივისა და დიდი თოვლის გამო, რომლითაც დაფარული იყო გზები, მოძრაობისა და გაქცევის ძალა რომ ვერ მოიკრიფეს, ხელში ჩაუვარდა [მტერს]. ძღვევამოსილ ჯარს მრავალი დავლა ერგო წილად და ნადავლით დატვირთული უგნებლად დაბრუნდა უკან.

ქართველი მოსახლეობიდან იმ მხარეში აღარავინ დარჩა. რადგანაც ხსენებულ საქართველოს ჩრდილოეთის მხრით დაღესტანი ეკვრის, დაღესტნის ხალხი მუდამ ჩამოდიოდა იქ საყაჩაღოდ და ტყვეები მიჰყავდა. ახლა, როცა ის ქვეყანა (კახეთი) ასეთი დაუძლურებული გახდა და დამცველი აღარ ჰყავდა, წინანდელზე უფრო მეტი ჩამოდიოდა და ტყვეებს ეძებდა [მოსატაცებლად]. თუ ცოტა ვინმე იყო დარჩენილი სხვადასხვა კუთხეში ტყეებსა და ჯაგებში, ისინი დაღესტნის ლეკების შიშით დიდოეთში, ბაში-აჩუკში და ქართლში გადაცვიდნენ. მოკლედ, მოსახლეობის სუნიც კი არსად იყო დარჩენილი იმ ველაიეთში და თეიმურაზის უგუნურებისა და უმეცრების გამო, ისეთი ქვეყანა, რომელიც ყოველწლივ ურიცხვ სარგებელს და შემოსავალს იძლეოდა, დაინგრა და მიწასთან იქნა გასწორებული.

ენისელები¹¹⁴ ტომის ერთი ჯგუფი და გუნდი ქართველებისა, რომლებიც ზაგემსა და იმ სანახებში იმყოფებოდნენ, რიცხვით ორისამი ათასი ოჯახი, დახოცვისა და დატყვევება-დარბევის შიშით, გადასახლებაზე დათანხმდა და „უგნებლობის სახლში“—მაზანდარანში წასვლა განიზრახა. [შაჰის] გარღვეული ბრძანების თანახმად, მათი შე-

ვიწროება შეწყვიტეს და ისინი იმ მხარეს წავიდნენ, მშვიდობით მი-
აღწიეს ფარაპაბადს და იქ დადგნენ.

ს ხ ე ა ა მ ბ ე ბ ი: როცა [შაჰის] დიდებულ სმენამდე მოაღწია-
[ამბავმა], რომ დანეყის ხალხში, რომელიც განჯის მმართველის ქვე-
შევრდომებს ეკუთვნის, ამბოხი გაჩნდა თეიმურაზის აჯანყების დროს,
ერთი ჯგუფი მას (თეიმურაზს) მიემხრო და განჯის მმართველის მოჰა-
მედ-ხან ზიად-ოღლის მსახურთაგან რამდენიმე კაცი, რომელნიც
მათში იყვნენ, მოჰკლესო, ახლა, როცა ძლევამოსილი ხელმწიფე ხსე-
ნებულ ოლქში დადგა საზამთროდ, მან იმ ხალხის ურჩები და შფო-
თის ამტენნი სამართალში მისცა. როცა დადასტურდა აჯანყება და და-
ნაშაული, იქაური მელიქი,¹¹⁵ ოცდაათი- ორმოცი დიდებული და მეამ-
ბოხე დასჯილ იქნენ განრისხებული ხელმწიფის მიერ, ხოლო სხვანი,
ვინც სანდო არ იყვნენ, იმ ველაიეთიდან გამოასახლეს და ფარაპაბადში
გაგზავნეს.

დასაწყისი მეორე ეპოქისა.

გველის წელიწადი, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაექვს
(1617) წელს პიჩრით და რომელიც აბასის ტახტზე ასვლის ოცდამე-
თერთმეტე წელია

როცა ნოვრუზის სიხარულის მომგვრელი დღეებიდან რამდენიმე
დღე გავიდა და დანეყის ჰავამ პირი სითბოსაკენ იბრუნა, უამთა ხელმ-
წიფის ძლევამოსილი დროშები საზამთრო ბინებიდან საქართველოს
რალალებისაკენ დაიძრნენ.

იმ დღეებში მომხდარ ბედნიერ ამბებს ეკუთვნის ყორღანყუჯის*
ციხის დაპყრობა. ურჯულო ქართველების ერთი ჯგუფი შესულიყო
იმ მაგარ ციხეში და ჯანყსა და ამბოხს ახდენდა. ის დიდებული ციხე
მდებარეობს ერთი მაღალი და მიუვალი მთის წვერზე და არც ერთი
მხრიდან არ აკრავს მაღლობი, რომლიდანაც შეიძლებოდა მასზე თავს
დადგომა. მისი სიმაღლე ისეთია, რომ კარის ზღურბლიდან იმ ადგი-
ლამდე, სადაც ციხის მკველები დგანან, ხუთას სამოცი კიბის საფეხუ-
რი უნდა აიაროს კაცმა. ერთი სიტყვით, იმ ციხეს რომ წვიმის წყლით
ასავსები ამბრის გარდა, ერთი წყაროც ჰქონოდა, ვერც ერთი დიდებუ-
ლი ხელმწიფე ვერ დაიპყრობდა. ახლა ურჯულო ქართველების გული
უზომო შიშსა და ძრწოლას მოეცვა მისი უავეგუსტოესობის წინაშე. მათ
უვნებლობა ითხოვეს და ქართლის ვალი ბაგრატი მეოხად გაიხადეს,
გამოვიდნენ და ციხე [ყიზილბაშთ] გადასცეს. ხელმწიფის წყალობით
მათ უვნებლობა ებოძათ. ვისაც ბაგრატის სამსახური სურდა, ქართლ-

* აკად. მ. ბროსეს აზრით, ხორნაბუჯის ციხე.

ში წასვლის ნებართვა მიეცა, ზოგი სხვა სამოთხის მსგავს ფარაჰაბადში წავიდა და ჟამთა უბედურებისაგან მოიხსენა. ციხის მცველად ჩაყენებულ იქნა შაჰის ამალის რამდენიმე მეთოფე.

ამასობაში ხელმწიფის დიდებულ ყურთ ესმა, რომ მახვილს გადარჩენილი ქართველების ერთი ჯგუფი, რომელნიც ლაზიების ხმლისა და შუბის შიშით ტყვეებსა და გამოქვაბულებში იყვნენ შემძვრალი, ქიზიყში წინააღმდეგობას ეწევიან და ურჩობენო. რადგანაც [შაჰი] განრისხებული იყო იმ ურწმუნოებზე და მისი „ბრაზის ცეცხლი ჯერ არ იყო ჩამქრალი“, ამიტომ ძლევამოსილი ჯარის ერთი რაზმი გაგზავნეს იმ უბედურ სიკვდილმისჯილებზე და შემდეგ გააყოლეს დოლაძეების იუზბაში ზამან-ბეგი დოლაძეთა რაზმით, რომელიც მათ (ქართველების) დასარბევად და დასატყვევნად იქნა დანიშნული. სარწმუნოებისათვის მებრძოლთა რაზმი იმ სიკვდილმისჯილებს უეცრად თავს დაესხა, როგორც ცით მოვლენილი უბედურება. მრავალი ცოდვილი ურწმუნო შეიპყრეს. საპატიო აზნაურებიდან ბევრი ბედკრული ქრისტიანი ზოგი ხმლის კერძი შეიქნა, ზოგიც, ვინც მახვილს გადაურჩა, ბავშვებთან და ქალებთან ერთად ტყვედ წაიყვანეს. დაჭერილებს, რომლებიც უავგუსტოეს ურდოში მოიყვანეს, მრავალი ტანჯვითა და წამებით ხოცავდნენ შაჰის ბრძანებით.

როცა [შაჰის] ნათელმა აზრმა კახეთის საქმეებისაგან მოიხსენა, დიდებული დროშები თბილისისაკენ დაიძრნენ და ქართლის ვალი ბაგრატი, რომელმაც სათანადო სამსახური და მასპინძლობა შეასრულა, მოსალოდნელზე უფრო მეტად იქნა განდიდებული ხელმწიფური მოკითხვითა და დიდებული ხალათების ბოძებით. იქიდან [შაჰი] გაემართა სომხეთისაკენ და რამდენიმე დღე ილხენდა მელიქ მირზან სომხითარის შვილიშვილის მელიქ ათაბეგის სამყოფელს, რომელიც [ირანის შაჰების] წმინდა გვარეულობის ერთგულთა რიცხვს ეკუთვნოდა. იქიდან სევანის ტბის საზაფხულო ბინებისაკენ წავიდნენ და რამდენიმე დღეს გოქჩის ტბის ნაპირებზე სეირნობით და იმ ამწვანებულ ტბის სამოთხის მსგავს და ძვირფასი თვლებივით ანკარა წყაროებით [შემკული] ქვეყნის ველებსა და მთებზე დროს ატარებდნენ მხიარულად.

სარდალ ხალილ ფაშას მოსვლა დიარბექრში და ლაშქრის გაგზავნა ალი-შუქრის საბრძანებელში, ოსმალეთის ხელმწიფის სულთან აჰმედ-ხანის გარდაცვალება და მისი ძმის სულთან მუსტაფას ტახტზე ასვლა და სხვა ამბები

როგორც აღწერილი იყო, ოსმალეთის სულთანმა ხალილ ფაშა დანიშნა დიდ ვეზირად და სარდლად და მრავალრიცხოვანი ჯარით და

უამრავრ ლაშქრით ყიზილბაშთა საზღვრებზე გამოგზავნა, რათა ამ წელს საზღვარზე გამოეზამთრებინა, მომავალ გაზაფხულზე კი ყიზილბაშთა ქვეყანაზე გაელაშქრა. ხსენებულმა სარდალმა, იმის გამო, რომ არზრუმის დანგრეული და გავერანებული იყო, დიარბექრი აირჩია სანამთრო ბინებად, იქ დადგა; ჯანი-ბეგ-გირეის,¹¹⁷ თათრების ხელმწიფეს, მობარეკ-გირეის შვილს, რომელიც თათრის ჯარით ოსმალებისათვის დასახმარებლად იყო მოსული, შესაფერის ადგილას მიუჩინა სანამთრო ბინა და ოსმალთა და თათართა ჯარი სხვადასხვა დასახლებულ და გაშენებულ მხარესა და კიდეს დაგზავნა.

იმ წელიწადს ოსმალთა ქვეყანას დიდი ზიანი მოუვიდა თათრებისაგან. ასეთი მდგომარეობა რომ შეიქმნა, ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა (შაჰმა) გადასწყვიტა, რომ ყარჩილ-ხანი¹¹⁸, რომელსაც მიღებული ჰქონდა სარდლისა და სპასალარის ხარისხი, ოსმალთა სარდლის ხალილ ფაშას პირისპირ დაეყენებინა აზერბაიჯანის საზღვარზე. ამიტომ ხსენებული [ყარჩილ-ხანი] სამეფო ქალაქ თავრიზს დანიშნა და ძლევამოსილი ლაშქრის ერთი რაზმი, რომელსაც საქართველოს ამბების გამო ბრალი ედებოდა, მასთან დასტოვეს თავრიზში.

ამბები თურქული ცხენის წლისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაშვიდ (1618) წელს, მეორე პერიოდის მეორე წელს, რომელიც არის ღვთის ჩრდილის, უავგუსტოესი შაჰის ტახტზე ასვლის, ოცდამეთორმეტე წელიწადი.

ხსენება რუსეთის დიდი ხელმწიფის ელჩისა, რომელიც ამ წელს მოვიდა

ამ წელს აგრეთვე ზღვითა და ხანართა ველის გზით შირვანის დარუბანდში მოვიდა დიდად პატივცემული ელჩი, რომელიც [რუსთა ეფის] მაღალი დინასტიის ნდობით აღჭურვილ ამირთა და მთავართა¹¹⁹ [რიგებს ეკუთვნოდა]. ის უავგუსტოეს ამაღლას უკან გამოჰყვა არდებილიდან, სამეფო ქალაქ ყაზვინში მივიდა და „ნეტარების მოედანზე ნოხის კოცნის ბედნიერება მოიპოვა“. მან თარჯიმანის მეშვეობით თავის ხელმწიფისაგან წინანდელზე მეტი გაჰირება და კავშირის [სურვილი] განაცხადა და თურქულად დაწერილი ვრცელი წერილი ხელმწიფის კეთილშობილ მზერას წარუდგინა, მისი შინაარსი, რომელიც ერთგულებას შეიცავდა, [შაჰს] მოახსენეს. ხსენებული მთავარი ცნი-

* ტექსტში: کسان ანუ რუს. „ქნაზები“.

აზი) ხელმწიფური წყალობით და შემწყნარებლობით იქნა განდიდებული. იმავე დღეს, როცა ინდოეთის მბრძანებლის საჩუქრები წარუდგინეს კეთილშობილ მზერას, რუსეთისა და მოსკოვის ხელმწიფის ძღვენი და საჩუქრებიც წარუდგინა [შაჰის] უწყმინდეს მზერას. ამ საჩუქრებს შორის იყო ონყაზე* მონადირე რამდენიმე შევარდენი, რომელიც რუსეთის გარდა არც ერთ ქვეყანაში არ მოიპოვება. ხელმწიფური წყალობით სიმურღზე** მონადირე ერთი შევარდენი ქვეყნიერების ხანს უძღვნა. ჰეშმარიტად, უცხო რამ საჩუქარი და სასიამოვნო ძღვენი ჰქონდა მოტანილი. ცოტა ხნის შემდეგ მან წასვლის ნებართვა მიიღო და წყალობამოსილი და ნააღერსევი, გილანის გზით შესაფერისად გაისტუმრეს თავის ქვეყანაში.

ამბები და შემთხვევები

ცხვრის წელიწადისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდარვა (1619) წელს, რაც მისი უავგუსტოესობა აბასის ტახტზე ასვლის მეორე პერიოდის მესამე წელია

საკვირველი ამბებიდან, რომლებიც ამ წლის დასაწყისში მოხდა კუდიანი ვარსკვლავის და ცის [სხვა] ნიშნების გავლენით და რომლებიც ვარსკვლავთმრიცხველებმა სისხლისღვრის და ხალხის უბედურებათა მომასწავებლად ახსნეს, [ერთი] ის არის, რომ, როცა მისი უდიდებულესობა კეთილშობილ ქალაქ აშრაფში ბრძანდებოდა, ერთმა ქართველმა აზნაურიშვილმა, სახელად ხოჯასთე-ბეგმა,*** რომელიც ორ თუ სამ თავის ძმასთან ერთად სასახლის ღოღამების რიგებში იმყოფებოდა, დრო იპოვა და მტრობით მოჰკლა ქართველი ახალგაზრდა რამაზ-ბეგი, რომელიც აგრეთვე ქართველი შაჰისევანი („შაჰის მეგობარი“) იყო. გამოიცა უკეთილშობილესი ბრძანება, რომ მაღალი დივანის ვეზირს მირზა აბუ თაღებს, სოჰბათიასაულ ქალბალი-ბეგს, რომელიც მაშინ დივანბეგი იყო, და ფარაჰბადის დარულა¹⁹ უმმეთ-ბეგს იაჰ მანსურს მოეყვანათ ხოჯასთე-ბეგი და დაეკითხათ ხუნებული ამბის შესახებ, თუ რა იყო იმ მკვლელობის მიზეზი და როგორ გაბედა მან ასეთი ბოროტმოქმედების ჩადენა, და ჰეშმარიტება მოეხსენებინათ [ხელმწიფისათვის]. ეს პირები შეიკრიბნენ ფარაჰბადის სასახლეში (დოვლათხანაში), მოიხმეს ის და გამოჰკითხეს საქმე. ხსენე-

* ონყა (قناع) ზღაპრული ფრინველი.

** სიმურღ (غمر) ლეგენდარული ფრინველი.

*** წერია خوجا; აკად. დორნი კოხტლობს خوجا; მისი შენიშვნით, სხვადასხვა ნუსხებში ყოფილა: خوجا, خوجا, خوجا, خوجا (გვ. 84, შენ. 2).

ბული ხოჯასთე მოვიდა თავის ორ ძმასთან ერთად, გაბედულად უპასუხა და აღიარა, მე და ჩემმა ძმამ მოვკალითო. რადგანაც ხოჯასთემ დივანში აღიარა, რომ მოჰკლა ის [კაცი], ქალბალი-ბეგმა მოინდომა მკვლელის დატუსაღება და [შემდეგ შაჰისათვის] მოხსენება საქმის ქეშმარიტი [ვითარებისა]. ამ განზრახვით მან, უმაღლესი დივანის ვეზირთან მოთათბირებისა და მისი ნებართვის გარეშე, ხელი ჩასჭიდა ქამარში ხოჯასთეს. უგუნურებამ, სიგიჟემ და სიამაყემ შეიპყრო მისი ძმები. მათ ხმლები იწიშვლეს ქარქაშიდან და საშინელი ჭრილობები მიაყენეს ქალბალი-ბეგს. ერთი კიდევ ხმლით მივარდა მირზა აბუ თალეზს. ხალხი გაშტერდა და ხმლების პრიალის შიშით გარეთ გაცვივდა. ის სიკვდილმისჯილები სასახლის შიგნითა სადგომებში შეიჭრნენ, დარულა უმმეთი და რამდენიმე სხვა კაცი, რომელთაც შეეჩხენენ, დასჭრეს და ორიც სხვა მოკლეს. რადგანაც მათ არ დაიცვეს პატივისცემა კურთხეულ სასახლისა, რომელიც დამნაშავეთა თავშესაფარია, და ასეთი საზიზღარი საქმე გაბედეს, რითაც სასჯელი დაიმსახურეს საზღაურად, ამიტომ ხსენებულმა უმმეთ-ბეგმა ერთგული ხალხის ერთ ჯგუფთან ერთად გაბედულად შეუტია მათ სასახლის ბაღში და ისარი და ტყვია დაუშინა იმ სასიკვდილოებს. სამივე თუ ოთხივე მოკლულ იქნა იქ და თავიანთი ნამოქმედარის საზღაური მიიღეს.

ამ წელს გარდაცვლილ ცნობილ [პირთ ეკუთვნის] ბაგრატი-ხანი, შვილი დაუდ-ხანისა, ლუარსაბ-ხან ქართველის შვილისა, რომელიც (ლუარსაბი) ქართლის ველაიეთის ვალი იყო და, როგორც სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის (თაჰმასბის) დროის ამბებში იყო აღწერილი, ყარაბაღის ლაშქრის მიერ მოიკლა ურჩობისა და აჯანყებისათვის. მისი ვაჟი დაუდ-ხანი სამსახურად ეახლა [აწ] სამოთხეში განავენებულ შაჰს, ისლამის მიღებით გაბედნიერდა და განდიდებულ იქნა თბილისის მმართველობის მიღებით, რომელიც ქართლის სატანტო ქალაქია და დაპყრობილი და დივანის მფლობელობაში შესული იყო. მან თავისი ვაჟიშვილი, ხსენებული ბაგრატი, ბავშვობის ასაკში გაგზავნა სამოთხეში დამკვიდრებულ შაჰთან სამსახურად და [ის] ყიზილბაშთა შორის აღიზარდა, სიბრძნესა და მეცნიერებაში განსწავლული იყო. ამ ხანებში ის ქართლის* მმართველობის მინიჭებით პატივცემული და ანაღლებული გახდა. ამ წელს თბილისში** ავად შეიქნა და საიქიოს გაეშურა.

* მ. ბროსეს აქვს „კახეთს“.

** ბ. დარანს შესაძლებლად მიაჩნია, რომ „თბილისის“ ნაცვლად დედანში იქნებოდა „ბოლნისი“, მაგრამ ვადამწერს ნაკლებად ცნობილი ბოლნისი კარგად ცნობილ თბილისზე გადაუყვებიაო (გვ. 85).

მისმა უდიდებულესობამ, მოწყალე და შემწყნარებელი ბუნების მქონე შაჰმა, რომელიც დიდად აფასებს ერთგულ მსახურთ, მისი შვილი სიმონი¹²⁰, რომელიც ჯერ კიდევ მცირეწლოვანი ბავშვი იყო, იმ ველაიეთის მმართველობის ბოძებით აღამაღლა მამის ადგილზე და საპატიო ქართველთაგან მის ვეჩილად და ხელმძღვანელად დანიშნა მოურავ-ბეგი,¹²¹ რომელიც მუსლიმანად აცხადებდა თავს და [ირანის] ერთგულ და სანდო აღამიანად იყო მიჩნეული.

თხოვა მიაიმუნის თურქული წლის ამბებისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაცხრა (1620) წელს, რაც აბასის ბედნიერი ტახტზე ასვლის მეორე პერიოდის მეოთხე წელიწადია

[ამ წლის] ბედნიერ ამბებს ეკუთვნის ოსმალეთის ელჩის მოსვლა. იბრაჰიმ-აღა, რომელიც ოსმალთა სამეფო გვარის ნდობით აღჭურვილი დარბაისელი და მკვერშეტყველი კაცი იყო, იადგარ-ალი სულთან სოლეფასთან ერთად მოვიდა, კეისრის ქვეყნების მბრძანებლის სულთან ოსმან იბნ სულთან აჰმედისაგან¹²² მეგობრობის წერილი მოიტანა და ერთგულება, მეგობრობა და მშვიდობის საფუძვლების, ერთობისა და თანხმობის განმტკიცების [სურვილი] განაცხადა. სასახლის კართან დაახლოებულ პირთა მეშვეობით ის წარუდგა შაჰს და შაჰინშაჰური წყალობით და მოკითხვით იქნა გამორჩეული და განდიდებული. მან [შაჰის] უწმინდეს მზერას წარუდგინა საჩუქრები და მისართმეველი, რომელიც ოსმალეთის სულთნისაგან მოეტანა. ამ მხრიდანაც დაიწერა სასურველად სააბასუხო წერილი და იუზბაში თახთა-ბეგ უსთაჯლუ, რომელიც ვასულ წელს ისფაჰანის დარუღად იყო, ელჩად დანიშნა ოსმალეთში. [ისიც] ხსენებულ აღასთან ერთად გაემგზავრა შესაფერაისი საჩუქრებითა და ძღვნით.

ზავის საქმე გადაწყვეტილ იქნა იმ წესით, რომ დაცული ყოფილიყო ხელმწიფეების: სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰ-თაჰმასბის—წყალობა და ყოვლის შენდობა მასზე |—და სულთან სოლეიმანის, ოსმალთა უგონიერესი და ყველაზე უფრო სამართლიანი ხელმწიფის დროის პირობები ზავისა. ცვლილება, რაც მასში (ე. ი. იმ საზავო ხელშეკრულებაში) მოხდა და ამ ორ მხარეს შორის უთანხმოების საფუძველი გახდა, არის მესხეთის ახალციხის ველაიეთის მმდგომარეობის შეცვლა, რომელიც ხსენებულ დროს ყიზილბაშთა [სახელმწიფოს] საზღვრებში შედიოდა და ახლა ოსმალთა მფლობელობაში არის დარჩენილი დართანგის ოლქთან და ზანჯირის ციხესთან ერთად, რომელიც მისი უავგუსტოესობის საბრძანებელსა და არაბეთის ერაყს შუა მდე-

ბარეობს. ისინი იმ დროს ოსმალეთის საზღვრებში შედიოდა, ხოლო ამჟამად ამ სახელმწიფოს (ე. ი. ირანის) მფლობელობაშია. გადაწყდა, რომ ორივე მხარე დათანხმდებოდა ხსენებულ ცვლილებებზე, აღარ იღავებდნენ და დანარჩენი [მუხლები] ხსენებული ხელმწიფეების დროის [საზავო ხელშეკრულების] მიხედვით იქნებოდა მიღებული. თუმცა მისი უდიდებულესობა [შაჰი] არ თანხმდებოდა ახალციხის [დათმობაზე], მაგრამ ახლა ხალილ ფაშას და ორივე მხარის კეთილისმსურველთა თხოვნის გამო თანახმა შეიქნა და ამ წესით იქნა გაგრძელებული [ის საზავო ხელშეკრულება]. ელჩმა იბრაჰიმ-ადამ ითხოვა ბრძანებების [გაცემა] ამის შესახებ სასაზღვრო ქვეყნების მმართველებისა და ვალიებისადმი და ამ თხოვნის შესაბამისად მიიღო ბრძანებები, თავის მიზნებს მიღწეული გაბრუნდა და საზღვრისპირეთის შეუძლოთა და ქვეშევრდომთა მოსვენების საფუძველი გახდა. მაგრამ გაუტანელი და მოღალატე ბედი როდი დაუშვებს, რომ ქვეყნად მოსვენება ხანგრძლივი იყოს. მალე

ლექსი: ისევ ვაითამაშა ბედმა,
ყველაფერი დაღუბა!

იმედია, რომ რაც მუსლიმანთათვის კარგი და საკეთილდღეოა, ხანგრძლივი იქნება...

იმ დღეებში მომხდარი ამბებიდან [ალსანიშნავია შემდეგი]: სამეფოს დამამშვენებელი ნათელი ფიქრი და ქვეყნის შემამკობელი ბრწყინვალე აზრი უკეთილშობილესი [შაჰისა] — უზენაესმა ღმერთმა აღამაღლოს ის! — იმისკენ გადაიხარა, რომ კახეთი, რომელიც უამთა უბედურების თავდასხმისაგან გავერანებულიყო და ეპოქის ხელმწიფის განკითხვის დღისათვის [საშინელი] რისხვის გმირული საქმეებისაგან იქ უტყვ თუ მეტყველ არსებათა კვალიც არ არსებობდა, დასახლებით შეემკო, მომთაბარე ტომების ერთი ჯგუფი გაეგზავნა იქ, რათა დასახლებულიყვნენ და მიწათმოქმედებას და შენებას შედგომოდნენ. მახვილს გადარჩენილი ქართველებიდან თუ მცირე რიცხვი შეფარებულიყო იმ მხარის მთებში ან თუ საქართველოს სხვა მხარეებში გაფანტული, „უბედურების ქვეყანაში“ დაეხეტებოდა, ხალხისთვის უვნებლობა და უსაფრთხოება აღეთქვა და მორჩილებაზე წაეხალისებინა. რადგან [ხელმწიფის] რისხვა ბოლოს და ბოლოს დაცხრა და თეიმურაზი, რომელმაც უგუნურებისა და სიამაყის გამო თავისი ბედი ჩაწიხლა, დაბნეული დაეხეტებოდა სადღაც, ამიტომ ფეიქარ-სულთან ჭვირმი დორთი²³ იცნეს იმ ქვეყნის მმართველობის ღირსად, ხანის კეთილშობილი ტიტულის მინიჭებით განადიდეს და იმ მხარეს გაგზავნეს. გამოვიდა მაღალი ბრძანებულება, რომ ის თავისი.ელით და ტომით ყარაბაღიდან იქ წასულიყო და ყორღანყუჯის ციხის ოლქში მდგა-

რიყო. თითოეული ტომიდან და ფენიდან გამოყვეს თითო ჯგუფი, რომელიც შესაფერისი იყო იმ სამფლობელოში დასასახლებლად: ფეიქარ-ხანი, თანახმად ბრძანებისა, იმ ველაიეთში გაემართა, გაფანტული ქართველები, რომელთაც მიიღეს შეპირება წყალობისა და ბედნიერება-პატიებისა, სამშობლოსაკენ წამოვიდნენ, მოშენდნენ და ხელმწიფის სამართლიანობის წყალობით მათი საქმე აყვავებისაკენ მიდის.

ხსენება ქათმის წლის ამბებისა, რომელიც შეესატყვისება ჰიჯრის 1030 (1621) წელს და მეორე პერიოდის მეხუთე წელია აბასის დღითი-დღე მზარდი ხელმწიფობისა.

ქრისტიანების ერთი ჯგუფის მოწოდება ისლამის რჯულის მისაღებად

ამ წელს მისი უავგუსტოესობის ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა, რომელიც სარწმუნოებისა და სახელმწიფოს საძირკვლების დამფუძნებელი და სამეფოსა და რელიგიის ბურჯების განმამტკიცებელია, მოითხოვა, რომ სომხები და ქრისტიანები,* რომლებიც [შაჰის] ბრძანების თანახმად ფერეიდანში და ბახთიარების¹²⁴ მეზობლად სახლობენ და სამიწათმოქმედო ადგილები უჭირავთ, მოეწოდებინა ისლამის სარწმუნოების მისაღებად, [რადგან] დიდად ეცოდებოდა და თანაუგრძობდა მათ [და ფიქრობდა], რაკი ეს სამყარო უბედურების ადგილი და დაუძლურების სახლია, ვაითუ, რამე ამბავი რომ მოხდეს და სამეფოს სიმტკიცე დაეკარგოს, მეზობელმა ლურებმა,¹²⁵ რომლებიც ბუნებით მოძალადე და უსამართლონი არიან, შეავიწროონ ისინი, ისლამის ქვეშევრდომნი და ზიმიები,¹²⁶ და ქალები და ბავშვები ტყვედ წაიყვანონ.

იმ ხალხის ერთი ჯგუფი მისი უავგუსტოესობის მოწოდებას „მორჩილების ნაბიჯით შეეგება“ და ძალაუნებურად დამორჩილდა ბრძანებას. ძირითადი მიზანი ის იყო, რომ ტაძარი, რომელიც მათ აშენებინათ იმ ადგილებში, სადაც ისინი დასახლდნენ, მიზგითად ყოფილიყო ცნობილი და იქიდან მუეჩინის ხმა გამოსულიყო, რათა, მუსლიმანობას რომ მიიღებდნენ, მათი საქმე კეთილად და კარგად დაბოლოვებულიყო. სეიდობის საფარველი ამორ აბუ-ლ-მალა ნაზარი, მისი უავგუსტოესობის მეჯლისნავისი,¹²⁷ რომელიც მამა-პაპიდანვე ამ წმინდა ოჯახის (ე. ი. სეფიანთა დინასტიის) ძვირ მსახურთა რიცხვს ეკუთვნის, ბავშვობიდან უავგუსტოესი შაჰის მზრუნველობის ჩრდილში იზრდებოდა, [ხელმწიფესთან] დაახლოებით და მაღალი პატივით იყო განდიდებული, სრული ნდობით სარგებლობდა და თანას-

* უნდა იგულისხმებოდნენ ქართველები.

წორთა შორის გამორჩეული იყო, ამ უბედნიერეს საქმეზე დაინიშნა. ისიც, თანახმად უმაღლესი ბრძანებისა, ამ კეთილად დასაბოლოოვებულ საქმეზე გაემართა და იმ ხალხში მივიდა. ზოგს ღვთის წყალობა ეწია, მორჩილად და დიდი მონდომებით მიიღო ჭეშმარიტი სარწმუნოება, ზოგს კი, რომელთაც ბერ-მონაზონთა და მღვდლების წაქეზებით გაუჭირდათ ქრისტიანული რჯულის დატოვება, ქრისტიანობის [სხვა რჯულზე] გამოცვლა საზიზღარ რამედ მიაჩნდათ. მღვდლებს და ბერებს რომ ცოტა დაემუქრნენ, — ნუ უშლითო, წინააღმდეგობას თავი დაანებეს, დამორჩილების გარდა სხვა გზა არ ჰქონდათ და ზიზღით „მედგეს ფეხი მუსლიმანობის წრეში“. ქალების და ბავშვების უმრავლესობა დიდი მონდომებით და სიხარულით ერთმანეთს ასწრებდა და ისლამის აღსარებას ამბობდა, ქრისტიანობას სტოვებდნენ და მართალ რჯულს და ბრწყინვალე შარიათს¹²⁸ ღებულობდნენ. ყველა, ვინც იტყოდა აღსარების მუსლიმანური რჯულის ორი ღებულების მშვენიერ სიტყვებს, მათ სახარებას და სხვა საღვთო წიგნებს ეპისკოპოსებს და მღვდლებს ართმევდნენ და დაადგინეს, რომ მუსლიმან მოძღვრებს მათთვის ყურანი და შარიათის დადგენილებანი ესწავლებინათ.

ასევე, ყველა სომეხ ქრისტიანს, რომლებიც გადასახლებული იყვნენ მაზანდარანში, მუსლიმანობა დაავალეს და ისლამის რჯულის მიღებისაკენ მოუწოდებდნენ. ამ საქმეზე დაინიშნულ იქნა მოუღანა¹²⁹ მოჰამედ ალი თაბრიზი. იმ ხალხის უმრავლესობამ გულწრფელად და დაჯერებით მიიღო ხელმწიფის მოწოდება, ზოგმაც ზიზღით, — ღმერთმა უწყის ეს, — თქვა აღსარება და ისლამის ხალხის რიგებში ჩადგა. იმედია, რომ უწმინდესი უფალთა უფალი მალე, ბედნიერ სიცოცხლეშივე მიანიჭებს ხელმწიფეს სახლაურს ამ კეთილი საქმისათვის.

ამბები ღორის დალოცვილი წლისა, რომელიც შეესატყვისება
1082 (1623) წელს და აბასის დღითიღვე მზარდი მეუფების მეორე
პერიოდის მეშვიდე წელია

თბრობა დროის მბრძანებლის ფირმანის თანახმად ამირგუენე-ხანის
ახალციხეზე გალაშქრების, ციხის დაპყრობის და იმ ველაიეთის
გამგებლობის სელიმ-ხან შამს ად-დინლუსათვის ბოძების შესახებ

ამ წელს ჩოხურ-საადის ბეგლარბეგი ამირგუენე-ხან ყაჯარი და-
ნიშნულ იქნა ახალციხის დასაპყრობად და ამირებით და ძლევანოსი-
ლი ჯარის ერთი რაზმით იმ მხარეს გაემუშრა. წინა წლების ამბებში
აღწერილი იყო, რომ ახალციხე მესხეთის საქართველოს სანახებშია.

სამი საქართველოდან ის ამ მხარეს (ე. ი. ირანს) მიეკუთვნა* იმ დაზავების დროს, რომელიც სამოთხეში დამკვიდრებულ შაჰსა (თაჰმასპის) და განსვენებული ხელმწიფის, ოსმალეთის ხონთქრის სულთან სოლეიმანს შორის მოხდა, და ყიზილბაშების [სამფლობელოს] საზღვრებში იყო შესული. იქაური ვალი უწმინდეს დინასტიას (აფფიანებს) ემორჩილებოდა და ხარაჯს¹³⁰ უხდიდა. სამოთხეში დამკვიდრებული შაჰის გარდაცვალების შემდეგ, როგორც იმ დროის ამბებში იქნა აღწერილი, ის ოსმალების მფლობელობაში იყო გადასული და ერთი-ორჯერ, როცა მისი უდიდებულესობის, უმადლესი ხაყანის (ირანის შაჰის) და ოსმალეთის სულთნებს შორის ზავი მოხდა, მესხეთის ველაიეთის მოცემის [საკითხის გადაწყვეტა] გაჭირდა და ორ მხარეს (ირანსა და ოსმალეთს) შორის დავა იყო.

ამ წელს, როცა დაპყრობილ იქნა ბაღდადის ქვეყანა, გამოვიდა უმადლესი ბრძანებულება, რომ ამირგუენე-ხანი ზოგიერთი ამირითა და ჯარით იმ მხარეს წასულიყო და ახალციხის სიმაგრე და მას დაქვემდებარებული ადგილები დაეპყრო. ხსენებულმა ხანმა, თანახმად ბრძანებისა, იმ ქვეყნისაკენ გაილაშქრა. [ყიზილბაშთა] ძლევამოსილ ჯარსა და ოსმალთა და ქართველთა შორის ხელახლა დაიწყო ბრძოლები. გამარჯვება და ძლევა [ირანის] დღითიდღე მზარდ სახელმწიფოს ხვდა წილად და მამაცი ხანის შესანიშნავი მეცადინეობის და გონიერების წყალობით ახალციხე, რომელიც მესხეთის უდიდესი ციხესიმაგრეა და ამ ხანებში ოსმალთა მმართველების საჯდომს წარმოადგენდა, [ირანის] ძლევამოსილი სახელმწიფოს მფლობელობაში გადავიდა. იმ ველაიეთის მმართველობა [შაჰის] უმადლესი კარის მიერ ეწყალობა სელიმ-ხან შამს ად-დინლუს, რომელიც ლორის მმართველი იყო. ამირგუენე-ხანმა, ამირებმა და ძლევამოსილმა ჯარმა ციხე მას ჩააბარეს და თავ-თავიანთ დიდებულ სამფლობელოებს მიაშურეს. სელიმ-ხანი შაჰის მხლებელი მეთოფეების ათასი კაცით, რომლებიც ციხის დასაცავად და მის (სელიმ-ხანის) დასახმარებლად იყვნენ დანიშნულნი, აგრეთვე მის ლაშქარში მყოფი შამს ად-დინლუს დაზიებით, ციხეში შევიდა და ერთგულად ეწევა ხსენებული ციხისა და მას დაქვემდებარებული სხვა ციხე-სიმაგრეების დაცვას და იმ ოლქის მართვა-გამგეობას.

* ირანელ ისტორიკოსებს მოხსენიებული აქვთ: ქართლის საქართველო—ქართლი (کرجستان کارتیل) კახეთის საქართველო—კახეთი (کرجستان کاخت) და (کرجستان مسق) მესხის, მესხეთის საქართველო—მესხეთი. იმერეთს სეფიანთა დროიდან ჩვეულებრივ იხსენიებენ ბაში-აჩუყად (باشی اچوق), სამეგრელოს „დადიან“—ად (دادیان). გურიას—„გურიალ“—ად (گوریاال).

ამებში თავის დალოცვილი წლისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდაცამეტ (1624) წელს და რომელიც არის აბასის ტახტზე ასვლის მეორე პერიოდის მერვე წელიწადი.

ამ წელს მომხდარ ამებებს [ეკუთვნის] ირანის სპასალარ ყარჩილაი-ხანის წასვლა საქართველოს მხარეს და მოურავისა და გზადაკარგული ბედოვლათი ქართველების] ჯანყისა და ამბოხების გაჩენა.

ბრძენთა და გონიერთათვის ნათელი და ცხადია, ხოლო ჭეშმარიტების მაძიებელთათვის მტკიცე და ურყევი, რომ ყოველი საქმე, რომელიც ღვთის ნებაზეა დამოკიდებული და საეტლო წიგნში იქნება ჩაწერილი, უეჭველად „არარსებობიდან სიცხადეში მოდის“ და ვერავითარი ღონისძიება ეპოქის ბრძენთა და საუკუნის მმართველთა ბედისწერის მახვილს ვერ მოიგერიებს და ღვთის განგების ისარს ვერ აიცილებს.

ამ მდგომარეობის გამომხატველი და აქ თქმულის ნიმუშია ირანის სპასალარის ყარჩილა-ხანის გაგზავნა საქართველოს მხარეს, რაც მიზეზი შეიქნა ამდენი დიდი ამბებისა და რამაც ამდენი შფოთი, სისხლის ღვრა, უბედურებანი და აჯანყებანი გამოიწვია. ეს ამბავი ასე მოხდა:

წინა წლების ამებში აღწერილი იყო, რომ იმის შემდეგ, რაც ამ ქვეყნის (კახეთის) ხალხს, უგუხური და უმეცარი თეიმურაზის უწყსოების, აჯანყებისა და შფოთის საზღაურად რამდენიმე გზის დაატყდა თავს შაჰის რისხვა, რომელიც ღვთის რისხვის ნიმუში არის. და ხოცვა-ჟლეტის, ტყვევნისა და ნგრევის შედეგად სრულიად გავერანებული იყო, კახეთის ველაიეთის მმართველობა ფეიქარ-ხან იგირმი დორთ ყაჯარს ებოძა და ის ზოგიერთ ტომთან ერთად იქ გაგზავნეს. მან ყორლანყუჩის (ხორნაბუჯის?) ციხის ჰარიში* აირჩია სამყოფელი ადგილი, დაიწყო ქალაქის შენება და ყოველგვარი სახის კარგი სახლები, აუზები და აბანოები ააგეს. მახვილს გადარჩენილ ქართველებს პატიების და უვნებლობის შესახებ სასიხარულო ამბავი აცნობეს. ერთი გჯუფი მაწანწალებისა, რომლებიც სიკვდილისა და ტყვედ ჩავარდნის შიშით სხვადასხვა მხარეს იყვნენ გაფანტული და ბნელ კუთხეებში შემძვრალიყვნენ, თანახმად [ნათქვამისა]: „სამშობლოს სიყვარული სარწმუნოებისაგან არის“, — იქ შეგროვილიყო და თანდათან შენდებოდნენ. ნელნელა თავი მოიყარეს თავის სამკვიდრო საც

* حرم — აღკვეთილი ადგილი. აქ უნდა ნიშნავდეს ციხის გარშემო მიწის ზოლს, რომელზეც აკრძალული იყო შენობის აგება.

ხოვრებელში აზნაურებმა და ჯარისკაცებმაც, რომელთაგანაც საშიში იყო არეულობის მოხდენა*.

ამ წელს ხელმწიფეს მოხსენდა ფეიქარ-ხანის მიერ განმეორებით [გამოგზავნილი] და შაჰთან მყოფი და მასთან ლაპარაკის შესაძლებლობის მქონე ქართველებისაგან დადასტურებული ცნობა, რომ იქ ჩამოსულ აზნაურებსა და მეომრებს და თეიმურაზს შორის მისვლა-მოსვლა და წერილების ფარულად გზავნა ხდებოდა და შეიძლება იმათ ხალხიც შეაცდინონ და მალე არეულობაც მოახდინონო. ქვეყნის დამამშვენებელმა აზრმა (ე. ი. შაჰმა) გადასწყვიტა, რომ ერთი ვამპირიანი გონების მქონე და საზრიანი კაცი გაეგზავნა იმ მხარეს, რათა გამოეკვლია საქართველოს ნამდვილი მდგომარეობა, მოესპო შფოთის ამტეხნი და ისე მოეწესრიგებინა და მოეწყო საქმეები, როგორც ძლევა-მოსილი სახელმწიფოსათვის უნებოდა სასარგებლო. ამიტომ მან სპასილარი ყარაილა-ხანი, რომელიც მაზანდარანში იყო ხელმწიფესთან, ამ საქმეზე დანიშნა. მოურავ-ბეგ ქართველი**, რომელსაც ქართლის მეფის სიმონ-ხანის ვეჟილის თანამდებობა ჰქონდა, მაგრამ ათ წელზე მეტი იყო, რაც მუსლიმანობა მიეღო და თავისი ვაჟიშვილებით და ოჯახობით შაჰის სამსახურში აღზევებულსა და პატივცემულს თიული და ოლქი ჰქონდა ბოძებული და ხელმწიფის ღხინში მონაწილე შაჰის დაახლოებულ და ნდობით აღჭურვილ პირთა რიცხვს ეკუთვნოდა, (ეს მოურავ-ბეგი) მას ამხანაგად გაატანეს, რადგანაც მან საქართველოს ავი და კარგი იცის და [თავისი] დიდი ერთგულებით, მორჩილების გამოჩენით და მსახურებით მოპოვებული აქვს ხელმწიფის ნდობა. იმ ველაიეთის საქმეების კეთილად მოწყობისათვის [იგი] იმას გააკეთებს, რასაც სახელმწიფოსათვის (ე. ი. ირანისათვის) შესაფერისად იცნობსო. ისა-ხან ყარაილა-ხანის ქალიშვილი, მისი უავგუსტოესობის შვილიშვილი (ქალის შვილი), რომელიც სიმონ-ხანზე იყო დანიშნული, ხსენებულ საპატიო პირთა გაატანეს და ნაბრძანები იქნა, რომ ყარაბაღისა და შირვანის ამირებიც ყველანი სპასილართან შეგროვილიყვნენ და ყოველმხრივ გაეწიათ მისთვის დახმარება.

საქართველოში რომ ჩავიდნენ, ყარაილა-ხანმა და მოურავ-ბეგმა აცნობეს ეს შირვანის და ყარაბაღის ამირებს და რადგან სიმონ-ხანის ქორწილი და სიძეობა იყო [გადასახდელი], შირვანის ბეგლარბეგი იუსუფ-ხანი, ყარაბაღის ბეგლარბეგი მოჰამედ-ყული-ხან ზიად ოღლი და სხვა დიდებული ამირები და ისლამის ლაშქარი ნაირ-ნაირი ძვირ-

* ე. ი. თავის სამკვიდრო ადგილებში დაბრუნდნენ ის კათოლიკოსები და ჯარისკაცებიც, რომლებსაგანაც უფრო მოსალოდნელი იყო ჯანყი, წინააღმდეგობა, რომლებიც უფრო შეუტრიალებელი იყვნენ ყიზილბაშების მიმართ.

** დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე.

ფასი საჩუქრებით და სამკაულებით მათ შეუერთდნენ. ჯერ ქორწილი გადაიხადეს, შემდეგ, რაკი კახელების „ბედის ვარსკვლავი ჯერ არ გამოსულიყო შეცოდების უფსკრულიდან,“ [შაპის] „სამარადიო განზრახვამ“ გადასწყვიტა მათი მეორე რაზმის გაწყვეტა იმ ხალხის მდგომარეობის გამოსარკვევად და ჯარის და ქვეშევრდომების გასაწმენდად ბაში-აჩუკის ქართველებზე საღვთო ომით გალაშქრების საბაბით, რადგანაც ხმები გაევრცელებინათ, რომ ისინი შეყრილან და დაახლოებით ათი ათასი კაცი, ყველანი იარაღითა და საჭურველით შეგროვილანო. შფოთისა და აჯანყების ნიშნები ჩანდა მათი მდგომარეობის სურათში და მოურავის მეშვეობით იფიქრეს იმ ურჯულო ხალხის ბოროტების მოსპობა და წინადადება მისცეს [მას], რომ, რადგანაც ბაში-აჩუკზე გალაშქრება თქვენთვის ძნელია იმის გამო, რომ ერთი ეროვნებისა და ერთი სარწმუნოებისა ხართ, [ამიტომ] თქვენი იარაღი დაზიანებს მიეცით და თვითონ კი თავისუფალი ხართ ბაში-აჩუკში ლაშქრობისაგანო. საჭურველისა და იარაღის ჩამორთმევის შემდეგ, ყველას იმ გარყვნილ ურჯულოებს გარს შემოერთყენენ, როგორც ნადირს, და თვალის დახამხამებაში მოსპეს ის ხალხი; ყველაფერი, „ნედლი და ხმელი“, ცეცხლს მისცეს და „დასჯის მახვილის“ ლუკმა გახადეს. ეს ამბავი რომ მოხდა, ხსენებულმა მოურავმა თავისი ფარული ბოროტება გამოაჩინა, იმის გამო, რომ მათი ერთმორწუნე იყო, თუ ქართლში ბატონობის და აღზევების სურვილით, იმ ხალხის აწაფრებს და დიდებულებს შეეთქვა და მზაკვრულად დახოცა სპასალარი და ზოგი ამირი და [მრავალი] სხვადასხვა ბოროტება და სისხლისღვრა მოახდინა. დაწვრილებითი აღწერა მდგომარეობისა და იმ ბედუქულ-მართი და დაღუპული ხალხისა ახალი წლის ამბებში არის მოცემული.

ხსენება ხარის წლის ამბებისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდა-ოთხმეტ (1625) წელს და მისი უავგუსტოესობის ახასის მეფობის მეორე პერიოდის მეცხრე წელიწადია

მისი უდიდებულესობა ღვთის ჩრდილი შაპი სამოთხისებური მაზანდარანის საამურ ქალაქ აშრაფში ატარებდა [ღღეებს] ლხენასა და სიამოვნებაში...

თუმცა ყოველგვარი შემთხვევა მოხდა და შფოთმა და აშლილობამ ყველგან იჩინა თავი, [მაგრამ] ბოლოს, ღვთის წყალობით, ყაენის არსების ჯანმრთელობით და მისი უდიდებულესობის იღბლის ძალით, დიდი მეცადინეობით და სწორი ღონისძიებებით პირი დამშვიდებისაკენ იბრუნა და ამბოხებანი წესრიგის [დამყარებით] დასრულდა, რადგანაც უთქვამთ,

ლექსი: შაპის ტანი უნდა იყოს მრთლი,
[თორემ] ჩემი და ყველას ფეხი ვიდრე რამ დასუსტდეს,
[არაფერი უშავს].

მაგრამ ბედმა ბევრი მტვერი აჯანყებისა აყარა ადამიანებს და ბევრი სისხლი დაღვარა და „დამცირების მიწას აუარია“. უპირველესად [მოსახსენებელია] ჯანყი და შფოთი, რომელიც ბედკრული, დაკარგული მოურავ ქართველის უმადურობისა და აჯანყებისა და ამბოხების გამო ატყდა, უდიდესი შედეგი მოჰყვა მას და დიდი ზარალი და ვნება შეხვდა და ხვდება სახლაც ხალხს, როგორც ქვემოთ არის განზარტებული და აღწერილი.

ხსენება ბედდახნელებული და ბოროტი მოურავ ქართველის რკულისაგან განდგომისა და აჯანყება-ამბოხებისა და იმ ცბიერი და შფოთის ამტეხი ბელადის უმსგავსო მოქმედებისა

ამ დიდი და საშიში ამბების აღწერილობა ასეთია: როცა ურჯულო კახელების ბრბომ, როგორც აღწერილი იყო, სამაგიერო მიიღო აჯანყების განზარახვისათვის და საზღაური [თავის] სიავისათვის, დაღუპულმა, ბედუკუდმართმა მოურავმა, რომელიც [მხოლოდ] დროისა [და გარემოების] მიხედვით აღიარებდა ისლამს და ხელი არ აუღოა ქრისტიანობის რკულზე: ქართლელებს, რომელნიც ყოველთვის ერთგულნი იყვნენ ამ მაღალი დინასტიისა (ე. ი. ირანის შაჰებისა) და მორჩილებისა და მონობის ვზახე ვიდოდნენ წრფელი ერთსულოვნების ნაბიჯებით“ და რომელთაც დიდის წყალობის თვალთ უტკებროდა ხელმწიფე, — (ამ ქართლელებს მოურავმა) ტყუილი სიტყვებით და ფუჭი და შემაცდენელი წინადადებებით ერთგულების ფართო გზას გადაახვევინა. მან რამდენიმე სიტყვა უთხრა იმ უფიც ბრბოს მისი უდიდებულესობის მიერ მარგალიტებად დაფრქვეული სიტყვებიდან, რომლებიც ამცნობდნენ უყურადღებობას და მათ შიშს გვრიდა და ეჭვს ზრდიდა. რადგანაც მას მაღალ კარზე ნდობა ჰქონდა მოპოვებული და ძალიან მიღებული იყო [იქ], ამიტომ მისი ტყუილი სიმართლედ და სისწორედ იცნეს და მათი შიში და ზარი ძლევამოსილი ლაშქრის წინაშე დღითი დღე იზრდებოდა.

იმ დროს, როცა ამირების უმრავლესობა, როგორც მაგალითად, ყარაბაღის ბეგლარბეგი მოჰამედ-ყული-ხან ზიად ოღლი და ფეიქარ-ხან იგირმი დორთი, მოურავის რჩევის თანახმად საქმეზე დანიშნულნი, ურჯულოთა სიღნაყებზე იყვნენ წასული, მან გადასწყვიტა ამბოხება მოეხდინა და მთავარსარდალი მოეკლა. ერთ დილას იარაღსამზადი და სრულიად შეკპურვილი თავის კარვიდან ყარჩილა-ხანის კარვის კარს

მიადგა და [ვითომ] კეთილის მდომლობით შეატყობინა, ქართლელებმა საერთო აჯანყება მოახდინეს და გამზადებული არიან ბრძოლისა და ჭიდილისათვისო. უნდა ვიფიქროთ ცხენებზე ამხედრება, რადგანაც, ვითუ, იმ გზადაკარგულებმა, რომელნიც ყიზილბაშების მიმართ ცუდად არიან განწყობილი და შეპყრობილი არიან [მათდამი] ექვია, ყიზილბაშების ლაშქარს ზარალი და ვნება მიაყენონ და უდიერი საქმეების ჩადენა გაბედონო. რადგანაც ყარჩილა-ხანს და ამირებს არა ერთხელ უხილავთ ის პატივისცემა და სიახლოვე [შაჰთან], რომლითაც ის უბედური სარგებლობდა ხელმწიფის სამსახურში, და წყალობა, რომელიც მას დღითი დღე ეფინებოდა მისი უავგუსტოესობისაგან, [აგრეთვე, რაკი მათ იცოდნენ, რომ] ერთი მისი ვაჟი³¹ სახლობით და ნათესავეებით იმ ველაიეთში (ე. ი. ირანში) იყო და ყველას მათ დიდი წყალობით და პატივით ეპყრობოდნენ, — ამიტომ ვერ წარმოედგინათ სრულებით, რომ მას შეეძლო ისეთი საქმის ჩადენა, რომელსაც „ღალატის სუნი“ ექნებოდა. ერთი სიტყვით, ყარჩილა-ხანი მოურავის რჩევით მოემზადა ასამხედრებლად. როცა ის ცხენზე ჯდებოდა, სანამ მსახურები მოვიდოდნენ, იმ არამზადა მოღალატემ შუბით შეუტია მას და ისე აძგერა, რომ შუბის წვერი მეორე მხარეს გამოვიდა. მერე შირვანის ამირთა ამირი იუსუფ-ხანის კარვისაყენ გაემართა და მასაც იგივე უყო იმავე მზაკვრობით. ქართველები ამ ორი დიდებული სარდლის მოკვლის შემდეგ ყიზილბაშების ბანაკში შევიდნენ და ყარჩილა-ხანის ერთი ვაჟი, სახელად იმამვერდი-ბეგი და ყველა, ვინც კი ხელში ჩაუვარდათ, დახოცეს და მოწამებრივი ჰიკვდილის ნექტარი შეასვეს³². ბანაკის ხალხმა რომ განკითხვის დღის [ეს] საშინელება იხილა, დიდებულებიც და უბრალო ხალხიც საშინლად თავზარდაცემული იქით-აქეთ გარბოდა. ყიზილბაშების მთელი ბანაკი დარბეული და გაძარცვულ იქნა, ქართველებს ხელში აურაცხელი და განუზომელი ქონება და იარაღი ჩაუვარდათ.

ეს ამბავი რომ გავრცელდა, ყიზილბაშებს ისეთი თავზარი დაეცა თავს, რომ შირვანისა და ყარაბაღის ვერც ერთმა იმ ამირმა და ლაშქარმა, რომელნიც გავზავნილი იყვნენ სამსახურებრივი დავალების შესასრულებლად, ვერ მოახერხა დაბრუნება და ერთ ალაგას შეგროვება და იმავე ადგილიდან, სადაც იყვნენ, „თავის გადარჩენის გზა ეძიეს“ და იქაურობას გაეცალნენ. ქართლის მეფემ სიმონ-ხანმა ვერ მოასწრო თბილისის ციხეში შესვლა, რომელიც მისი მთავრობის სამყოფელი და სახელმწიფოს სატახტო ქალაქი იყო, და ყარაბაღის ბეგლარბეგ მოჰამედ-ყული-ხანთან ერთად აღჯაყალაში³³ შევიდა და იმ გამავრდა.

მოურავი, ამირების დახოცვის და ყიზილბაშთა ქონებისა და იარაღ-მოწყობილობის დარბევის და გაძარცვის შემდეგ, გარყვნილი ურჯულოების ერთი რაზმით ყორღანყუჯის (ხორნაბუჯის) ციხის ასაღებად და დასაპყრობად, ფეიქარ-ხანის შესაპყრობად და იგირმი დორთის ტომის და სხვა იქ მყოფთა დასახოცად, დასარბევად და გასაწყვეტად იმ მხარეს გაემართა. მომხდარი ამბებით შეწუხებული ფეიქარ-ხანი ველარ გაიქრდა ადგილზე ელების და ოიმახების ხალხის მოუსვენრობის გამო, რომელთაც ყველას თან ჰყავდა თავისი ოჯახი და ქონებაც თან ჰქონდა. მათ მდინარე მტკვრის ნაპირს მიაღწიეს და ზოგი გადავიდა უკვე; ზოგიც გადადიოდა [მეორე ნაპირზე], რომ მოვიდა მოურავი ქართველთა ჯარით. მრავალი ქონება და იარაღ-მოწყობილობა, ურიცხვი მსხვილფეხა და წვრილფეხა საქონელი ხელში ჩაიგდეს და მუსლიმანთა მრავალი ქალი და ბავშვი ტყვედ წაიყვანეს. ფეიქარ-ხანი თავისიანებით მშვიდობით გავიდა და ბარდავს მივიდა. ყორღანყუჯის ციხეს მრავალი მისი ქონებით, რომლის რიცხვში ორმოცდაათი ხარვალი¹³⁴ აბრეშუმი შედიოდა, ქართველები დაეპატრონენ.

იქიდან [მოურავი] მიადგა თბილისის ციხეს, რომელიც ქართლის მეფეების სატახტო ქალაქია, რათა ეშმაკური მოხერხებით ხელში ჩაეგდო ეს ციხე. მოხსენიებული ამბების შესახებ რომ ხმა გავრცელდა, ციხის მცველმა მეთოფეებმა და მათმა უფროსმა ციხისთავმა, სახელად შათირმაჰმა, რომლებიც არ ენდობოდნენ თბილისის ქრისტიანებს, სიმონ-ხანის ახლობლები ქალაქიდან ნარიყალაში წაიყვანეს და სურსათის ნაკლებობის და ციხის დაცვისათვის საჭირო საშუალებათა უქონლობის მიუხედავად, მათ იწყეს მისი დაცვა. ქრისტიანებიდან ყველა, ვინცდაც ეპვი ჰქონდათ რომ მტრები იყვნენ, გააგდეს. ქრისტიანების ერთი ჯგუფი ხმლით და ისრით აღსდგა მათ წინააღმდეგ და ბოლოს ბრძოლა და ქიდილიც დაიწყო. ორივე მხრიდან რამდენიმე კაცი მოიკლა. მეთოფეებმა მოკლულების და სხვა ქრისტიანების სურსათიდან ორი თვის მარაგი მოაგროვეს და დიდი სიმტკიცით იცავდნენ ციხეს.

ბედკრულმა მოურავმა ურჯულოთა ერთი რაზმი ციხესთან დასტოვა და თვითონ ქართველთა ჯარით ყარაბაღს გაემართა და ქალაქ განჯამდე მივიდა. ეს ქალაქი, ბეგლარბეგისა და ყაჯართა ელის და ოიმახის დიდებულთა სადგომი, მან დაარბია და გაძარცვა და უსახლგროდ ბევრი ქონება და იარაღ-მოწყობილობა ხელში ჩაიგდო. იქიდანაც წამოიყვანეს ტყვედ მუსლიმანთა ქალები და ბავშვები. ყარაბაღის ელის და ულუსის მთელი ხალხი დამფრთხალი ვაცვივდა თავის სამ-

ყოფელიდან და მდინარე არეზის ხოდაფერინის ხიდან¹³⁵ უკან არ მობრუნებულან.

ბედუკუღმართი მოურავი, განჯა და ის მხარე სრულებით რომ გაანადგურა, თბილისისაკენ გაეჩქარა, რათა თბილისის ციხე ჩაეგდო ხელში. ის ბევრს ეცადა, წერილებისა და ამბის გზავნით, ტკბილი სიტყვით და სიკეთის შეპირებით და ეშმაკობით შათირშაპი მოეტყუებინა და თავისი მიზნისათვის მიეღწია. არაფერი გამოუვიდა. მეთოფეები ხალიფობის საფუძვლის მქონე ტახტის საფეხურებს (ე. ი. შაჰს) ეახლნენ და მოახსენეს ნამდვილი მდგომარეობა, როგორც საქ აღწერილ იქნა. გამოირკვა [აგრეთვე], რომ არამზადა მოურავმა, ამ უმსგავსო მოქმედების შემდეგ ერთგულება განუცხადა ოსმალეთის სულთანს და მოკლულების თავები გაუგზავნა ერთი საპატიო ქართველის ხელით. დიარბექრში სარდალს ძღვენი და საჩუქარი მიართვა იმ ძვირფასი საქონლიდან, რომელიც ხელში ჩაიგდო დავლად, და საქართველოსა და შირვანში მოსვლაზე შეაგულიანა. [ოსმალეთის] სარდალმა ეს შემთხვევა გამარჯვებისა და ძღვევის დასაწყისად ჩასთვალა და გამოგზავნა სიგელები მოურავის—ქართლში და თეიმურაზის—კახეთში ბატონობაზე. თეიმურაზიც ჩამოვიდა და ისინი ერთმანეთს შეხვდნენ. ორივე „ბატონობის ტახტს დაეყრდნო“ და თავის მდგომარეობის მოწესრიგებით და ქვეყნის განმტკიცებით არიან დასაქმებული და ძალიან ცდილობენ დაიკავონ თბილისის ციხეო.

ეს მდგომარეობა რომ გამოირკვა, მისმა უდიდებულესობამ ისახან ყორჩიბაში დანიშნა ძღვეამოსილი ლაშქრის სარდალად და მოურავის ჯანყის მოსპობა და საქართველოს საქმეების მოწესრიგება დაავალა. ყაზაყ-ხან ჩერქეზს, გილანის ლაჰიჯანის დარულას, რომელიც შირვანის ამირთ-ამირა იუსუფ-ხანის ადგილას იყო, ებრძანა, რომ სასწრაფოდ წასულიყო იმ მხარეს და იქაური ამირებით და ჯარით ყორჩიბაშს შეხვედროდა. ჩოხურ-საადის ბეგლარბეგს ამირგუნე-ხანს და აზერბაიჯანის ბეგლარბეგს შაჰბენდე-ხანს აგრეთვე [ებრძანა], რომ თავისი ხელქვეითი ამირებით და ლაშქრით ყორჩიბაშს გაჰყოლოდნენ. მიიღო რა ბრძანება, ყორჩიბაშმა ძალა და შეწყვენა ითხოვა მისი უდიდებულესობისაგან და სასწრაფოდ გაემართა იმ მხარეს. ძღვევის დიდებული ღროშებიც სამოთხისებური მანანდარანიდან მათ კვალზე დაიძრა, სამეფო ქალაქ ყაზვინში ჩამოდგა და რამდენიმე დღის განმავლობაში ხსენებული სამეფო ქალაქი ძღვეამოსილი და გამარჯვებული ხელმწიფის სადგომი იყო. იქიდან სულთანი¹³⁶ საზაფხულო ბინებზე გაემართა [შაჰი] და, რადგანაც ოსმალეთის ლაშქრის მოძრაობის შესახებ მოდიოდა ამბავი, რამდენიმე დღე სულთანიეში იყო დაბანაკებული, რათა იმ მხარეს წასულიყვნენ, საითაც საჭირო იქნებოდა მი-

სი უდიდებულესობის ამალისათვის. ფარსის ბეგლარბეგი იმამ-ყული-სანი¹³⁷ იმ მხარის ჯარით მოვიდა და ძლევამოსილ ურდოს შეუერთდა სულთანიეს მდებლობეზე. ბრძანება იქნა, რომ ძლევამოსილი მეომრები-დან, ვინც კი ვერ მიაღწევდა საქართველომდე, ქვეყნის შემომგლეღ ურდოში გაჩერებულიყო და „ძღვეის უზანგთან“ (ე. ი. შაჰის ამაღა-ში) ყოფილიყო.

ხსენება ომისა, რომელიც მოხდა ძლევამოსილ ჯარსა და ურჯულო ქართველებს შორის, და ძლევამოსილი ჯარის გამარჯვება

როცა ყორჩიბაში, როგორც ზემოთ იქნა დახატული ჯადოსნური კალმის წვერით, საქართველოსაკენ წავიდა, დიდებული ყორჩიები, ღოღამები და მეთოფეები უკეთილშობილესი ხელმწიფისა, ერაყის, აზერბაიჯანისა და შირვანის ამირები და ჯარისკაცები, რომლებიც უაღ-გუსტოესი ფირმანის თანახმად მას უნდა ხლებოდნენ, რაზმ-რაზმად და ლაშქრებად მოდიოდნენ [და] ყველანი იურთში გროვდებოდნენ, ვიდრე ყორჩიბაშის ბანაკში უზარმაზარი ლაშქარი არ შეიკრიბა და ის თავის დანიშნულების ადგილისაკენ არ გაემართა. იმ მხრიდან კიდევ მოურავი ათაბაგ-ხანთან, მესხეთის ვალის მანუჩარ-ხანის შვილთან¹³⁸; ერთად, ორივენი (თეიმურაზი და ათაბაგი) რომ ყიზილბაშთა ბრძო-ლამოწყურებული ჯარის შიშით საქართველოს ოსმალეთს დამორჩი-ლებულ ნაწილში იმყოფებოდნენ და ორივე სადღაც კუთხეში იყო შემძვრალი, ახლა [ოსმალეთის] სარდლისაგან დახმარების [მიღების] იმედით და მოურავის წაქეზებით მოსულიყვნენ და მას შეერთებოდ-ნენ. [სარა მარტო] საქართველოს ხალხის დიდებულები და წარჩინე-ბულები, არამედ ქართლის უბრალო ხალხიც და მახვილს გადარჩინი-ლი კახელები, ოდენობით ოცი ათასი ქვეითი და ცხენოსანი, შეიყარ-ნენ და ომისა და ბრძოლისათვის მოემზადნენ. ორშაბათ ღღეს, რამა-ზანის თვის 24-ს*, ალგეთ-ჩაის სანახების ქუმუშლუში, თბილისის მახ-ლობლად მოხდა მოწინააღმდეგეთა შეხვედრა¹³⁹. ორივე მხარემ ლაშქ-რის რიგები განაწყო და ბრძოლისათვის მზად იყვნენ. რადგანაც შაჰ-ზენდე-ხანი და აზერბაიჯანის ლაშქარი მოახლოებული იყო და მეორე ღღეს უნდა შემოსულიყო [ბანაკში], ყიზილბაშთა ჯარმა იმ ღღეს გა-დასდო ომი იმისათვის, რომ [დაეცადა] შაჰზენდე-ხანის მოსვლისათვის. დადამდა კიდევ და ბრძოლა არ დაწყებულა. ქართველებიც იმ მიდა-ბოებში იდგნენ. ორივე მხარემ დააყენა გუშაგები.

ხსენებული კურთხეული თვის 25-ს (1625 წ. 1. VII), სამშაბათს დილით, ძლევამოსილმა ლაშქარმა ხოცვის რიგები განაწყო. ყორჩიბა-

* 1625 წლის 30 ივნისს.

ში ცენტრში დადგა. ამირგუენე-ხანი ავანგარდში დაინიშნა და მარჯვენა და მარცხენა ფრთები ბედნიერი ლაშქრისა მამაცი მებრძოლებით იქნა გამაგრებული. იქით ქართველებმა აგრეთვე მოაღწიეს და მოწინააღმდეგენი ერთმანეთს შეხედნენ. დაიწყო დიდი ბრძოლა. პირველად ურჯულოები წინ წამოვიდნენ და ყიზილბაშთა ჯარის ავანგარდზე ერთბაშად იერიში მიიტანეს. ავანგარდმა მათ დარტყმას ვერ გაუძლო და გაიფანტა. ამირგუენე-ხანი ერთ წუთს მაგრად იდგა. მკიშედ დაიჭრა. რაკი ბრძოლა შემთხვევით შეუფერებელ ადგილას მოხდა, ყიზილბაშთა ჯარის მარჯვენა და მარცხენა ფრთებიდან დახმარების მიღება ვერ მოხერხდა. ყაჯარებმა დაჭრილი ამირგუენე-ხანი ბრძოლიდან გაიყვანეს. ქართველები ისეთივე გახურებული ხოცვით მეთოფეების რაზმში შეიჭრნენ. მათი დარტყმისაგან მეთოფეების რიგებიც დაინგრა. ძლევამოსილი ჯარიდან და განსაკუთრებით მეთოფეთა რაზმიდან ბევრმა შესვა მოწამებრივი სიკვდილის შარბათი და ნათელი პირით გაეჩქარა საიქიოს. ურჯულოები ისე გამხნევდნენ და წინ წამოვიდნენ, რომ ერთი მხრიდან, სადაც პირისპირ არ უდგათ მოწინააღმდეგე, ყიზილბაშთა ბანაკში შეიჭრნენ და ორღუბზაზარში¹⁴⁰ ალაფობას და ძარცვას მიჰყვეს ხელი. ორღუბზაზარის ხალხს, ყულუღჩიებს და ხელოსანთა შეგირდებს, რომელნიც ბარგის მცველად იყვნენ დატოვებული, თავზარი დაეცათ. საშინელი არევ-დარევა და ალიაქოთი გავრცელდა ბანაკში, ისე რომ თავგზა აბნეულმა ხალხმა და ნაძირალებმა, რომელნიც ბანაკში რჩებოდნენ, ერთმანეთის ქონების რბევას და ძარცვას მიჰყვეს ხელი და გაქცევა იწყეს. ბანაკი უპატრონოდ დარჩა და ამით დიდი შეწუხება და ზიანი განიცადა ყიზილბაშთა ძლევამოსილმა ლაშქარმა.

როგორც ნათქვამი იყო, ბრძოლა შეუფერებელ ადგილას გაიმართა. ამ დროს ერთი ჯგუფი მოლაშქრეებისა, რომელიც კუთხეში და კიდულზე, მარჯვენა და მარცხენა ფრთაზე იდგა, იმის გამო, რომ დიდი ცენტრი [ლაშქრისა] (ე. ი. ძირითადი ნაწილი ჯარისა) არ ჩანდა, ამ ღრიალისა და განგაშისაგან და ურჯულო და გზადაკარგულ ქართველთა ჯარის სიმამაცისაგან, იფიქრეს, რომ—ღმერთმა დაგვიფაროს!—ისლამის ლაშქარი დამარცხდაო, ველარ დადგნენ, ზოგმა სიმხალისისა და ლაჩრობისაგან, ზოგმაც ქონების სიყვარულით და [თავისი] ავლადიდების დაცვის სურვილით, პირი იბრუნა ბრძოლის ველიდან. ზარი და შიში [ჯარის] ცენტრსაც გადაედო, ძრწოლამ და დაბნეულობამ შეიპყრო ლაშქარი.

ყორჩიბაში, უაღრესად გულად და შემმართებელ მამაცთა მცირე რიცხვით ამ მდგომარეობას რომ ხედავდა, სრულებით არ შემდრკალა და მტკიცედ იდგა ბრძოლის ველზე. ძლევამოსილი ჯარის ერთ-

ჰა ჯგუფმა, რომელმაც იხილა ყორჩიბაშის სიმშვიდე და სიმტკიცე, ვული გაიმაგრა, მიენდო ისლამის ძლიერებას და მაღალი ხელმწიფის ძალას და მოწამებრივი სიკვდილის სურვილით გულგამაგრებული, გაშლილი შუბლით, ურჯულოებს თავს დაესხა და ბრძოლის ველის იწიწა იმ სიკვდილმისჯილთა სისხლით ვარდისფრად შეღება.

ამ დროს შაჰბენდე-ხანიც, რომელიც უკან მოდიოდა, თავისი ლაშქრის წინამავალთა ერთი რაზმით გზიდან პირდაპირ ბრძოლის ველზე შემოვიდა. დაღუპვის ველისაკენ გაქცეულთ მისი დახმარების იმედით გული გაუმაგრდათ და შემობრუნდნენ ბრძოლის ველზე. ღაზიების იამანურმა¹⁴¹ მახვილმა იწყო თავების მოკვეთა და თვალის დახამხამებაში გველეშაისებური ძგერებით და ელვისებური ხმლის დაკვრით იმ ბილწი ხალხიდან ათი ათასი ქვეითი და ცხენოსანი დაღუპვის მიწაზე დაანარცხეს და მოსპეს ის საძაგლები.

ბედშევა მოუარავმა, თეიმურაზმა და ათაბეგმა ურწმუნო და გზაბნეული ქართველების ლაშქარი რომ ვაფანტული და თავისი თავი უბედურების ველზე მოხეტიალედ დაინახეს, ზურგი აქციეს ბრძოლის ველს და გაიქცნენ. ისლამის სამყაროს მკველებმა გაიმარჯვეს.

დღედაბნელებული დამარცხებულები თბილისისაკენ გაეჩქარნენ. იქ რომ მიაღწიეს, მდინარე მტკვარზე გადავიდნენ და ხიდი, რომელიც ხისაგან იყო გაკეთებული. დასწვეს და თვითონ ხემრავალ, უღრან ტყეებსა და მაგარ ადგილებში შევიდნენ. ქართველი ცნობილი მეომრებიდან და სარდლებიდან მოკლულ იქნენ მუხრანბატონი თეიმურაზი,¹⁴² ალა თენგიზი,¹⁴³ იარალ-ბეგი,* ბეჟან-ბეგი და ზურაბ-ბეგი.

გამარჯვებული ლაშქრიდან რამდენიმე კაცი ყორჩიების იუზბაშეზბიდან, ლოლაშებიდან და მეთოფეებიდან პირველი შემოტყვის დროს მოიკლა. საშუალო [რიგის] ხალხიდან ათასამდე კაცმა, უმთავრესად მეთოფეთა ჯარიდან, მოწამებრივი სიკვდილის შარბათი შესვა.

გამარჯვებისა და ძლევის შემდეგ, როცა ყორჩიბაში, ამირები და ჯარისკაცები დაბრუნდნენ და ბანაკში მოვიდნენ, კარგები ბარგისაგან დაცარიელებული დახვდათ, ცხენებისა და ჯორების ნიშანწყალიც ვერ ნახეს. უკიდურესი გაჭირვება შეიქნა ჯარში. გამარჯვებისა და ძლევის ამბავი თანდათან გავრცელდა და ბანაკიდან გაბნეულები თანდათან შეგროვდნენ და რაც პირუტყვიდან, აქლემებიდან, ქონებიდან და ნივთებიდან ხელთ ჰქონდათ ჩაგდებული, პატრონებმა დაიბრუნეს და თავისი საქმის გამოსწორებას ცდილობდნენ. ბოლოს ბანაკში წესრიგი დამყარდა. იქიდან აიყარნენ და თბილისისაკენ წავიდნენ.

ალყაშემორტყმულები გათავისუფლდნენ გარემოცვით [გამოწვეული] შევიწროებისა და სურსათის გაჭირვებისაგან. ერთი ჯგუფი ურწ-

* ტექსტშიا **ايوال**—ივალ-ბეგი; შეძლება ივანე-ბეგ-?

მუნოებისა ბაში-აჩუქისაკენ წავიდა და სიღნაყები გააკეთა. შაჰბენდ-
ხანი და ყაზაყ-ხანი ძლევამოსილი ჯარის რაზმით მათ წინააღმდეგ გაე-
მართნენ. მრავალი დავლა და ტყვე ჩაიგდეს ხელში, გამარჯვებული და
ძლევამოსილი დაბრუნდნენ და საქმის კეშმარიტი მდგომარეობა ქვეყ-
ნის საფარველ სასახლეს (ე. ი. შაჰს) მოახსენეს. როცა უავგუსტოესი
ამალა სამეფო ქალაქ ყაზვინიდან დაიძრა და ქალაქგარეთ დადგა, მა-
ლემსრბოლნი შემოვიდნენ და გამარჯვებისა და ძლევის სასიხარულო
ამბავი მოიტანეს.¹⁴⁴

**თხრობა [ქვეყნის] დამპყრობელი ჯარის ერთი რაზმის გალაშქრებისა
ყარაყალხანის მხარეს და შაჰბენდ-ხანის მოკვლის შესახებ**

მარცხი და უბედურება, რომელიც ამ კეთილად დამთავრებულ
ლაშქრობაში მოუვიდა ისლამის ჯარს, იყო შაჰბენდ-ხანის მოკვლა და
ყაზაყ-ხანის ტყვედ ჩავარდნა ყარაყალხანის* გზაზე. ამ ამბის აღწე-
რილობა ასეთია:

აბდულ-ლაფარ-ბეგი,** ფერამუზ-ბეგის შვილი, ერთი წარჩინებული
ჭართველთაგანია, რომელიც გაბედნიერებული იყო ისლამის მიღებით
და დიდად პატივცემული იყო ხელმწიფის სამსახურში¹⁴⁵ მისი და***
ხელმწიფის ჰარემის მანდილოსნების რიგებში შედიოდა. თვით ის
ფარსის ბეგლარბეგის იმამ-ყული-ხანის სიძე იყო და ამ დროს საქარ-
თველოში იმყოფებოდა. აჯანყების შემდეგ ქართველებს ის მეთვალ-
ყურეობის ქვეშ ჰყავდათ და მისმა უავგუსტოესობამ გადასწყვიტა,
რომ ძლევამოსილი ჯარი ეცადოს გაათავისუფლოს ის და მისიანები,
როგორადაც არ იქნება, და ხელში ჩაიგდოს.

ხსენებული ბრძოლის შემდეგ გამოირკვა, რომ მისი (ანდუყაფა-
რის) ჯალაბობა ყარაყალხანის ციხეში¹⁴⁶ იყო, ხოლო ეს ყარაყალხანი
საქართველოს დამოკიდებული ძნელად სავალი ქვეყანაა, აქვს ერთი
პატარა ციხე, რომელიც გზის სიძნელის, ხშირი ტყეების და ტევრების
გამო ქართველთა საიმედო თავშესაფარს წარმოადგენს. ყორჩიბაშმა ამ
მოთხოვნის შესასრულებლად ერთი რაზმი ამირებისა და გამარჯვებუ-
ლი ჯარისა გაგზავნა ყარაყალხანზე აზერბაიჯანის ბეგლარბეგის შაჰ-
ბენდ-ხანის, შირვანის ბეგლარბეგის ყაზაყ-ხანის და ბაგრატ-ხან ქარ-
თველის ძმის ხოსროვ-მირზას¹⁴⁷ მეთაურობით. დიდებული ხანები და
ძლევამოსილი მეომრები დანიშნულ ადგილს გაეჩქარნენ ძნელი გზით.
ციხის ძირს მივიდნენ და გარს შემოადგნენ. მეციხოვნეთა რიცხვი

* არაგვის ზღობა.

** ანდუყაფარ ამილახორი.

*** აკად. ბროსეს აქვს: და ძუძუმტე.

უმნიშვნელო იყო. ისინი დათანხმდნენ, რომ აბდულ-დაფარის ჯალაბობა გადმოეცათ და ყიზილბაშების ძლევამოსილი ჯარი გაბრუნებულიყო და არაფერი ევნოთ [ციხისათვის]. დიდებულმა ამირებმაც მიზანშეწონილად აღარ სცნეს იქ გაჩერება, წამოიყვანეს მისი (ანდუყაფარის) სახლობა და ჯალაბობა და წამოვიდნენ.

აჯანყებული ქართველების ერთმა ჯგუფმა გაიგო ეს ამბავი, რამდენიმე ვიწრო ადგილას მეთოფე და მშვილდოსანი ჩასვეს და ლაშქრის გასავლელი ადგილი ჩაკეტეს, რათა ძლევამოსილი ჯარის დაბრუნების დროს თავს დასხმოდნენ მას. იბლისს დახმარებით ღვთის განგებამ ამირებს იმ გზას გადაახვევინა. მათ სხვა გზა აირჩიეს, ლაშქრის წინა და უკანამავალი ნაწილები გამოცდილი ვაჟკაცებით გაამაგრეს და დიდი სიფრთხილით მოდიოდნენ.

მოწინააღმდეგეებმა დიდი ხნის ლოდინის შემდეგ გაიგეს, რომ ყიზილბაშთა ჯარი სხვა გზით წასულიყო. რაზმი გავზავნეს იმ მხარეს. ერთ დღეს, როცა ლაშქრის უმრავლესობამ უკვე ჩაიარა და სადგომს მიუახლოვდა, [ხოლო] შაჰბენდე-ხანი და ყაზაყ-ხანი მცირერიცხოვანი რაზმით ლაშქრის უკან ფრთხილად მოდიოდნენ, გზის ერთი მხრიდან თოფის ხმა მოისმა ტყიდან. ცხადი გახდა, რომ ქართველებს თოფის ხმა იყო, რომელნიც ყოველი მხრიდან მოდიოდნენ იერიშით საბრძოლველად. ხსენებულ ამირებსა და იმ ხალხს შორის სასტიკი ბრძოლა გაჩაღდა. თურქმანთა აღებიდან დაიღუპნენ შაჰბენდე-ხანის მოლაზემები, კარგი ვაჟკაცები. ყაზაყ-ხანის ლაშქრის უმრავლესობამ სიმტკიცე ვერ გამოიჩინა და თავს უშველა. თვით ყაზაყ-ხანი, მეტად მამაცი და გამოუცდელი, მტკიცედ იდგა. შაჰბენდე-ხანი, რომელიც თანახმა არ იყო იქ დარჩენაზე (წინააღმდეგობის გაწევასზე), ამბობდა, ამ ხალხთან ბრძოლის გამართვა მიზანშეწონილი არ არის და უნდა ვეცადოთ აქედან გავიდეთო. ყაზაყ-ხანმა არ ისმინა, გადავიდა რუხე, რომელიც გზის მხარეს იყო და მტრისაკენ გაემართა, რათა გაეგო იმ ხალხის (ქართველების) ამბავი, ბევრნი არიან თუ ცოტანი, და ამის მიხედვით მოეფიქრებინა [შემდეგი მოქმედება]. იმ იწროებში ქართველებმა დაინახეს ის მარტოდ რამდენიმე კაცთან ერთად და ეცნენ. შაჰბენდე-ხანმა ის იმ საფრთხეში მიატოვა და თვითონ თავს უშველა, თანადგომისა და ამხანაგობის წესების შესრულება საჭიროდ აღარ სცნო. ისიც იმ რუხე გადავიდა.

ამ დროს ქართველების მრავალრიცხოვანი ჯგუფი გამოჩნდა ტყიდან და შემოუტია. მათ შორის დაიწყო ბრძოლა. ყაზაყ-ხანი ტყვედ ჩავარდა. შაჰბენდე-ხანი, რამდენიმე თურქმან ლაზისთან ერთად, რაც ძალა შესწევდა იბრძოდა. [ხოლო] „მოწინამებრივი სიკვდილის მაღალ ხარისხს მიაღწია“. ამ ბრძოლის დროს [ყიზილბაშთა] ძლევამოსილმა

ჯარმა ვერ მოახერხა, გზის სიძნელის გამო, დაბრუნება და საშველად მოსვლა. ამასთან ეს ამოც იყო. [ჯარმა] მშვიდობით გაიარა და სადგომებს მიაღწია.

ყაზაყ-ხანი ქართველებმა ცოცხალი წაიყვანეს. თეიმურაზმა, მოურავმა და ზურაბ-ბეგმა¹⁴⁸, რომელნიც მასთან ნაპურმარილევი იყვნენ, შაჰის კარზე ყოფნის დროს, არ ისურვეს მისი მოკვლა და მეთვალყურეობის ქვეშ ჰყავდათ. რამდენიმე ხნის შემდეგ დრო იხელთა, რამდენიმე მცველი მოისყიდა, მათი დახმარებით გათავისუფლდა და ყიზილბაშებთან მოვიდა; ამჟამად შირვანის ბეგლარბეგად არის [ისევ].

როცა ხსენებულმა ამბავმა ხელმწიფის უკეთილშობილეს სმენას მოაღწია, დიდი მოწყალებისა და თანაგრძნობის გამო, რომელსაც ის იჩინდა საერთოდ თავდადებულ და ერთგულ [მსახურთა] ნათესავებისადმი, ამ თავდადების საზღაურად შაჰბენდეს ვაჟი, რომელიც სამი წლის ბავშვი იყო, მამის ნაცვლად აზერბაიჯანის ხანობის და ამირთ-ამირობის მაღალი თანამდებობით აღაზვეა და მისი ნათესავებიდან ვეჭილი და ნაიბი დანიშნა იმ სარქრის საქმეების მოსაწესრიგებლად. იმ გვარეულობის მანდილოსნებს ამ წყალობის სასიხარულო ამბის გაგონებაზე განბარებულებს, გლოვის ტირილი ღვინად და სიხარულად შეეცვალათ.

ძებრობა ხევადასხვა შემთხვევებისა და ამბების შესახებ, რომლებიც დიდებული დროშების ბაღდადისაკენ წასვლამდე ამ (1625) წელს მოხდა ღვთის განგებით

როცა ხსენებულ მოურავისაგან მოხდა აქ აღწერილი ამბები, ბევრი საშინელი და ტყუილი ხმა გავრცელდა საზღვრისპირა ქვეყნებში და ყველა მხარეს და კუთხეს მიაღწია. ყველგან შფოთი გაჩნდა. უგუნურმა და ცეტმა ხალხმა ამ ამბების მოხდენა [ირანის] სახელმწიფოს სისუსტეს მიაწერა და მტრებმა, რომელნიც ხელსაყრელ ქაშის ცლოდებოდნენ, იფიქრეს, რომ დადგა დროო. იმ ხალხმა, რომელიც თავის თავს [ირანის] ერთგულად აცხადებდა, სიყალბე გამოიჩინა.

ამაზა ფაშამ¹⁴⁹, რომელიც პრეტენზიას აცხადებდა გულწრფელ ერთგულებასა და ერთსულოვნებაზე, „ბირობა და პაემანი დავიწყების თაროზე შესდო“, სანდო კაცი გაგზავნა ჰაფეზ აჰმედ ფაშასთან¹⁵⁰ დიარბექრში და მორჩილება გამოუცხადა. ნოვრუზ-ბეგ ყორჩი უსთაჯლუ, რომელიც უმაღლესი მხრიდან (ე. ი. შაჰისაგან) იყო მასთან წაჩული, დაიქირა, ციხეში ჩასვა და რაც შეეძლო [ეცადა, რომ] ეშმაკობით და გაიძვერობით ხმა გაეგრცვლებინა მისი მოკვლის შესახებ. რამდენიმე მისი კაცი და ამხანაგი მოჰკლა და მათი თავები სარდალს გაუგზავნა.

მურთაზა ფაშამ, ოსმალების ერთ-ერთმა ამირმა, რომელიც მის მიერ იყო გაგზავნილი ახალციხის სანახების ყარაჯა არდაპანში, მისრ წაქეზებით თუ თავისი სურვილით, განიზრახა ახალციხის ციხის დაპყრობა და იმ მხარეს დაიძრა. ახალციხის მმართველი სელიმ-ხან შამს ად-დინლუ და ციხის მცველი მეთოფეები საქართველოს ამბებით და ყოველი მხრიდან განუწყვეტლივ მომავალი სხვა საშინელი ცნობებით გულშეწუხებული იყვნენ და იმის გამო, რომ უბრალო ხალხში მღელვარება იყო, დგომა ვერ შესძლეს, ციხე დააგდეს, გავიდნენ და ყორჩიბაშის ბანაკში მივიდნენ. მურთაზა ფაშა მოვიდა და ადვილად და უბრძოლველად დაიკავა ციხე. ირანელი სოვდაგრები, რომელნიც ოსმალებიდან ბრუნდებოდნენ მრავალი საქონლით, იქ (ახალციხეში) იყვნენ სამ დროს) და აქეთ (ირანში) მოემართებოდნენ. აბაზამ დაიჭირა და [თავისი] დიდი სიხარბის გამო ყველაფერი წაართვა იმ საწყლებს.

იხრობა ძღვევამოსილი დროშების მშვიდობის ქალაქ ბაღდადის მხარეს წასვლისა და უფლის წყალობის შემწეობით გამარჯვების შესახებ

როცა ძღვევამოსილი და დიდებული დროშები, როგორც წინათ აღწერილ იქნა, რამდენიმე ხნით სულთანიეში დადგნენ, შაჰის დაახლოებული პირი ზეინალ-ბეგ თუშმალბაში, რომელიც ბაღდადის საზღვრის მხარეში იყო წასული, მოვიდა, მაღალი ტახტის საფეხურებს წარუდგა, ნოხზე კოცნის ბედნიერებას ეწია და იმ მხარის მღვთმარტობის შესახებ ჭეშმარიტება მოახსენა.

მაცნეთა და მსტოვართა ცნობებიდან, რომლებიც ზედიზედ მოჰქონდათ, გამოირკვა, რომ ოსმალების ჯარი ბაღდადისკენ დაძრულყო. გადაწყდა უავგუსტოესი ამალის (ე. ი. შაჰის ურდოს) იმ მხარეს წასვლა. ზეინალ-ბეგი დანიშნეს მთელი ძღვევამოსილი ჯარის სარდლად და სპასალარად და ბაღდადზე ვაგზავნეს, რომ უწმიდესი ამალის სპის მეწინავე ყოფილიყო და იმ ველაიეთის დიდებულ ამირებთან და კეთილშობილ მმართველებთან ერთად კარგი გულმოდგინეობა გამოეჩინა სამეფოს დაცვაში და რჯულისა და სახელმწიფოს მტრების უკუგდებასა და მოსპობაში და ის ემოქმედა, რაც საკეთილდღეო იქნებოდა მძღვევილი სახელმწიფოსათვის (ე. ი. ირანისათვის).

გამოვიდა ბრძანებულება, რომ იმ მხარის ძღვევამოსილი ჯარი მთლიანად ხსენებულ სპასალართან შეკრებილიყო და არ გადაეხვიდა მისი გონიერი რჩევისა და გადაწყვეტილებისათვის. სამი ათასამდე გამოცდილი და მამაცი მეომარი, მეზარბაზნეთა და მეთოფეთა გამობრძმედილი მეთაურები და ციხისმცველი მარჯვედ მსროლელი მეთო-

ფეხები გამოჰყვეს მისი უავეგუსტოესობის ამალიდან და დალოცვილი ბაღდადის ციხეზე გაგზავნეს, რათა არაბეთის ერაყის ბეგლარბეგ სეფი-ყული-ხანთან და ისფაჰანის მინბაშ მირ ფათაჰთან და იმ მებრძოლებთან ერთად, რომელნიც წინათ ციხეში იდგნენ, მტკიცედ დაეცვათ და დაეჭირათ ციხე. ზეინალ-ბეგ სპასალარს უკან გააყოლეს კიდევ სხვა რაზმი ძლევამოსილი ჯარიდან, რომელიც მისი ძმისშვილის ნურ ად-დაჰრ-ბეგის მეთაურობით დანიშნეს მის დასახმარებლად.

(თვითონ შაჰი წმინდანების საფლავზე სალოცავად წავიდა, იქ ილოცა და გამარჯვებისა და ძლევის მონიჭება შესთხოვა. შემდეგ სულთანის მხარეს დაბრუნდა). ყორჩიბაშის სახელზე გამოცემულ იქნა ბრძანებულება, რომ ამ წელს საზამთროდ ყარაბაღში დამდგარიყო და მოურავისა და სხვა მემბოხე ქართველებს უკუუსაგდებდად ებრძოლა. ჯარიდან თავისთან დაეტოვებინა რამდენიც საჭირო იყო, დანარჩენი მოლაშქრეები კი გამოეშვა [შაჰის] ძლევამოსილ ურდოში. საფარის თვის 2-ს* მისცეს [ჯარის] დაძვრის ნიშანი და მტკიცე იმედით და წრფელი განზრახვით სულთანიდან დანიშნულების ადგილისაკენ ვაემართნენ.

თბრობა სარდალ ჰაფეზ აჰმედ ფაშას არაბეთის ერაყის დასაპყრობად ურიცხვი ჯარით გალაშქრებისა და ბაღდადის ციხის გარემოცვის შესახებ

როცა ჰაფეზ აჰმედ ფაშა, როგორც ხსენებული იყო, დიდი ვეზირი და სარდალი გახდა და ბაღდადის ციხის დასაპყრობად დაინიშნა, ორი წლის განმავლობაში, როცა ის დიარბექრში იდგა, მან ოსმალეთის ყოველი მხრიდან და კუთხიდან შეკრიბა ურიცხვი ჯარი და მას ურდოში ურიცხვი ლაშქარი და უამრავი ხალხი შეგროვდა. ისიც, როგორც საჭირო იყო, არტილერიის მოწყობილობის, ცახის აღებისათვის საჭირო მარაგის და იარაღის და ლაშქრის სურსათის მომარაგებას შეუდგა და სალაშქროდ მოემზადა.

მოურავ ქართველის აჯანყებამ, საქართველოში მომხდარი ამბების და ყარჩილა-ხანისა და იუსუფ-ხანის¹⁵¹ დახოცვის შესახებ ცნობებმა, მოციქულების და წერილების ზედისეოდ მოსვლამ, ამ საგანზე რომ მოდიოდა, შირ-ბეგ მოქრის წინააღმდეგობისა და აჯანყების ამბავმა გამოიწვია ის, რომ ხალხში გავრცელდა სხამა, ყიზილბაშთა ლაშქარი საქართველოში დამარცხდა და ყიზილბაშების ხელმწიფემ ქართველების ჯანყის მოსასპობად იმ მხარეს გაილაშქრა და არდებილში არისო.

* 1625 წლის 3 ნოემბერს.

ოსმალეთის სარდალმა და დიდებულებმა გადაწყვიტეს, რაკი ბაღდადის მხარე თავისუფალია, ამიტომ საჭიროა ვისარგებლოთ ხელსაყრელი შემთხვევით და იმ მხარეს გავილაშქროთო, რადგანაც საფიქრებელი არ არის, რომ აჯამის (ირანის) ხელმწიფემ, რომელიც სასტიკად არის დაკავებული [საქმეებით] ყარაბაღისა და საქართველოს საზღვრებზე, დახმარება გაუწიოს [ბაღდადსო]. ბაღდადში მყოფი ყიზილბაში ამირები, რომელთაც იმედი არა აქვთ თავისი ხელმწიფისაგან დახმარებისა და შველისა, როგორც კი გაიგონებენ ოსმალთა უზომო ჯარის მოსვლის ამბავს, ვეღარ დადგებიან, დატოვებენ ქვეყანას და ბაღდადის ციხეს ადვილად ჩავიდგებთო ხელში.

გარდაცვალებანი

ყ ა რ ჩ ი ლ ა ი - ხ ა ნ ი, რომელიც, როგორც მოხსენიებულ იქნა, საქართველოში უმადური მოურავის საღალატო მახვილით მოიკლა და ნოწამებრივი სიკვდილის ხარისხი მოიპოვა. ის ერევნელ ქრისტიანთაგან იყო. როცა ჯერ კიდევ ბავშვი იყო და იმ ველაიეთში აშლილობა სუფევდა, ის ტყვედ ჩავარდა; იღბლიანი გამოდგა, უკეთილშობილესი [ხელმწიფის] საკუთარი მონებისა და ღოლამების რაზმში მოხვდა და თავისუფლების ბედნიერება მოიპოვა. რადგან ჭკვიანი იყო, ხელმწიფის სამსახურში გაიწვრთნა, დღითი დღე უფრო მაღალ საფეხურს აღწევდა და თავისი კარგი სამსახურით ყიჯაჯობის (قىجا جيبقى) პატივი მოიპოვა. ჭკუის მოწიფულობა და საქმის ცოდნა რომ გამოიჩინა, მეზარბაზნეთა უფროსი და მეთოფეთა სარდალი გახდა. დიდი ნიჭის გამო ის „უწმინდეს ნოხს დაახლოებულთა“ (ე. ი. შაჰთან დაახლოებული პირების) ჯგუფში მოხვდა და გამარჯვების საფარველი ჯარის სარდლობის ხარისხი მოიპოვა. ამ საქმეში ის თავისი კეთილისმყოფელი [ხელმწიფის] სურვილის თანახმად და მისი უდიდებულესობის დალოცვილი ხასიათის [შესატყვისად] იქცეოდა და რა სამსახურსაც არ დაავალდებდნენ, პირნათლად ასრულებდა [ყველაფერს]. ბოლოს მმართველობის მაღალი ხარისხით და ხანობის ძვირფასი წოდებით იქნა ამალღებული. გონივრული მოქმედების უნარის მქონე, მეტად გულადი, ხალისიანი, შორსმჭვრეტელი, მართებულად მოაზროვნე და ომში შეუდრეკელი, ის ირანის მთელი ლაშქრის სპასალარის ხარისხით იქნა განდიდებული. რამდენიმე ხანს აზერბაიჯანის ამირთა ამირად იყო. ამ ხანებში მას უწმინდესი მეშვედის მმართველობა ეჭირა და ხორასნის უმრავლესი ადგილები მას ეკუთვნოდა. მისი გარდაცვალების შემდეგ მისმა უფროსმა ვაჟმა მანუჩიქრ-ხანმა მიიღო იმ

ველაიეთის მმართველობა და დღეს მალალი, უწმინდესი მეშველის მმართველია.

იუსუფ-ხანი. ამანაც საქართველოში მოიპოვა მოწამებრივი სიკვდილი იმ უმადურის (ე. ი. გიორგი სააკაძის) სალაღატო მახვილით. ისიც ყარჩილა-ხანის ტომისა იყო. ორივემ მოიპოვა ამ სახელმწიფოს ღოღამობის პატივი, მუდამ ერთმანეთის მეგობარნი და ძმები იყვნენ. ხსენებული იუსუფ-ხანი ბავშვობიდან ყუშჩობის და ბაზიერობის საქმეზე იყო დანიშნული და ამ მეცნიერებაში დიდი გამოცდილება მიიღო. თანდათან უფრო და უფრო დახელოვნდა ამ სამსახურში და ბაზიერთ-უხუცესის თანამდებობის [ბოძებით] იქნა განდიდებული. რამდენიმე ხანს მას „მორწმუნეთა კარის“—ასთარბადის მმართველობა ჰქონდა ჩაბარებული. მას კეთილი ქცევა და ქვეშევრდომებზე ზრუნვა ახასიათებდა. ახლა უკვე თორმეტი წელიწადი იყო, რაც შირვანის ველაიეთის ბეგლარბეგად იყო და იმ ქვეყნის ქვეშევრდომთ და შეუძლებელთ ძალიან კარგად ეპყრობოდა. რადგანაც მისი ვაჟები პატარები იყვნენ, ხოლო იმ ველაიეთის მმართველად გამოცდილი კაცი იყო საჭირო, [ამიტომ] ყაზაყ-ბეგ ჩერქეზი, რომელიც გილანის დარულა იყო და იმ ამბების აღწერაში იქნა მოხსენიებული, [იუსუფ-ხანის] მაგვირად დაინიშნა და ხანის ხარისხი მიიღო.

...ამირგუენ-ხანს სარუ ასლანი, ერევნის ბეგლარბეგი. ის აღჯა-ყოინლუს ყაჯართა ელიდან არის. მამამისი გოლბობეგი ყორჩიების რიგებში შედიოდა სამოთხეში განსვენებული, ედემის მკვიდრი შაჰის* დროს და რამდენიმე ხანს ჰარემის ეშიკადასი, ყაზვინის კურთხეული სხასხლის მცველი და იქაური დარულა იყო. [თავისი] დიდი ჭკუით, გამოცდილებით [და] სათანადო კარგი სამსახურით გამგებლობისა და ხანობის ხარისხს მიაღწია და ჩოხუდ-საადის ამირთა ამირა გახდა. [მან] იმ საზღვრისპირეთში ოსმალებთან, როგორც თავის ადგილას აღწერილი იყო, ძლიერი ომები გადაიხადა და დიდი სახელი გაითქვა. იმ ვაჟკაცობის საზღაურად, რომელიც მან იმ საზღვრისპირეთში გამოიჩინა, „სარუ ასლანის“ („ყვეთელი ჯიქის“) საპატიო მეტსახელით დააჯილდოვეს და განადიდეს. ამ წელს დაიჭრა საქართველოსთან ომში, რომელშიც ის ძღვევამოსილი ლაშქრის ავანგარდის [უფროსი] იყო. ერთ ხანს ერევანში მკურნალობდა ჭრილობას. ამ წლის ბოლოს** ჭრილობამ კრუნჩხვა გამოიწვია და გარდაიცვალა. რადგანაც ურჯულო ქართველების წინააღმდეგ საღვთო ომში იყო დაჭრილი, იმ ბრძოლაში [დაღუპულ] დანარჩენ მოწამეთ შეუერთ-

* შაკ-თაჰმასბ I.

** იგულისხმება ჰიჯრის 1034 წ. ბოლო, რაც 1625 წლის აგვისტოს შეესაბამება.

და. მისმა უდიდებულესობამ მისი უფროსი ვაჟი თაჰმასბ-ყული-ბეგი, რომელიც ღირსი იყო გამოცდისა და გაწვრთნისა, და სიფრთხილის [ზომების] გათვალისწინებით იმ მხარეს ჰყავდათ გაგზავნილი, მამამისის გარდაცვალების შემდეგ ხანობის და ჩოხურ-საადის ამირთა ამირობის მაღალი ხარისხით განადიდა და დღეს იმ ველაიეთის მმართველობით არის დასაქმებული.

დასაწყისი კურდღლის წლისა, რომელიც შეესატყვისება ათას ოცდათექვსმეტ (1627) წელს და მისი უდიდებულესობის ღვთის ჩრდილის მაღალი შაჰის ხელმწიფობის მეორე პერიოდის მეთერთმეტე წელია.

...იმ ბედნიერი ამბებიდან, რომელიც კეთილად მოვლენილ იქნა ამ წელს, აღსანიშნავია მეამბოხე მოურავ ქართველის ტყვეობიდან გათავისუფლება შირვანის ბეგლარბეგის ყაზაყ-ხან ჩერქეზისა, რომელიც ქართველებს ჩაუვარდათ ტყვედ საქართველოს ყარაყალხანის (არაგვის ხეობის) გზაზე, როგორც თავის ადგილას იქნა აღწერილი. დიდხანს იყო ტყვეობაში. როცა მოურავს ცუდად წაუვიდა საქმეები საქართველოში,¹⁵² ერთმა თუ ორმა კაცმა მისი (ყაზაყ-ხანის) მცველებიდან, მოსყიდულებმა, მოხერხებულ დროს ის საქართველოს გარეთ გამოიყვანეს და მშვიდობით მიიყვანეს ყორჩიბაშის ბანაკში. მისი უავგუსტოესობისათვის მოხსენების და მისგან ნებართვის მიღების შემდეგ წავიდა შირვანში და იქ მყოფ თავის რწმუნებულებს, მოადგილეებს და ნათესავებს შეუერთდა.

სხვა საბედნიერო შემთხვევებიდან აღსანიშნავია ყორჩიბაშის გალაშქრება ახალციხეზე და იმ ციხის დაპყრობა სამარადისო სახელმწიფოს ძალით

წინათ მოხსენიებულ იქნა, რომ მეხსეთის საქართველოს ახალციხის მმართველობა სელიმ-ხან შაშს აღ-დინლუს ეკუთვნოდა და იქაური ციხეების დაცვა მას და მეთოფეების ერთ რაზმს ევალებოდა. გააულ წელს, იმ სხვადასხვა შფოთისა და არეულობის გამო, რომელიც საქართველოსა და საზღვრის ქვეყნებში მოხდა, სავრთვე რადგანაც მოდიოდა ხმა ოსმალეთის ჯარის მოსვლის შესახებ, ხსენებული ველაიეთის მეზობელი არზრუმის მმართველი აბაზა ფაშაც არაგულწრფელობას და ეშმაკობას იჩენდა. მცველები ახალციხის ციხისა, რომელიც უდიდესია იქაურ სიმაგრეებში, შეცბუნებულნი, გარემოცვისა და დაპყრობის შიშით კანკალებდნენ. რადგანაც ციხის დაზიანებული

[ადგილები] და სიმაგრეები ჯერ შეკეთებული არ იყო და არ ჰქონდა საჭირო სიმტკიცე, სელიმ-ხანმა მიზანშეწონილად ვერ სცნო [იქ] დარჩენა, გამოვიდა და ყორჩიბაშს შეუერთდა.

ერთი ოსმალთა ამირი მურთაზა ფაშა, რომელიც იქაურ სანახებში — ყარაჯა არდაჰანში იმყოფებოდა, თავის გადაწყვეტილებით თუ აბაზას ბრძანებით და რჩევით, ასე იყო თუ ისე, ცარიელი ჰპოვა რა ქვეყანა და ციხე, იმ მხარეს გაემართა და დაიბყო. ყორჩიბაშში, რომელიც ზოგიერთ ამირთან ერთად ყარაბაღში იდგა საზამთროდ და საზამთრო ბინებიდან წამოსული, ერევნის საზღვრებში მოსულიყო, ხსენებული ციხის დასაპყრობად დანიშნა. ზამან-ბეგ ნაზირი, რომელიც მეთოფეების და მეთოფეთა უფროსების ერთი რაზმით გასულ წელს აზერბაიჯანს იყო წასული, თანახმად ბრძანებისა, ყორჩიბაშს შეუერთდა. ახალციხეზე წავიდნენ, ციხე გარემოიცივეს და სხვადასხვა მხრიდან სიბა მიიტანეს, ორიოდ სიმაგრე დაიჭირეს და თანდათან წინ მიიწევდნენ. ოსმალები რამდენიმე ხანს იცავდნენ ციხეს, [მაგრამ], რადგანაც ციხე სადაც არის უნდა დაცემულიყო და [ოსმალებიც] მიხვდნენ, რომ მალე ძალით დაიპყრობენ [მას,] ხოლო შველა არსაიდან მოდიოდა, მურთაზა ფაშამ ზავი გადასწყვიტა და ციხის დაცვაზე ხელი აიღო იმ პირობით, რომ ყიზილბაშები არაფერს ავნებდნენ ოსმალებს და ეს უკანასკნელები, ვისაც საით სურდა, იქით წავიდოდნენ. თუ ვინმეს ყიზილბაშთა ქვეყანაში მოსულის სურვილი ექნებოდა, მას კეთილად მოეპყრობოდნენ [ყიზილბაშებში]. ხელშეკრულებისა და ფიცის დადების შემდეგ მურთაზა ფაშამ ციხე გადასცა [ყიზილბაშებს და] თვით ყორჩიბაშთან მივიდა. ოსმალებმა ზოგმა ირჩია მას გაჰყოლოდა, ზოგიც თავის ქვეყანაში წავიდა. ციხე ძლევამოსილი სახელმწიფოს (ირანის) მოღვაწეთა მფლობელობაში გადავიდა.

რადგანაც სელიმ-ხანს ბრალი ედებოდა მასში, რომ ციხე დაადგო და გამოვიდა [იქიდან] ისე, რომ არც ალყაშემორტყმული ყოფილა და არც ბრძოლა გაუწევია რამდენიც შეეძლო, [ამიტომ] იმ ადგილს მმართველობა შამსი-ხან ყაზაყლარს ჩააბარეს. ის ყაზაყლარის ტომთან ერთად, რომელიც იცნობს იმ ქვეყანას, ციხეში შევიდა და მის დაცვას შეუდგა.

სხვა ბედნიერი ამბებია მოურავისა და თეიმურაზის მტრობა, ბრძოლა მათ შორის და მოურავის დამარცხება

ეს ამბავი ასე მოხდა: იმ ბრძოლის შემდეგ, რომელიც ძლევამოსილ ჯარსა, [ერთის მხრით] და მოურავს, თეიმურაზსა და ქართველებს

შორის [მეორე მხრით] მოხდა და ქართლის ზოგიერთი დიდებულ მოკლულ იქნა იმ ბრძოლაში, მოუტრავს, რომელიც ამტეხი იყო იმ შფო-
თისა, უნდოდა ქართლში მმართველი და მბრძანებელი ყოფილიყო.
ერთი ჯგუფი დიდებულებისა და თავადებისა მასზე უფრო მაღალი
გვარისა იყო, მათ სძაგდათ მოუტრავის ბატონობა და უფროსობა.

თეიმურაზ-ხანი, რომელიც სამეფო გვარის იყო და ვალი (მეფე)
იყო კახეთისა. იმის გამო, რომ მისი ველაიეთი დანგრეული იყო, [აგ-
რეთვე რადგანაც] ქართლის წინანდელი ვალის სიმონ-ხანის შთამო-
შავალთაგან არავინ იყო დარჩენილი მამრობითი სქესისა, ხოლო მისი
(თეიმურაზის) ვაჟები სიმონ-ხანის შვილთა შვილიშვილები იყვნენ დე-
დის მხრით, და ქართლელებმაც წინანდელი სიმონ-ხანის (სიმონ I)
ძმისშვილის ბაგრატ-ხანის შვილს სიმონ-ხანს (სიმონ II) უმტრეს,
—[ამიტომ თეიმურაზს] უნდოდა, რომ ქართლის დიდებულები მის ვა-
ჟებს მიმხრობოდნენ და ერთი თავისი ვაჟიშვილი, დედის მხრივ
მემკვიდრეობით უფლების ძალით, ქართლის ბატონად გაეხადა და
თვითონაც იმ ქვეყანაში (ე. ი. ქართლში) მბრძანებელი და ბატონი
ყოფილიყო. ზოგიერთი ქართლელი ეთანხმებოდა მას ამაში და მოუ-
ტრავისაგან შორს ყოფნა ერჩივნა. ამის გამო მოუტრავსა და თეიმურაზს
შორის ერთმანეთისადმი შიში გაჩნდა, ბოლოს აიშალნენ და ერთმან-
ეთს დაშორდნენ. თეიმურაზი მას უფრთხილდებოდა. მოუტრავმა შე-
ადგინა ჯარი თავის მომხრეთაგან და მოულოდნელად გაემართა მის
წინააღმდეგ. თეიმურაზის მომხრეებმა ეს ამბავი [მეფეს] აცნობეს. იმ
დროს მას (თეიმურაზს) ძალა არ შესწევდა წინააღმდეგობის გაწევისა
და ბრძოლისა, თავისი სადგომიდან დაიძრა და სხვა მხარეს გაეჩქარა.
ხელსაყრელი დრო შეაჩიბა და იმ მცირერიცხოვანი ლაშქრით, რომე-
ლიც შეეგროვებინა, მოუტრავზე გაილაშქრა. ამ ორ ჯარს შორის ძლი-
ერი ომი მოხდა. თეიმურაზმა გაიმარჯვა, მოუტრავი დამარცხდა¹⁵³. მისი
ძალა და გავლენა დაეცა*, საქართველოში დადგომა ვეღარ შესძლო,
ოსმალეთში წასვლა გადასწყვიტა და იმ მხარეს გაემართა: მივიდა იმ
სარდალთან, რომელიც აბაზას** წინააღმდეგ მოდიოდა არზრუმს.
იქიდან სტამბოლს წავიდა. ამ დროიდან მოკიდებული ის ოსმალთა
შორის იმყოფება.

თეიმურაზმა თავისთვის უმჯობესად ოცნო, რომ შეხვეწნოდა [შა-
ჰის] კარს. ალავერდი-ხანის¹⁵⁴ შვილს,** რომელიც ყორჩიბაშის გან-
კარგულების თანახმად, თავისი ხალხის ერთი რაზმით თბილისში იდგა,
გაეცნო და დაუმეგობრდა. მათ შორის მიწერ-მოწერა და მისვლა-მოს-

* სიტყვა-სიტყვით: „მისი გავლენის ყლუბი აზრის ღვინისაგან დაიცალა“.

** აბაზა ფაშა იმ დროს ოსმალეთის სულთნის წინააღმდეგ იყო აჯანყებული.

*** ალავერდი-ხანის შვილი დაუდ-ხანი განჯის ბეგლარბეგი იყო.

ვლა გაიმართა. გასულ წელს მან მისი მეშვეობით მორჩილების არხები გაგზავნა ქვეყნის საფარველ კარზე, როგორც ქვემოთ აღიწერება. წელს მათი შეხვედრაც მოხდა.

თეიმურაზის მიმართვა თხოვნით ქვეყნის საფარველი კარისადმი ალავერდი-ხანის შვილის დაუდ-ხანის¹⁵⁵ მეშვეობით და მათი შეხვედრა ერთმანეთთან

როცა თეიმურაზსა და მოურავს შორის განხეთქილება მოხდა და მათი თანხმობა მტრობით დასრულდა, მოურავი ოსმალეთში წავიდა დახმარების საძებრად, [ხოლო თეიმურაზი „უმეცრების ძილისაგან გამოფხიზლდა“, თავისი წინანდელი მოქმედება და ის ამბები, რაც მოახდინა, ინანა, ისევ „ამ ოჯახის (ე. ი. ირანის შაჰის) კალთას ჩასჭიდა დახმარების ხელი“, დაუდ-ხანთან მეგობრობა და ნაცნობობა დაამყარა და წინანდელი წესით ამ ზღურბლის (შაჰის კარის) მონად და ყმად გამოაცხადა თავი. მისი (დაუდ-ხანის) მეშვეობით და შუამდგომლობით თავისი დანაშაულის შენდობა ითხოვა. მან და ხანმა არსებული მდგომარეობა და მისი (თეიმურაზის) მორჩილებისა და მონობის განცხადება მის კეთილშობილებას (შაჰს) მოახსენეს. როცა დიდებული და ბრწყინვალე ძღვევამოსილი დროშები, ძღვევითა და ბედნიერებით იყო წამოსული ერაყის მხარეს ბაღდადზე კეთილად დასრულებული ლაშქრობიდან, დაუდ-ხანის არხა და თეიმურაზის ვედრების წიგნი რომელიც მისთვის (შაჰისთვის) მიეწერა, მის უავგუსტოესობას მიუვიდა. იმ წიგნში მას დაეწერა, ამ რამდენიმე წლის განმავლობაში ბევრ შეცდომა ჩავიდინეო და იმ ბრძოლების გამო, რომელიც განგებით მოხდა [ჩვენს შორის], ყიზილბაშთა ტომებს მოწამლული მახვილები აქვთ მომზადებული ჩემი სისხლის დასაღვრელად. ამიტომ ვერ ვბედავ უმადლესი ტახტის წინაშე მოსვლასო. უკეთუ მისი უდიდებულესობა შაჰი, რომელიც დიდსულოვანი ოჯახიდან არის, მაპატიებს შეცოდებებს დამნაშავე მონას და მომიტყევეს წარსულ შეცდომებს, ხელახლად „გავიყრი ყურში მონობის რგოლს და ამიერიდან ოღნავადაც აღარ გადავუხვევ მონობის შარავზას“. და როცა ცოტაოდენ სამსახურს შევასრულებ და თავდადებას რამდენადმე გამოვიჩენ, რაც ხალხში საქები და მოსაწონი იქნება, [მაშინ] ამაზე დაყრდნობით შევძლებ მოვიპოვო [შაჰის წინაშე] მსახურების ბედნიერება*. ახლა, დანაშაულებრივი უწყობის [ჩადენის გამო] შიშით [შეპყრობილი] ვიმედოვნებ, რომ გამათავისუფლებთ თქვენთან ხლების მოვალეობისაგან და ამ დანგრეულ ქვეყანაში დავრჩებიო.

* ე. ი. შეიძლება გვახსიათო კარზე.

დაუდ-ხანმა წარადგინა ეს თხოვნის წიგნი და იშუამდგომლა შებრალებს შესახებ. მისმა უდიდებულესობამ მისაღებად სცნო დაუდ-ხანის შუამდგომლობა და წყალობის და დანაშაულის პატიების სიგელი გაუგზავნა მას. [ამასთან ერთად] დაავალა, გამოეცხადებინა თეიმურაზისათვის: ის ჩვენი უავგუსტოესობის ჩრდილშია გაზრდილი და კარგად გვიცნობს, [ჩვენი] უწმინდესი ხასიათის კარგი და ავი გაეგებაო. ახლა ჩვენ ვლბებულობთ მის ბოდიშებს, მონანიებას და მონობას, მაგრამ იცოდეს, რომ ვიდრე ის არ გამოეშურება ჩვენი ცის მსგავსი სასახლისაკენ და ცოდვილთა წესისამებრ კისერზე ხმალჩამოკიდებული არ წარსდგება ჩვენი უავგუსტოესობის წინაშე, წრფელი გულით მისი პატიება და [დანაშაულის] მიტევა არ შეიძლებაო. ეს ეშმაკური და მიწიერი სიტყვები არ გვიჩვენებენ, რომ ის ეცდება ურჩობით დასვრილი თავისი კალთა [ერთგული] მსახურებისა და სიმართლის წყლით გარეცხოს და თავისი თავი ჩვენთან ხლების ბედნიერების მიღწევის ღირსად გახადოს.

ფირმანის მიღების შემდეგ დაუდ-ხანმა გადაწყვიტა მასთან (თეიმურაზთან) შესახვედრად წასულიყო და უავგუსტოესი და უწმინდესი არსების* დახმარების იმედით უბრალოდ გაემართა მისი (თეიმურაზის) სამყოფელისკენ მსახურთა მცირე რიცხვით. [ისინი] მეგობრულად შეხვდნენ ერთმანეთს და დაუდ-ხანმა, რომელსაც ნაკისრი ჰქონდა პასუხისმგებლობა მისი შეცოდების პატიებისათვის, შაჰის მჭევრმეტყველური დანაბარები ნათლად გადასცა და აუხსნა მას. უპირველეს ყოვლისა [დაუდ-ხანმა] წინადადება მისცა მას გამოეცვალა თურქული სამოსი, განდგომის ხანებში რომ ჩაეცვა, და ყიზილბაშური ტანსაცმელი ჩააცვა. მისმა (თეიმურაზის) ხელქვეითებმაც ყველამ გამოიცვალეს ტანსაცმელი. [თეიმურაზმა] „ხელი ჩასჭიდა მისი შუამდგომლობის კალთას“ და თავისი საქმე მის ნება-სურვილსა და შეხედულებას მიანდო. მან პირობა დასდო, რომ თუ ხელმწიფის წყალობა და შევრდომა მოევლინებოდა, თავის ღიჯოცხლეში აღარ ასცდებოდა მონობისა და მორჩილების გზას.

პირობისა და შეთანხმების დადების შემდეგ [დაუდ-ხანი] უკან წამოვიდა, თბილისში დაბრუნდა და დიდებული კარის მსახურთ მოახსენა თავისი მისვლა-მოსვლის ამბავი: თეიმურაზი მორჩილებისა და გამგონობის შარაგზას ადგასო.

* ე. ი. შაჰ-აბას I-ის.

შემდეგი ამბავი. აბაზა ფაშას მეორედ თავის შეფარება ქვეყნაერების საფარველის კარზე

ამ ამბის ვითარება ასეთია: როდესაც უავგუსტოესი დროშები ღვთის შეწევნითა და ბედნიერებით ბაღდადის კეთილშემდეგიანი მოკ-
ნაურობიდან დაბრუნდნენ და ძლევა-გამარჯვებისა და ოსმალთა ლაშ-
ქრის გაქცევის ამბები კიდით-კიდეს მოედო, აბაზა ფაშამ, მეორეჯერ,
გულწრფელი ერთგულება გამოიჩინა, ნოვრუზ-ბეგ ყორჩიბაში უსთა-
ჯლუ, რომელიც გასულ წელს შეიპყრო, პატიმარ ჰყო და მისი მოკე-
ლის ხმაც დაჰყარა, სახლს უკან გამოგზავნა და წარსული საქმეების,
სამარცხვინო მოქმედებისა და ვაჭართა ქონების დასაკუთრების გამო
გულის მამებელი მობოდიშებით უვნებლობის პირობა ითხოვა. რო-
ცა ოსმალთა სარდალი ხალილ ფაშა მასზე თავს დასასხმელად გაე-
მართა, დახმარების იმედის თვალი ამ ქვეყანას (ე. ი. ირანს) მოაპყრო.
მაგრამ, რაკი მის მოქმედებაში ორპირობა, ვერაგობა და ცბიერება
გამოსჭვიოდა, როდესაც [ოსმალთა] ლაშქარი თავს დაესხა, მის დახმა-
რებას საჭირო ყურადღება არ მიექცა და გადაწყდა: ძლევამოსილი
ყორჩიბაში ლაშქრით იმ მიდამოებში, ერევანში, დამდგარიყო, რად-
გან. ვაითუ ოსმალების მხრიდან მისი უდიდებულესობის სამფლობე-
ლოთა ხელყოფა მომხდარიყო.

მას შემდეგ, რაც სარდალი ხალილ ფაშა არზრუმს მიუახლოვდა,
დიშლარ ჰოსეინ ფაშა რამდენიმე სხვა ფაშასა და იანიჩრებთან ერთად
ახალციხის ციხის დაბრუნების მოთხოვნის მიზნით არზრუმს გაგზავნა
და ბასთან ფაშა და ისა-ბეგი, რომელიც საპატიო პირი იყო, აბაზა
ფაშასთან მოციქულად გაგზავნეს რომ ეგების იგი მიემხროთ და წაე-
ქეზებინათ, რომ დიშლარს შეერთებოდა და ახალციხეზე ერთად გაე-
ლაშქრათ. მისმა მეგობრებმა მას (აბაზას) შეატყობინეს, ამ ხალხს შე-
ნი. შეპყრობა აქვს დავალებული და თავს გაუფრთხილდით. აბაზამ
ბასთან ფაშა და ისა-ბეგი შეიპყრო და დააკავა, თვითონ კი არზრუმის
ლაშქრით, ჩოხურ-საადში მდგომი უძლეველი ჯარების (ე. ი. ყიზილ-
ბაშთა) დახმარების იმედით, შეშინებული გამოვიდა ციხიდან და მოუ-
ლოდნელად თავს დაესხა [ოსმალთა] ამირებს, ფაშებს და იანიჩრებს,
რომლებიც ავანგარდში იყვნენ. მათ ბრძოლა გაუმართა და ძალიან
იოლი გამარჯვება მოიპოვა. ლაშქრის რამდენიმე დიდებული, რომელ-
თა შორის იყო ჰოსეინ ფაშა დიშლარი. ხელში ჩაიგდო და მრავალი
ოსმალთა და იანიჩარი დახოცა. ჰოსეინ-ფაშა, დაჭრილი, ციხესთან
მიიყვანა და ვანშორდა.

როდესაც ამ ამბავმა სარდლამდე მიიღწია, მთელი სპით გაემართა
მასზე თავდასასხმელად და არზრუმის ციხე გარემოიცივეს. იგი (აბაზა

ლაშა) ოთხ თვეს ალყაში იყო მოქცეული და ციხეს იცავდა ყველა საშუალებით. ამ ხნის განმავლობაში ბრწყინვალე დროშებიც, აგრეთვე, კეთილგონიერებისა და სიფრთხილის შესაბამისად, სულთანზე იყო დაბანაკებული.

ზამთარმა მოაწია. ოსმალებმა ამის მეტი ველარ შეძლეს არზრუმში ყოფნა და უკან გაბრუნდნენ ხელცარიელები. მან (აბაზა ღაშამ) ვითარების ჭეშმარიტი არსი მის უწმინდესობას [შაჰს] შეატყობინა. უზენაესმა უდიდებულესობამ მის მოციქულებს გულახდილად გამოუცხადა: რადგან აბაზას აზრები მისი ნათქვამის შესაბამისი არ იყო, ანიტომ მის შებირებებს დიდად ვერ ვენდეთ. თუ მისი სიტყვა გულწრფელია და სიგიჟე ვენი უდიდებულესობის მომხრეა, ასე უნდა ექნა: დატყვევებული ოსმალები, რომლებიც ომში და შეტაკებებში ხელში ჩაუვარდა, შაჰის უზენაესი ტახტის ფერხითი უნდა გამოეგზავნა, რათა მისი ნათელი გულისათვის უეჭველი გამხდარიყო, რომ ოსმალებთან ეს მისი შეხლა-შემოხლა ამ დინასტიის ერთგულების გამო ხდებოდა და უნდა ემოქმედა ამ სიტყვების მიხედვით: „თუ ზანგი ხარ, ზანგი იყავ, თუ ბერძენი ხარ—ბერძენი“.

მისი ამბის დანარჩენი ნაწილი მომდევნო წლის ამბებში აღიწერება.

ამბავი უავგუსტოესი ამაღლის დაბრუნებისა სულთანზედან მაზანდარანის საზამთრო სადგომში

რადგანაც რამდენიმე ხანს ქალაქი სულთანზე მისი უავგუსტოესობა შაჰის დაბანაკების ადგილი გახდა, ხოლო ოსმალთა სარდალი, საზღვარს რომ მოსდგომოდა და არზრუმის ციხე გარემოეცვა, წადილის აღუსრულებლად უკან გაბრუნდა, [შაჰის] უწმინდესი გონება რომ უავგუსტოესის სამწყსოსა და საზღვრებზე [ოსმალების] მოსალოდნელ მძლავრობასა და სხვადასხვა მიდამოებსა და განსაკუთრებით ახალციხის ციხეზე დაწყნარდა, გამგზავრების სადავე უკან გამობრუნებისაკენ მიუშვა. მოლაშქრეები თავიანთ სამშობლოსა და საცხოვრებელ ადგილებისაკენ დაითხოვეს, ღვთისშეწევნილ ამაღლასთან დაკავშირებულ ხალხთან ერთად სულთანზედან მაზანდარანის ზამთრის სადგომისაკენ გამმართნენ მხიარულებითა და სიხარულით და უკეთილშობილეს დიდებულ ბანაკში დაბინავდნენ...

სხვადასხვა მოვლენებიდან [აღსანიშნავია]; რომ, რადგანაც ყარაბაღის ბეგლარბეგს მოჰამედ-ყული-ხან ზიად ოღლის მოურავის ბოროტების გამოვლენაში ცოტა უგულვებელყოფა და გულგრილობა გამოეჩინა და განჯასა და მის მიდამოებში იმ უბედურების აღკვეთაზე კალთა დაებერტყა, მოურავს კი მისი ქვეყანა და ველაიეთი დაელაშ-

ქრა და სხვადასხვა სახის ზიანი სპასა და რაიათს მოსვლოდა, ყარაბაღის ამირთა ამირობიდან გადაყენებულ იქნა და დაუდ-ხანი, ალავერდი-ხანის ძე, რომელიც თბილისის დასაცავად და საქართველოს მიდამოების საქმეთა მოწესრიგებისათვის განწესებული [მაშინ] იმ მიდამოებში იყო, ამ დიდი თანამდებობის მიღებით გაბედნიერდა.

გ ა რ დ ა ც ვ ა ლ ე ბ ა ნ ი: [ამ წელს გარდაიცვალა] იოთამ-სულთან ქართველი. იგი იყო სამეფო კარის მსახურთა წრიდან, მისი უდიდებულესობის აღზრდილი და ბაბ ალ-აბვაბის დარუბანდის მმართველად განდიდებული. ამ წელს ბაბ ალ-აბვაბში გარდაიცვალა ჭაბუკობის გაფურჩქვნის ასაკში. იმ ველაიეთის მმართველობა ჩაბარდა სამეფო კარის ღოღამს ფეროხ-სულთანს, რომელიც როსთემდარელი თოფანგჩიების სარდალი იყო.

დასაწყისი მწუხარებით აღსავსე თურქული ნიანგის წლისა, რომელიც ათას ოცდაჩვიდმეტ (1628) წელს შეესატყვისება და აბასის მბრძანებლობის მეორე პერიოდის მეთორმეტე წელია.

[შაჰ-აბასმა] გაზაფხულის სამი თვე მანანდარანში გაატარა. როცა ამინდმა ზომიერების პირი სიციხისაკენ იბრუნა, ოსმალეთიდან ამბავი მოვიდა, ამ წელს ხოსროვ ფაშა ვეზირი და სარდალი გახდა, დიდძალი ლაშქრით არზრუმისაკენ მოდის და ბედშავი და უმადური ქართველი მოურავი, ოსმალეთს რომ იყო წასული, ხსენებულ სარდალს თან ახლავსო. უავგუსტოესი ამაღლა შავალის თვეში (1628 წ. VI) მანანდარანის სადგომიდან დაიძრა და, იმისი შიშით, ვაითუ იმ ბედუკულმართს გარყვნილების ბალდამი გაელიზიანებინა და ოსმალების დახმარებით საქართველოს მიდამოებში კვლავ შფოთი ჩამოეგდო და [აჯანყება] დაეწყო, ვამგზავრების სადავეები დედაქალაქ ყაზვინისაკენ მიმართა და ძლევამოსილებითა და ბედნიერებით იქაურ კურთხეულ სასახლეში ბრწყინვალე ჩამოხდომა ინება. ბრძანება გაიცა, რომ უძლეველი ჯარები სულთანის მინდორზე შეკრებილიყვნენ და ისა-ხან ყორჩიბაშის, სარდლობით გამოზადებული ყოფილიყვნენ, რომ, რომელ მხარესაც საჭირო შეიქნებოდა და მიუთითებდნენ, გაელაშქრათ...

სხვადასხვა მოვლენათაგან [აღსანიშნავია] ახალციხის პაჭიმის შამხი-ხან ყაზაყლარის შეპყრობის ამბავი. ეს ასე მოხდა: იმ მიდამოების ოსმალთა ერთი ჯგუფი ახალციხეს მოვიდა ნადავლისა და ძარცვარბევისათვის. ისინი ათას ხუთასსა თუ ორი ათასზე მეტნი იყვნენ. ციხის სიმტკიცისა და მეციხოვნე ღირსეული თოფანგჩიების სიმარჯვის გამო ციხის სიახლოვეს ვერ შეძლეს ბოგინი და უკან გაბრუნდნენ ძარცვა-რბევის შემდეგ.

შამსი-ხანი გულადი და მამაცი კაცი იყო. დიდი შინაგანი ენერჯისა და მომეტებული გამბედაობის გამო უკან დადევნება და დარევა გადასწყვიტა მათი რიცხვის უცოდინრად, [თავისი] ტომის უხუცესთა თანხმობისა და რჩევის გარეშე. ყაზაყლარის ლაზიების სამასი კაცის თანხლებით გარეთ გამოვიდა და დასადევნებლად გაეშურა. სამი-ოთხი ფარსახი ჭენებით სდია და წამოეწია. გაზაფხულის დღეები იდგა და ცხენების ძოვების დრო იყო. შეუჩერებელი ხანგრძლივი ჭენების გამო ლაზიების უმეტესობა ჩამორჩა, რადგან უძოვარ ცხენებს ძალა აღარ შესწევდათ.

ოსმალთა ერთი რაზმი გზის პირას ჩამომხდარიყო, სხვა რაზმები კი გარეშემო ხეობებში ჩამოსხდარიყვნენ და არ ჩანდნენ. შამსი-ხანი ასი კაცით [ოსმალებს] წამოეწია. თუმცა ყაზაყლარის გამოცდილ მეომართა ერთი ნაწილი, რომელიც თან ახლდა მას, [ოსმალთა] იმ ჯგუფზე თავდასხმას უშლიდა, მაგრამ არ შეისმინა და ბრძოლა დაიწყო.

ოსმალთა ერთი ჯგუფი, გზასთან რომ იყო და ეს ამბავი შეიტყო, გაიფანტა. მეორე რაზმი თავგზააბნეულად ცხენებს ეცა და გაქცევა დააპირა. ეს ამბავი რომ ბევრმა ოსმალებმა შეიტყვეს, მრავალრიცხოვანი ბრბო ცხენებზე შესხდა, მეწყერივით გამოჩნდა შამსი-ხანის ზურგიდან და იგი უშაში მოიქციეს თავის მცირერიცხოვან ჯგუფთან ერთად. ოსმალები და ლაზიები მთელი ძალ-ღონით მიეტვივნენ ერთმანეთს. [ლაზიების] უმეტესობა [ოსმალებმა] ძირს დასცეს გაქცევის დროს, რადგან მათი ცხენები დავარდნილები იყო. შამსი-ხანი ცოცხლად შეიპყრეს. მისი ლაზიების უმეტესობა კი იმ ბრძოლაში მოიკლა და განადგურდა. ოსმალებმა იგი (შამსი-ხანი) წაიყვანეს და სარდლის ბანაკს შეუერთდნენ.

[შაჰ-აბას I-ის სიკვდილის შემდეგ. რაც 1038 წ. ჯომადი ალ-ავვალის 24-ს (1629 წ. 19. I მოხდა)], უძლეველი ქვეყნის თავკაცებმა, განსაკუთრებით ისა-ხან ყორჩიბაშმა და ეთემად აღ-დოვლე ხალიფე სულთანმა, ორივე მისი ჯდიდებულესობის სიძლიერით რომ არიან განდიდებული, ზეინალ-ხან ეშოკალასიბაში შამლუმ და სამეფო ტახტთან დაახლოებულმა სხვა კეთილშობილმა პირებმა ხელი მოჰკიდეს სახელმწიფო საქმეებს და დიდებულებსა და მდაბიოებს ქვეყნისა და ქვეყნიერთა უფლისწულის ტახტის მემკვიდრედ გამოცხადების ამბავი შეატყობინეს. ამ სიწმინდით მოსილი სამეფო სახლის ხალიფათა, მურიდთა და მორწმუნეთა ჯგუფმა რომლებიც უზენაესი ტახტის ფერხთით იყვნენ, მთავარი მურშიდის ფირმანი სულითა და გულით მიიღეს და გულწრფელობისა და მორჩილების ნაბიჯით შეხვდნენ ბედნიერების წალკოტის სიხარულის მომგვრელი ნაყოფისათვის ეპოქისა და

სასულთნოს მმართველობისა და მეფობის ჩაბარებას. ამის თაობაზე დასაბუთება-დადასტურების [წიგნი] შეადგინეს, ისა-ხანი, ზეინალ-ხანი და სხვა კეთილშობილები და სეფიანთა დინასტიის უზენაესი კეთილმსურველები ამას მორჩილებით შეხვდნენ, ისევე როგორც ამ დინასტიის ფირ მურიდის ურყეველობა არის, ხელმოწერითა და ბეჭდებით დაამოწმეს და ცნობილ ლალა მოჰამადი-ბეგს, რომელიც [სამეფო] ქარის სანდო უხუცესთაგანია, დედაქალაქ ისფაჰანში ქვეყნიერების შაჰისა და უფლისწულისათვის მისართმევედ გაატანეს. ამ მომხდარი დიდი მწუხარების დროს თვალი და გული ამ ცნობილი ბეთით ინუგეშეს:

ბეთი: თუმცა ახალ წელს სულთანი ქარს გაჰყვა (გარდაიცვალა),
დაე, აყვავდეს ასჯერ კურთხეული წითელი ვარდი.

ღვთის წყალობითა და შეწევნით, ზემოთ უკვე ითქვა. რომ ქვეყნის მპყრობლობის იერი მისი უავგუსტოესობის სახეზე აშკარაა და ქვეყნის მბრძანებლობის ნიშნები მისი ბედნიერების შუბლზე—ნათელი.

ერთი სიტყვით, ელვისა და ქარის სისწრაფით ის შორი მანძილი რვა დღეში განვლო და მისი ხლების ბედნიერება მოიპოვა; თავისი დიდებული წინაპრის გარდაცვალების ამბავი შეატყობინა და ძვირფასი ფურცელი მათი ხედვის სხივებს უჩვენა.

უფლისწულებმა, დიდებულმა ქალბატონებმა და საპატიო ჰარემის მანდილოსნებმა, რომლებიც დედაქალაქ ისფაჰანში იყვნენ, ამ შემადრწუნებელი ამბის გაგონებაზე, მოთქმა და გოდება ცის დასასრულს ააწვდინეს. ამ სამეფო სახლის რამდენიმე უხუცესმა, რომლებიც აქ სახლებლად იყვნენ განწესებული, განსაკუთრებით აბულ-ყასემ-ბეგ ეივა ოღლიმ, რომელიც წმინდა რწმენის სუფიების ჯგუფიდან ერთ-ერთი ეშიკადასიბაში იყო, საქართველოს ვალის ბაგრატ-ხანის ძმასთან ზოსროე-მირზასთან ერთად, სატახტო ქალაქ ისფაჰანის ჰაჰიმი რომ იყო, ბოროტმოქმედებათა აღსაკვეთად და იმ უზარმაზარი ქალაქის სიწყნარის შენარჩუნების მიზნით, რომელიც სხვადასხვა ფენისა და ტომების ხალხებით იყო ავსებული, უავგუსტოესობის ტახტზე აყვანა, ამ გარდაუვალი მოვლენის გამო, გლოვასა და მწუხარებაზე უმნიშვნელოვანეს და. უპირატეს საქმედ მიიჩინეს, და მაშინვე ის ახალგაზრდა ჯელმშიფე* სეფიანთა დინასტიის სუფიების წესისა და რიგის დაცვით, სამოთხეში დამკვიდრებული წინაპრების სამემკვიდრეო სამეფო ტახტზე და სამბრძანებლო ხალიჩაზე განამტკიცეს, ფეხზე მოხვევის პატივი მოიპოვეს და უავგუსტოესის ტახტზე დაჯდომის ამბავი კიდით-კიდე მთელს ქვეყანას შეატყობინეს.

* შაჰ-სეფი I (1629—1642).

მეორედ ხსენება სასახლის ღოღამ დიდებული ამირებისა, რომლებმაც
ხანისა და სულთნის წოდება მიიღეს

ამ ხალხიდან ოცდაერთი კაცი, მისი უდიდებულესობის გარდა-
ცვალების დროს, ოლქის გამგებლისა და ხანის თანამდებობით და
ამირობისა და სულთნობის ღირსებით იყვნენ განდიდებული. მათ შო-
რის: იმამ-ყული-ხანი, ალავერდი-ხანის შვილი, რომელიც მამის ნაცვ-
ლად ფარსის, ქუჭვილუის, ლარის, ბაჰრეინისა და ჯორჯინის ბეგლარ-
ბეგია. მისდამი დაქვემდებარებულ ამირებთან ერთად, რომლებიც
სხვადასხვა თანამდებობას ასრულებდნენ; ხოლო, რადგან მათი დათ-
ხოვნა-დანაშვნა ხსენებული ბეგლარბეგის ნება-სურვილზეა დამოკი-
დებული ამიტომ, მათი სახელები ცნობილი არ იყო [ამ] ფურცლების
დამწერისათვის; სეფე-ყული-სულთან იმამ-ყული-ხანის შვილი, ლა-
რის ჰაქიმ იბრაჰიმ-ხანის ნაცვლად იმ ოლქის მმართველად იქნა გან-
დიდებული და [ახლა] ერთ-ერთი დიდებული ამირია; დაუდ-ხანი,
იმამ-ყული-ხანის ძმა, მოჰამედ-ყული-ხან ყაჯარის ნაცვლად, რომელიც
ქართველი მოურავის საქმესთან დაკავშირებით ჩადენილი დანაშაუ-
ლისათვის ყარაბაღის მმართველისა და ამირთა ამირობიდან დათხოვ-
ნილ იქნა, ამ ველაიეთის ბეგლარბეგი და ყაჯართა ელისა და ოიმა-
ხის წინამძღოლია. შემდეგია სეფე-ყული-ხან ქართველი, შირ-ალის
ტიტულით წოდებული, რომელიც არაბეთის ერაყის ბეგლარბეგი,
ყორჩბაში და წმინდანთა ბაღებისა და იმამთა საფლავების მოთავალია,
როგორც ჰაფეზ-აჰმად ფაშას ბაღდადზე გამოლაშქრება-გაბრუნების
ამბავში უკვე იქნა მითითებული, ხსენებულმა ხანმა იმ ბრძოლაში
დიდი მამაცობა გამოიჩინა და ჰემმარიტად [ხელმწიფური] აღზრდის
ღირსი იყო... ჯემშიდ-სულთან ქართველი ეიღლუ ავშარის ოიმახის
ამირი და ხორასნის აბივერდის ჰაქიმი არის.

შ ე ნ ი შ ვ ნ ე ბ ი

1 სულთან სელიმი — ოსმალეთის სულთანი სელიმ I იავუზი (1512—1520).

2 სულთან სოლეიმანი — ოსმალეთის სულთანი სოლეიმან I კაწყანი (1520—1566), შვილი სელიმ I-ისა.

3 ულემი — სწავლული, ღვთისმეტყველი.

4 ელი და ოიმახი მომთაბარე ხალხთა ტომების აღმნიშვნელია.

5 თიული მიწის ფეოდალური საკუთრების წამყვანი ფორმა იყო სეფიანთა სახელმწიფოში. თიული წარმოადგენს სახელმწიფო, სამხედრო ან სამოქალაქო სამსახურთან დაკავშირებულ ბენეფიციუმის სახეობას. მსახურეულ პირს დროებით ეძლეოდა სამსახურის სანაცვლოდ მიწა რენტა-ხარკის აღების უფლებით.

6 ალყას მირზა — შაჰ-თაჰმასპ I-ის ძმა. 1538 წელს შაჰის ჯარების მიერ შირვანის დაპყრობის შემდეგ ალყას-მირზა შირვანის ბეგლარბეგად დანიშნეს. 1547 წ. მან სცადა შირვანში დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნა. ყიზილბაშმა ამირებმა ამჯერად შესძლეს მისი შერიგება შაჰთან, მაგრამ მალე ალყას-მირზამ ისარგებლა ყიზილბაშურ ტომებს შორის შინაური ბრძოლით თავრიზში და კვლავ განდგა. შაჰ-თაჰმასპის ჯარების მიერ ორჯერ დამარცხებული ალყას-მირზა გაიქცა ყირიმის ხანთან, ხოლო იქიდან კი—სტამბოლში, სოლეიმან I-თან. სულთანმა ხელსაყრელად სცნო ალყას-მირზასათვის მხარის დაჭერა. თურქებმა ილაშქრეს სამხრეთ აზერბაიჯანში და დროებით დაიკავეს თავრიზი (1549 წ.). მაგრამ ალყას-მირზას ეს წამოწყება საბოლოოდ მარცხით დამთავრდა.

7 ამასია, არზრუმი, თუყათი, სივასი და აყ-შაჰრი თურქეთის ქალაქებია.

8. ერზინჯანი, ბაიბურთი, ქახი, მარ'აში და ტრაპეზუნტი თურქეთის ქალაქებია.

9 ჰასან-ბეგი—შაჰის მბრძანებელი ყარა-ქეშიშ ოღლის დინასტიიდან. ეს დინასტია 1444—1551 წლებში განაგებდა შაქს. ჰასან რუმლუს ცნობით, ჰოსეინ-ბეგი 930 (1523/4) წელს დაიღუპა (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარსული ტექსტი ქართული

თარგმანითა და შესავლით გამოსცა ვ. ფუთუჩიძემ, შენიშვნები დაურთო რ. კიკნაძემ, თბ., 1966, სპარს. ტექსტი, გვ. 11, ქართული თარგმ., გვ. 22. შენიშვნები, გვ. 54).

10 ლევან-ხანი—კახეთის მეფე ლევანი (გამეფდა 1514—1518 წლებს შორის—1578).

11 დერვიშ-მოჰამედი ცდილობდა შაქის დამოუკიდებლობის შენარჩუნებას. 1551 წ. შაჰ-თაჰმასიბი შეესია შაქს. ყიზილბაშებმა დაიპყრეს შაქი. დერვიშ-მოჰამედი დამარცხდა და გაქცევა სცადა, რის დროსაც მოკლულ იქნა.

12 არეში — ქალაქი შაქში, ისტორიულ ჰერეთში. XVI ს-ში არეში ერთ-ერთი დაწინაურებული სავაჭრო ქალაქი იყო. აქ გადიოდა მნიშვნელოვანი სავაჭრო-საქარავენო გზა შემახა-არეშ-განჯა-თბილისისა. არეში მნიშვნელოვან როლს თამაშობდა აბრეშუმით ვაჭრობის საქმეში.

13 გელესან-გურესანის ციხე შაქშია. მისი სახელი — „მოდი-მნახე“ ციხის მიუვალობაზე მიუთითებს.

14 მოჰრდარი — ბეჭდის მცველი.

15 გიშის ციხე შაქში, ისტორიულ ჰერეთში მდებარეობდა.

16 შაჰ-თაჰმასიბის პირველი ლაშქრობა საქართველოში. ისქანდერ მუნში ამ ლაშქრობის აღწერისას ეყრდნობა XVI ს-ის ისტორიკოსის ჰასან რუმლუს მონათხრობს (იხ. ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, ვ. ფუთუჩიძის გამოც., სპარს. ტექსტი, გვ. 11—12, ქართული თარგმანი, გვ. 22—23).

17 გულბად ქართველი — თბილისის ციხისთავი. შაჰ-თაჰმასიბმა როგორც ჩანს, დიდი წყალობა უყო მოღალატე გულბადს და თავის ამაღლებაში ჩარიცხა მისი ვაჟები, რომელნიც შაჰის ერთგული და სანდო კაცები გამხდარან (კ. ტაბატაძე, შერეფ-ხან ბიბილისის ცნობები საქართველოს შესახებ, „კავკასიურ-ახლოაღმოსავლური კრებული“, 11, თბ., 1962, გვ. 168; ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, შენიშვნები, გვ. 57).

18 ლუარსაბი — ქართლის მეფე ლუარსაბ I (1530—1556), ყიზილბაშების წინააღმდეგ დაუცხრომელი მებრძოლი.

19 შაჰ-თაჰმასიბის მეორე ლაშქრობა საქართველოში. ამ ლაშქრობის აღწერაც ისქანდერ მუნშის ჰასან რუმლუს მიხედვით აქვს შედგენილი. მხოლოდ ჰასან რუმლუს ეს ლაშქრობა ცალკე არა აქვს გამოყოფილი, იგი მას ალყას-მირზაზა აჯანყების ამბის თხრობაში ჩაურთავს (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, ვ. ფუთუჩიძის გამოც., სპარს. ტექსტი, გვ. 14—15, ქართული თარგმანი, გვ. 25—26).

20 შურაგელი—ქალაქი ყარსსა და ბასიანს შორის. ფ. გორგიჯანიძე მას „შორეკალს“ უწოდებს (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, შენიშვნები, გვ. 53).

21 აყ-შაპრი — აყ-შეპირი — ახალქალაქი, უფრო ზუსტად, ახალქალაქის რაბატი. აყ-შაპრი—აყ-შეპირის შესახებ ვრცლად იხ. ს. ჯიქია, გურჯისტანის ვილაიეთის დიდი დავთარი, III, თბ., 1958, გვ. 303—308.

22 ზაგემი — კახეთის სამეფოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი სავაჭრო პუნქტი XVI ს-ში.

გრემი — კახეთის სამეფოს დედაქალაქი XVI ს-ში. დაარსებულია 1466 წ.

23 ფეშქაში — საჩუქარი, მისართმეველი.

ბაჯო ხარაჯ—„ბაჯო ხარაჯ“—ს, როგორც ხარკს, საშუალო თუ გარდამავალი ადგილი უკავია „საურსა“ და „მალ-მალუჯათს“ შორის (იხ. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, თბ., 1958, გვ. 255—267).

24 შაპ-რაჰმანის მესამე ლაშქრობა საქართველოში. ამ ლაშქრობის აღწერისას ისქანდერ მუნში იყენებს ჰასან რუმლუს თხზულებას (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარს. ტექსტი, გვ. 17—20, ქართული თარგმანი, გვ. 28—31).

25 ლუარსაბ, ვახუშტი, შერმაზან — მსხვილი ფეოდალები, ქაიხოსრო ათაბაგის იოქიშპენი, რომელთაც ქაიხოსროს ზოგიერთი მამულები ხელყვეს. ამგვარი ცნობა დაცული აქვს ჰასან რუმლუს (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარს ტექსტი, გვ. 17—20. ქართული თარგმანი, გვ. 28—31, შენიშვნები, გვ. 60).

26 ბაჰადური — მამაცი, გულადი.

27 გაზი დაახლოებით ერთ მეტრს უდრის.

28 შაპ-თაჰმანის მეოთხე ლაშქრობა საქართველოში. ისქანდერ მუნშის ეს ლაშქრობაც ჰასან რუმლუს ცნობებზე დაყრდნობით აქვს აღწერილი (ჰასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, სპარს. ტექსტი, გვ. 21—22, ქართული თარგმანი, გვ. 32—34).

29 ამასიის ზავი — ეს ზავი ირანსა და ოსმალეთს შორის დაიდო 1555 წ. 29 მაისს. ამ ზავით დასრულდა ირან-ოსმალეთის ომების პირველი ციკლი. ზავის პირობებით ირანს ერგო აღმოსავლეთი საქართველო (ქართლ-კახეთი), აზერბაიჯანი, სომხეთის ჩრდილო ნაწილი, მესხეთის აღმოსავლეთი ნაწილი, თურქეთს — დასავლეთი საქართველო (იმერეთი, სამეგრელო, გურია) სამცხე-საათაბაგოს დასავლეთი ნაწილი. ყარსის ოლქი ცხადდებოდა ნეიტრალურ ზონად. ყარსის ციხე დაანგრიეს და არცერთ მხარეს არ ჰქონდა უფლება მისი აღდგენისა.

31 ბეგლარბეგი—(თურქ.) საქვეყნოდ გამრიგი დიდი მოხელე. თურქეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, ტრაპეზუნდის მახლობლად.

31 ბეგლარბეგი—(თურქ.) საქვეყნოდ გამრიგი დიდი მოხელე. სეფიანთა სახელმწიფოში ბეგლარბეგი მეორე ადგილზე იდგა ვალის შემდეგ.

32 სიმონი — ქართლის მეფე სიმონ I, ლუარსაბის ძე. ყიზილბაშებისა და ოსმალთა წინააღმდეგ დაუცხრომელი მებრძოლი. სიმონი გამეფდა 1556 წელს. 1569 წ. ყიზილბაშებმა სიმონი ტყვედ ჩაიგდეს და ალამუთის ციხეში გამოჰკეტეს. 1578 წ. ოსმალთაგან შევიწროებული შაჰ-ხოდაბენდემ სიმონ I გაათავისუფლა და საქართველოში გამოისტუმრა. იგი ვარაუდობდა სიმონის გამოყენებას ოსმალთა წინააღმდეგ. ამ ბრძოლაში სიმონი საბოლოოდ მარცხდება. იგი ოსმალებმა იგდეს ხელთ და 1601 წელს გაგზავნეს სტამბოლში, სადაც გარდაიცვალა.

33 ჩარხჩიები—(თურქ.) ცხენოსანი მებრძობი, რომლებიც ბრძოლის დროს წინ მიდიან, ავანგარდი.

34 ჯაჯანა-ბეგი — ისქანდერ მუნშის, როგორც ჩანს, სახელი და მახინჯებულად აქვს წარმოდგენილი. პასან რუმლუსთან ეს სახელი წარმოდგენილია როგორც ზაზა-ბეგი (პასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, ვ. ფუთურიძის გამოც., სპარს. გვ. 25, ქართული თარგმანი, გვ. 36). ხსენებული ზაზა-ბეგი ჩვენ ზაზა ციციშვილი ვგვგონია. სახელი ზაზა ხშირად გვხვდება ციციშვილთა ფეოდალურ საგვარეულოში. ზაზა ფანასკერტელ-ციციშვილი სახლთუხუცესი იხსენიება 1558 წ., ერთ საბუთში (თ. ჟორდანიას, ქრონიკები II, ტფ., 1897, გვ. 399).

35 ლუარსაბის შვილი დავითი — სიმონ I-ის უმცროსი ძმა, დაუთხანის სახელით ცნობილი. იგი თავის ძმას გადაუდგა და შაჰ-თაჰ-მასებს ეახლა ყაზვინს 1561 წ. 25 დეკემბერს (იხ. პასან რუმლუს ცნობები საქართველოს შესახებ, შენიშვნებ, გვ. 64). დაუთხანს თბილისისა და სომხით-საბარათიანოს მეფობა მისცეს და 1562 წ. 30 აგვისტომდე დაბრუნდა საქართველოში (იქვე).

36 ისქანდერ მუნში მოგვითხრობს თბილისისა და მისი სანახების დივანის რეესტრში გატარების შესახებ. ამ ცნობიდან ირკვევა, რომ „ყიზილბაშობის“ შემოღების ცდას ადგილი ჰქონია XVI ს-ის 60—70-იან წლებში (ნ. ბერძენიშვილი და სხვ., საქართველოს ისტორია, დამხმარე სახელმძღვანელო, I, თბ., 1958, გვ. 282; ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII სს-ში, ვვ. 31).

37 ყაფის მთა — ზღაპრული მთები, რომლებიც თითქოს გარს ერტყმინან დედამიწას.

38 ალამუთის ციხე — „არწივის ბუდე“, მდებარეობდა ელბრუსის მთებში, ყაზვინის მახლობლად. ითვლებოდა ერთ-ერთ მიუვალ ციხე-სიმაგრედ.

39 ირანის შაჰის მიერ ქართლის მეფის „ძმობით“ მოხსენიება იმის ნათელი გამოხატულებაა, რომ ოსმალეთთან გართულებული ვითარების გამო შაჰმა საქართველოს მიმართ დროებით შეცვალა პოლიტიკა და დაადგა ე. წ. „კომპრომისის“ გზას.

40 ჰაიდარ-მირზა — შაჰ-თაჰმასბ I-ის მეხუთე ვაჟი, დედით ქართველი (კ. ტ ა ბ ა ტ ა ძ ე, შერეფ-ხან ბითლისის ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 174).

41 იუზბაში — (თურქ.) ასისტავი.

42 მურშიდი — (არაბ). სასულიერო ხელმძღვანელი, მოძღვარი, სწორ გზაზე დამყენებელი.

43 ნეჰავენდი — ქალაქი ირანის ჩრდ. ნაწილში, ყაზვინის სამხრეთ-დასავლეთით.

44 ჰამზა-მირზა — მოჰამედ-ხოდაბენდეს უფროსი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე. ნიჭიერი და მამაცი პიროვნება იყო. მოკლულ იქნა ყიზილბაშთა მომთაბარული არისტოკრატიის შეთქმულების შედეგად.

45 ჩაშნავირ-ბაში — კარის მოხელე, რომელიც სინჯავს საჭმელს, სანამ მბრძანებელს მიართმევდნენ.

46 ფერჰად ფაშა — ოსმალთა სარდალი. დაწვრილებით იხ. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა. შესავალი და შენიშვნები დაურთო ს. ჯიქიამ, თბ., 1964, შენიშვნები, გვ. 105—106.

47 ნოვრუზი — ირანული ახალი წლის დღე.

48 ხორეზმი — უძველესი სახელმწიფო მდინარე ამუ-დარიის ქვემო წელში.

49 მერვი — ქალაქი ხორასანში (ამჟამად თურქმენეთის სსრ ტერიტორიაზე).

50 ვალი — ოლქის მბრძანებელი, მმართველი. საქვეყნოდ გამოირიგ დიდი მოხელე სეფიანთა სახელმწიფოში. ვალი ეკუთვნოდა ადგილობრივი მკვიდრი მბრძანებლების დინასტიას. ირანში XVII ს. ოთხი ვალი იყო: არაბისტანის, ლურისტანის, გურჯისტანისა და ქურთისტანის.

51 ჯელალ ედ-დინ მოჰამედ აქბარი — ინდოეთის ხელმწიფე დიდ მოღოლთა დინასტიიდან (1556—1605).

52 ეშიკალასიბაში—ეშიკალასი (თურქ.) ცერემონმაისტერი, კარის მოხელე; ეშიკალასიბაში — ობერ ცერემონმაისტერი.

53 დიდი მოლოლები ითვლებიან თემურ-ლენგის შთამომავლებად. დიდ მოლოლთა იმპერიის დამაარსებელი ინდოეთში ბაბური მამის ხაზით თემურიანთა პირდაპირ მემკვიდრედ თვლიდა თავს, ხოლო დედის ხაზით კი იგი პრეტენზიას აცხადებდა ჩინგიზ-ხანის შთამომავლობაზე.

54 ნუზლი — სურსათ-სანოვავე.

სავერი — საჩუქრები, მისართმეველი. ნუზლისა და სავერის შეხახებ იხ. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII სს-ში, გვ. 241—250.

55 კონსტანტინე-მირზა — კახეთის მეფის ალექსანდრე ლევანის ძის ვაჟი; გაიზარდა ირანში.

56 თაჰმასპ-ყული-ხანი, მედიქ მირმანის სომხითის ძე — ქართული ფეოდალური სახლის გამაჰმადიანებული წარმომადგენელი.

57 გიორგი-ხანი — გიორგი X, სიმონ I-ის ძე (1600—1606).

58 მანუჩარ-ხანი — სამცხის ათაბაგის ყვავყვარე IV-ის ძმა, ქაიხოსრო II-ის ვაჟი. ცოლად ჰყავდა სიმონ I-ის ასული ელენე.

59 დაუდ-ხანი — კახეთის მეფის ალექსანდრეს უფროსი ვაჟი.

60 თეიმურაზი — კახეთის მეფე თეიმურაზ I (1606—1663). ცნობილი პოეტი და პოლიტიკური მოღვაწე, ირანის წინააღმდეგ დაუცხრომელი მებრძოლი. იზრდებოდა ირანში, შაჰ-აბასის კარზე.

61 ქეშიში — ასეთი სახელის მატარებელი ქართველი უფლისწულის არსებობა სხვა წყაროებით არ დასტურდება. „ქეშიში“ სპარსულად ქრისტიანთა მღვდელს, მონაზონს, ბერს ნიშნავს.

62 ვანი — ქალაქი თანამედროვე თურქეთის ტერიტორიაზე, ვანის ტბის მახლობლად.

63 სომეხთა ირანში გადასახლებით შაჰ-აბასი შემდეგ მიზნებს ისახავდა: 1. თურქთათვის უნდოდა მოესპო თავშესაფარი და საკვების შოვნის საშუალება; 2. სომეხ კულტურულ მემკვიდრეთა და ვაჭარხელოსანთა გადასახლებით იგი ირანის ეკონომიკის აღმავლობას ცდილობდა (ვ. გაბაშვილი, XVI—XVII სს საქართველოს ქალაქები მახლობელი აღმოსავლეთის სავაჭრო ურთიერთობათა შუქზე, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან“, თბ., 1966, გვ. 181).

64 აღინჯაყი — აღინჯა, ციხე-ქალაქი ნახჭევანის მხარეში.

65 ჭერმანი — ქალაქი და ოლქი ირანის აღმოსავლეთ ნაწილში.

66 მარაღა — ქალაქი სამხრეთ (ირანის) აზერბაიჯანში.

67 ყორჩი — ცხენოსანი მოისრებლის გვარდია სეფიანთა დროს. ყორჩის ჯარის სათავეში იდგა ყორჩიბაში.

68 არშაყი — ახერი, ქალაქი სამხრეთ (ირანის) აზერბაიჯანში, თავრიზის ჩრდილო-დასავლეთით.

თალიში — პროვინცია კასპიის ზღვის დას. სანაპიროზე. ამჟამად თალიშის ნაწილი საბჭოთა აზერბაიჯანის ტერიტორიაზეა (ქ. ლენ-ქორანი), ნაწილი კი ირანის ჩრდ. ნაწილში.

69 გიორგი-მირზა — ალექსანდრე კახთა მეფის ძე. მამასთან ერთად მოკლულ იქნა კონსტანტინეს მიერ.

70 ყაბალა — ისტორიული რანის დედაქალაქი.

71 შემახა — ქალაქი აზერბაიჯანში; შირვანის სახანოს დედაქალაქი იყო.

72 აყ-სუ — თეთრი წყალი (მონღოლურად ჩაღან-უსუნ), მდინარე შირვანში.

73 სარქარი — ხელმწიფის კარის სამეურნეო დაწესებულებათა სამმართველო, ხაზინა (სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში, წიგნი I, ნაკვეთი 1. გამოსცა ვლ. ფუთურიძემ, გვ. 91).

74 ქეშიკი — მცველი, ყარაული.

75 სიბა — მოძრავი საფარია, რომელსაც ციხიდან ნატყორცნი ისრის. ქვისად ტყვიისაგან იფარებდა ციხის კედლებზე იერიშით მისული ჯარი. სიბა ნიშნავდა აგრეთვე თავდაცვით მიწაყრილს, პატნეზს (სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში, I, 1, ვლ. ფუთურიძის გამოც., გვ. 92).

76 მაქუს ციხე სამხრეთ აზერბაიჯანშია.

77 სალმასი, თასუჯი, ხოი, მარანდი ქალაქებია სამხრეთ (ირანის) აზერბაიჯანში.

78 სუფიანი სამხრეთ აზერბაიჯანშია, მარანდსა და თავრიზს შუა.

79 ფარსახი დაახლოებით 6—7 კილომეტრს უდრის.

80 რუმის კეისრის ლაშქარი — თურქთა ლაშქარი.

81 თიმარი — სამხედრო საკარგავი თურქეთში. ეძლეოდათ ფეოდალებს სამხედრო სამსახურისათვის. თიმარი იყო სამხედრო ლენი, რომლის წლიური შემოსავალი 20 ათას ახჩას არ აღემატებოდა (გ. ფუთურიძე, ოსმალური ფეოდალური მიწისმფლობელობა, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, თბ., 1957, გვ. 251—252).

82 ამანი — უშიშროება, უსაფრთხოება, დაცვა, დაზოგვა.

83 ლუარსაბ-ხანი — ქართლის მეფე ლუარსაბ II (1606—1614).

84 უცმი — დაღესტნის ერთ-ერთი მხარის, ყაითაყის მფლობელი მთავრის ტიტული (იხ. სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში, I, 1. ვლ. ფუთურიძის გამოც., გვ. 93).

85 თაბარსარანი — დარუბანდის სამხრეთით მდებარე ოლქი.

86 მანუჩარ-ხანი — მანუჩარ ათაბაგი, ძე მანუჩარ ათაბაგისა.
1625 წელს იგი საკუთარმა ბიძამ, ბექამ მოწამლა.

87 არდაპანი — არტაანი სამხრეთ საქართველოს ისტორიული პუნქტია. ამჟამად თურქეთის საზღვრებშია.

88 მურად ფაშა — ოსმალთა სარდალი. განსაკუთრებით გამოიჩინა თავი ჯელალების აჯანყების განადგურებისას.

89 ჯელალები — 1588 წლიდან ანატოლიაში ადგილი აქვს მრავალრიცხოვან აჯანყებებს. პირველად ეს აჯანყებები თავს იჩენენ ცალკეულ რაიონებში. 1595 წლიდან კი დაიწყო გლეხთა ძლიერი მოძრაობა, რომელმაც თურქულ ისტორიოგრაფიაში „ჯელალების“ ამბოხების სახელი მიიღო. (XVI ს-ის დამდეგს აჯანყებული გლეხების მეთაურის შეიხ ჯელალის სახელი საზოგადო სახელად იქცა და ამიერიდან „ჯელალი“ ეწოდებოდა საერთოდ ყველა ამბოხებულს). დაწვრ. იხ. გ. ფ. უ. თ. უ. რ. ი. ძ. ე, სოციალური მოძრაობები ოსმალეთში, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, თბ., 1957, გვ. 273—276.

90 ჩაუში — მცველი, ყარაული.

91 ჰურია — მუსლიმანური სამოთხის ბინადარი ლამაზი ქალი.

92 რაშიდის უბანი — ე. წ. „რობ'-ე რაშიდი“, თავრიზის კვარტალი, რომელიც გაშენებული იყო ყაზან-ხანისა და ოლჯეთუ-ხანის ვეზირის, ცნობილი ისტორიკოსისა და ექიმის რაშიდ ედ-დინის პირადი სახსრებით. რაშიდ ედ-დინის სიკვდილით დასჯის შემდეგ (1318 წ.) ეს უბანიც განადგურებულ იქნა (იხ. რ. კ. ი. კ. ნ. ა. ძ. ე, ქალაქები ილხანთა ირანში, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, თბ., 1957, გვ. 187—188).

93 ჯაფარ ფაშა — ოსმალთა სარდალი (დაწვრ. იხ. იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ს. ჯ. ი. ქ. ი. ა. ს. გამოც., გვ. 126).

94 აჰმედ-ხანი — ოსმალეთის სულთანი აჰმედ I (1603—1617).

95 მუფთი — მუსლიმანთა ღვთისმეტყველი, შარიათის რელიგიური კანონების მიხედვით მთავარი მოსამართლე. მუფთის გამოაქვს ვადაწყვეტილება — ფეთვა (ფეთვა — დასკვნა ამათუმი იურიდიული კაზუსის გამო. გ. წ. ე. რ. ე. ღ. ე. ი. არაბულ-ქართული ლექსიკონი, თბ., 1951, გვ. 180).

96 სანჯაყბეგი — სანჯაყის გამგებელი. სანჯაყი მცირე პროვინცია იყო ოსმალეთის იმპერიაში.

97 მაზანდარანი — პროვინცია ირანის ჩრდილოეთ ნაწილში.

98 ფერეიდანი — პროვინცია ცენტრალურ ირანში, სადაც შაჰ-აბას I-მა დაასახლა 1616 წელს კახეთიდან აყრილი ქართველები.

99 ბაგრატ-მირზა — ძე დაუთხანისა (1615—1619). პიეტრო დელა ეალეს ცნობით, „ის სრულ მეფეს კი არ წარმოადგენდა, არამედ იყო, როგორც სხვა ხანები, სპარსეთის ხელმწიფის დამოკიდებულებაში, მორჩილებაში და თითქმის მის მონადაც“ („ივერია“, 1879, № 3, გვ. 44; დ. გვრიტიშვილი, ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან, II, თბ., 1965, გვ. 310).

100 გიორგი — იმერეთის მეფე გიორგი III (1605—1639).

101 დიჯლა — მდ. ტიგროსი; ჭიჭუსი — მ. ამუ-დარია.

102 ისა-ხან მირზა — თეიმურაზის ბიძაშვილი, გიორგი ალექსანდრეს ძის შვილი. შაჰ-აბასმა კახეთის გამგებლად დანიშნა 1615 წელს.

103 ვეჭილი — რწმუნებული, ზედამხედველი, მფარველი, დამცველი (გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 292). ირანის შაჰის განსაკუთრებული მოხელე XVII ს-ის პირველ ოცეულში საქართველოს ქართველი მაჰმადიანი ხანების კარზე (ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, გვ. 391—393).

104 დაუდ-ბეგი — დავით ჯანდიერი, ასლანიშვილი.

105 თარაღი — თორღის ციხე, კახეთში. „თორღის ციხე არს მაგარი და კლდესა ზედა ნაშენი“. (ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, თ. ლომოურის დან. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1941, გვ. 101).

106 მინბაში — ათასისთავი.

107 ფარსი — პროვინცია ირანი სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში.

108 იგულისხმება გიორგი იმერთა მეფის ვაჟი ალექსანდრე. ის ქანდერ მუწში მოგვითხრობს, რომ შაჰ-აბასმა იაყუბ-ხან ყარამანლუ იმერეთში გაგზავნა და დააბარა: თუ ლუარსაბ მეფე ქართლში არ გადმოვა და არ შეახლება, ქართლს გიორგი იმერთა მეფის ვაჟს ალექსანდრეს მივცემო.

109 მეჰმანდარი — (სპარს.) კარის მოხელე, რომელიც იღებს და აცილებს უცხოელ დესპანებს და საერთოდ სტუმრებს, მესტუმრე.

110 დიარბეჭრი — ქალაქი თანამედროვე თურქეთის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში, ქ. მარდინის ჩრდილოეთით.

111 ბუქარ-ქაჩრი — (ჩაღათ.) ჯარის ნაწილი, რომელიც ომის დროს მტერს მარჯვენა და მარცხენა ფლანგებიდან თავს ესხმის.

112 სილნაყი — გამაგრებული ადგილი, სიმაგრე, თავშესაფარი.

113 ყორჩიბაში — ყორჩის ჯარის, გვარდიის, ყიზილბაშთა ფეოდალური ლაშქრის სარდალი.

114 ენისელების ტომი — კაკ-ენისელები (ისტორიული ჰერეთის) მცხოვრებნი. შაჰ-აბასმა, სანამ იგი „გურჯისტანის“ საკითხს ირანის

სასარგებლოდ გადაჭრიდა, ადრევე შეახო ხელი კახეთის ტერიტორიას. ერევნის აღების შემდეგ (1605 წ.), მან კახეთის მეფეს ალექსანდრეს გამოსთხოვა ჰერეთის აღმოსავლეთი განაპირა თემი, რომელიც წახურელ ალი-ბეგს უწყალობა. ასე ჩაეყარა საფუძველი ელისუს სასულთნოს. ადგილობრივი ქართული მოსახლეობის გვერდით ამიერიდან თანდათან იწყეს ჩამოსხდომა მთის გაღმიდან წახურელმა მოახალშენებმა (ნ. ბერძენიშვილი, აღმოსავლეთ კახეთის წარსულიდან, „მიმომხილველი“, III, თბ., 1953, გვ. 76—78).

115 მელიქი — ადგილობრივი ფეოდალური საგვარეულოს მემკვიდრეობითი მბრძანებელი სეფიანთა სახელმწიფოში. მელიქად იწოდებოდნენ მხარის, სოფლების ჯგუფის გამგენი; მამასახლისი, ქალაქის ვაჭარ-ხელოსანთა საქმეების ერთი გამგებელთაგანი (მეფის მიერ დანიშნული). იხ. ქართულ-სპარსული ისტორიული საბუთები, ტექსტი დაადგინა, თარგმანი და შენიშვნები დაურთო ვ. ფუთურაძემ, თბ., 1955, გვ. 470.

116 მუსტაფა—ოსმალეთის სულთანი მუსტაფა I (1617—1618, 1622—1623).

117 თათრების ხელმწიფე ჯანი-ბეგ გირეი — ყირიმის ხანი.

118 ყარჩილა-ხანი — შაჰ-აბასის ერთ-ერთი გამოჩენილი მხედართუფროსი, წარმოშობით სომეხი. ყარჩილა-ხანი სარდლობდა ყიზილბაშთა იმ ლაშქარს, რომელსაც დავალებული ჰქონდა ქართლ-კახეთის ამოწყვეტა და აყრა-გადასახლება. 1625 წ. 25 მარტს მარტყოფის ველზე აჯანყების დროს ყარჩილა-ხანი მოკლულ იქნა გიორგი სააკაძის მიერ.

119 დარულა — სეფიანთა სახელმწიფოში დარულა პოლიციის უფროსი იყო, რომელიც გადასახადების აკრეფაშიც იღებდა მონაწილეობას. დარულას მთავარი მოვალეობა იყო დაეცვა წესრიგი და სიმშვიდე როგორც ქალაქის ფარგლებში, ისე მის სანახებში. მას ძირშივე უნდა აღეკვეთა ყოველგვარი ბოროტმოქმედება. განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიქცეოდა ქალაქის ეკონომიური ცენტრების—ბაზრების უვნებლობას. დარულას უნდა დაეცვა აგრეთვე ბაზრებში მდებარე სახელოსნოები და სავაჭროები (კ. კუცია, სეფიანთა ირანის ქალაქები, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან“, თბ., 1966, გვ. 103).

120 სიმონი — სიმონ II, ბაგრატის ძე (1619—1632), ქართლის ვალი.

121 მოურავ-ბეგი — დიდი მოურავი გიორგი სააკაძე.

122 ოსმან იბნ სულთან აჰმედი—ოსმალეთის სულთანი ოსმან II (1618—1622).

123 ფეიქარ-ხან იგირმი ღორთი — განჯის ხანი (როსტომ ქართლის ვალის 1648 წ. სიგელის მიხედვით ფეიქარ-ხანი ბარდის ხანია. იხ. თ. უორდანი, ქრონიკები, II, გვ. 464). 1620 წ. შაჰ-აბასმა ფეიქარ-ხანი კახეთის გამგებლად დასვა.

124 ბახთიარები — ირანში მოსახლე ნახევრად მომთაბარე ტომია.

125 ლურები — ირანის სამხრეთ-დასავლეთ მთიან რაიონებში მოსახლეობენ. ძირითადად მომთაბარე მეჯოგეები არიან.

126 ზიშია — არამუსლიმანები — ქრისტიანები, იუდეველები, ზოროასტრელები, რომლებიც მუსლიმანური სახელმწიფოს ქვეშევრდომებად იქცნენ. ისინი დაბეგრილი იყვნენ სულადორივი (ჯიზია) და მიწაზე დაწესებული (ხარაჯ) გადასახადებით. როგორც „ურწმუნო“. ყველა ზიშია, მიუხედავად მისი კლასობრივი მდგომარეობისა, შეზღუდული იყო სამოქალაქო უფლებებში, ჩამოშორებული იყო პოლიტიკურ მოღვაწეობას. განსაკუთრებით მძიმე იყო ზიშია გლეხების მდგომარეობა.

127 მეჯლისნავისი—სხდომის, მეჯლისის მდივანი.

128 შარიათი—მუსლიმანური რელიგიის კანონთა კრებული, მუსლიმანური სამართალი (გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 108).

129 მოულანა — (არაბ.) „ჩვენი ბატონი“. შეიხების, მოსამართლეების, მასწავლებლების და მუსლიმანი სასულიერო პირების ტიტული.

130 ხარაჯ — მიწაზე დადებული გადასახადი, რომლის გადახდა დაკისრებული ჰქონდათ არამუსლიმანებს (გ. წერეთელი, არაბულ-ქართული ლექსიკონი, გვ. 62). არაბთა სახალიფოში ხარაჯ სხვადასხვა მნიშვნელობით იხმარებოდა. ფართო მნიშვნელობით იგი აღნიშნავდა ხარკს არამუსლიმანებისაგან (როგორც სულად, ისე მიწაზე დაწესებულ გადასახადს), ვიწრო მნიშვნელობით — მიწაზე დადებულ გადასახადს (ე. სიხარულიძე, არაბული გადასახადები, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, გვ. 87).

XVI—XVII სს-ში „ხარაჯ“ აღნიშნავდა სახელმწიფო გადასახადთა მთელ ჯგუფს (სულად გადასახადს გარდა), აგრეთვე ხარკსაც.

131 გიორგი სააკაძის ვაჟი პაატა, რომელიც შაჰ-აბასმა მძევლად დაიტოვა ირანში.

132 ვახუშტი ბაგრატიონის მიხედვით ყიზილბაშების ამოწყვეტა 1623 წელს მომხდარა, ისქანდერ მუნში კი ამ ამბის თარიღად 1625 წელს სდებს (ასეთივე თარიღი აქვს მოცემული სომეხ ისტორიკოსს ზაქარია სარკავასაც. იხ. M. Brosset, Collection d'historiens arme-

niens. II, SPb., 1876 გვ. 21). ამჟამად უკვე დადგენილია, რომ უპირატესობა სპარსულ-სომხური წყაროების თარიღს ენიჭება და ყიზილბაშების გაწყვეტა მომხდარა 1625 წ. 7 აპრილს (ვ. ჩოჩიევი, ირან-ოსმალეთის 1639 წლის ზავი და საქართველო, „ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან“, გვ. 352).

133 აღჯაყალა — ციხე ქვემო ქართლში. ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის დ. მუსხელიშვილის აზრით, გვიან საუკუნეებში ცნობილი ციხე აღჯაყალა არის იგივე ვაგის ციხე, რომელიც კარგადაა ცნობილი XI—XIII სს-ში. (დ. მუსხელიშვილი, აღჯაყალა — ვაგის ციხე, „საქართველოს ისტორიული გეოგრაფიის კრებული“, თბ., 1960).

134 ხარვალი — ხარვარ (სპარს.), სიტყვა-სიტყვით, „სახედრის ტვირთი“, საპალნე.

135 ხოდაფერინის ხიდი — ხიდი მდ. არაქსზე.

136 სულთანიე — ქალაქი ირანის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში. ქალაქის მშენებლობა დაიწყო არღუნ-ხანმა (1284—1291), მაგრამ ვერ დაამთავრა. 1305 წელს ყაზან-ხანის ძმის ოლჯეითუ-ხანის მბრძანებლობის დროს სულთანიეს მშენებლობა განაახლა. იგი ილხანის საზავზულო დედაქალაქად იქცა. ამჟამად დაზარეულია (იხ. რ. კიკნაძე, ყორღოლანაი — სუო-სულთანიე. „კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები“, თბ., 1966, გვ. 257—264).

137 ფარსის ბეგლარბეგი იმამ-ყული-ხანი — შაჰ-აბასის ცნობილი სარდლის ალავერდი-ხანის შვილი, წარმოშობით ქართველი, გვირად უნდილაძე. იმამ-ყული-ხანი ნიჭიერი სარდალი იყო. მისი მეთაურობით 1623 წელს შაჰ-აბასის ლაშქარმა პორტუგალელებს წაართვა და დაიპყრო ორმუზი. იმამ-ყული-ხანი სიკვდილით დასაჯეს 1631 წელს, შაჰ-სეფი I-ის ზეობის დროს (1629 — 1642) მისი ძმის დაუდხან უნდილაძის აჯანყების გამო.

138 ქართული წყაროების მიხედვით ამ ბრძოლაში მონაწილეობს ფვითონ მანუჩარ ათაბაგი, მისი შვილი არ იხსენიება (იხ. ბერი ევნატაშვილი, ახალი ქართლის ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, ს. ყაუხჩიშვილის გამოც., ტ. II, თბ., 1958, გვ. 408—409; ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, ქართლის ცხოვრება, დ. ჩუბინაშვილის გამოც., სპბ., 1854, გვ. 64).

139 ვახუშტის მიხედვით ეს ბრძოლა მომხდარა 1624 წ. იენისში (ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 64). მარტყოფისა და მარაზდის ბრძოლების თარიღების შესახებ იხ. მ. სვანიძე, მარტყოფისა და მარაზდის ბრძოლების თარიღის საკითხისათვის, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ასპირანტთა და ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა IV კონფერენციის თეზისები, 1953, გვ. 56.

140 ორღუბაზარი — როგორც ჩანს, აქ იგულისხმება ბანაკის ის ნაწილი, რომელიც დაკავებული ჰქონდათ ლაშქარს მიტმასნილ წვრილ ვაჭრებს.

141 იამანური მახვილი — იამანში დამზადებული მახვილი. იამანური იარაღი, განსაკუთრებით მახვილები და ჯავშანი, ძვირად ფასობდა. იამანური მახვილი, როგორც საუკეთესო იარაღი, ხშირად იხსენიება ისლამის წინაღობის დროს არაბულ პოეზიაში.

142 თეიმურაზ მუხრანბატონი — თეიმურაზ ვახტანგის ძე მუხრანბატონად 1580—1625 წლებში ჩანს (დ. გ ვ რ ი ტ ი შ ვ ი ლ ი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბ., 1955, გვ. 371). მარაბდის ომში თეიმურაზ მუხრანბატონის დაღუპვამ არივ-დარია ქართველთა ლაშქარი. ხმა დაირხა, მეფე თეიმურაზ მოკლეს (ფ ა რ ს ა დ ა ნ გ ო რ გ ი ჯ ა ნ ი ძ ე, ისტორია, ს. კ ა კ ა ბ ა ძ ი ს გამოც., ცალკე ამონაბეჭდი, გვ. 27; ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 409; ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 64).

143 ალა თენგიზი — შესაძლოა აქ იგულისხმება ალათანგი ხერხელიძე. ქართული წყაროების მიხედვით მარაბდის ბრძოლაში დაღუპნენ ალათანგი ხერხელიძე და მისი შვიდი სახლიკაცი (ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 408).

144 მარაბდის ომის აღწერა ქართულ წყაროებში უფრო ვრცელადაა მოცემული, თუმცა ქართველი ავტორების მონათხრობი ძირითად ზანებში ემთხვევა ისქანდერ მუნშის ცნობებს (ფ. გ ო რ გ ი ჯ ა ნ ი ძ ე, ისტორია, გვ. 27; ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 408—409).

145 აბდულ-დაფარ-ბეგი — ანდლუყაფარი ამილახორად ჩანს 1623—1625 წლებში. ისქანდერ მუნშის მიხედვით ანდლუყაფარის მამა ფარემუზ-ბეგია. ეს სახელი რამდენიმეჯერ გვხვდება ამილახორთა საგვარეულოში. ერთი მათგანია 1616 წ. ამილახორად მოხსენიებული იოთამის ძმისწული ფარემუზ. შესაძლოა, ეს ფარემუზი იყოს ანდლუყაფარის მამა (იხ. დ. გ ვ რ ი ტ ი შ ვ ი ლ ი, ფეოდალური საქართველოს სოციალური ურთიერთობის ისტორიიდან, გვ. 389).

146 ყარაყალხანის ციხე — ბერი ეგნატაშვილის მიხედვით არშის ციხე უნდა იყოს („რამეთუ მაშინ ის ქალი არშის ციხეში ჰყვანდათ, რომელი არს ციხე ჰევისა“. ბ ე რ ი ე გ ნ ა ტ ა შ ვ ი ლ ი, ახალი ქართლის ცხოვრება, გვ. 409). ზემოაღნიშნულ ამბებთან დაკავშირებით არშის ციხე იხსენიება სხვა ქართულ წყაროებშიც (ფ. გ ო რ გ ი ჯ ა ნ ი ძ ე, ისტორია, გვ. 27; ვ ა ხ უ შ ტ ი, საქართველოს ცხოვრება, გვ. 64).

147 ხოსროვ-მირზა — სიმონ I-ის ძმის, დაუთხანის შვილი, რომელიც მას წავეკისელ გლეხის ქალთან შეეძინა. ხოსროვ-მირზა ირანში დაიბადა და დაუთხანის საქართველოში გამოგზავნის შემდეგ იქვე იზრდებოდა. მის აღზევებას ირანში გიორგი სააკაძემ შეუწყო ხელი. იგი ისფაჰანის დარულაც გახდა. 1632 წელს ზოსროვ-მირზა, როსტომ-ხანის სახელით, ქართლის ვალიდ დაინიშნა. როსტომი ირანის შაჰის კომპრომისული პოლიტიკის გამტარებელი იყო. იგი 1658 წ. გარდაიცვალა.

148 ზურაბ-ბეგი — ზურაბ არაგვის ერისთავი, ნუგზარ ერისთავის ვაჟი, გიორგი სააკაძის ცოლისძმა.

149 აბაზა ფაშა — არზრუმის ველაიეთის გამგებელი. აბაზა ფაშამ აჯანყება მოაწყო ცენტრალური ხელისუფლების წინააღმდეგ. აჯანყება 1628 წ. ჩააქრეს (იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, ს. ჯიქიას გამოც., გვ. 133).

150 ჰაფეზ აჰმედ ფაშა — ოსმალთა სარდალი და სახელმწიფო მოღვაწე. ერთ ხანს დიარბექრის ვალის თანამდებობაზეც იყო (იბრაჰიმ ფეჩევის ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ, გვ. 133).

151 იუსუფ-ხანი — შაჰ-აბასის ერთ-ერთი სარდალი, წარმოსობით სომეხი; შირვანის ბეგლარბეგი.

152. იგულისხმება განხეთქილება თეიმურაზ მეფესა და გიორგი სააკაძეს შორის, რაც ბაზალეთის ომით და სააკაძის დამარცხებით დამთავრდა.

153 იგულისხმება ბაზალეთის ბრძოლა (1626 წ.). ამ ბრძოლაში თეიმურაზ მეფეს მიემხრენ ზურაბ ერისთავი და იოთამ ამილახორი, ხოლო მოურავის მხარეზე იყო ქართლის გამგებელი ქაიხოსრო მუხრანბატონი. გიორგი სააკაძეს ჯარით დაენმარნენ სამცხე-საათაბაგოს მბრძანებელი საფარ ფაშა და იმერეთის მეფე გიორგი.

154 ალავერდი-ხანი — შაჰ-აბას I-ის სახელოვანი სარდალი, ირანის ჯარის პირველი ყულარადასი, ფარსის ბეგლარბეგი. ალავერდი-ხანი შაჰ-აბასის სამხედრო რეფორმების სულისჩამდგმელი და გამტარებელი იყო. წყაროებში არ მოიპოვება ცნობები ალავერდი-ხანის სადაურობის შესახებ, მაგრამ ქართულ წყაროებში (ბერი ეგნატაშვილის თხზულება, არჩილის საისტორიო პოემა) დასახელებულია მისი ვაჟი-შვილის, განჯის ბეგლარბეგის დაუდ-ხანის გვარი — უნდილაძე.

155 ალავერდი-ხანის შვილი დაუდ-ხანი — დაუდ-ხან უნდილაძე განჯა-ყარაბაღის ბეგლარბეგი იყო. უნდილაძეების ფეოდალური სახლის წარმომადგენლებს სხვადასხვა დიდი თანამდებობები ექირათ ირანში. ამავე დროს ისინი ნათესაური ურთიერთობით იყვნენ დაკავ-

შირებული ქართველ მეფე-მთავრებთან. უნდილაძიანთ ფეოდალური სახლის შესახებ დაწვრილებით იხ. ვ. გაბაშვილი, ქართული ფეოდალური წყობილება XVI—XVII საუკუნეებში, გვ. 359; კ. კუცია, კავკასიური ელემენტი სეფიანთა ირანის პოლიტიკურ სარბიელზე, „მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიის საკითხები“, თბ., 1963, გვ. 73—74.